

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Türk Dış Politikası (2011-2022)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Mai Mostafa Ibrahim AbdelAziz

Ankara, 2022

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Türk Dış Politikası (2011-2022)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Mai Mostafa Ibrahim AbdelAziz

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Atay Akdevelioğlu

Ankara, 2022

T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Türk Dış Politikası (2011-2022)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Atay Akdevelioğlu

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Prof. Dr. Sezai Özçelik

Doç. Dr. Klevis Kolasi

Dr. Öğr. Üyesi Atay Akdevelioğlu

Tez Savunması Tarihi

09 Aralık 2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğr. Üyesi Atay Akdevelioğlu danışmanlığında hazırladığım “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Çerçevesinde Türk Dış Politikası (2011-2022), (Ankara.2022)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

19 Aralık 2022

Mai Mostafa Ibrahim AbdelAziz

İçindekiler

GİRİŞ	1
A) Araştırma Problemi.....	5
B) Literatür Taraması.....	6
C) Teorik Çerçeve.....	19
I. BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ EVRİMİ	
A) AKP Öncesinde Türkiye’nin Ortadoğu’ya Yaklaşımı	27
1) Tek Parti Dönemi: Batılılaşma Çabasının Yansıması.....	27
2) Soğuk Savaş Dönemi: Batı’nın Vekilliğini Üstlenme	30
3) Yeni Dünya Düzeni Dönemi: Türkiye’nin Odağının Değişmesi.....	34
B) Ortadoğu’ya Yönelik Türk Dış Politikasının AKP Döneminde Dönüşümü	38
1) Arap Baharı Öncesi: Yumuşak Güce Geçişin Ortaya Çıkardığı Değişiklikler	38
2) Arap Baharı Dönemi: Sert Güce Geri Dönüşün Ortaya Çıkardığı Değişiklikler.....	51
C) Bölüm Sonucu.....	57
II. BÖLÜM: İÇ KIRILGANLIKLAR VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ	
A) Siyasi Sistemin Güvenlikleştirilmesi	60
B) Başarılı Güvenlikleştirme Bileşenleri	62
1) Varoluşsal Tehdit.....	62
2) Acil Durum Eylemi.....	64
3) Kurallardan Kurtulmak	66
C) Ana Yetkilerin Ulusallaştırılması.....	66
1) Partizan Sisteminin Ulusallaştırılması	69
2) Toplumun Ulusallaştırılması	72
3) Anlatıların Ulusallaştırılması ve Tekeli.....	74
4) Medyanın Ulusallaştırılması.....	78
D) Ekonomik Karar Vermenin Güvenlikleştirilmesi	80
1) İleri Ekonomik Sistemlerin Bazı Özelliklerine Sahip Olmak.....	81
2) Halk Katılımının Eksikliği.....	82
3) Devletin Temelinin Küçük Burjuvaziye Doğru Kayması.....	83
4) Kapitalizmin Gelişimine İzin Vermek	83
E) Sosyal İlişkilerin Güvenlikleştirilmesi	85
F) İç ve Dış Düzeyde Menkul Kıymetleştirme Sonuçları	88
1) İç Düzeyde	88
2) Dış Düzeyde	95

III. BÖLÜM: SÜPER GÜÇLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ

A) ABD Liderliğindeki Liberal Uluslararası Düzenin Çöküşü.....	100
1) ABD Hegemonyasının Çöküşü.....	101
2) Geri Kalanların Yükselişi	103
3) Geri Kalanların Yükselişi ve Ortadoğu	108
4) Washington Konsensüsünün Baltalanması.....	110
5) AB Normlarının Çöküşü: İlham Veren Modeli Baltalamak	112
B) Batı Kampına Katılma Teşviklerinin Sonu	115
1) Türkiye-ABD İlişkilerinde Çatışma Alanları	115
2) AB-Türkiye İlişkilerinde Gerginlikler: Katılım Sürecinin Dondurulması	119
C) Türk-Batı Gerginliğinin Sonuçları	122
1) Batı Eleştirisine Karşı Siyasi Rejimi Desteklemek.....	124
2) ABD Yaptırımlarına Karşı Ekonomik Destek Elde Etmek	127
3) Sınır Güvenliği Krizini Çözmek.....	129
4) Askeri Desteğe Bir Alternatif Bulmak.....	132
5) Avrupa Üyeliğine Alternatif Bularak Ankara'nın Prestijini Geri Kazanmak	133
D) Bölüm Sonucu	134

IV. BÖLÜM: BÖLGESEL GÜÇLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ

A) Ortadoğu Güvenlik Kompleksi	136
B) Türkiye Yalıtıcı mı?.....	146
C) Ortadoğu'da Güvenlik Alt Kompleksleri	149
1) Levant ve Mısır Güvenlik Alt Kompleksi	149
2) Mağrip Güvenlik Alt-Kompleksi: Libya	167
3) Körfez Güvenliği Alt-Kompleksi: Katar	173
D) Bölüm Sonucu	177

SONUÇ	179
-------------	-----

KAYNAKÇA.....	184
---------------	-----

ÖZET	223
------------	-----

ABSTRACT.....	223
---------------	-----

GİRİŞ

2010-2011 Arap ayaklanmalarından bu yana, Ortadoğu'daki Türk dış politikası oldukça çekişmeli hale gelip akademik ve politika çevrelerinde ilgi konusu olmuştur. Arap Baharı'nın patlak vermesi, AKP yönetiminin Tunus, Libya ve Mısır'daki otoriter rejimlerin çöküşünün ve Suriye'de Esad'a karşı halk ayaklanmasının, Türkiye'nin marjinalleştirildiği mevcut uluslararası sistemin erozyona uğradığını kanıtladığına inandığı özellikle önemli bir faktördü. Buna göre, Türkiye yönetimi ideolojik ve kimlik meselelerine bağlı olarak kendisini bölgesel bir lider olarak kurmak için tutarlı çabalar göstermiştir.¹

Ayaklanmalardan sonra Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında yaşanan değişim, türünün ilk örneği değildi. Türkiye-Ortadoğu ilişkileri uzun bir süre Türkiye Cumhuriyeti'nin batılılaşma projesi yürüten laik bir devlet kimliğinden etkilenmiştir. Türk seçkinleri, batılılaşma olarak tanımlanan modernleşme arayışını, Türkiye'yi farklı kılan ve dolayısıyla Ortadoğu'dan ayıran bir yol olarak değerlendirmiştir.² Ayrıca Ortadoğu, bölgesel çatışmalar sonucunda bir tehdit olarak görüldüğü için Türkiye, ülkeyi korumak için Mustafa Kemal Atatürk'ün ünlü “Yurtta sulh cihanda sulh” sözüne dayanarak müdahale etmeme politikası izlemiştir. Hem bölgesel hem de küresel meselelerde ortaya çıkan herhangi bir sorundan.³ Türkiye ile Orta Doğu arasındaki yabancılaşma, yeni belirsizlik kaynakları ve fırsatlarla, büyük bir uluslararası geçişin devlet çıkarlarını yeniden tanımlamaya yönelik bir iç mücadeleyi tetiklediği geleneksel Türk dış politikası paradigmasına meydan okuyan Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sona erecekti. Sonuç olarak Türk dış politikasında tarihi/kültürel boyut yeniden ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Irak krizi ve Kürt sorununun bölgeselleşmesi ve uluslararasılaşması nedeniyle Türkiye bölgesel siyasetin içine düşmüştür.⁴ Bu bağlamda (1983-2002) birbirini takip eden hükümet Ortadoğu'ya müdahil olmak için çaba sarf etmiştir.⁵

Türkiye-Orta Doğu ilişkilerindeki iyileşmeye rağmen, Türkiye'nin Ortadoğu'daki müdahilliği AKP altında daha kapsamlı, çok yönlü ve daha derin hale gelmiştir. Buradaki temel nokta, iktidardaki parti devamlılığına rağmen AKP'deki müdahale ilke ve eylemlerinin Arab ayaklanmalar sonrasındakilerle derinden çelişmesidir.

¹Szymon Ananicz, “The New Turkish” Ideology in Turkey’s Foreign Policy”, *Point of View*, Issue49, 2015, p.5&22.

²Meliha Benli Altunisik, “Worldviews and Turkish Foreign Policy in The Middle East”, *New Perspectives on Turkey*, Issue 40, 2009, p.174: 176.

³Mustafa Yetim & Tamer Kaşıkçı, “Re-Adapting to Changing Middle Eastern Politics: The Modification in Turkey’s Actor Perception and Turkey-Free Syrian Army (FSA) Relations”, *Contemporary Review of The Middle East*, Volume8, Issue2, 2021, p.196.

⁴Meliha Benli Altunisik, *Ibid*, p.176.

⁵Meliha Benli Altunisik & Lenore G Martin, “Making Sense of Turkish Foreign Policy in The Middle East Under AKP”, *Turkish Studies*, Volume 12, Issue4, 2011, p.570: 571.

AKP döneminde, Türkiye'nin dış politikasının yeni vizyonu, savunmacı, statik ve pasif olarak nitelendirilen geleneksel vizyonun, Türkiye'nin bölgedeki gelişmeleri yakalamasını imkansız hale getirdiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla, tarihsel sorumluluk ve deneyimlerden kaynaklanan ve Türkiye'yi Ortadoğu'nun bir parçası olmaya zorlayan tutarlı ilkelere dayanan yeni bir bölgesel vizyon geliştirmeye ihtiyaç vardır. Böyle bir vizyon Müslüman ve demokratik kimliği vurgulayıp Türkiye'yi farklı bir medeniyetinde, yani İslam'a, buluşturmasına rağmen yine de Batı uygarlığıyla uyumludur. Buna göre, vizyon geleneksel perspektiften sapmakta ve Türkiye'nin batı ve doğu kimliğini uzlaştırmayı amaçlayan diğer eleştirel yaklaşımların ötesine geçmektedir.⁶

Bu vizyonla tutarlı olarak Türkiye, aşağıdakiler de dahil olmak üzere bazı ilkelere dayanan proaktif bir bölgesel entegrasyon stratejisi izlemiştir: ülkenin dış politikasının itici gücünü oluşturan 'Karşılıklı Bağımlılık Mantığı',⁷ Türkiye'nin Suriye, İran, Körfez, Irak ve kuzeydeki Kürt bölgeleriyle ilişkilerini iyileştirdiği "Türkiye'nin Komşularıyla Sıfır Sorun" ilkesi;⁸ Türkiye'nin hiçbir aktörü dışlamadığı, Ortadoğu'daki "statükoyu" desteklediği ve dış müdahaleleri reddettiği anlamına gelen "Eşit Mesafe" ilkesi. Bunun yerine Türkiye, müdahale sonrası süreci yumuşak güç araçları ve uluslararası rejimlerle işbirliği yoluyla etkilemek için "gündem belirleme stratejileri" izlemeyi seçecektir.⁹ Ayrıca Türkiye, bölgesel çatışmalarda tarafsız bir arabulucu olarak hareket etmiştir; kendisini hırslı bir insani aktör olarak konumlandırmış; önemli ölçüde artan sermaye harcamaları ve ticaret hacimleri ile gösterilebilen Orta Doğu politikasının jeo-ekonomik itici güçlerine odaklanmıştır; çoğulculuk ve parti temelli demokrasi, başarılı bir ekonomi, dini ve kültürel özgünlük ve nispeten bağımsız bir dış politika unsurlarını içeren bir 'Türk modeli'ni desteklemiştir ve bunların tümü AKP'nin olumlu ve nispeten tutarlı bir öz tanımlaması anlamına gelmektedir.¹⁰

AKP'nin ilk on yılı önceki ilkeler tarafından kontrol edilmişse, İsyanlarla aynı zamana denk gelen ikinci on yıl, ilkinin ilkelerine karşı bir darbeyi temsil etmektedir. Türkiye'nin komşularıyla "sıfır sorun" ilkesi, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin uzun süreli bir siyasi açmazla girdiği "sıfır ortaklara" dönüşmüştür;¹¹ Mısır'daki askeri rejimle olan köprülerini yakıp Mısır sistemini destekledikleri için Körfez monarşileriyle çatışmıştır; Türkiye'nin Suriye'deki Sünni muhalif gruplara verdiği destek, İran ile ilişkilerini daha da kötüleştirmiştir. İronik olarak, 2020 itibarıyla

⁶ Meliha Benli Altunisik, *Ibid*, p.188-191.

⁷ Mustafa Kutlay & Ziya Öniş, "Turkish Foreign Policy in a Post-Western Order: Strategic Autonomy Or New Forms Of Dependence?", *International Affairs*, Volume97, Issue4, 2021, p.1085: 1086.

⁸ Szymon Ananicz, *Ibid*, p.25: 26

⁹ Burak Bilgehan Özpek & Yelda Demirağ, "Turkish Foreign Policy After The 'Arab Spring': From Agenda-Setter State to Agenda-Entrepreneur State", *Israel Affairs*, Volume20, Issue3, 2014, p.342:343.

¹⁰ André Bank & Roy Karadag, "The 'Ankara Moment': The Politics of Turkey's Regional Power in The Middle East, 2007-11", *Third World Quarterly*, Volume34, Issue2, 2013, p.287-304.

¹¹ Aylin Gürzel, "Turkey's Role As A Regional And Global Player And Its Power Capacity: Turkey's Engagement With Other Emerging States", *Revista De Sociologia E Política*, Volume22, Issue50, 2014, p.97.

Türkiye'nin, kendisini “iyi huylu bir bölgesel güç” olarak konumlandırma girişimlerinin bir parçası olarak 2000'lerin başında güçlü bağlar geliştirdiği üç kilit bölge devleti olan Mısır, İsrail veya Suriye'de büyükelçileri bulanmamıştır. Ayrıca, "karşılıklı bağımlılık mantığı" ve "arabulucu-bütünleştirici" rolü, askeri müdahalecilik ve zorlayıcı diplomasinin eşlik ettiği iddialı bir "özerklik" arayışıyla yavaşça değiştirilmiştir.¹² Türkiye'nin bölgenin militarizasyonuna karşı çıkan Ortadoğu politikası, Suriye ve Libya'ya askeri olarak müdahil olarak yerini askeri çözümlere dayalı yeni bir gündeme bırakmıştır.¹³ Aynı zamanda Türkiye, Arap ayaklanmalarının ardından Ortadoğu'da tarafsız hakem ve statükonun destekçisi rolünden de vazgeçmiştir. Birkaç otoriter ile güçlü ilişkiler kurmasına izin veren demokrasinin teşviki veya rejim dönüşümüne açık bir atıfta bulunmamakla birlikte, Türkiye bir ikileme karşı karşıya kalmıştır; bölgesel liderlerle diyalog veya halkların iradesine destektir.¹⁴ Demokrasi yanlısı bir pozisyon almak ve yerleşik rejimlere karşı halk direnişine aktif destek sağlamak, Türkiye'nin bölgedeki önemli ekonomik çıkarlarını tehlikeye atabilmektedir. Aynı zamanda, büyük bir halk direnişi sırasında mevcut rejimleri desteklemeye devam ederse, Türkiye'nin bölgesel bir liderlik rolü oynama emellerini baltalayıp ülkeler için bir rol model olma itibarını azaltacaktır. Böyle bir durumda Türkiye ikinci seçeneği seçmiştir.¹⁵

Böyle dramatik bir değişimin derinlemesine açıklanması gerekmektedir. Türk dış politikasının İsyenlar öncesi değişimi AKP ideolojisi ile açıklanabiliyorsa, İdeoloji'nin dış politika değişikliğiyle devam etmesinin gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Yorum hiçbir durumda tek bir analiz düzeyine dayanmamalı, tam bir vizyon ortaya koymak için daha çok yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyler iç içe geçmiş durumda. "Bölgesel Güvenlik kompleksi Teorisi"ne dayalı olarak, çalışma, bölgesel etkileşim düzeyine öncelik verilerek, daha önce bahsedilen üç analiz düzeyine odaklanarak başlayacaktır.

İç düzeydeki Türkiye'ye merkezi bir konum vermek amacıyla AKP hükümeti, Ortadoğu'yu Türk dış politikasının önemli bölgelerinden biri olarak algılamıştır. AKP hükümetleri bölgeye yönelik kapsamlı bir politika geliştirip bölgesel çatışmalara da dahil olmuştur. Böyle bir politika iki amaç için kullanılmıştır; Kürt sorununa yönelik tutum, İsrail ve Araplarla ilişkiler gibi konular partinin siyasi gücünü artırmaya ve kendisini diğer partilerden ve devlet aktörlerinden farklılaştırmaya yardımcı olacaktır. Aynı zamanda hükümet, Ortadoğu ile gelişen ilişkilerini ve bölgedeki nüfuzunu uluslararası prestijini artırmak için kullanmaya çalışmıştır.¹⁶ Bu bağlamda,

¹² Mustafa Kutlay & Ziya Öniş, *Ibid*, p.1086: 1087.

¹³ Burak Bilgehan Özpek & Yelda Demirağ, *Ibid*, p.333.

¹⁴ Crystal A Ennis & Bessma Momani, “Shaping the Middle East In The Midst Of The Arab Uprisings: Turkish And Saudi Foreign Policy Strategies”, *Third World Quarterly*, Volume34, Issue6, 2013, p.1139.

¹⁵ Ziya Öniş, “Turkey and The Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in The Turbulent Middle East”, *Mediterranean Politics*, Volume19, No2, 2014, p.207:208.

¹⁶ Meliha Benli Altunisik & Lenore G Martin, *Ibid*, p.587.

demokratik değerlerin gerilemesi ve güç tekelinin ortaya çıkması, partinin modelini Arap dünyası devletlerine ihraç etme arzusu doğrultusunda dış politikanın revize edilmesini kolaylaştırmıştır.¹⁷

Bölgesel olarak Türkiye dört ana sorunla karşı karşıya kalmıştır. Birinci sorun: Bölgesel değişimler, Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır gibi bölgesel güçler arasında güç dengesi ve güvenlikleştirme kavramlarına bağlı olarak bölgesel bir rekabeti tetiklemiştir. Bu güç mücadelesi içerisinde güçlü ve net ittifak ilişkileri ortaya çıkmıştır, örneğin Suriye'de İran Esad rejimini desteklerken, Suudi Arabistan gibi devletler tam tersine İran etkisini zayıflatmaya çalışmışlardır.¹⁸ Benzer şekilde Türkiye-İran ilişkileri de Ortadoğu gibi hayati bir bölgeyi uçuruma sürükleyebilecek bir çatışmanın habercisi olan Suriye krizi nedeniyle gerilmiştir. Bölgesel rekabet ve güç dengesi mantığı yoluyla, Türkiye'nin sadece Türk sınırları üzerinde doğrudan etkisi olan Suriye iç savaşına değil, aynı zamanda Yemen, Libya ve Sudan'daki diğer çatışmalara da dâhil olması gerekiyordu.¹⁹ İkinci sorun: Bölgesel rakip devletlerin Sünni-Şii dini gruplara desteğinin bir sonucu olarak mezhep rekabetinin yeniden canlanması. Üçüncü sorun: Türkiye, Irak, İran ve Suriye'deki nüfusun çok etnikli bileşiminin bir sonucu olarak önceden tahmin edilen etnik çatışmalar. Bu bağlamda Kürt sorunu yeniden gündeme gelmiştir.²⁰ Dördüncü sorun: Türkiye, sınırlarında başarısız bir devletin varlığının bir sonucu olarak terör ve silahlı çatışma tehdidi altında olmaktadır.²¹ Bu bölgesel gerilim ışığında, Türkiye'nin önündeki temel zorluk, diğer aktörlerle ilişkilerini nasıl dengeleyeceği ve yumuşak güç ve sıfır sorun politikasının anahtarı olan istikrar endişesini ile bu bölgesel gerilim ışığında nasıl uzlaştıracığıydı ve Türkiye'nin yumuşak gücüne diğer aktörlerin sert gücüyle meydan okunmayacağını garantiyi yoktur.²²

Bölgesel geçişlere paralel olarak, dış politikadaki paradigmatic değişimler, Batı'nın geri çekilmesini ve yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasını içeren maddi güç geçişlerinin bölgesel algılar üzerinde derin etkiler yarattığı küresel düzeyde birbiriyle ilişkili dönüşümlerin bir sonucu olarak anlaşılabilir. ABD'nin taahhüdünün zayıflaması ve AB'nin mülteci gelişleriyle ilgili endişelerin ötesindeki kayıtsızlığının yarattığı boşluk Rus-Çin varlığıyla doldurulup, ABD'nin hegemonyanın zayıflaması da Rusya ve Çin'in yükselişi ile karşılanmıştır. Burada, Rusya bölgede güç kullanımı üzerindeki batı tekelini zayıflatırken Çin daha geniş bir ekonomik ortak haline gelmiştir. İkisi de Batı'nın egemenliğine meydan okuyup "daha fazla adalet küresel düzen" kurmak için değişen küresel bağlamda Türkiye'nin başlıca ortakları olarak yakınlaşmışlardır.²³

¹⁷ Erin A. Snider, "International Relations Theory and Changing Middle East", *The Project on Middle East Political Science Studies*, Issue16, 2015, p.68:69.

¹⁸ Mustafa Yetim & Tamer Kaşıkçı, *Ibid*, p.199.

¹⁹ Mustafa Kutlay & Ziya Öniş, *Ibid*, p.1086: 1087.

²⁰ Erin A. Snider, *Ibid*, p.24.

²¹ Mustafa Kutlay & Ziya Öniş, *Ibid*, PP1086&1091-1094.

²² Sevilay Kahraman, "Turkey and The European Union In The Middle East: Reconciling Or Competing With Each Other?", *Turkish Studies*, Volume12, No4, 2015, p.706.

²³ Mustafa Kutlay And Ziya Öniş, *Ibid*, p.1086:1091.

Türkiye-Rusya-Çin ilişkileri her düzeyde gelişirken, Türk-Amerikan çatışması daha da güçlenmiştir. Türkiye'nin davranışı Amerikan hegemonyasına karşı bir tavır ve geleneksel Batı yöneliminden Doğu'ya uzaklaşarak bir tür önemli kayma olarak yorumlanmıştır.²⁴

Ayrıca, Ulusal, bölgesel ve uluslararası dönüşümler nedeniyle Türk dış politikasındaki temel değişimi kabul etmesine rağmen, Türkiye'nin böyle bir değişimle hedeflerine ulaşım ulaşamadığı kesin değildir. Ortadoğu dinamiklerindeki hem bölgesel hem de küresel dönüşüm, Türkiye'nin bölgedeki politikalarını, ilkelerini, programlarını ve hedefini derinden etkilemiştir. Öyle bir etki ki Türkiye hedefinden uzaklaştı mı, yaklaştı mı bilmek için incelenmesi gereken bir etkidir. Buna göre çalışma, Arap ayaklanmalarından sonra Türkiye dış politikasındaki dramatik değişimin neden meydana geldiğini, bu değişimin nasıl gerçekleştiğini ve Türkiye dış politikasının hedeflerini ne ölçüde olumlu veya olumsuz etkilediğini inceleyecektir.

Araştırmanın önemi, Türkiye'nin politikasının ana bölgesel güçler arasında çatışmaya yol açan dramatik değişimi, geçmiş savaşımlardan kurtulmamış bir bölgede silahlı bir askeri çatışma olasılığını artıran şey hakkında yenilenen konuşmadan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla araştırma, güçlü bir kavramsal ve teorik arka plan aracılığıyla kapsamlı bir analiz geliştirmek ve Türkiye-Orta Doğu ilişkileri için gelecek senaryolarını öngörmek amacıyla Türkiye'nin politikasının yönlerini açıklamaya çalışmaktadır. Buna ek olarak, araştırma, Türk dış politikasını parti ideolojisine veya çok kutupluluk sistemine bağlı olarak açıklayan tüm makale akışının aksine, bölgesel unsurdan ve yerel ve uluslararası unsurla etkileşiminden başlayacaktır.

A) Araştırma Problemi

Yukarıda bahsedilenlerden hareketle araştırma, Türk dış politikasını yumuşak güçten zorlayıcı diplomasiye değiştiren dönüşümün nedenlerini açıklamaya çalışmakta; militarizasyona karşı çıkmaktan askeri olarak müdahil olmaya; statükonun destekçisinden halkların iradesinin destekçisine; ve “iyi huylu bir bölgesel güçten Arap ayaklanmalarından sonra övücü olmayan bir bölgesel güçtür. Başka bir deyişle, Türkiye'nin yeni dış politikasının neden jeopolitik meselelerin güvenlikleştirilmesine, askeri güç kullanılmasına ve tek taraflı eyleme geçilmesine odaklandığını açıklamaya çalışmaktadır. Ana nedenin yerel mi, bölgesel mi yoksa uluslararası faktörler mi olduğu konusundaki anlaşmazlık göz önüne alındığında, böyle bir soru incelenmeyi hak etmektedir. Çalışma, entegre bir teorik ve analitik çerçeve kullanarak, Türk dış politikasındaki derin dönüşümün neden ve nasıl gerçekleştiğini araştırmayı amaçlamaktadır. Ana soru şudur: “Türkiye neden Ortadoğu'da revizyonist bir devlete dönüşmüştür?”

Araştırma, Buzan ve Waever tarafından formüle edilen "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi"nin (BGKT) analitik yapısı üzerinden bu soruya cevap bulmaya çalışmaktadır. Arap

²⁴ Meliha Benli Altunisik& Lenore G Martin, *Ibid*, p.571: 572.

İsyanları'nın bölgesel güvenlik dinamiklerini değiştirmesinin, Ortadoğu bölgesel güvenlik sistemine müdahil bir ülke olarak Türkiye'den farklı bir tepki gerektirdiği ana varsayımından yola çıkmaktadır. Teori analitik çerçevesini kullanarak, çalışma aşağıdaki varsayımları ortaya koymaktadır:

Varsayım 1: Bölgesel güvenlik dinamiklerindeki değişim, Arap ayaklanmalarından sonra Türk revizyonist davranışının temel güdüsüdür.

Varsayım 2: Değişen güvenlik dinamiklerine bölgesel gç tepkisi, yüzleşmek için yeni araçlar ve mekanizmalar gerektiren yeni güvenlik zorluklarını formüle etmiştir.

Varsayım 3: Orta Doğu güvenlik dinamikleri etnik, dini ve tarihi bileşenler üzerindeki rekabet açısından çok karmaşıktır.

Varsayım 4: Bölgesel istikrarsızlık, bir ülkenin barışçıl tutumuna diğer aktörlerin saldırgan gücü tarafından meydan okunmayacağının garantisi olmadığı için yumuşak bir yaklaşımın kullanılmasını imknsızdır.

Varsayım 5: Hem yerel hem de küresel düzeyler, bölgesel aktörlerin bölgesel güvenlik kompleksindeki etkileşimlerini etkiler, ancak bunu tanımlamazlar.

Varsayım 6: Devletin yerel güvenlik açıkları, sahip olduğu güvenlik korkularının türünü formüle ettiği için mutlaka, bir ülkenin algısı, bölgesel politikasını etkileyecek olan güvenlik kaygılarına yönelik politikasını belirleyecektir.

Varsayım 7: süper güçler, bölgesel aktörler arasındaki gücün dağılımını dolaylı olarak silah tedariki yoluyla veya statükoyu sürdürmek ve hatta değiştirmek için doğrudan askeri müdahale yoluyla şekillendirerek bölgesel güvenlik dinamiklerini etkilemektedir.

Bu varsayımlar doğrultusunda araştırma, Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik değişimini nedenleri, etkileri ve sonuçları açısından belirlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Araştırma, son on yılda Türk dış politikasının gelişiminin daha derinlemesine bir resmini sunmak için bölgesel değişkenlerin uluslararası ve yerel değişkenlerle etkileşimine bağlı olarak bölgesel manzaranın derin bir okumasını sağlamaya çalışmaktadır. Araştırma, Arap Baharı devrimlerinin yansımaları sonucunda politikalarındaki dramatik değişimi açıklamak için AKP'nin birinci ve ikinci on yılları arasında bir karşılaştırma yapacaktır. Arap Ayaklanmaları sonrası Türkiye-Orta Doğu ilişkisinin nasıl şekillendiğine ışık tutmak için g dengesi, bölgesel güvenlik ve bölgesel rekabet kavramlarına odaklanılmıştır. Buna ek olarak, alışma Türkiye'nin Ortadoğu'daki angajmanından kaynaklanan tehdit ve fırsatlara ve bu angajmana ilişkin gelecek senaryolarına yönelik temel bir algı ortaya koymaktadır.

B) Literatür Taraması

AKP yönetiminin ilk döneminde Türk dış politikası, Türkiye'nin ABD'nin müttefiki olarak hareket ettiği ve Avrupa Birliği'ne üyelik arayışı içinde olduğu yönelim ve ilkelerinin sürekliliğine

tanık olmuştur. Üçüncü dönemde çok önemli bir değişime tanık olurken, birçok teorik ve analitik açıklamayı gerekli kılmıştır. Genel olarak, literatür taraması iki ana soruya cevap vermektedir: (1) Neden ve (2) Nasıl; Arap ayaklanmalarından sonra Türk dış politikası dönüşmüştür? “Nasıl” sorusuna cevap verilirken aktivizm derecesi, rolü, yetenekleri, araçları, büyüklüğü ve yönü ile batıdan doğu alternatiflerine doğru eksen değişimine ilişkin kayması üzerinde durulmuştur. "Neden" sorusunun yanıtlanmasında, Neo-Osmanlılık algısının yeniden canlanması, normatif siyasetin pragmatizmle yer değiştirmesi, karar vericilerin ve yönetici elitlerin İslami algısı, popülizm ve ulusal güvenlik kaygısı gibi yerel faktörlere öncelik verilmiştir. Ayrıca dünya kutupluluğunun yapısal değişimine odaklanılarak küresel düzeye dikkat çekilmiştir. Burak Cop ve Özge Zihnioğlu²⁵; Charles Hermann'ın belirlediği değişim kategorilerinden kullanarak, Türkiye'nin Ortadoğu'daki nüfuzunun artmasının temel nedeninin 2005'ten sonra AB üyeliğinin yarattığı hayal kırıklığı olduğunu açıkladılar. Türk dış politikasının 3 farklı değişim yolu ile geçtiğini, ilkinin Arap ülkeleriyle yakınlaşmada hafif bir değişiklik olduğunu öne sürmüştür. İkincisi, eskiden sorunlarla veya amaçlarla uğraşan dış politika araçlarının değiştirildiği program değişikliğidir. Ve üçüncü derin değişim, hedeflerin kendisinin değişmesinde temsil edilmektedir. Eda Kuşku-Sönmez²⁶; AKP yönetimi altında Türkiye'nin dış politika aktivizminin seviyesinin arttığına dikkat çekmiştir. Makale bu tür bir aktivizmi ortak kimlik, coğrafi yakınlık ve ticari teşvik yoluyla haklı çıkarmıştır. Çalışma, Türk aktivizmini tüm dış politikanın eksen kaymasının başlangıcı olarak değerlendirmiştir. Aktivizm derecesini inceleyen Aylin Aydın Çakır ve Gül Akdağ,²⁷ Türk dış politika aktivizminin derecesini inceleyip Türkiye'nin davranışının ihtiyatlı ve tek boyutludan çok boyutlu politikaya geçtiği varsayımını test etmiştir. 1984 ve 2015 yılları arasında imzalanan uluslararası anlaşmaların sistematik bir analiziyle, çalışma, özellikle Türkiye'nin bölgesel ve küresel gelişmelerin şekillendirilmesinde aktif rol oynamak istediği ikinci dönemde, tüm AKP hükümetlerinde aktivizm derecesinin yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca Doğu ve Orta Avrupa, Sahra Altı Afrika ve Latin Amerika ve Orta Doğu ile yakınsama olurken Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'dan uzaklaşma gözlemlenmiştir. Büyük ölçüde yalnızca ekonomik ilişkilere dayandığına dair yaygın algının aksine, Türk dış politikası eşi görülmemiş bir şekilde çevre, kültür ve eğitim politikalarına odaklanmıştır.

Sancak & Yılmaz²⁸, Türkiye'nin dış politika vizyonundaki genişlemenin bir göstergesi olarak aktivizmin ölçümüne odaklanmıştır. Çalışma, AKP yönetimi altında Türkiye'nin Doğu ile Batı

²⁵Burak Cop & Özge Zihnioğlu, “Turkish Foreign Policy Under AKP Rule: Making Sense Of The Turbulence”, *Political Studies Review*, Volume15, Issue1, 2015

²⁶Eda Kuşku-Sönmez, “Dynamics of Change in Turkish Foreign Policy: Evidence From High-Level Meetings Of The AKP Government”, *Turkish Studies*, Volume20, Issue3, 2018.

²⁷Aylin Aydın Çakır & Gül Arıkan Akdağ, “An Empirical Analysis of The Change In Turkish Foreign Policy Under The AKP Government”, *Turkish Studies*, Volume18, Issue2, 2016.

²⁸Kadir Sancak & Nihat Yılmaz, “Vision Change and Foreign Supports in Turkey's Foreign Policy”, *The Journal Of International Scientific Researcher*, Volume3, Issue2, 2018.

arasında bir köprü rolü üstlenmek yerine kendisini merkezi bir devlet olarak tanımladığını ileri sürmüştür. Böyle bir öz-algı, dış yardım almayı bırakmayı ve bir bağışçı ülkeye dönmeyi gerektirmektedir. 2000'li yıllarda dış yardım almak yerine Türkiye'nin desteğinin 12 yılda 30 kat artmasıyla Türkiye donör ülke konumuna gelmiştir. Hakan Fidan,²⁹ araçlarda ve aktörlerde köklü bir değişimin sonucu olarak aktivizmin değişimine vurgu yapmaktadır. Etkileyici bir şekilde, Türkiye yumuşak güç varlıklarını artırırken, sert güç araçlarını Türk savunma sanayisinin ihtiyaçlarının yurtiçi alımlarının yüzde 50'sini aşarak artırdığı için dış politika oluşturma araçları da gelişmiştir. Ayrıca, Türk dış politikasının yapımında yer alan aktörlerin sayısı artıp hem formülasyonunda hem de uygulamasında liberal bir karakter kazanmıştır.

Akademisyenler ayrıca Türkiye'nin dış politikasının tarzındaki, araç eğilimlerindeki ve bakış açılarındaki değişikliklere de bakmışlardır. Burak Özpeka ve Yelda Demirağ³⁰, Türkiye'nin 2011 öncesi ve sonrası Ortadoğu'ya yönelik davranış ve araçlarını karşılaştırmışlardır. Türkiye'nin, “güvenlik” ve “tehdit” terimlerine derinden bağlı olması nedeniyle sert güç araçlarına dayanan revizyonist bir devlet haline gelmiştir. Ziya Öniş³¹, devam eden ve son derece belirsiz 'Arap devrimleri' bağlamında Türkiye'nin Ortadoğu siyasi değişim yolunda bir etkileyici olma yeteneğinin sınırlarını incelemiştir. Makale, Türk politikalarının istenenden tam tersi sonuçlar ürettiği sonucuna varmıştır. Ankara “iyi huylu” bir güç olarak tasvir edilmek isterken, son derece iddialı ve proaktif dış politika, Türkiye'nin mezhep çatışmalarına ve komşu ülkelerin iç politikalarına yüksek oranda dâhil olduğu durumlarda ters etki yapmıştır. Dış politika eğilimleri açısından Akça ATAÇ³², Türkiye'nin dış politikasındaki dönüşümü emperyalist özellikleriyle neo-Osmanlıcılığa geçiş olarak yorumlamıştır. Arap bölgesinde kaybedilen barışı tesis edebilen Türk siyasetçilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi oldukları algısı sonucunda Türkiye, Sünni İslam inancına dayalı Osmanlı epistemolojik modelini uygulamaya çalışmıştır. Bu bakış açısı, Ortadoğu'nun gerilemelerinin esas olarak Batı sömürge döneminden kaynaklandığı ve bu nedenle mevcut çatışmaları sona erdirmek için çalışacak olan başta din olmak üzere ortak kültürel ve tarihsel bağlara geri dönmek gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Ne yazık ki, Ortadoğu'da Sünni hizbi desteklemeye odaklanmak, Türkiye'yi Arap dünyasının yüzyıllardır çöküşüne katkıda bulunan bir sömürge imparatorluğunun mezhepsel ve kalıtsal devleti olarak çerçeveleyen

²⁹ Hakan Fidan, “A Work in Progress: The New Turkish Foreign Policy”, *Middle East Policy*, Volume XX, Issue1, 2013.

³⁰ Burak Bilgehan Özpeka & Yelda Demirağ, “Turkish Foreign Policy After The ‘Arab Spring’: From Agenda-Setter State to Agenda Entrepreneur State”, *Israel Affairs*, Volume 20, Issue 3, 328–346, 2014.

³¹ Ziya Öniş, “Turkey and The Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in A Turbulent Middle East”, *Mediterranean Politics*, Volume19, Issue 2, 2014.

³² Akça ATAÇ, “Pax Ottomana No More! The “Peace” Discourse in Turkish Foreign Policy in The Post-Davutoğlu Era And The Prolonged Syrian Crisis”, *Digest Of Middle East Studies*, 2018.

düşmanlık anlatılarını yeniden canlandırmıştır. Zeynep Arkan & Müge Kınacıoğlu³³, kendi kendini üstlenen liderliğin, Türkiye'nin bölgenin lideri olması gereken, tarihi mirasın ve jeopolitiğin yeniden yorumlanmasına dayanan yeniden canlanan bir kimlikten kaynaklandığını da sözlerine eklemiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin davranış değişiklikleri temel olarak üstlenilen role ilişkin benlik algısının değişmesinden kaynaklanmaktadır. Lorenzo C. B. Gontijo & Roberson S. Barbosa'ya³⁴ göre AKP böylece "neo-Osmanlıcı" bir bakış açısı benimseyip yerel ve bölgesel destek almayı hedeflemiştir. Ortadoğu'daki bölgesel hedefleri doğrultusunda Türkiye'nin ulusal kimliğini değiştirmede AKP'nin etkisini incelemişlerdir. AKP, iki ana hedefe ulaşmak için neo-Osmanlıcılığa dayanıyordu: (1) bölgesel olarak daha büyük bir rol üstlenmek ve (2) yerel düzeyde meşruiyet kazanmak. Nitekim parti Türkiye'yi bölgesel bir aktör haline getirmeyi başarmıştır. Ayrıca, kimliğe odaklanarak parti iktidarda kalabilmek için yeterli desteği toplamayı başarmıştır. Ancak, Arap huzursuzluğunun patlak vermesi, Türkiye'nin hırslarını baltaladığı gibi, esas olarak Türkiye'nin Orta Doğu krizlerine aşırı müdahil olmasından kaynaklanan çeşitli krizler sonucunda halkın partiye olan güvenini azaltmıştır. Dış politika perspektifleri için Emel Parlar Dal,³⁵ Türkiye'nin dış politikasında kullandığı amaç ve araçları ve Ortadoğu'ya dâhil olmasının sonuçlarını inceleyerek Türkiye'nin "normatif bir güç" olarak kabul edilip edilemeyeceğini sorgulamaktadır. Çalışma, Türkiye'nin tutarlı bir normatif dış politika gündemine sahip olmadığı, bunun yerine öncelikle gerçekçi politikalara dayandığı kabul edilerek sona ermiştir. Böyle bir bakış açısı, dış politika yapım sürecinin ahlaki yönüne odaklanarak “etik dış politika” kavramını kullanan Mustafa Fişne³⁶ tarafından desteklenmiştir. Türkiye'nin 2002'den bu yana hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi çağrısında bulunan ahlaki bir politika izlediğini kabul etmektedir. Ancak Türkiye, Libya devriminin başlangıcında Kaddafi'yi desteklemek ve otoriter rejimlerle iyi ilişkiler sürdürmek gibi çeşitli vesilelerle kendisiyle çelişmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki angajmanının, geleneksel Türk-Batı yakınlaşması eğiliminden uzaklaşan Türk dış politika ekseninin dönüşümünün bir parçası mı, yoksa sadece diğer bölgelere yönelik dış politika aktivizmindeki artışın bir parçası mı olduğu konusunda daha önceki çalışmalarda kapsamlı bir tartışma vardır. Clemens Hoffman³⁷, Türkiye'nin Batı karşıtı söylemin yankılanmasına ve ABD ve AB ile bir çıkar çatışmasına tanık olduğunu savunmuştur. Böyle bir

³³ Zeynep Arkan & Müge Kınacıoğlu, Enabling ‘Ambitious Activism’: Davutoğlu’s Vision of A New Foreign Policy Identity For Turkey, *Turkish Studies*, Volume17, Issue2, 2016.

³⁴ Lorenzo C. Gontijo & Roberson S. Barbosa, “Erdoğan’s Pragmatism and The Ascension Of AKP In Turkey: Islam And Neo-Ottomanism”, *Digest Of Middle East Studies*, Volume29, Issue1, 2020

³⁵ Emel Parlar, “Assessing Turkey’s “Normative” Power in The Middle East and North Africa Region: New Dynamics And Their Limitations”, *Turkish Studies*, 2013 Volume 14, Issue 4, 2013.

³⁶ Mustafa Fişne, “Yeni Türk Dış Politikasını Etkileyen Etik Dış Politika Yaklaşımının İncelenmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Volume 18, Issue 2, 2016.

³⁷ Clemens Hoffmann, “Neo-Ottomanism, Eurasianism or Securing the Region? A Longer View on Turkey’s Interventionism”, *Conflict, Security & Development*, Volume19, Issue3, 2019.

çatışma, Türkiye'nin bölgesel hegemonya hırsları ile Batılı liberal kampın bir parçası olması arasındaki tutarsızlık nedeniyle ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, bu yarık, Batı'nın vekil rolü ile mevcut çok daha bağımsız Türkiye arasındaki çelişki nedeniyle ortaya çıkmıştır. Buna göre Türkiye, batı ekseninden saparak askeri alet kullanarak Ortadoğu'ya yönelmiştir. Emel Parlar³⁸, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yeniden katılımını bir tür uyanış ve önemli bir ideolojik değişim olarak değerlendirmiştir. Medeniyet söylemi, İslam medeniyetini merkeze alan ve Avrupa merkezçiliği reddeden bir söylem benimsenerek, Türkiye'nin başlıca dış politika belirleyicilerinin söylemlerine dâhil edilmiştir. Bill Park³⁹, Türk dış politikasının ekseninin, Türkiye'nin "uzun zaman önce ABD'nin bir müttefiki ya da batının bir dostu gibi davranmayı bıraktığı" Batı kampından uzaklaştırdığına dair kanıt sağlamıştır. Kanıtlar, Türkiye'nin ABD'nin NATO askeri üssünü IŞİD'e karşı kullanmasına izin vermeyi reddetmiş; Müslüman Kardeşler ve Hamas'ı desteklemiş; İsrail ile düşmanca ilişkileri varmış; Çin, Rusya ve İran'a yaklaşmıştır.

Diğer çalışmalar eksen kayması fikrine karşı çıkarken, olanın daha aktif politikaya doğru kademeli bir değişim olduğunu göz önünde bulundurmaktadır. Ekrem T. Başer;⁴⁰ AB'ye katılım sürecinin Türk dış politikasının ana hedefi olduğunu ve devam ettiğine belirterek, Türk davranışındaki değişimin esas olarak iddialı politikaların benimsenmesinden kaynaklandığını açıklamaktadır. Bir eksen kaymasının imkânsızlığını, böyle bir sözde kaymanın, birkaç yıl içinde gerçekleşemeyecek olan, hedeflerde, çıkarlarda ve yeteneklerde büyük bir değişiklik gerektirdiği gerçeğiyle göstermiştir. Anoushiravan Ehteshami ve Süleyman Elik⁴¹, Türkiye'nin tüm taraflarla ilişkileri geliştirme stratejisine döndüğünü ileri sürmüştür. Örneğin Türkiye, bir NATO üyesi olarak taahhütlerini sürdürürken İran ile yakınlaşmanın yollarını aramıştır. Diğer bir deyişle Türkiye, Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmeye çalışırken aynı zamanda Avrupa ve ABD ile olan eski ittifaklarını da dengelemiştir. Aynı görüş, Türkiye'nin Batı ile güvenlik ittifakını sürdürürken zenginlik ve güç açısından çeşitli yükselen aktörlerle güçlü bağlar kurmaya çalıştığı sonucuna varan Shirzad Azad⁴² tarafından da ileri sürülmüştür. Bazı çalışmalar, Türk politikasının tamamen Avrupa eğilimleriyle uyumlu olduğunu ve son dönemdeki Türk-Ortadoğu etkileşimlerinin Türkiye'de olduğu gibi Avrupa'nın da çıkarına olduğunu dikkate alarak daha da ileri gitmiştir. Tarık Oğuzlu,⁴³ Türkiye'nin Ortadoğu politikalarının Batı'ya daha pragmatik bir

³⁸Emel Parlar, "The Transformation of Turkey's Relations with The Middle East: Illusion or Awakening?", *Turkish Studies*, Volume13, Issue2, 2012.

³⁹Bill Park, "Turkey's Isolated Stance: An Ally No More, Or Just the Usual Turbulence?", *International Affairs*, Volume91, Issue3, 2015.

⁴⁰Ekrem T. Başer, "Shift-Of-Axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule", *Turkish Studies*, Volume 16, Issue3, 2015.

⁴¹Anoushiravan Ehteshami & Süleyman Elik, "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East", *Turkish Studies*, Volume12, No4, 2011.

⁴²Shirzad Azad, "Identity Vs. Interests: Turkey Looks East", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue2, 2020.

⁴³Tarık Oğuzlu, "Turkish Foreign Policy at The Nexus of Changing International and Regional Dynamics", *Turkish Studies*, Volume17, Issue1, 2016.

yaklaşım ile uyumlu olduğunu desteklemiştir. Türkiye, aşırılıkçılık, terörizm ve mülteci krizi gibi Orta Doğu'da ortaya çıkan krizlerle mücadelede Batı'nın başlıca aracı olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, dış politikasında Batı ile stratejik bir yakınlaşma yaşıyor. Mülteciler konusundaki tarihi anlaşmada ve Türkiye'nin önemli Avrupalı güçlerle birlikte Suriye krizini çözmeye yönelik uluslararası görüşmelere katılımında açıkça görülüyordu. Türkiye'nin Ortadoğu'ya katılımı nasıl Avrupa'ya faydalı olduysa, AB üyeliği beklentisi de Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini güçlendirmek için bir gerekçe olmuştur. Defne Günay & Kaan Renda⁴⁴ AB'ye katılma olasılığının Türk ekonomisini istikrarlı hale getirdiğini ve bunun da zengin Arap ülkelerinden yabancı yatırım çekmesine yol açtığını açıklamıştır. Siyasi olarak, Türkiye'nin AB içinde İslam dünyasının endişelerini dile getirmesine güvenilmiştir.

“Neden” sorusuna cevap verilirken çeşitli açıklamalar getirilmiştir. Hakkı Taş⁴⁵, Türk dış politikasındaki değişimin nedenlerini açıklamaya katkı olarak, Türkiye'nin mevcut Doğu Akdeniz ihtilaflarına yönelik politikasının popülizmin yükselişinin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Başkanlık sistemi altında Türkiye, popülizmin dış politikanın formülasyonu ve uygulanmasında belirgin bir iz bıraktığı “paradigmatik bir popülizm vakası” haline gelmiştir. Aynı bağlamda Burak Bilgehan Özpek ve Nebahat Tanrıverdi Yaşar⁴⁶, popülizmin ve İslamcılığın agresif dış politikanın ana itici gücü olduğuna dikkat çekmektedir. Türkiye'nin bölgesel politikaları, öncelikle demokrasinin azalan göstergelerinden kaynaklanan iç eleştirilerden kaçınmanın etkili bir yoluydu. İç faktörlere odaklanan Emre Hatipoğlu ve Glenn Palmer⁴⁷, Türk dış politika mekanizmalarının değişmesinin devletin dış politika yürütme kabiliyetini (birinci faktör) ve istekliliğini (ikinci faktör) etkilediğini öne sürdüler. Bu, Türkiye'nin dış politika aktivizmini, geleneksel yönelimin tam tersine, eşi görülmemiş seviyelere itmiştir. Barış Kesgin⁴⁸, karar vericilerin stratejik derinlik doktrinine dayalı yaklaşımının, “İslami dış politika” izleyerek Türkiye'ye komşu ülkelere yönelik daha iddialı politikalarla yöneldiğini görmektedir. Yasin Avcı&İbrahim Kurnaz⁴⁹, Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde karar vericinin İslami eğiliminin Türkiye'nin Dış Politikasının çıktılarını şekillendirdiğini görmüş ve dinin veya/ve tarihin bir dış politika aracı olarak kullanılmasının dış politika aracı olarak kullanılmasının olumsuz sonuçlar doğurduğu sonucuna

⁴⁴Defne Günay & Kaan Renda, “Usages of Europe in Turkish Foreign Policy Towards the Middle East”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume16, Issue1, 2014.

⁴⁵Hakkı Taş, “The Formulation and Implementation of Populist Foreign Policy: Turkey In The Eastern Mediterranean”, *Mediterranean Politics*, 2020.

⁴⁶Burak Bilgehan Özpek & Nebahat Tanrıverdi Yaşar, “Populism and Foreign Policy in Turkey Under the AKP Rule”, *Turkish Studies*, Volume19, Issue2, 2018.

⁴⁷Emre Hatipoğlu & Glenn Palmer, “Contextualizing Change in Turkish Foreign Policy: The Promise of the ‘Two-Good’ Theory”, *Cambridge Review of International Affairs*, Volume29, Issue1, 2014.

⁴⁸Barış Kesgin, “Turkey’s Erdoğan: Leadership Style and Foreign Policy Audiences”, *Turkish Studies*, Volume21, Issue1, 2020.

⁴⁹Yasin Avcı&İbrahim Kurnaz, “Politikalarında Ahmet Davutoğlu Etkisi: İslam Temelindeki Türkiye Algisi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt.18, Sayı. 36, 2018.

varmıştır. Bülent Aras ve Aylin Görener⁵⁰, Türk dış politikasındaki değişimin yönetici elitin rol kavramına ilişkin algısından kaynaklandığını ileri sürdüler. Türkiye'yi Batı kampının bir vekili olarak gören geleneksel algının aksine, AKP seçkinleri Türkiye'yi birden fazla sorumlulukla donatılmış küresel bir güç olarak görme eğilimindeymiş. Bu perspektifle uyumlu olarak Türkiye, eş zamanlı olarak Batı ile ilişkilerini sağlamlaştırıp Orta Doğu bağlarını derinleştirmelidir. Stavros Drakoularakos⁵¹, rolün yeniden tanımlanması sürecinin, Batı'yı ana düşman ve Türkiye'nin zorluklarından sorumlu olarak çerçeveleyen "Sèvres Sendromu"nun çağrılmasıyla ilgili olduğunu da sözlerine eklemiştir. Türkiye-Batı ayrımı bağlamında Türkiye, yakın çevresi ve ötesinde önemli bir bölgesel rol oynamaya çalışmaktadır. Murat Yeşiltaş⁵², AKP aktörlerinin jeopolitik vizyonlarının söylemsel varsayımlarına odaklanırken, “jeopolitik istisnacılığın” “savunmacı jeopolitik vizyon” a alternatif olarak benimsendiği üzerinde durulmuştur. Savunmacı jeopolitik vizyonun aksine, yeni vizyon, bir tür coğrafi yakınsama yaratma yetenekleriyle tarihi ve kültürel kesişmelere dayanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye toprakları, çevresindeki coğrafi alanlardan ayrılamaz kabul edilmektedir. Bu, Türkiye'nin küresel bir rol oynamasını sağlamaktadır. Esra Çuhadar ve Juliet Kaarbo⁵³, çeşitli yerel ve uluslararası kısıtlamalara yönelik dış politika seçimlerinin sadece liderlerin tarzlarından değil, aynı zamanda dış politikada kararların alındığı bağlam ve yapıdan da etkilendiğini düşünüyor. Dolayısıyla dış politika yapım süreci, bağlamla etkileşime giren aktörlerin bir ürünüdür. Bölgesel boyuttan yola çıkan Aras Bülent,⁵⁴ Türk dış politikasının değişimini bölgesel durumun dönüşümüne bağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin dış politika pozitif ilkeleri liberal etik ile Türkiye'nin reelpolitik kaygılarının çatışması sonucunda düşmüştür. O ve Emirhan Yorulmazlar,⁵⁵ ortaya çıkan tehditleri ve Kürt bağımsızlık çağrıları, IŞİD, Suriye krizi gibi bölgesel dinamiklerdeki istikrarsızlığın Türkiye'yi gerçekçi yaklaşımı kullanmaya ittiğini de sözlerine eklemiştir. Bu nedenle, Aslı Okyay'a⁵⁶ göre Türkiye'nin dış politikası, "sınırları içinde ve ötesinde Kürt milliyetçi seferberliğinin yarattığı tehdide karşı toprak bütünlüğünü ve merkezi ulus-devlet modelini koruma endişesi" tarafından yönlendirilmiştir.

⁵⁰ Bülent Aras & Aylin Gorener, "National Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases of The Justice And Development Party's Foreign Policy Activism In The Middle East", *Journal Of Balkan And Near Eastern Studies*, Volume12, Issue1,2010.

⁵¹ Stavros Drakoularakos, "Turkey and Erdoğan's Rising "Lausanne Syndrome", *Digest of Middle East Studies*, Volume16, 2020.

⁵² Murat Yeşiltaş, "The Transformation of The Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy", *Turkish Studies*, Volume14, Issue4, 2013.

⁵³ Esra Çuhadar et al., "Turkish Leaders and Their Foreign Policy Decision-Making Style: A Comparative and Multi-Method Perspective", *Turkish Studies*, Volume22, Issue1, 2020.

⁵⁴ Bülent Aras "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited", *Journal of Balkan And Near Eastern Studies*, Volume16, Issue4, 2014.

⁵⁵ Bulent Aras & Emirhan Yorulmazlar, "Turkey and Iran After the Arab Spring: Finding A Middle Ground", *Middle East Policy*, Volume XXI, Issue 4, 2014.

⁵⁶ Aslı S. Okyay, "Turkey's Post-2011 Approach to Its Syrian Border and Its Implications for Domestic Politics", *International Affairs*, Volume 93, Issue 4, 2017.

Bölgesel ve iç siyaset arasında yüksek derecede bağımlılık, Ortadoğu'daki sınırların yüksek geçirgenliği, ulus-ötesi kimliklerin varlığı, Türkiye'nin bölgesel krizlere müdahil olmasını gerektirmektedir. Şaban Kardaş,⁵⁷ bölgesel düzenin parçalanması Türkiye'yi zorlayıcı yaklaşıma öncelik vermeye ittiyse, güvenlikleştirilmiş iç siyasi ortam ve muhafazakâr-milliyetçi bir blok olarak AKP-MHP koalisyonunun gerçekçiliğe dönüşü hızlandırdığını görmüştür.

Emre Özan,⁵⁸ uluslararası düzeyde Türkiye'nin dış politikasını, Ortadoğu'da iki faktörden kaynaklanan jeopolitik dönüşüm ışığında, ABD'nin entegre bir politika geliştirememesi ve bölgesel güvenlik için tutarlı bir temel sağlayamamasının bir yansıması olarak açıklamıştır. Doğu Akdeniz sularında doğalgaz arama çalışmaları, ikincisi ise Arap Baharı ile başlayan siyasi belirsizlikler ve güvenlik sorunları. Böylece Türkiye iki yönlü bir politika izlemiştir: kısa vadede acil güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya geldiği için Rusya ile ikili ilişkileri geliştirmek ve askeri varlığını artırmak. Üç analiz düzeyini birbirine bağlayan Mustafa Kutlay ve Ziya Öniş,⁵⁹ "stratejik özerklik" mantığının Türk dış politikasında karşılıklı bağımlılık mantığının yerini nasıl aldığını araştırmıştır. Böyle bir dönüşüm, küresel, bölgesel ve yerel düzeylere dayanılarak açıklanmıştır. Küresel olarak, revizyonist devletler olarak Çin ve Rusya'nın yükselişi, devletlerin iç gündemlerinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bölgesel olarak, ABD'nin bölge güvenliğine yönelik taahhüdünün zayıflaması, bölgeyi bir güç rekabeti alanına dönüştürmüştür. Yurtiçinde Türkiye, otoriter ve popülizm eğilimlerinde bir artışa tanık olmuştur.

Türk dış politikasının etkinliği sorusu, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını değiştirerek arzu ettiği hedeflere ulaşıp ulaşmadığını öğrenmek için çeşitli araştırmalarda yer almıştır. Arap Baharı'ndan önce Türkiye olumlu bir model, yükselen bir bölgesel güç ve rol model olarak görülüyordu. Arap Baharı'nın başlangıcında, bölgesel aktörlerle eşi benzeri görülmemiş bir şekilde yaklaştığında, bölgesel dönüşümden en çok yararlanan Türkiye gibi görünüyordu. Türk modeli yükseldikçe hızla çökmüştür. Bilgin Ayata,⁶⁰ beklentilerin aksine Türkiye'nin Arap demokratik geçiş sürecinde arabuluculuk yapmaya çalışırken politikasının çelişki ve tutarsızlıkla olduğunu açıklamıştır. Türkiye, Libya krizinin "kardeşler arasındaki bir sorun" olduğunu iddia ederek, Libya'daki müdahalesine saldırdıktan sonra resmen NATO'yu Suriye'ye müdahale etmeye çağırmıştır. Türkiye'nin tarafsız arabulucu olma iddiası, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in desteklemesiyle zayıflamıştır. Dahası, Suriye krizine karışması, "komşularla sıfır sorun" ilkesini baltalamıştır. Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinin bozulması, Türkiye'nin ABD ve Avrupa ülkeleriyle

⁵⁷Şaban Kardaş, "Revisionism and Resecuritization of Turkey's Middle East Policy: A Neoclassical Realist Explanation", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume23, Issue 3, 2021.

⁵⁸ Emre Özan, "Doğu Akdeniz'de Abd-Rusya Rekabeti Ve Türkiye'nin Güvenliği", *Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2020.

⁵⁹Mustafa Kutlay And Ziya Öniş, "Turkish Foreign Policy in A Post-Western Order: Strategic Autonomy or New Forms of Dependence?", *International Affairs*, Volume97, Issue4, 2021.

⁶⁰ Bilgin Ayata, "Turkish Foreign Policy in A Changing Arab World: Rise and Fall of A Regional Actor?", *Journal Of European Integration*, Volume37, Issue1, 2015.

ilişkilerinde de benzer bir bozulmaya denk gelip Türkiye'ye uluslararası bir izolasyon durumu getirmiştir. Philip Robins,⁶¹ Türkiye'nin çok önemli bir rol oynayacak güce sahip olmadığını görmüştür. Ancak Avrupa ve Ortadoğu'nun alt sistemlerinde periferik bir rol oynayan bir 'çifte çekim durumu' olarak tanımlanabilir. Emirhan Yorulmazlar & Ebru Turhan,⁶² Arap Baharı'nın Türk dış politikasının amaç ve araçlarında köklü bir değişikliğe yol açtığına dikkat çekmiştir. Ancak bölgesel kargaşa ve Batı'nın kararsızlığı Türkiye'nin hedeflerine ulaşmasını engellemiştir. Batı, Türkiye'yi çeşitli bölgesel müttefikler karşısında zayıflatan mülteci krizinin ötesinde Ortadoğu krizlerine girmekten büyük ölçüde kaçınmıştır. Türkiye ayrıca Batı ve Doğu ülkeleri arasında stratejik ara bağlantı rolünü oynayamaz hale gelmiştir. Elizabeth Monier,⁶³ Araplık ve kimlik anlatılarının Arap olmayan devletlerin bölgesel bağlamdaki etkisini zayıflattığını öne sürmektedir. Yeni bir bölgesel düzenin ortaya çıkacağı ve Türkiye'nin hâkim olacağı öngörülerinin aksine, kimlik ve pan-Araplık kavramları, Arap olmayan devletlerin, örneğin Türkiye gibi ortak bir İslami kimliğe sahip olan devletler için bile bölge siyasetinde etkili olmalarını engellemiştir. Ayşe Zarakol,⁶⁴ Türk hırslarının önünde üç ana engel olduğunu tespit ederken, birincisi, Arap ülkelerindeki Türk diplomatların büyük çoğunluğunun Arapça konuşmadığı Ortadoğu'da uzmanlaşmış diplomatların eksikliğidir. İkincisi, uzun yıllardır zorunlu Batılılaşmanın bir sonucu olarak Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasında geniş bir çatlak vardır. Üçüncüsü: Son zamanlarda demokraside yaşanan düşüş, Türk siyasi sisteminin yerel düzeyde meşruiyetten yoksun olması, sırayla bölgesel düzeyde bir meşruiyet eksikliğine yol açtığından, Arap halkları için bir model olarak Türkiye'nin imajının bozulmasına yol açmıştır. Mustafa Kutlay,⁶⁵ Türkiye'nin dış politikasının etkinliğinin bir koşulu olarak politik ekonomi dinamiklerinin mevcut olmamasının önündeki en büyük engeli bulmuştur. Bu doğrultuda, kapsamlı sanayi stratejisinin eksikliği nedeniyle sağlanamayan, ekonominin dış politikada sürdürülebilir bir araç olarak işlerlik kazanması için Türk ekonomi politisinin “proaktif devlet” yapısına dönüştürülmesi gerekmiştir. Mustafa Kutlay, bir başka çalışmada Ziya Öniş⁶⁶ ile işbirliği yaparak Türkiye'nin ekonomi politik açığına ilişkin açıklamasını tamamlayarak, Türkiye'nin dış politikasının bölgesel ve küresel olarak etkinliğinin mevcut olmayan tamamlayıcı bir dizi koşula bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Birinci

⁶¹ Philip Robins, “Turkey’s ‘Double Gravity’ Predicament: The Foreign Policy of a Newly Activist Power”, *International Affairs*, Volume89, Issue2, 2013.

⁶² Emirhan Yorulmazlar & Ebru Turhan, “Turkish Foreign Policy Towards the Arab Spring: Between Western Orientation and Regional Disorder”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume17, Issue3, 2015.

⁶³ Elizabeth Monier, “The Arabness of Middle East Regionalism: The Arab Spring and Competition for Discursive Hegemony Between Egypt, Iran, And Turkey”, *Contemporary Politics*, Volume20, Issue4, 2014.

⁶⁴ Ayşe Zarakol, “Problem Areas for The New Turkish Foreign Policy”, *The Journal of Nationalism And Ethnicity*, Volume40, No5, 2012.

⁶⁵ Mustafa Kutlay, “Yeni Türk Dış Politikası”Nın Ekonomi Politigi: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Uluslararası ilişkiler*, Cilt 9, Sayı 35, 2012.

⁶⁶ Ziya Öniş & Mustafa Kutlay, “The Dynamics of Emerging Middle Power Influence In Regional And Global Governance: The Paradoxical Case Of Turkey”, *Australian Journal Of International Affairs*, Volume71, Issue2, 2017.

koşul, iç politik ekonomi dinamikleridir; Ülkedeki elverişsiz politik ekonomi dinamikleri, aşırı tek taraflılık eylemleri ve komşu devletlerin iç çatışmalarında doğrudan taraf alma yoluyla, Türkiye gibi potansiyel olarak önemli bir orta gücün yumuşak güç yeteneklerini baltalayabilen verimsiz dış politika angajman biçimlerine çevrilmiştir. İkinci koşul, hırsların yeteneklerle senkronizasyonu dur. Türkiye örneğinde buna ulaşamadığı için onu istikrarsızlığa katkıda bulunan bir faktör haline getirmiştir. Üçüncü koşul, normatif ilkelerin mevcudiyetidir; Arap ayaklanmaları bağlamında Türkiye, kendi ülkesindeki demokratik alanı baltalarken, bölgesel olarak demokratik normları benimsemeye çağırıyordu. Mesut Özcan and Talha Köse,⁶⁷ etnik, dini, siyasi ve ekonomik değişkenlere göre üç Ortadoğu ülkesi olan Mısır, Irak ve İran'daki Arap Ayaklanmalarına ilişkin Türk politikasında bir uzlaşma olmadığını öne sürerek dış politika değerlendirmesine odaklanmışlardır. Sünniler, Türkmenler, liberaller ve ekonomik seçkinler Türkiye'nin bölgesel politikalarını desteklerken, Şiiler, Kürtler, politika yapıcılar ve bürokratik seçkinler Ankara'nın niyetine şüpheyle bakarlardı.

Genel olarak, literatür, Türkiye'nin politikasının farklı yönlerindeki değişiklikleri gözlemlemede şimdiye kadar önemli ilerleme kaydetmiştir. Ancak, Türkiye'nin politikasındaki değişimin bir bütün olarak analizi hala zorlu bir çabadır. Genel olarak, önceki çalışmaların Türk politikalarındaki değişimi betimleyen, değişimi faaliyet, yön, araçlar, kaynaklar, büyüklük, yoğunluk olarak kategorize eden çalışmalara bölündüğü söylenebilmektedir. Diğer çalışmalar, popülizm, karar vericiler, ideoloji, jeopolitik vizyon gibi yerel nedenlere ayrılan değişimin nedenlerini analiz etme eğilimindeyken; veya bölgesel güvenlik dinamiklerinin parçalanmasına odaklanan “Bölgesel Nedenler”; ve Amerikan hegemonyasının düşüşüne ve Rusya ve Çin gibi daha güçlü diğer aktörlerin ortaya çıkmasına odaklanan “Uluslararası Nedenler”. Önceki çalışmaların iki faktörden yoksun olduğu söylenebilir: birincisi, analiz için temel bir unsur olarak bölgesel seviyeye zayıf odaklanırken, daha fazla odak yerel veya uluslararası seviyeye verilmektedir. İkincisi, Türk politikalarındaki değişimi açıklamak için bütünleşik bir teorik çerçeveye odaklanan çalışmaların eksikliğidir. Önceki çalışmalarda ağırlıklı olarak Rasyonel Seçim Teorisi, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Teorisi, Gerçekçilik ve Neo-Gerçekçilik, Politik Ekonomi Yaklaşımı, Konstrüktivist Yaklaşım ve Sosyolojik Yaklaşım kullanılmıştır. Mevcut çalışma "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi" kullanılarak bölgesel boyuta odaklanacaktır. Mutlaka mevcut çalışmanın benimseyeceği aynı teorik çerçeveye odaklanan, ancak farklı şekillerde yapılan çalışmalar vardır. Örneğin, Wayne McLean⁶⁸ toplumsal, politik, çevresel, ekonomik ve askeri sektörler aracılığıyla teori'nin sektörel yaklaşımını kullanmıştır. Aynı zamanda

⁶⁷Mesut Özcan, Talha Köse & Ekrem Karakoç, “Assessments of Turkish Foreign Policy In The Middle East During The Arab Uprisings”, *Turkish Studies*, Volume16, Issue2, 2015.

⁶⁸ Wayne Mclean, *Regional Security Complex Theory and Insulator States: The Case of Turkey*, Bachelor's degree, Australia, University of Tasmania, School of Government, 2011.

çalışma, Avrupa ve Orta Doğu güvenlik sistemlerinde bir yalıtkan ülke olarak Türkiye'ye odaklanmıştır. André Barrinha⁶⁹ büyük bir güç olarak Türkiye'ye ve yalıtkan kavramının Türkiye'nin şu anda oynadığı role uygunsuzluğuna odaklanmıştır. Kohei Imai,⁷⁰ coğrafi yakınlığın ve tehdidin kısa mesafelerde uzun mesafelerden daha hızlı hareket edebilmesinin, Türkiye'nin Suriye krizine yönelik güvenlikleştirme algısını benimsemesinin temel nedeni olduğunu öne sürmüştür. Tehditlerin artık sadece Askeri değil, izole edilemeyecek çevresel, sosyal ve ekonomik tehditleri içerdiği göz önüne alındığında, çalışma Türkiye'yi “yalıtkan bir devlet” olarak nitelendirmeyi de eleştirmiştir. Pınar E. Dönmez,⁷¹ bölgesel güvenlik kompleksleri teorisinin, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve tek kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıkması bağlamında Türkiye'nin yalıtkan devlet rolünü çerçevelediğini vurgulamıştır. Uluslararası sistem çoğulculuğa doğru değişir değişmez, Türkiye, özellikle Orta Doğu'da bölgesel kutupların ortaya çıkmasını on yıllardır engelleyen Amerikan hegemonyasının çöküşü ışığında, manevra yapma ve daha büyük bir bölgesel rol oynama yeteneğine sahiptir. Ayrıca, Arap ayaklanmalarının patlak vermesi, özellikle Türkiye ile güçlü bağları olan Suriye ve Libya'daki güvenlik ortamının karmaşıklığı nedeniyle Türkiye'nin yalıtkan rolünü atlamasına yardımcı olmuştur. Stephanie Carver,⁷² Ortadoğulu aktörler Afrika devletleri içindeki güç dengelerine karışma eğilimindeği için Ortadoğu'daki bölgesel güvensizlik ile Afrika Boynuzu'ndaki bölgesel güvenlik dinamikleri arasında bağlantı kurmuştur. Buna güzel bir örnek, Türkiye'nin 2019 yılında Somali'de askeri üs inşa etmesidir. Federico Donelli ve Ariel Gonzalez-Levaggi,⁷³ Ortadoğu'daki bölgesel rekabetin Afrika Boynuzu siyasetini militarize ettiğini de sözlerine eklemiştir. Ortadoğu'daki bölgesel güçler arasındaki çıkar çatışması ve Afrika Boynuzu'ndaki devletlerin zayıflığı, Kızıldeniz'in iki kıyısı arasında tehlikeli bir teşvik ve zararlı güvenlik bağımlılığı yaratıp da yerel gerilimleri körükleyor ve bölgesel istikrarsızlığı artırma tehdidinde bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, insani yardım sağladığı için Somali'ye büyük önem vermiş, ardından güvenlik sektörü başta olmak üzere devlet kurumlarının inşa sürecine katkıda bulunmuştur. Ažuolas Bagdonas,⁷⁴ Türkiye'nin askeri, coğrafi, tarihi, ekonomik ve kültürel gücünün göstergelerini Orta Doğu'daki diğer bölgesel aktörler için

⁶⁹ Andre Barrinha, “The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey’s Position in Regional Security Complex Theory”, *Mediterranean Politics*, Volume19, Issue2, 2013, PP165-182.

⁷⁰Kohei Imai, "Rethinking the Insulator State: Turkey’s Border Security and the Syrian Civil War", *Eurasia Border Review*, Volume 7, Issue 1, 2016.

⁷¹ Pınar E. Dönmez, *Crises and Regional Governance Attempts: The Curious Case of Turkey in Critical Perspective*, Timothy M. Shaw (der.): UK, Palgrave Macmillan, 2014.

⁷² Stephanie Carver, “Expanding the Turkish Bid for Regional Control in the Somali Regional Security Complexes”, Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020

⁷³ Federico Donelli & Ariel Gonzalez-Levaggi, “Crossing Roads: The Middle East’s Security Engagement in the Horn of Africa, Global Change”, *Peace & Security*, Volume 33, Issue 1, 2021.

⁷⁴ Ažuolas Bagdonas, “Turkey as a Great Power? Back to Reality”, *Turkish Studies*, Volume 16, Issue 3, 2015

emsalleriyle karşılaştırarak Türkiye'nin yalıtkan rolünden bölgesel bir aktör olmaya geçtiğini kanıtlamaktadır.

Yukarıda anlatılan literatür, aşağıda bir tablo halinde sunulmaktadır:

YAZAR	YIL	ANA NOKTA
Burakcop& Özge Zihniog˘lu	2015	Türk dış politikasındaki değişimin büyüklüğü ve yönü
Eda Kuşku Sönmez	2018	Türkiye'nin dış politika aktivizminin yoğunluğu.
Aylin Çakır & Gül Akdağ	2016	Türk dış politika aktivizminin derecesi
Sancak, K. & Yılmaz, N.	2018	Dış politika aktivizminin ölçümü
Hakan Fidan	2013	Enstrüman ve mekanizmalardaki değişiklikler
Buraközpeka&Yeldademirağ	2014	Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik davranışları ve araçları
Ziya Öniş	2014	Giderek daha iddialı bir bölgesel güç olarak Türkiye'nin rolü
Türk politikalarının eğilimleri		
Akça ATAÇ	2018	Emperyalist özellikleriyle neo-Osmanlıcılık
Zeynep Arkan & Müge Kınacioğlu	2016	Tarihi mirasın ve coğrafi konumun yeniden yorumlanması
Lorenzo Gontijo & Roberson S. Barbosa	2020	Kimlik sorunlarına dayanan "Yeni-Osmanlıcı" bakış
Emel Parlar	2013	Normatif dış politika
Mustafa FİŞNE	2016	Etik dış politika
Eksen Kayması		
Clemens Hoffmann	2019	Türkiye'nin batı ekseninden sapması, Ortadoğu'ya yönelmesi
Emel Parlar	2012	
Bill Park	2015	
Ekrem T. Başer	2015	Olan, daha aktif politikaya ve çok boyutlu politik stratejiye doğru kademeli bir değişimdir. Ama Batı dünyası üyeliği rolü, Türk dış politikasının en istikrarlı ve baskın rolüdür.
Anoushiravan Ehteshami & Süleyman Elik	2011	
Shirzad Azad	2020	
Tarık Oğuzlu	2016	Türkiye'nin Batı'ya daha araçsal ve pragmatik bir yaklaşım doğrultusunda Ortadoğu politikaları
Defne Günay & Kaan Renda	2014	Türk aktörler, Orta Doğu'ya yönelik dış politikayı haklı çıkarmak ve açıklamak için AB'yi kullanmıştır

Değişimin yerel nedenleri		
Hakkı Taş	2020	Popülizm
Burak Özpek & Nebahat Yaşar	2018	
Emre Hatipoğlu & Glenn Palmer	2014	Devletin kapasitesini ve istekliliğini etkileyen mekanizmalar değişir
Barış Kesgin	2019	Karar vericiler ve Stratejik Derinlik Doktrini
Yasin Avcı & İbrahim Kurnaz	2018	Karar vericinin İslami eğilimi
Bülent Aras & Aylin Gorener	2010	Yönetici elitin rol kavramına ilişkin algısı
Stavros Drakoularakos	2020	Türkiye'nin rolünü yeniden tanımlamanın sonuçları
Murat Yeşiltaş	2013	AKP aktörlerinin jeopolitik vizyonları
Esra Çuhadar, Et El..	2020	Bağlam ve politika yapısı ile etkileşime giren aktörler
Değişimin bölgesel nedenleri		
Bülent Aras	2014	Bölgesel durumdaki değişiklik
Bulent Aras & Emirhan Yorulmazlar	2014	Bölgesel düzenin dinamiklerinin karşı karşıya olduğu tehdit
Asli S Okyay	2017	Toprak bütünlüğünü ve merkezi ulus-devlet modelini koruma endişesi
Şaban Kardaş	2021	Bölgesel düzenin parçalanması
Değişimin küresel nedenleri		
Emre Ozan	2020	ABD'nin bölgesel güvenlik için entegre bir politika geliştirememesi
Mustafa Kutlay And Ziya Öniş	2021	Küresel, bölgesel ve yerel düzeylerde birbiriyle ilişkili dönüşümler.
Türk dış politikasının etkinliği ve meydan okuması		
Bilgin Ayata	2015	Türk Modelinin yükselişi ve düşüşü.
Philip Robins	2013	Türkiye'nin temel bir rolü sürdürecektir ne gücü ne de kapasitesi vardır.
Emirhan Yorulmazlar & Ebru Turhan	2015	Türkiye artık stratejik bir ara bağlantı rolü oynayamaz
Elizabeth Monier	2014	Kimlik ve pan-Arapçılık kavramları Türkiye'nin bölge siyasetinde etkin olmasını engellemesi
Ayşe Zarakol	2012	Türk hırslarının önünde üç ana engel vardır: Uzman diplomatların olmaması, Türkiye'nin ulusal kimliğinin Batılı görüşlere duyarlılığı ve otoriter eğilimlerin yükselişi.
Mustafa Kutlay	2012	Temel engel, politik ekonomi dinamiklerinin

Ziya Öniş & Mustafa Kutlay	2016	Temel engelleri Yurtiçi politik ekonomi dinamiklerinin açığı; hırsların yeteneklerle uyumsuzluğu, Normatif ilkelerin olmaması.
Mesut Özcan, Et El..	2015	Mısır, Irak ve İran'daki Arap Ayaklanmaları'na ilişkin Türk politikası konusunda fikir birliği sağlanamamıştır.
Türkiye ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi		
Wayne McLean	2011	Avrupa ve Ortadoğu sisteminde yalıtkan olarak Türkiye
André Barrinhaa		Türkiye'nin şu anda oynadığı role karşı yalıtkan kavramının uygunsuzluğu.
Kohei Imai	2016	coğrafi yakınlık
Pinar E. Donmez	2014	Türkiyenin uluslararası sistemin dönüşümü sonucunda yalıtkan rolünü atlaması
Stephanie Carver	2020	Ortadoğu ve Afrika Boynuzu güvenlik kompleksleri arasındaki ilişki
Federico Donelli & Ariel Gonzalez-Levaggi	2021	
Ažuolas Bagdonas	2015	Türkiye'nin rolünün sadece bir yalıtkindan bölgesel bir güce dönüşmesi

C) Teorik Çerçeve

Bölgesel Güvenlik kompleksi ilk olarak Buzan tarafından “*birincil güvenlik endişeleri, ulusal güvenlikleri gerçekçi bir şekilde birbirinden ayrı düşünülemez kadar birbirine bağlı olan bir grup devlet*” olarak tanımlanmıştır.⁷⁵ Daha sonra tanım, Buzan ve Wæver tarafından “*ana güvenlikleştirme, güvenliksizleştirme veya her ikisinin de güvenlik sorunlarının analiz edilemeyecek veya birbirinden ayrı çözülemeyecek kadar birbirine bağlı olduğu bir birimler kümesi*” olarak yeniden formüle edilmiştir.⁷⁶ Ardından, iki araştırmacı, bölgesel kompleksler hakkındaki fikirlerini entegre bir teori olarak kristalize etmek için tanımı tekrar değiştirip aşağıdaki tanımı koymuştur: “*güvenlikleştirme, güvenlikleştirmeden arındırma veya her ikisinin ana süreçleri, güvenlik sorunlarının birbirinden ayrı olarak makul bir şekilde analiz edilemediği veya çözülemeyeceği kadar birbirine bağlı olan bir birimler kümesi*”.⁷⁷

⁷⁵Barry Buzan, *People, States, And Fear: The National Security Problem in International Relations*, Brighton, Sussex, Wheatsheaf Books, 1983, p.106.

⁷⁶Barry Buzan, Ole Wæver & Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Colorado, Lynne Rienner Publisher, p.201.

⁷⁷Barry Buzan & Ole Waever, *Regions and Power: The Structure of International Security*, Cambridge, Cambridge University Press, p.491.

Güvenlik analizlerinin temeli olarak ulusal ve küresel seviyeleri önceliklendiren tüm ana akımların aksine, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, güvenlik etkileşimlerinin bir belirleyicisi olarak bölgesel seviyeyi önceler. Güvenlik analizleri, ya küresel kutuplaşmaya ve büyük güçlerin güvenlik hiyerarşisi üzerindeki etkisine ya da bireysel devlet perspektiflerine aşırı vurgu yapılmasıyla karakterize edilmiştir. Sonuç olarak, gelişmiş bir coğrafi özgüllük duygusunun olmaması nedeniyle, güvenlik çalışmaları küresel ve ulusal düzeyler arasında bir bağlantıdan yoksun.⁷⁸

Önceliği bölgesel düzeye tahsis ederek, teori iki kavramı incelemiştir: Bölgesellik ve Bölgeselleşme.⁷⁹ Teori, coğrafi yakınlık faktörünün, "tehditlerin çoğu kısa mesafelerde uzun mesafelere göre daha kolay seyahat ettiğinden", güvenlik tehditleri için ana motivasyon ve vektör olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, coğrafi olarak bitişik devletler arasında bir tür güvenlik bağımlılığı vardır. Bu bağlamda ülkeler, coğrafi çevrelerinde ortaya çıkan tehditlerin yanı sıra komşularının niyetleri ve yetenekleriyle de ilgilenmektedir.⁸⁰ Ancak dikkat, coğrafi alanın kendisine değil, aynı bölgesel güvenlik kümesinde yer alan devletler arasındaki güvenlik etkileşimlerine odaklanmıştır.⁸¹ Bir aktörün herhangi bir düşmanlık eyleminin herkesi etkilemesi gerekmektedir.⁸² Böyle bir coğrafi yakınlık, bir dizi devlet arasında var olan geniş, benzersiz bir güvenlik ilişkileri alt sistemi yaratmaktadır.⁸³

Teori, küresel analiz düzeyini aşırı vurgulayan ve öncelikle kutupluluğa odaklanan, devletleri küçük, orta ve büyük güç olarak kategorize eden gerçekçilik perspektifinin eleştirisi üzerine inşa edilmiştir. Bu eksikliği gidermek için BGKT, gerçekçi ve İnşacılık yaklaşımların bir karışımını kullanmaktadır. Gerçekçilik ile ilgili olarak, teori, güç dengesi ve küresel, bölgesel ve yerel analiz düzeylerinin hiyerarşisi gibi fikirleri kullanmaktadır.⁸⁴ İnşacılık ile ilgili olarak, teorinin yapılandırmacı kökleri, devletlerin eylemleri kimlik, sosyalleşme süreci, yorumlama, etkileşim ve öğrenme ile belirlenen sosyal varlıklar olmasında yatmaktadır. Dolayısıyla devlet davranışı sadece güç dağılımının mekanik bir yansıması değildir. Bu bağlamda devlet kimliği, dış politikasını

⁷⁸Barry Buzan And Gowher Rizvi, *South Asian Insecurity and The Great Powers*, New York: Palgrave Macmillan, 1986, p.3:5

⁷⁹Barry Buzan & Ole Waever, *Regions and Power*, *Ibid*, p.4, 52, 43& P461:466.

⁸⁰Barry Buzan, "Regional Security Complex Theory in The Post-Cold War World", Fredrik Söderbaum & Timothy M. Shaw (Der.), *Theories of New Regionalism*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2003, p.141.

⁸¹Brendon J. Cannon & Federico Donelli, "Asymmetric Alliances and High Polarity: Evaluating Regional Security Complexes in The Middle East and Horn of Africa", *Third World Quarterly*, Volume41, Issue 3, 2020, p.3.

⁸²Yannis A. Stivachtis, "Eastern Mediterranean: A New Region? Theoretical Considerations", Spyridon N. Litsas & Aristotle Tziampiris (Der.), *The New Eastern Mediterranean*, Washington, Springer Nature, 2019, p.49.

⁸³Ramazan Erdağ, *Libya in The Arab Spring From Revolution To Insecurity: Regional Security Complex Theory And The Middle East And North Africa*, New YorkPalgrave Macmillan, 2017, p.8.

⁸⁴Barry Buzan & Ole Waever (2003), *Ibid*, p.3:11, 27:34& 40

devletin kendisini nasıl gördüğü ve diğer devletlerin nasıl onu gördüğü olmak üzere iki boyutta formüle etmektedir.⁸⁵

Teori, BGK'lerin analizinde yedi ana bileşene odaklanmaktadır: (1) kompleksin tarihi mirası ve ortak kültürel faktörleri; (2) ana aktörler ve referans nesneler veya aktörlerin etkileşimde bulunduğu konular; (3) temel yapı: entegrasyonun| anarşi, dostluk| düşmanlık, güvenlikleştirme| güvenliksizleştirme süreci ve güç dengesi; (4) BGK ve diğer komşu kompleksler arasındaki bölgeler arası dinamikler; (5) BGK'nin güvenlik dinamiklerine küresel güç katılımı; (6) yerel, bölgesel, bölgeler arası ve küresel düzeylerin göreceli ağırlıkları; (7) BGK'nin mevcut durumu ve dinamikleri göz önüne alındığında, gelecek için en olası senaryolar.⁸⁶

Bir BGK'nin temel yapısı-Teorinin odaklandığı üçüncü nokta-dört değişkeni bünyesinde barındırmaktadır: ilk değişken, tehditlerin coğrafi yakınlığa dayalı olarak bir devletten diğerine hareket etmesine izin veren sınırlardır.⁸⁷ İkinci değişken anarşik yapıdır. Anarşi kaos anlamına gelmez ancak aktörler arasındaki çatışmaya kısıtlamalar getirebilecek herhangi bir üst siyasi otoritenin veya merkezi küresel siyasi sistemin yokluğu anlamına gelmektedir. Bunun temel nedeni, insanlığın tarihsel ve politik çeşitliliği, bağımsızlık ve kültürel kimlik değerleri ışığında tüm gezegenin küresel bir anlaşması veya ideolojisi olmamasıdır.⁸⁸ Üçüncü değişken kutupluluk ve "güç dağılımı"dır. Güç dağılımı, iki tür devlet arasında ayrım yapılmasına izin vermektedir; ilki, uzak coğrafi alanları etkilemelerini sağlayan muazzam yeteneklere sahip süper güçlerdir. İkincisi, sadece yakın çevrelerinin güvenlik dinamiklerine dâhil olmalarına izin veren sınırlı yeteneklere sahip devletlerdir. Buna göre, bölgesel güç hiyerarşisi, verilen alt sistemin ülkeleri arasındaki gücün dağılımını yansıtır.⁸⁹

Son değişken, sosyal yapı veya dostluk ve düşmanlık kalıplarıdır. RSC'ler, tutarlı bir coğrafi bölge boyunca varlıklar arasındaki kalıcı dostluk veya düşmanlık biçimleriyle tanımlanır.⁹⁰ Teori, Alexander Wendt'in yazılarından dostluk ve düşmanlık fikrini türetir. Wendt'in uluslararası ilişkilere ilişkin kültürel teorisinde, devletlerin birbirlerini düşman, rakip veya dost olarak görüp görmedikleri, uluslararası düzende devlet davranışının temel bir belirleyicisidir. Böyle bir belirleyici, "anarşi kültürleri" olarak nitelendirilmektedir. Hem düşmanlık hem de rekabet, Öteki'nin benliği tam olarak tanımadığını ve bu nedenle ona karşı

⁸⁵Derrick Frazier & Robert Stewart-Ingersoll, "Regional Powers And Security: A Framework For Understanding Order Within Regional Security Complexes", *European Journal Of International Relations*, Volume16, Issue4, 2010, p.739: 740.

⁸⁶Barry Buzan & Ole Waever (2003), *Ibid*, p.88.

⁸⁷*Ibid*, p.53.

⁸⁸Barry Buzan, "Peace, Power, And Security: Contending Concepts In The Study Of International Relations", *Journal Of Peace Research*, Volume 21, Issue 2, 1984, p.112-116.

⁸⁹Martina Ponizilová, "Delimitation Of Regional Powers In The Middle East In The 21th And 21st Century", *Journal Of International Relations*, Volume XIV, Issue2, 2016, p.158.

⁹⁰Barry Buzan & Ole Waever (2003), *Ibid*, p.45- 53

"revizyonist" bir tarzda hareket edebileceğini ima eder, ancak tanınma ve revizyonizmin nesnesi farklıdır. Bir düşman, Benliğin özgür bir özne olarak var olma hakkını hiç tanımadığı için "derin revizyonizm" olarak adlandırılan kişinin yaşamını veya özgürlüğünü "gözden geçirmeye" çalışmaktadır. Ayrıca, Düşmanlar birbirlerini "varoluşsal bir tehdit" olarak tasvir ediyor.⁹¹ Böyle bir tehdit sadece askeri tehditler anlamına gelmez, sosyal ve kültürel ilişkileri, kolektif kimliği, geleneksel dil kalıplarını, kültürü, ulusal kimliği ve gelenekleri ve siyasi ve dini bir organizasyon, tarih ve coğrafya ile ilgili fikirleri içermektedir.⁹² Bir rakibin, aksine, Benliğin yaşam ve özgürlük hakkını tanıdığı için yalnızca "sığ" revizyonizm olarak adlandırılan davranışını veya mülkiyetini gözden geçirmeye çalıştırmaktadır. Revizyonizmin derecesi, öteki'den beklenen şiddet düzeyiyle ilgilidir. Düşmanlar arasındaki şiddetin içsel sınırı yoktur; Sınırlar ne olursa olsun, yalnızca yetersiz yetenekler (güç dengesi veya tükenme) veya harici bir kısıtlamanın varlığı nedeniyle olacaktır. Rakipler arasındaki şiddet ise tersine kendi kendini sınırlar ve birbirlerinin olunca haklarının tanınmasıyla kısıtlanır. Düşmanlık ve rekabet durumlarının aksine dostluk, iki veya daha fazla devletin ortaya çıkan anlaşmazlıkları güç kullanmadan (şiddete başvurmama kuralı) çözmeyi kabul ettiği ve karşılıklı yardıma başvurduğu optimal durumu ifade etmektedir.⁹³ Bu bağlamda, aynı bölgesel güvenlik kompleksine sahip devletler, kendi aralarındaki güvenlik algıları ve etkileşimleri aracılığıyla bölgenin dinamiklerini oluşturmaktadırlar. Düşmanlık, sektörler arasında menkul kıymetleştirmeyi birleştirme eğilimindeyken, dostluk, güvenliksizleştirmeyi birleştirme eğiliminde olacaktır.⁹⁴ Burada, Güvenikleştirme ve güvenliksizleştirme ikili karşıtlık değildir. Güvenikleştirme, bir güvenlik durumunun mevcudiyeti ve yanıt olarak alınan bazı önlemler ile işaretlenmiş bir durumu tanımlarken, güvenliksizleştirme, güvenlik sorunu olan ve yanıt verilmeyen bir durumdur.⁹⁵ BGK içindeki dostluk ve düşmanlık kalıplarında veya güç dağılımında bir değişiklik olursa, kompleksin yeniden tanımlanması gerektiğini belirtmekte fayda vardır. Mevcut çatışmalar çözülürse veya kritik öncelikli yeni krizler ortaya çıkarsa, dostluk ve düşmanlık kalıpları değişmektedir. Bölgesel güç dengeleri de bölgesel aktörler arasındaki silahlanma yarışları nedeniyle veya ittifakların oluşması sonucu değişebilmektedir.⁹⁶

Analizde bölgesel düzeyin merkeziliğinin yanı sıra hem yerel hem de uluslararası düzeylerin bölgesel düzeyden etkilediği ve etkilendiği gerçeği göz ardı edilmemiştir. Bölgesel düzey, küresel güçler için büyük ölçüde önemlidir. Süper güçler arasındaki rekabet ve güç

⁹¹Erdoan A. Shipoli, *Islam, Securitization, And US Foreign Policy*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2018, p.74.

⁹²Barry Buzan & Ole Wæver (2003), *Ibid*, p.50 & 73.

⁹³Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, New York, Cambridge University Press 1999, p.261: 266& 288: 299

⁹⁴Barry Buzan, "Regional Security Complex Theory in The Post-Cold War World", *Ibid*, p.140:144& 157:159.

⁹⁵Ole Wæver, "Securitization and Desecuritization", *Centre for Peace and Conflict Research*, 1993, p.7.

⁹⁶Barry Buzan And Gowher Rizvi, *Ibid*, p.22:26.

dengesi, süper güçlerin ve bölgesel güçlerin “pentasyon” mekanizması aracılığıyla ilişkisel bir ilişki içinde olduğu, genellikle onlardan uzak olan bölgesel güvenlik komplekslerinde ortaya çıkmaktadır. "Güç dengesi" mantığıyla kontrol edilen anarşik bir sistemde, Süper Güçler, bir BGK içindeki devletlerle aralarındaki rekabet bağlamında güvenlik hizalamaları yapmaktadır. Bu arada, bölgesel düzeydeki "güç dengesi" mantığı, bölgesel rakipleri dışarıdan yardım çağırmaya teşvik etmek için çalışıp bu mekanizma sayesinde, yerel rekabet kalıpları küresel olanlarla bağlantılı hale gelmektedir. Bu bağlamda, süper güçler, statükoyu sürdürmek ve hatta değiştirmek için, bölgesel aktörler arasındaki gücün dağılımını dolaylı olarak silah tedarikiyle veya doğrudan askeri müdahaleyle şekillendirmede rol oynamaktadır.⁹⁷ Ancak buradaki asıl aktör, Süper güçleri çağıran bölgesel güçlerdir. Süper güç nüfuz mekanizması, tüm bölgesel komplekslerde eşit olarak çalışmamaktadır. çeşitli bölgesel güçlerin varlığı, tek bir süper gücün egemenliğine engel olmaktadır. Böylece, iki nüfuz durumu vardır, birincisi, bir süper gücün Güney Amerika'daki gibi bölgesel kompleksleri kontrol etmesi ve ikincisi, Orta Doğu örneğinde olduğu gibi birçok bölgesel rakibin bu tür bir tahakkümü engellemesidir. Ulusal düzeye gelince, bir devletin güçlü ya da zayıf olması, iç düzenin istikrarı ya da devlet ile ulus arasındaki uyum gibi bir devletin özgül kırılganlığı, sahip olduğu güvenlik korkularının türünü tanımlar. Mutlaka, bir ülkenin algısı, bölgesel politikasını etkileyecek olan güvenlik kaygılarına yönelik politikasını belirleyecektir.⁹⁸ Ancak açıkça gözlemlenen şey, devletin artık tek tehdit, hatta güvenleştirilmesi gereken referans nesne olmadığıdır. Terörizm gibi yeni sınır ötesi tehditlere ve kimlikler, azınlıklar ve dinler gibi yeni referans nesnelere güvenlik gündeminde öncelik verilmiştir.⁹⁹

Bu bağlamda Ortadoğu'nun BGK'si, tarihsel ve kültürel özellikleri nedeniyle karmaşık ve kitlesel çatışma dinamiklerinin bariz bir modelidir. Ortadoğu'daki çatışma ideolojik rekabetler, ırksal ve etnik çeşitlilik, dini ve mezhepsel bölünme ve petrol, su ve topraklarla ilgili karışık anlaşmazlıklar etrafında dönmektedir.¹⁰⁰ Uzun bir süre bu kompleksin temel yapısı statükonun korunmasıydı. ABD hegemonik güç olarak bölgedeki otoritesine meydan okuyabilecek herhangi bir bölgesel gücün yükselişini engellemiştir. Aynı zamanda, güç yayılma, herhangi bir potansiyel bölgesel gücün bölgesel hakimiyet kurmasını engeller.¹⁰¹ Soğuk Savaş sonrası dönemin Ortadoğu'nun bölgesel güvenliğini değiştirmesi gibi Arap Baharı da yapmıştır. Soğuk Savaş

⁹⁷Barry Buzan & Ole Waever, *Regions and Power: The Structure Of International Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p45:48

⁹⁸Barry Buzan & Ole Waever (2003), *Ibid*, p.51

⁹⁹Barry Buzan, “Rethinking Security After the Cold War”, *Cooperation and Conflict*, Volume 32, Issue1, 1997, p. 11:12& 17.

¹⁰⁰Barry Buzan & Ole Waever (2003), *Ibid*, p.193:194

¹⁰¹Emir Cem Aslanargun, *Changing Course in Turkish Foreign Policy: Explaining the Change In Turkish Foreign Policy In 2010s In The Context Of The Middle Eastern Security Complex*, Master's Degree, Lund University, Department Of Political Science, 2015, p.32:33.

sonrası dönem Irak'ı bölgesel bir aktör olarak Körfez lehine zayıflatırsa, Arap Baharı Suriye, Libya ve Yemen'i zayıflatarak güç dengesini esas olarak İran lehine bozmuştur. Tek bir süper gücün, ABD'nin egemenliği yerine, Rusya ve Çin'in varlığı artmıştır. Ortadoğu'nun bölgesel güvenlik yapısı geri dönülemez biçimde değiştirilmiştir. Arap Baharı Libya, Suriye ve Yemen'de başarısız devletlerin ortaya çıkmasına; otoriter eğilimlerin yoğunlaşması; Kürtler gibi etnik azınlıklar için bağımsızlık çağrılarının yeniden canlanması; çatışmanın katalizör olarak Sünniler ve Şii'ler arasındaki mezhepsel bölünmenin canlanması; sınır ötesi terörizmin ortaya çıkışı; ve vekalet savaşının ve dış askeri müdahalelerin yoğunlaşması yol açmıştır. Gerçekten de Ortadoğu'daki üç güvenlikleştirme alt kompleksi (doğu Akdeniz ülkeleri, Mağrip ve Körfez) derinden etkilenmiştir.¹⁰²

Arap kargaşası tüm bölgeyi olumsuz etkilerken Türkiye için de bir dönüm noktası olmuştur. Bölgesel istikrarsızlık, Türkiye'nin belirsiz bir ortamda artık yumuşak araçlara güvenemeyeceğini kanıtlamıştır. Türkiye'nin dış politikasında ekonomik entegrasyona ve siyasi işbirliğine yönelik olumlu dönüşüm, güvenlikleştirme algısının ve zorlayıcı politikaların benimsenmesine dönüşmüştür.¹⁰³

Türk siyaseti Ortadoğu'nun sorunlarıyla yakından iç içe geçmiş durumda. Ortadoğu bölgesel düzeyinde, dostluk ve düşmanlık kalıpları etnik, din ve tarihe dayanmaktadır ve bunların hepsi Türkiye ile yakından ilişkilidir. Etnik olarak Türkiye, Suriye, İran ve Irak arasında bölünmüş Kürtlerin varlığı, her ülkenin bir tür siyasi baskı olarak diğer ülkelerin Kürtlerini desteklemesi nedeniyle uzun süredir devam eden bir tür çatışma yaratmaktadır.¹⁰⁴ Kürt tehdidinin bir sonucu olarak Türkiye, Suriye rejimi ve destekçileri İran ve Rusya ile çatışarak Suriye'ye askeri müdahalede bulunmuştur.¹⁰⁵ Dini olarak, Sünni-Şii mezhep ayrımı aynı zamanda İran ve Sünni devletleri, özellikle de yerel Şii grupların İran'la bağları olan Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerini kutuplaştırmıştır.¹⁰⁶ Türk devleti laikliğine rağmen hem Sünni hem de Şii gruplarla çatışmıştır. Türkiye, siyasi İslam'a verdiği destek nedeniyle Körfez monarşileri ve Mısır ile arası açılmıştır.¹⁰⁷ Aynı zamanda, Suriye'deki çatışan çıkarlar nedeniyle Türkiye-İran ilişkilerinde ortaya çıkan gerilimler ve rekabet, Türkiye'yi Suriye'deki İran destekli Alevi rejimine karşı Körfez

¹⁰²Ruth Hanau Santini, "A New Regional Cold War in The Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited", *The International Spectator*, 2017, p.1&11.

¹⁰³Bulent Aras, "The Crisis and Change in Turkish Foreign Policy After July 15", *Alternatives: Global, Local, Political*, Volume44, Issue1, 2019, p.10.

¹⁰⁴Ebru Vural, *The Middle East as A Regional Security Complex: Continuities and Changes in Turkish Foreign Policy Under The JDP Rule*, Master's Degree, Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences, 2010, p.31.

¹⁰⁵Emiliano Alessandri And Meliha Benli Altunışık, "Unfinished Transitions: Challenges And Opportunities Of The EU's And Turkey's Responses To The "Arab Spring", *The International Spectator, Working Paper, Issue4*. 2013, Report, p.7.

¹⁰⁶Emir Cem Aslanargun, *Ibid*, p.35.

¹⁰⁷Bulent Aras, *Ibid*, p.13.

monarşileriyle işbirliği yapmaya itip birçok kişinin Türkiye'nin ortaya çıkan mezhepsel bölünmedeki rolünü sorgulamasına yol açmıştır.¹⁰⁸ Her halükarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca hüküm sürdüğü de somutlaşan tarihi unsurun önemi göz ardı edilememektedir. 16. yüzyıldan 1918'e kadar Arap dünyasının çoğunu kontrol eden Osmanlı İmparatorluğu, İran Safevi İmparatorluğu ile düzenli olarak savaş halindeydi. Ayrıca tarihsel unsur, geçmişte İran ile Türkiye arasındaki çatışma ile sınırlı değildir, çatışmanın günümüzdeki gölgesi, aralarındaki düşmanlığın veya en azından rekabetin birçok biçimindedir. Daha ziyade, Osmanlı hırsının geri dönüşü korkusundan kaynaklanan Arap kimliği ile Türk kimliği arasındaki çatışmada- Araplara karşı Türkler- ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁹ Bölgedeki büyük güçlerin rekabetine gelince, Rus-Çin yükselişi ve Amerika'nın gerilemesi, ABD'nin geleneksel müttefiki olarak Türkiye'ye zorunlu olarak yansıdı. Türkiye bir yandan geleneksel müttefiki ABD ile çatışırken, diğer yandan Türk-Rus ilişkileri hiçbir zaman Türkiye'nin Rus tarafına geçtiği suçlamasına izin verecek kadar istikrarlı olmamıştır. İç düzeyde, Türkiye'nin siyasi rejimi, Ortadoğu ülkelerindeki tüm muadilleri gibi otoriterlikle suçlanmaktadır.¹¹⁰ Bu bağlamda, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle çatışmasının ve birçok yerde Türkiye'nin eleştirisinin temelinde demokratik değerler yatmaktadır. Bir yandan Hürriyet ve Adalet Partisi'nin düşmesi ve askeri yönetimin geri dönmesi nedeniyle Mısır-Türkiye ilişkileri bozulmuştur. Öte yandan, özellikle darbe girişimi ve siyasi sistemin parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığına geçişi sonrasında Türkiye'de demokratik değerlerin gerilediğine dair çeşitli tartışmalar yaşanmıştır.

Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ortak kültürel, dini ve tarihi faktörlere ve Türkiye'nin Arap Baharı sonrası bölgesel güvenlik dinamikleriyle etkileşimine rağmen, teori Türkiye'nin bölgesel güvenlik kompleksinin bir parçası olmadığını iddia etmektedir. Teoriye göre Türkiye, farklı güvenlik komplekslerinin hiçbirinin parçası olmadan kesiştiği noktada yer aldığı için yalıtkan bir devlettir. İzolatör, "bölgesel güvenlik kompleksleri arasında duran ve daha büyük bölgesel güvenlik dinamiklerinin arka arkaya durduğu yeri tanımlayan bir durum veya mini kompleks" olarak tanımlanmaktadır. Yalıtkan için iki koşul vardır: (1) Yalıtkan durumunun pasif bir rol oynamaktadır; ve (2) kendisini çevreleyen güvenlik komplekslerinin hiçbirisiyle yoğun güvenlik ilişkisine sahip olmamaktadır. Daha önce bir yalıtkan olarak kabul edilebilmektedir. Ancak Türkiye olumsuz rolün sınırlarını aşarsa, sadece bir İzolatör olarak kabul edilemez. Mevcut çalışma, Türkiye'nin yalıtıcı rolünü çoktan aştığını ve Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri her zamankinden daha karmaşık hale gelmesi nedeniyle bölgesel güvenlik dinamikleri içinde etkili bir ana güç olarak kabul edilebileceğini savunmaktadır. 2003 yılında "bölgesel güvenlik kompleksleri" fikrinin yayınlanmasından bu yana Türkiye'nin bölgesel durumu kökten değişmiştir.

¹⁰⁸Meliha Benli Altunışık, Turkey and The Arab Uprisings, ISPI, Analysis Issue 223, 2013, p.7.

¹⁰⁹Barry Buzan & Ole Waever (2003), *Ibid*, p.190:192

¹¹⁰*Ibid*, p.194.

Türkiye'nin bölgesel varlığı, çevresindeki tüm bölgesel komplekslerde şimdiden yoğunlaşmıştır. Ayrıca, yalıtkan teorisinin belirlediği ana özellik, onun olumsuz rolüdür, teori aynı zamanda Türk rolünün olumsuz olmadığını da doğrulayıp “Türkiye, yalıtkan konumundan giderek daha aktif bir rol oynayarak buna meydan okuyor gibi görünüyor” belirlemiştir.¹¹¹ Özetle, bölgesel güvenlik dinamiklerinde güçlü ilişkisi ve aktif rolü nedeniyle Türkiye'yi sadece bir yalıtkan olarak görmek anlamsızdır. Bu noktadan hareketle, çalışma "bölgesel güvenlik kompleksleri" teorisini analiz için bir çerçeve olarak almasına rağmen Türkiye'yi yalıtkan bir devlet olarak kavramıyla çelişecektir. Çalışma esas olarak Türkiye'yi Ortadoğu'da bölgesel güvenliğin kutuplarından biri olarak ele almaya odaklanacaktır.

Araştırma, beş ana bölümden oluşacaktır. İlk bölüm, Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarına tarihsel bir genel bakış sunacak, ardından Türkiye'nin AKP yönetimindeki ilk on yıldaki ve ikinci on yıllık politikalarını karşılaştırmaya geçerek, hedefler ve yönelimlerdeki şaşırtıcı değişimi kanıtlayacaktır. Böylece, ilk bölüm bir ana soruya cevap verecektir: Arap Baharı'ndan sonra Ortadoğu'ya yönelik Türk siyaseti, öncesinden nasıl değişmiştir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümler, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarının dönüşümüne yol açan nedenleri açıklamak için "bölgesel güvenlik kompleksi teorisi" tarafından belirlenen yerel, bölgesel ve uluslararası düzeylerdeki analiz düzeylerine odaklanacaktır. Teori, yerel düzeydeki analizini devletin güçlülüğü veya zayıflığı, iç düzenin istikrarı ve devlet ile ulus arasındaki ilişki üzerine, devletin korkularının ve bölgesel sorunlara tepkisinin göstergeleri olarak odakladığından, ikinci bölüm aynı konuya odaklanacaktır. Buna göre Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı ve Arap Baharı sonrası bölgesel krizlerle örtüştüğü krizleri odaklanacaktır. Üçüncü bölüm, ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği'ne odaklanarak, bir yandan Türkiye arasındaki ilişkileri ve diğer yandan Ortadoğu'daki güvenlik dinamiklerine büyük güçlerin katılımını açıklamaya devam etmektedir. Dördüncü bölüm, Bölgesel düzeyindeki, aktörler, etnik, dini ve tarihi bağlar arasındaki dostluk ve düşmanlığın ana direkleri tartışacaktır. Araştırma, Türk siyasetinin Ortadoğu'ya yönelik bölgesel hedeflerine ulaşmada ne ölçüde başarılı olduğunun incelenmesiyle sonuçlanacaktır.

¹¹¹Barry Buzan & Ole Waever (2003), *Ibid*, p. p.391: 395& 490.

I. BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ EVRİMİ

Bu bölüm, Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarına tarihsel bir genel bakış sunmaktadır, ardından Türkiye'nin AKP yönetimindeki ilk on yıldaki ve ikinci on yıllık politikalarını karşılaştırmaya geçerek, hedefler ve yönelimlerdeki şaşırtıcı değişimi kanıtlayacaktır. Böylece, ilk bölüm bir ana soruya cevap verecektir: Arap Baharı’ndan sonra Ortadoğu'ya yönelik Türk siyaseti, öncesinden nasıl değişmiştir?

Bu bölümün ilk bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üç farklı aşamasına ve bir hâkim algıya odaklanılmaktadır. Üç aşama bunlardır: Tek Parti Aşaması, Soğuk Savaş Aşaması ve Soğuk Savaş Sonrası aşaması. Algı gelince, Güvenlikleştirme| Tehdit. Türkiye Cumhuriyeti, tehdit duygusunun ışığında, tek parti aşamasında hem etnik hem de dini açıdan karmaşık toplumlara girmekten kaçınmak için Ortadoğu'ya yönelik izolasyonist bir politika izlemiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Sovyet tehdidi ve onun milliyetçi Arap müttefikleriyle yüzleşmek için Batılı müttefiklere katılmıştır. Ardından petrol krizi ışığında ekonomik tehditlerle yüzleşmek için Ortadoğu ülkelerine yakın olmaya çalışmıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde, Kürt krizinden ve İslami köktencilikten kaynaklanan tehditler, Türkiye'nin değişken dış politikasının çekirdeğini oluşturmuştur. Başlayan bu politika: Irak'a askeri müdahale; Suriye'yi işgal tehdidi ve İran ile suçlama alışverişi, Daha sonra üç ülke ile yakınlaşmaya ve aynı üç ülkeyle yüzleşmek için İsrail ile ittifaka dönüşmüştür.

Türk dış politikasının bahsedilen geçen dönemlerdeki dönüşümü, yerel düzeyde siyasi sistemin değişmesi ve küresel düzeyde kutuplaşmanın değişmesi ile gerekçelendirilebilirse, AKP altındaki dramatik değişim incelemeye değer bir soru haline geliyor. Bu bağlamda, bölümün ikinci kısmı, Arap Baharı devrimlerinden önce ve sonra Ortadoğu'ya yönelik dış politikanın özelliklerini açıklığa kavuşturmayı ve bu politikaların ne ölçüde radikal bir şekilde dönüştüğünü göstermeyi amaçlamaktadır.

A) AKP Öncesinde Türkiye’nin Ortadoğu’ya Yaklaşımı

1) Tek Parti Dönemi: Batılılaşma Çabasının Yansıması

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı sırasında Batılı güçlere karşı savaşmış olsa da, bağımsızlıktan sonra Batı dünyasını tercih etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Kemalist liderlik, Batı yanlısı bir yönelimi ve Türk devletinin laik karakterini sürdürmek için muazzam çabalar sarf etmiştir. Kemalistler, modern Türkiye'yi İslami veya Orta Doğu

alternatifleriyle yan yana duran bir batı toplumu olarak tanımladılar.¹¹² Kemalistler, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün batıdan kopuştan kaynaklandığını düşündüklerinden, bu nedenle Türkiye, Batılılaşmanın yol gösterici ideolojisi ile çağdaş Batı medeniyetlerinin bir üyesi olmayı hedeflemelidir.¹¹³

Bu bağlamda Batılılaşma, Batı ekonomi, bilim ve medeniyet modellerini benimsemek olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁴ Bu bakış açısına göre tek bir medeniyet vardır, o da Avrupa medeniyetidir. Dolayısıyla Türklerin ayakta kalabilmeleri ve modernleşmeyi gerçekleştirebilmeleri için o medeniyetin ayak izlerini takip etmeleri ve başkalarıyla olan manevi ve sistemli bağlarını kesmeleri gerekmektedir. Böyle bir vizyon, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın sonunda ifade ettiği, “Birçok millet olmasına rağmen tek bir medeniyet vardır. Bir milletin gelişmesi için bu medeniyetin bir parçası olması gerekir... Ülkemizi modernleştirmek istiyoruz. Tüm çabalarımız Modernleşmeye, dolayısıyla Batılı bir hükümetin kurulmasına yöneliktir”. Sonuç olarak, yeni ortaya çıkan cumhuriyetin izlediği batılılaşma politikası, yalnızca geçmişin ve Ortadoğu ile olan tarihsel, sosyal ve kültürel bağlarının bir reddi biçimi değil, batı modelinin zaferinin ve üstünlüğünün tanınmasıydı.¹¹⁵

Batılılaşmayı gerçeğe dönüştürmek için Türkiye, Modernleşmenin özü olarak altı temel ilkeyi veya “Atatürk İlkeleri” benimsemiştir: (1) Hilafete alternatif olarak Cumhuriyetçilik; (2) Dinin alternatifi olarak laiklik; (3) Dinden çok vatandaşlık temelli bir kimliğin pekiştirilmesinin özü olarak milliyetçilik ve “Türk milleti”; (4) Sınıf çıkarlarının reddini gerektiren özü oluşturan popülizm; (5) Devletin ekonomik alandaki üstünlüğünün özü olan devletçilik; ve; (6) Devam eden, ancak düzenli ve devlet liderliğindeki değişime bir tür bağlılık olan reformizm veya devrimcilik¹¹⁶ Buradaki temel nokta, Kemalizm'in Modernleşme ile Batılılaşmayı ayırt edememesi ve bunları eş anlamlı olarak kullanması, modern Türkiye ile uzun tarihi arasında tam bir ayrılığa neden olan şeydir. Buna göre Türkiye şunları yapmıştır: tüm yönetim ve yargı düzeylerini laikleştirmek, Latin alfabesini benimsemek, bin yıldan fazla bir süredir kullanılan İslami takvimin yerini almak; Avrupa yasalarını kabul etmek, İslami okulların kapatılmasını ve Sufi emirlerini emretmek ve

¹¹²Alexander Murinson, “The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy”, *Middle Eastern Studies*, Volume 42, Issue 6, 2006, p.950.

¹¹³Defne Gunay, *The Europeanisation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East*, PHD degree, UK: Sheffield, The University of Sheffield, 2012. p.102.

¹¹⁴Sheharyar Khan, “The Transformation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East”, *Policy Perspectives*, Volume 12, Issue 1, 2015, p.32.

¹¹⁵ Mustafa Aydin, “Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs”, *Middle Eastern Studies*, Volume 35, Issue 4, 1999, p.176.

¹¹⁶*Ibid*, p.170:176.

Avrupa giyim tarzlarını dayatmak.¹¹⁷ Genel olarak, değişiklikler sadece bağları kesmekle kalmayıp Kürtler, Araplar ve Türkler arasındaki "toplumsal sözleşmeyi" de ihlal etmiştir.¹¹⁸

Batılılaşma ve Ortadoğu ile bağlantılı Türk tarihi ve kültürünün inkarıyla uyumlu olarak, diğer birçok faktör Türkiye'nin bölgeyle olan bağlarını sınırlamıştır. Birinci faktör din ile ilgili algıdır. Türkiye'de İslam'ın şekillendirdiği toplumsal değerleri göz ardı ederek devlet-toplum ilişkisinin laik karakterini takip ederken, İslam her zaman Ortadoğu toplumsal yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Böyle bir çelişki, iki taraf arasındaki ortak temelleri yok etmiştir.¹¹⁹ İkinci faktör, Türkiye'nin çalkantılı bir bölgesel ortamda ulus inşasına ve istikrara odaklanmak için izolasyonist bir politika izlemesidir. Aynı zamanda, Ortadoğu büyük ölçüde Avrupa'nın siyasi kontrolü altındayken Türkiye'nin bağımsız ilişkiler kurabileceği çok az bağımsız devlet varmıştır. Dolayısıyla Türkiye, Avrupa devletleriyle ilişkilerinden ayrı bir Ortadoğu politikasına sahip olamazdı.¹²⁰ Üçüncüsü: Hedeflerdeki fark. Türkiye, bölgedeki mevcut dengeyi korumak ve toprak bütünlüğünü sağlamak için statüko politikasını benimserken, sömürge ülkelerle ilişkilerini güçlendirirken, Arap halkları bağımsızlık istemiştir.¹²¹ Dördüncüsü: stereotipler ve önyargılar. Yüzünü Batı'ya çeviren Türkiye için Ortadoğu, dini ve etnik çeşitlilik açısından çok geri, çok karmaşıktı. Böylece Türkiye geleneksel olarak Ortadoğu siyasetine seyirci kalmıştır.¹²² Öte yandan, Araplar birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerle ittifak kurduğunda Türkler, Müslüman tebaası tarafından "arkadan bıçaklandıklarını" hissettiler. Araplar için dört asırlık Osmanlı yönetimi, bölgedeki baskı ve azgelişmişliğin ana nedeniydi.¹²³ Türkiye, Osmanlı mirasını kınamış olmasına rağmen, Araplar, yeni Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerine yüzyıllar boyunca Osmanlı yönetiminden emperyalist imajını da taşımışlardır.¹²⁴

Sonuç olarak, Türkiye'nin Ortadoğu politikaları bir güvenlik perspektifiyle sınırlıydı, örneğin: Türkiye ile Irak arasındaki statükoyu korumaya çalışan ve 'birbirlerinin içişlerine herhangi bir

¹¹⁷Leonard A. Stone, "Turkish Foreign Policy: Four Pillars of Tradition", *Journal of International Affairs*, Volume VI, Issue 2, 2001, p.2:3.

¹¹⁸Anoushiravan Ehteshami& Süleyman Elik, "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East", *Turkish Studies*, Volume 12, Issue 4, 2011, p.644.

¹¹⁹Tarik Ouzlu, "Soft power in Turkish foreign policy", *Australian Journal of International Affairs*, Volume 61, Issue 1, 2007, p85.

¹²⁰Nicholas Danforth, "Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the AKP", *Turkish Policy Quarterly*, Volume 7, Issue 3, 2008, p.85.

¹²¹Sheharyar Khan, *Ibid*, p.32.

¹²²Cengiz Dinc& Mustafa Yetim, "Transformation of Turkish Foreign Policy Toward the Middle East: From Non-Involvement to a Leading Role", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Volume 11, Issue 1, 2012, p.68:69.

¹²³Carolyn C. James, "Modeling Foreign Policy and Ethnic Conflict: Turkey's Policies Towards Syria", *Foreign Policy Analysis*, Volume 5, Issue 1, 2009, p.30.

¹²⁴Mahmut Bali Aykan, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s", *International Journal of Middle East Studies*, Volume 25, Issue 1, Feb.1993, p.91: 92.

müdahaleden tamamen kaçınma politikası' öngören "Sadabad" Paktı;¹²⁵ 'ortak sınırlarının dokunulmazlığı'; ve 'ortak çıkarlarını etkileyen tüm uluslararası anlaşmazlıklarda birlikte istişare etme' istekliliği,¹²⁶ veya Arapların Türkiye'ye karşı kızgınlığını artıran Batılaşma yönelimi.

2) Soğuk Savaş Dönemi: Batı'nın Vekilliğini Üstlenme

a) Batı'ya Bağımlılık

Soğuk savaş döneminde Türk dış politikasının temel belirleyicisi bölgesel olarak güvensizlikler olmuştur.¹²⁷ En büyük tehdit Sovyetler Birliği ve onun Türkiye'deki yayılmacı emelleriydi. Böyle bir tehdit, "Stalin" resmi olarak şunları talep ettiğinde açılmıştı: (1) Kars, Ardahan'ın Sovyet kontrolüne geri verilmesi; (2) ve Çanakkale Boğazı'nda askeri bir üs verilmesi. Türkiye, Rusya'nın taleplerini resmen reddetmesine rağmen ancak Sovyet baskısına karşı tek başına kalacağından korkmuştur. Böylece Batı ile askeri, siyasi ve ekonomik işbirliği Türk dış politikasında temel ilke olurken, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler ikinci planda kalmıştır.¹²⁸ Türkiye, Batı ile yakın bir bağ kurmak için çalışıp Batı güvenlik ve işbirliği örgütlerine üye olmuştur. Bunun en açık örneği, 1952'de Türkiye'nin NATO'nun ilk ve tek Müslüman üyesi olmasıdır.¹²⁹ Sorun şu ki, Türkiye, Batı'yı desteklemekle birlikte, meşru bağımsızlık taleplerinde ve yabancı saldırıları kınamaya yönelik mantıksal tepkilerinde Arap karşıtı hale gelmiş. kanıtlar aşağıdaki gibi: 1956 Süveyş Krizi sırasında Türkiye, İngiliz ve Fransızların eylemlerini uluslararası hukukun ihlali olarak görmesine rağmen yine de Mısır'ı krizden sorumlu tutmuştur; Türkiye açıkça Fransa'nın yanında yer alıp BM Genel Kurulu'nda Cezayir'in bağımsızlığına karşı oy kullanmıştır; 1958'de Adana'daki NATO üssünün kullanılmasına izin vererek ABD'nin Lübnan'a müdahalesini desteklemiştir.¹³⁰ Daha önce bahsedilen kör önyargının tüm kanıtlarına ek olarak, Türkiye 1949'da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülkeydi ve ardından derin diplomatik, ekonomik ve askeri ilişkiler kurmuştur. Batı kampının bir parçası olarak Türkiye, NATO'ya dayalı bölgesel ittifaklar ve gerekirse askeri müdahalelerle Sovyet bloğunu kuşatma girişimlerinde kilit bir unsurdur. Amerika'nın bölgesel bir ittifak kurmaya yönelik ilk girişimi 1951'de Türkiye ile Mısır'ı bir araya getirmektir ama sonuçsuz kalmıştır.¹³¹ Ardından Türkiye'nin Arap dünyasındaki tek dostu Irak

¹²⁵Mustafa Çoban, "A Re-evaluation of the Revisionist- Status Quo Dichotomy in Interwar Turkish Foreign Policy 1936-1939", *New Middle Eastern Studies*, Volume 8, Issue 1, 2015, p.9:10.

¹²⁶Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue", *International Affairs*, Volume 69, Issue 4, 1993, p.671

¹²⁷Selim Öterbülül, *Turkish-Egyptian Relations (1922-1956) and the Impact of the Free Officers Revolution*, master's degree, Ankara, Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences, 2015, p.24.

¹²⁸Patricia Carley, *Turkey's Role in the Middle East*, Conference Report, Washington, US Institute of Peace, 1995, p.3.

¹²⁹Merve Kavakci, "Turkey's Test with Its Deep State", *Mediterranean Quarterly*, Volume 20, Issue 4, 2009, p.84.

¹³⁰Kürşad Turan, "Türk Dış Politikasında Değişimler: Bir Değişim Mi, Geçici Bir İlgi Mi?", *Akademik Bakış*, Cilt.6, Sayı.11, Kış.2012, s.69.

¹³¹Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, Fourth edition, London: I.B.Tauris, 2017, p.238.

Krallığı ile 'Bağdat Paktı' izlemiştir.¹³² Ayrıca Türkiye, Suriye ve Irak'a yönelik çatışmacı politikayı desteklemiştir. Örneğin, bir dizi Amerikalı diplomatın sınır dışı edilmesinden ve 1957'de Suriye'deki en üst düzey ordu pozisyonuna bir komünist sempatanının atanmasından ve 1958'de Bağdat'taki milliyetçi darbeden sonra sınıra Türk asker yığılmıştır.¹³³

Bu bağlamda Sovyet-Türk düşmanlığı Arap-Türk ilişkilerini daha da karmaşık hale getirmiştir. Türkiye, 500 yıldan fazla bir süredir Türk toprak bütünlüğünü tehdit eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında kilit bir oyuncu olan Sovyetler Birliği'ni ana varoluşsal tehdit olarak algılamıştır.¹³⁴ Milliyetçileri ve anti-empyrialist olan yeni bağımsızlığına kavuşan Araplar için ise bölgede herhangi bir sömürge geçmişi olmayan Moskova, bölgedeki aşırı Batı egemenliğine karşı ekonomik ve askeri yardım ve denge sağlıyormuş. Bu gelişme, Sovyet etkisinin çevreleme politikasını zayıf ve boyun eğen bir Türkiye'nin yardımıyla sömürgeciliğin bir uzantısı olarak görmenin bir sonucu olarak Arapların ana Türk düşmanının ana müttefikleri olduğu Türkiye ve Arapları farklı taraflara yerleştirmiştir.¹³⁵ Buna göre Araplar, Türkiye ile bir anti-Komünist savunma paketi oluşturmak için işbirliği yapmayı reddetmekle kalmadılar, aynı zamanda İsrail ve sömürge ülkelerle olan ilişkileri nedeniyle Türkiye'yi bir müttefik olarak uygun görmediler.¹³⁶ Aynı zamanda, 1955'ten sonraki yıllar, güçlü Sovyet yanlısı ve Batı karşıtı söylemi her türlü Arap-Türk yakınlaşmasını engelleyen Mısır cumhurbaşkanı Nasır'ın liderliğinde yükselen bir Arap milliyetçiliği dalgasına tanık olmuştur.¹³⁷ İyi bir örnek, Mısır tarafından Müslümanlara ihanet etmek ve Siyonistlerle ittifak kurmakla suçlanan Irak dışında hiçbir Arap ülkesinin Bağdat Paktı'na katılmaya cesaret etmemiştir.¹³⁸

b) Arap Ülkeleriyle Yakınlaşma

1960'larda Türkiye ilk kez Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını yeniden gözden geçirerek tek merkezli dış politika yerine çok boyutlu bir dış politika aradığı Batı merkezli politikalarından hafif bir bağımsızlığa tanık olmuştur. birçok faktör Türkiye'yi orta doğuyla yakınlaşmaya itmiştir. İlki ve daha önemlisi Batı-Amerika-Türkiye ilişkilerindeki gerilimdi.¹³⁹ 1963'te ABD, Türkiye'nin güvenlik kaygılarının dikkate alınmadığı bir Amerikan-Rus pazarlığında Jüpiter füzelerinin

¹³²Tomas Volk, "Turkey's Historical Involvement in Middle Eastern Alliances: Saadabad Pact, Baghdad Pact, and Phantom Pact", *L'Europe En Formation*, Volume 367, Issue 1, 2013, p.16.

¹³³Mustafa BİLGİN, "Turkey's Foreign Policy towards the Middle East in the 1950's and Its Impact on Turco-Arab Relations", *Academic Perception*, Volume 11, Issue 21, 2017. p.256.

¹³⁴Grahammuller E. Fuller, "Turkey's Strategic Model: Myths and Realities", *The Washington Quarterly*, Volume 27, Issue 3, 2004, p.59:60.

¹³⁵Cengiz Dinc& Mustafa Yetim, *Ibid*, P69.

¹³⁶Mahmut Bali Aykan, *Ibid*, p.93.

¹³⁷Erik J. Zürcher, *Ibid*, p.238:239.

¹³⁸Tomas Volk, *Ibid*, p.21.

¹³⁹ Kemal H. Karpat, "Political Developments in Turkey, 1950-70", *Middle Eastern Studies*, Volume 8, Issue 3, 1972, p.368.

Türkiye'den çıkarılması için tek taraflı bir karar almıştır. Üstelik ABD, Johnson'ın 1964'teki mektubunda, bir Sovyet saldırısı durumunda NATO anlaşmasının 5. maddesinin¹⁴⁰ Türkiye'yi savunmak için otomatik olarak uygulanmayacağını¹⁴¹ açıkça belirttiği Kıbrıs sorununa yönelik Türkiye'nin durumunu yanlış anlamıştır.¹⁴² Batı bloğu siyasetinin bir parçası olmanın sığılğını göstermiş ve özellikle sol çevrelerde Türkiye'nin kendi güvenliği açısından ciddi bir şüphe yaratmıştır.¹⁴³ 1974 Kıbrıs müdahalesi ile Türkiye yaptırımlara maruz kalıp ABD Senatosu askeri yardıma izin veren bir paketi kabul etmeyi reddedip ekonomik yaptırımlar da uygulanmıştır.¹⁴⁴ Türkiye-Avrupa ilişkileri gelince, 1980'lerin başında, Türkiye'de insan hakları ihlallerini ve demokrasi göstergelerindeki düşüşü eleştiren Avrupa Komisyonu ile ilişkilerin gerilemesi yaşanmıştır.¹⁴⁵ Türkiye'nin Batı-Amerika kampıyla çatışmasının yanı sıra, Batı kampı içindeki bölünmenin de derin bir etkisi olmuştur. Bu bağlamda, ABD'nin Vietnam Savaşı'na dâhil olması, Batı ve Doğu Avrupa arasındaki ilişkilerin iyileşmesi ve 1975 Helsinki Deklarasyonu ile başlayan dikkatleri Soğuk Savaş'tan başka yöne çekmiştir.¹⁴⁶

Siyasi değişimlerin yanı sıra 1970'lerdeki petrol krizi, Arap devletlerinin Türkiye gibi petrole bağımlı olan ülkeler için ekonomik ve siyasi önemini daha da vurgulamıştır.¹⁴⁷ Enflasyon, dış borçların faizlerini ödemek için gerekli dövizin sağlanamaması, yükselen petrol fiyatları gibi etkenlerle örtüşen böylesine bir önem, Türk dış politikasını ekonomik boyutlara öncelik vermeye mecbur kalmıştır.¹⁴⁸ Sonuç olarak, Türkiye'nin Arap bölgesinden ithalatı 1970'de 64 milyon dolardan 1985'te 2,8 milyar dolara, ihracatı ise aynı dönemde 54 milyon dolardan 3 milyar dolara yükselmiştir. Ayrıca, bölge yaklaşık 200.000 göçmen Türk işçiyi cezbetmiştir.¹⁴⁹ Aslında Ankara, Irak-İran savaşını iki savaşan ülkede Türk mamul malları için yeni bir pazar olarak pragmatik bir mantıkla uğraşırken daha da ileri gitmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁰“Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır”.

¹⁴¹ Cengiz Dinc & Mustafa Yetim, *Ibid*, p.69:70.

¹⁴² Ozan Örmeci, “İsmail Cem's Foreign Policy (1997-2002)”, *Journal of Social Sciences*, Issue 23, 2011, p.229.

¹⁴³ Meliha Benli Altunışık & Özlem Tür, *Turkey Challenges of continuity and change*, New York: Routledge Curzon, 2005, p.108:110.

¹⁴⁴ Clemens Hoffmann & Can Cemgil, “The (Un)Making of The Pax Turca In The Middle East: Understanding The Social-Historical Roots Of Foreign Policy”, *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 29, Issue 4, 2016, p.9.

¹⁴⁵ Defne Gunay, *Ibid*, p.121.

¹⁴⁶ Philip Robins, “The Opium Crisis and the Iraq War: Historical Parallels in Turkey-US Relations”, *Mediterranean Politics*, Volume 12, Issue 1, 2007, p.24.

¹⁴⁷ Betül Dicle, “Factors driving Turkish foreign policy”, Master's degree Louisiana, Louisiana State University, Graduate School, 2008, p.38:39.

¹⁴⁸ Cengiz Dinc & Mustafa Yetim, *Ibid*, p.70.

¹⁴⁹ William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774–2000*, Third Edition, New York: Routledge, 2013, p.123:124.

¹⁵⁰ Mustafa Aydın, *Ten Years After: Turkey's Gulf Policy (1990-91) Revisited*, London, Frank Cass, 2002, p.4:5.

Buna göre Türkiye, Araplarla ilişkilerini üç ana eksen üzerinden güçlendirme eğilimindeydi: (1) İslami eksen: Türkiye, 1984 yılında İİT'teki (İslam İşbirliği Teşkilatı) diplomatik temsil düzeyini cumhurbaşkanlığı seviyesine yükseltmiştir;¹⁵¹ (2) Arap-İsrail ekseni. İsrail ile olan ilişkileri pahasına Arap ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmiş: 1967 ve 1973 Savaşlarında ABD'nin Türk askeri üslerini kullanmasını engellemiş ve savaş sırasında yoğun kayıplara uğrayan Arap ülkelerine insani yardım ulaştırmış; İsrail'in Arap topraklarından derhal çekilmesi için bir karar lehinde oy kullanmış; 1975'te Siyonizmi Irkçılığın bir biçimi olarak kınayan bir karar lehinde oy kullanmış; Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Filistin halkının temsilcisi olarak tanıyarak 1976'da;¹⁵² 1980'de İsrail'deki büyükelçisini geri çekerek Kudüs'ü ilhak etmeye itiraz etmiş; İsrail'in 1981'de Lübnan'a yönelik saldırılarını eleştirmiş; ve 1988'de Filistin devletini tanımıştır;¹⁵³ ve (3) Sovyet-Türkiye yakınlaşma ekseni. Bu çabada, örneğin Türkiye, 1973 savaşı sırasında Sovyet uçaklarına bir hava koridoru açmıştır.¹⁵⁴

Bahsedilen politikalara bakıldığında, Türkiye'nin Araplar arasında kabul gören ve memnuniyetle karşılanan bir üye haline geldiğini düşünebilir, ancak hiçbir zaman böyle olmamıştır. 1970'lerde siyasi rejimlerin Mısır (İsrail ile yapılan barış anlaşması nedeniyle) ve Körfez'deki (İran etkisinden korkması nedeniyle) Amerikan politikasına daha sadık rejimlere dönüşmesi sonucu Arap-Türk yakınlaşmasına rağmen, Kürt meselesi nedeniyle İran, Irak ve Suriye ile düşmanca ilişkiler devam etmiştir. Bahsedildiği gibi Türkiye, laik bir millet olarak, Ortadoğu'daki tüm Kürtlerin yüzde 50'sinin kendi topraklarında olduğunu göz ardı ederek, azınlıkları, özellikle Kürtler azınlığını yabancılaştıran ve düşmanlaştıran ulusal kavramları benimsemiştir. Bu bağlamda, iç siyasi istikrarsızlık ve bölgesel siyasi çalkantılar, Kürtlerin Türk hükümetine karşı en uzun silahlı mücadelelerinden birini başlatmalarına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye, İran, Irak ve Suriye arasındaki siyasi krizlerde Kürt sorunu bir zayıf nokta olarak kullanılmıştır.¹⁵⁵ Bu bağlamda Türkiye, İran'ı PKK'nın topraklarını Türkiye'ye saldırmak için kullanmasına izin vermekle suçlarken, İran da Türkiye'yi İran Halk Mücahitleri Örgütü'ne güvenli bir sığınak sağlamakla suçlamıştır.¹⁵⁶ Aynı şekilde, Bağdat ve Ankara bazen Kürtlerini ezmek için işbirliği yapsalar ve Bağdat Türkiye'nin kuzey Irak'ta askeri operasyonlar yürütmesine resmen izin verdiyse de, Irak, Türkiye'deki Kürtleri isyana teşvik ettiği için Türkiye ile çatışmıştır.¹⁵⁷ Suriye'ye gelince, Türkiye'yi Fırat ve Dicle sularının kontrolü üzerindeki gücünü siyasi bir araç olarak kullanmaya iten PKK'nın açık sözlü bir destekçisi olmuştur.

¹⁵¹ Yusuf Sarıınay, "Atatürkten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XVI, Sayı.48, 1999, s.870: 872.

¹⁵² Betül Dicle, *Ibid*, p.37:39.

¹⁵³ Tomas Volk, *Ibid*, p.26:27.

¹⁵⁴ Anoushiravan Ehteshami & Süleyman Elik, *Ibid*, p.649:650.

¹⁵⁵ Sheharyar Khan, *Ibid*, p.35.

¹⁵⁶ Betül Dicle, *Ibid*, p.40:41.

¹⁵⁷ Grahamuller E. Fuller, *Ibid*, p.64.

Kürt sorununun merkeziliğine ek olarak, diğer iki bölgesel sorun da Türkiye'nin büyük ilgisini çekmiştir. Birincisi İran'daki İslam devrimiydi. Şah hüküm sürdüğü sürece, Türk-İran ilişkileri makul ölçüde işbirlikçi ve kurumsallaşmıştır. Çok daha dramatik bir şekilde, İslam devrimi İran'ı köktenci ve batı karşıtı bir devlete dönüştürmüş ve Türkiye'nin ittifaklarına karşı çıkmış ve esas olarak laik Türk inançlarıyla açıkça çelişen modelini ihraç etmeye çalışmıştır. Ancak Türkiye, İran'ı izole etmek ve dolayısıyla muhtemelen onu Sovyet etki alanına sokmak konusunda endişeli olduğundan devrimden sonra açıkça İran karşıtı bir tavır almamaya özen göstermiştir. Böylece, ABD Kasım 1980'de İran'a ticaret ambargosu uyguladığında, Türkiye de aynı şeyi yapmayı reddetmiştir. İkinci konu, Ankara'nın siyasi sorunlarını ekonomik çıkarlardan ayırdığı birinci Körfez savaşıydı. İran-Irak savaşının patlak vermesi, hem İran'ı hem de Irak'ı, hem askeri olmayan ithalat kaynağı olarak hem de dış dünyaya geçiş yolu olarak ekonomik olarak Türkiye'ye büyük ölçüde bağımlı hale getirmiştir. Bu bağlamda İran, Irak'tan sonra Türkiye'nin en büyük ikinci petrol tedarikçisi olmuştur. Türkiye'nin savaştan elde ettiği ekonomik kazanımlara rağmen, Savaş, PKK'ya Türk topraklarına saldırılar için Irak'ta üsler sağlayarak bağımsız bir Kürt devleti için kampanyalarını yeniden başlatma şansı vermiştir.¹⁵⁸

Genel olarak, Tehditlere dayalı bakış, Türkiye'yi, Tel Aviv ve Ankara'nın düşmanca davranışlarını değiştirmek için stratejik olarak İran, Irak ve Suriye'yi sıkıştırma yeteneklerinde değer bulduğu İsrail'e giderek daha da yakınlaştırmıştır.¹⁵⁹ Tabi İsrail ile ilişkiler ne kadar iyiye Araplarla da o kadar kötü olmuştur.

3) Yeni Dünya Düzeni Dönemi: Türkiye'nin Odağının Değişmesi

Soğuk savaşın sona ermesi ve dünyanın iki kutupluluktan tek kutupluluk sistemine dönüşmesiyle birlikte, NATO'nun geleceği ve Türkiye'nin Avrupa güvenlik ve savunma politikalarındaki rolü hakkında temel sorular gündeme gelmiştir. Türkiye bir anda kendisini bir "güvenlik krizinde" veya kimlik krizinde bulmuş ve "tehdit söyleminin" sona ermesinin Batı güvenlik bağlantısını ve bundan kaynaklanan askeri ve ekonomik faydaları olumsuz etkilediğini fark etmiştir. Ayrıca, Avrupa'daki olaylar, Türkiye'nin üyeliğini düşünmeden önce Doğu Avrupa'daki yeni demokratik ülkelere öncelik verilen Türkiye'nin üyelik şansını baltalamıştır.¹⁶⁰ Uluslararası çatışmanın Doğu ve Batı'dan Kuzey ve Güney'e kayması ve etnik ve dini, laiklik ve köktencilik çatışmalarının merkezi meseleler olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, Türkiye "pasif tarafsızlıktan" olumlu bir bölgesel oyuncuya geçmek zorunda kalmıştır. Orta Doğu'nun bu tür yeni

¹⁵⁸William Hale, *Ibid*, p.124:127.

¹⁵⁹Grahamuller E. Fuller, *Ibid*, p.64.

¹⁶⁰Mustafa Aydın, *Ibid*, p..2:6.

çatışmalardaki merkeziliğini göz önünde bulundurarak, Türkiye, alternatif bağlantılar ve geniş bir ilişkileri arayışı aramıştır.¹⁶¹

Türkiye, Batı için stratejik değerini ortaya koymak için Ortadoğu'yla yeniden ilişki kurmaya odaklanmıştır. Burada öne sürülen ana argüman, Türkiye'nin stratejik değerinin yerini yeni bir değer aldığydı: Balkanlar, Orta Doğu ve Transkafkasya gibi istikrarsız üç bölge arasında yer alan istikrarlı, Batı yanlısı bir devlettir.¹⁶² Bu görüşün ifadesi, Türkiye'nin Doğu'nun ve Batı'nın en iyisine sahip çıkması gerektiği anlamına gelen 'Köprü devleti' metaforuydu; ve her ikisini de iyi tanıdığı için konumu, çok ihtiyaç duyulan diyalogu kolaylaştırmak için her iki tarafta da aktif olmak için idealmiş.¹⁶³ Jeostratejik önemini teyit etme bağlamında Ankara, kriz sırasında çokuluslu gücün İncirlik'i kullanmasına izin verdiği Irak'a karşı ABD öncülüğündeki ittifakın yanında yer almış; Irak petrolünü Türk topraklarından taşıyan boru hattını kapatmış; Koalisyon uçaklarının Türkiye'deki üslerden misyonlar başlatmasına izin vermiş ve Irak sınırına yaklaşık 100.000 asker toplamış, bu da Saddam'ı güçlerini bölmeye zorlamıştır.¹⁶⁴

Jeo-stratejik önemini teyit etme arayışında, iki acil ihtiyaç ortaya çıkmıştır: (1) etnik çatışmaların ve İslami köktendinciliğin kendi topraklarına yayılmasını önlemek; (2) bölgesel istikrarı sağlamak.¹⁶⁵ Etnik çatışmalar ve İslami köktencilikle ilgili olarak, bir yandan Türkiye ile diğer yandan İran, Irak ve Suriye arasındaki ilişki sorunları devam edip daha karmaşık hale gelmiştir. Türkiye'nin Irak'a karşı ikinci Körfez savaşında Batı ittifakı ile yaptığı işbirliği ışığında, iki ülke arasında Kürt ayrılıkçı hareketleriyle mücadele konusunda uzlaşma formülü sona ermiştir. Bu nedenle, merkezi Irak hükümetinin bölgede kontrolü sınırlı olduğundan Türkiye, kuzey Irak'a yönelik 'askerileştirilmiş' bir dış politika izlemiştir. Örneğin, 1995'te Türk ordusu, uluslararası toplumla hiçbir şekilde istişare içermeyen en büyük askeri operasyonlardan birini başlatıp yerel, bölgesel veya bu konuda uluslararası kamuoyuna çok az ilgi gösterilmiştir.¹⁶⁶ Bu arada Ankara, artan Kürt etkisini dengelemek amacıyla kuzey Irak'taki Türkmen topluluklarını desteklemiştir.¹⁶⁷ Suriye konusunda Türkiye savaşın eşiğine gelmiştir. Güvenlik konularının iç içe geçmesi, Suriye'yi Yunanistan ile Türkiye ile bir anlaşmazlık olması durumunda Yunan savaş uçaklarının Suriye hava sahasını kullanmasına izin vermek için bir anlaşmaya varmasına ve

¹⁶¹Yusuf Sarıay, *Ibid*, s.876.

¹⁶²Philip Robins, "Turkish foreign policy under Erbakan", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 39, Issue 2, 1997, P82

¹⁶³ Cengiz Dinc & Mustafa Yetim, *Ibid*, p.71.

¹⁶⁴Malik Mufti, "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", *Middle East Journal*, Volume 52, Issue 1, 1998, p.33:44.

¹⁶⁵Sabri Sayari, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, Volume 54, Issue 1, 2000, p.170&180.

¹⁶⁶Kemal Kirişçi, "The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state", *New Perspectives on Turkey*, Issue 40, 2009, p.30:31.

¹⁶⁷Tarik Ouzlu, "Soft power in Turkish foreign policy", *Ibid*, p.87: 88.

Türkiye'yi Güneydoğu Anadolu Barajı yaparak Suriye Su güvenliğini kullanmaya itmiştir.¹⁶⁸ Bu arada Türkiye'nin İran ile ilişkileri de sorunlu olmuştur. Kemalist seçkinlerin İran İslami köktencilik endişelerinin bir sonucu olarak, ilişkiler gerilimi birçok kez tırmanmıştır. Türkiye, İran'ı laiklik yanlısı aydınlara yönelik suikastlara karıştığı iddia edilen radikal İslamcı militanları eğitmekle suçlamıştır.¹⁶⁹ Ayrıca 1997 yılında İran'ın Ankara Büyükelçisi'nin “Kudüs Günü” kutlamaları sırasında yaptığı laiklik karşıtı konuşması nedeniyle ülkeyi terk etmesinin istenmesiyle ciddi bir diplomatik kriz yaşanmıştır.¹⁷⁰

Devam eden krizleri sona erdirmek isteyen Türkiye, bölgesel istikrarı ve barışçıl çözümleri desteklemeye odaklanmıştır. Bu bağlamda, suyu bir baskı kartı olarak kullandıktan sonra, PKK'ya verdiği desteği geri çekmediği takdirde Suriye'yi işgal tehdidinde bulunduktan sonra, tehlike söyleminin yerini giderek işbirliği ve kapsamlı bir ortaklığın aldığı Adana Mutabakatı imzalanmıştır.¹⁷¹ Türkiye, 2002 yılında "Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması"nı imzalayarak Suriye'nin dördüncü büyük ticaret ortağı ve Askeri ortak olmuştur. Aynı şekilde, Türkiye ve İran, 1993 yılında, Türkiye'ye yönelik tehdit oluşturan terör örgütlerine karşı işbirliği yapmayı kabul eden bir güvenlik anlaşması imzalamıştır. İran hükümeti de PKK'nın İran topraklarını kullanmasını engelleme niyetini açıklamıştır. Ayrıca, Türkiye cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, İran İslam Devrimi'nden bu yana İran'a ilk Türk cumhurbaşkanlığı ziyareti olarak 1994 yılında Tahran'ı ziyaret etmiştir. ABD yönetimine doğrudan muhalefet olarak, İran doğalgazını Türkiye'ye taşıyacak bir gaz boru hattının inşasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca, iki ülke 1999'da Türkiye-İran sınırının her iki tarafındaki terör kamplarına eş zamanlı saldırıların başlatılmasına izin veren bir güvenlik anlaşması imzalamıştır.¹⁷²

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirme çabalarına rağmen, İsrail ile ilişkileri Arap şüphesinin kaynağı olmaya devam etmektedir. Türkiye, Aralık 1991'de İsrail ile diplomatik ilişkilerini büyükelçilik düzeyine yükseltmiş; Cumhurbaşkanı Demirel 1995 yılında ekonomik işbirliği, serbest ticaret, ikili yatırımların teşviki ve çifte vergilendirmenin önlenmesi konularında dört anlaşma imzalamış; iki devlet 1996 yılında Askeri Eğitim ve İşbirliğini imzalamış ve hava kuvvetleri için ortak eğitim oturumları, karşılıklı deniz ziyaretleri ve askeri personel için eğitim programları düzenlemeyi kabul etmiş; Türkiye, hava sahasını İsrail hava kuvvetlerinin eğitimi için kullanmasına da izin vermiş; 1996 yılında, Savunma Sanayiinde İşbirliği anlaşması, istihbarat transferi ve askeri bilgi birikimi için bir temel oluşturmuştur. Türk-İsrail askeri

¹⁶⁸Erik J. Zürcher, *Ibid*, p.313.

¹⁶⁹Meliha Benli Altunışık & Özlem Tür, *Ibid*, p.125:127.

¹⁷⁰"Turkey Marks 24 Years Since Feb.28 Post-Modern Coup", *Daily Sabah*, Feb.28,2021, On the link: <https://www.dailysabah.com/politics/turkey-marks-24-years-since-feb-28-post-modern-coup/news>

¹⁷¹Özlem Demirtas, "Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur", *Turkish Studies*, Volume 15, Issue 1, 2014, p.140:141.

¹⁷²Betul Dicle, *Ibid*, p.68:70.

işbirliğinde daha yüksek bir aşamaya, İsrail, Türk ve Amerikan donanma gemilerinin katılımıyla İsrail'in Akdeniz kıyılarında deniz manevralarının yapıldığı 1998'de ulaşılmıştır. Böylesine büyüyen bir Türk-İsrail askeri işbirliği, eski Mısır cumhurbaşkanı Mübarek'in Mısır'ın Türk-İsrail ittifakının doğası hakkındaki şüphelerini dile getirdiği Arap eleştirilerine yol açmıştır. Irak dışişleri bakanı "Said el-Sahaf", manevraları "Arap milletine karşı kışkırtıcı bir eylem" olarak kınamış ve Suriye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü bunları "savaş oyunları" olarak nitelendirmiştir.¹⁷³

Yerel düzeyde, 1980'lerde ve 1990'larda, Siyasal İslam, seçkinler ve Kemalist kurumlar tarafından Türk ulus devletine yönelik bir tehdit olarak görülmüştür. 1980'lerde, başbakan ve daha sonra cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal, İslam'ı Türk ulusal kimliğinin ayrılmaz bir unsuru olarak açıkça vurguladığı, hem kendini adanmış bir Müslüman hem de modern dünyanın bir üye olan bir devlet adamının kamusal imajını sunduğu İslami yönelimli yeni seçkinleri temsil etmiştir. 1990'larda ise birçok politikacı İslamcı Refah Partisi'nin temsilcisi olarak siyasi hayata dâhil olmuştur. Onlar da iş hayatına atılarak sözde Anadolu kaplanları oldular ve Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği'ni (MÜSİAD) kurdular. İslamcı yönelimli yeni elitin parti yaşamının ve ekonomisinin üst kademelerine kademeli olarak gelişi, içeride ve dışarıda etkilemiştir. İçeride ise sadece devlet politikalarını değil, aynı zamanda İslam felsefesi ve dini değerler üzerine ortaya çıkan tartışmaların bir sonucu olarak ulusal kimliği de etkilemiştir.¹⁷⁴ Dışarıdan, Refah Partisi sürekli olarak Müslüman dünyayla ilişkilere vurgu yapmıştır. Irak, Libya ve Suudi Arabistan hükümetleri dahil hükümetler ve İslami sivil toplum örgütleri ve Mısır ve Suriye'deki Müslüman Kardeşler ve Cezayir'deki İslami Kurtuluş Cephesi (FIS) gibi Siyasi İslami gruplar ile bağlantılar kurulmuştur. Bu arada Erbakan, İslami Birleşmiş Milletler, İslami NATO, ortak İslami para birimi ve İslami Ortak Pazar'dan oluşan bir 'yeni Müslüman dünya düzeni' yaratma konusundaki “rezil” konuşmasını yaparak, 'Türkiye böyle bir İslam Birliği'ni başlatacağını' ilan etmiştir.¹⁷⁵ Seküler bileşenlere ve Avrupa kimliğine bir meydan okuma olarak görülen ve askeri kurumun müdahalesini gerektiren şeydir.

Kemalist ve yeni canlanan İslami kimlik arasındaki yoğun çatışma, Ortadoğu'ya ve özellikle Filistin davasına yönelik dış politikaya zorunlu olarak yansımıştır. Kemalistler için, İsrail ilişkilerinin değeri, lobi örgütlerinin ABD ile ilişkilerini sağlamlaştırabileceği Filistinlilerin sunabileceklerinden çok daha fazla olmuştur. Ayrıca modernler, batıya bakıyorlar, ortak bir Arap 'öteki'ye sahipler ve tamamen Türkler gibi terör kurbanı olmaktadır. Öte yandan Filistin sorunu,

¹⁷³ Suha Bolukbasi, “Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View”, *Journal of Palestine Studies*, Volume 29, Issue 1, 1999, p.21:35.

¹⁷⁴ Dov Waxman, “Islam And Turkish National Identity: A Reappraisal”, *The Turkish Yearbook*, Volume XXX, 2000, P.15: 21.

¹⁷⁵ Philip Robins, “Turkish Foreign Policy Under Erbakan”, *Ibid*, p.89:92.

refah partisinin Araplarla paylaştığı İslami vizyonun bir parçası olmuştur.¹⁷⁶ Genel olarak 1997 yılında tehdit olarak gösterilen ve zorla bastırılan İslami kimlik, Türkiye tarihinde başlayan ve devam eden bir dönemin güçlü bir temelini oluşturmuştur.

B) Ortadoğu'ya Yönelik Türk Dış Politikasının AKP Döneminde Dönüşümü

1) Arap Baharı Öncesi: Yumuşak Güce Geçişin Ortaya Çıkardığı Değişiklikler

Türkiye Cumhuriyeti'nin 80 yıllık tarihi boyunca, Batı medeniyetinin üstünlüğünü kabul etmek, madun ve taklitçi Türkiye zihniyetini şekillendiren temel bir ilke olmuştur. Postmodernizm ile örtüşen ve ikili karşıtlıkların, istikrarlı kimliğin, hiyerarşinin ve kategorizasyonun ve Batı üstünlüğünün "evrensel geçerliliğinin" reddedilmesiyle, yine canlandırılan İslami kimliğe ait olan yeni nesil seçkinler, İslam kültürünün tikelciliğini vurgulayıp Türkiye'nin Batılılaşması hakkında sorgulamıştır.¹⁷⁷ Yeni seçkin altında Türkiye, İslam medeniyetinin zenginliğine ve Arap dünyasının jeopolitik etkisine dayalı olarak geleneksel rolünden uzak yeni bir rol aramıştır. Türkiye, "silindir şapka" fikrini tamamen reddederek Ortadoğu'ya dönüp kendisini Batı Dünyasının bir parçası veya Müslüman Doğu ile Batı arasında bir köprü olarak sunmak yerine, Ortadoğu için bir model olarak yeniden tanıtmıştır.¹⁷⁸

“Batı medeniyeti, değerleri ve siyasi yapılarıyla, içkin ve karşı konulamaz bir evrenselliğe (Fukuyama) sahiptir ve siyasi krizlerin ve çatışmaların sorumlusu diğer medeniyetlerdir (Huntington). Sonuç olarak, her zaman “Batı ve geri kalan” kutuplaşması vardır. “Geri Kalan”ın, tarihin sonuna ulaşmak ve Joe-kültürel çatışmalardan kaynaklanan düzensizliğin üstesinden gelmek için her zaman Batı'nın rehberliğine ihtiyaç duyacağı varsayılmaktadır. Uluslararası sistemin verili parametrelerinin bu sınırı içinde, Müslüman medeniyet, hegemonik olmayan ve çevredeki "geri kalan" kategorilerin bir parçasıdır. Bu nedenle adımları hegemonik güçlerin stratejileri tarafından kontrol edilmektedir. Müslüman ülkeler, Avrasya'nın kalbinin okyanuslara erişim noktalarını çevreleyen önemli yarı adaları ve adaları ya tamamen ya da kısmen kontrol etmektedir. Aynı zamanda stratejik olarak en önemli on altı tıkanma noktasından sekizini de kontrol etmektedir.”¹⁷⁹

¹⁷⁶Philip Robins, “Turkish foreign policy since 2002: Between A ‘Post-Islamist’ Government And A Kemalist State”, *International Affairs*, Volume 83, Issue 1, 2007, p.298:299.

¹⁷⁷Haldun Güllalp, “Globalization and Political Islam: The Social Bases of Turkey's Welfare Party”, *International Journal of Middle East Studies*, Volume 33, 2001, p.444.

¹⁷⁸Dorothee Schmid, “Tensions in the Middle East and North Africa: Can Turkey and the EU Come Along?”, Yossi Armando, Garcia Schmidt& Joachim Fritz (der.), *Europe, Turkey and the Mediterranean Fostering Cooperation and Strengthening Relations*, Berlin, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2012, p.60:61

¹⁷⁹Ahmet Davutoglu, “The Clash of Interests: An Explanation Of The World (Dis)Order”, *Journal Of International Affairs*, Volume II, Issue 4, 1998, p.2:10.

Aslında İslam ve Doğu Kimliğine yeniden inanç, pragmatik bir teori lehinde eleştirilmiştir. Başka bir açıklama, Türk seçkinlerinin, Türkiye'nin ulusal kimliğinin Doğu yönlerinin, yani Türkiye'nin İslami karakterinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasının telaffuzunun, Batı ile ilişkilerinde ona maliyetten daha fazla fayda sağlayabileceği gerçeğinin farkına vardıklarını ileri sürmüştür. Bunun için “Türkiye Doğu kimliğinden ne kadar vazgeçerse, Batılı kimliğini teyit etme şansı o kadar artar” şeklindeki eski denklem şu şekilde değiştirilmiştir: “Türkiye'nin Batı'daki yerinin kabulü, Türkiye'nin Doğu ile bağlarını güçlendirerek daha muhtemel olacaktır”, bu da Türkiye'nin Batı'daki yerini güvence altına almak için Doğu kimliğinden yararlanmaya çalıştığı anlamına gelmektedir.¹⁸⁰

Bu değişimin nedeni, ister pragmatik bir amaç olsun, isterse Türkiye'nin henüz kullanılmayan tarihi ve kültürel avantajlarının gerçekleştirilmesi olsun, sonuçları şaşırtıcı olmuştur. Yurt içinde ise mecliste mutlak çoğunluk sağlanarak, üç partili koalisyonlardan oluşan zayıf ve tutarsız hükümetler devri yerini tek partiye dayalı bir siyasi sisteme bırakmıştır. Pek çok yapısal değişikliğe iten böyle bir tutarlılık: laik Kemalist devlet aygıtı, halkın ezici bir çoğunlukla AKP'yi seçtiği gerçeğini kabul ederek, İslamcı bir parti ile birlikte yönetmek zorunda kalmıştır,¹⁸¹ halk tarafından desteklenen daha büyük bir ulusal egemenlik uygulamıştır; Kürt sorununun sivil demokratik devletin desteğiyle çözümüne yönelik önemli ilerlemeler sağlanmıştır.¹⁸² Bölgesel olarak, kimlik temelli siyaset, Türkiye'nin jeopolitik önemine dayanan Soğuk Savaş politikalarının yerini almaya başlamıştır. AKP seçkini, Müslüman ve Osmanlı boyutunu Ortadoğu ile yakınlaşma ve Kürtlerin sisteme entegre edilmesi şeklindeki en derin iç sorunu çözmek için olumlu faktörler olarak görürken,¹⁸³ Ortadoğu ve daha geniş Müslüman dünyası Türkiye'nin evine ve manevi köklerine ülkesine döndüğünü görmüştür.¹⁸⁴ Türkiye, özgür ve adil seçimlerle iktidara gelen İslami parti tarafından kontrol edilen demokratik bir devlet, ekonomik bir başarı öyküsü ve İslam dünyasının Batı'daki potansiyel temsilcisi olarak olumlu karşılanmıştır.¹⁸⁵ Bu köklü değişikliğin birdenbire ortaya çıkmadığı, şu temellere dayandığı söylenebilir: (1) iç güç faktörleri (ekonomi, halk desteği, siyasi yaşam üzerindeki azalan askeri etki) ve (2) Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasını şekillendiren normatif ilkeler.

¹⁸⁰Tarik Oğuzlu, “Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?”, *Turkish Studies*, Volume 9, Issue 1, 2008, p.6:7.

¹⁸¹Philip Robins, “Turkish foreign policy since 2002: Between A ‘Post-Islamist’ Government And A Kemalist State”, *Ibid*, p.289.

¹⁸²Grahamuller E. Fuller, *Ibid*, p.51.

¹⁸³Cengiz Dinc & Mustafa Yetim, *Ibid*, p.74.

¹⁸⁴Philip Robins, “Turkey's ‘Double Gravity’ Predicament: The Foreign Policy of A Newly Activist Power”, *International Affairs*, Volume 89, Issue 2, 2013, p.383.

¹⁸⁵Nuri Yeşilyurt & Atay Akdevelioğlu, “Turkey's Middle East Policy under the JDP Rule”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Volume 40, 2009, p.89.

a) Değişimin İtici Faktörleri

Türkiye'nin Ekonomik Gücü: AKP'nin ilk on yılı boyunca, hiperenflasyon, kemer sıkma ve onlarca yıllık krizlerin üstesinden gelindiği makroekonomik performansın ana göstergeleri olumlu görünüyordu. Merkez bankasını hükümet politikalarından bağımsız hale getiren ve faiz oranlarından tek başına sorumlu hale getiren mevzuat sayesinde, politikacıların politikalarını etkilemesi zorlaşmıştır. Bankacılık sisteminde reform yapılmış, iflas eden bankalar kapanmaya veya birleşmeye zorlanmış ve devlet bankaları sözde 'görev kredileri'nden muaf tutulmuştur. Hükümet, Uluslararası para fonu "IMF" desteği karşılığında, net harcamaların vergi gelirlerinin altında tutulacağı mali açıdan muhafazakâr bir politikaya kendini adanmıştır. Bu arada hükümet, hem kamuoyunun hem de kapitalistlerin memnuniyetini kazanmayı başarmıştır. Genel halkla ilgili olarak, toplu taşıma, karayolları, demiryolları, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan büyük yatırımların çoğu Türk'ün yaşam kalitesini önemli ölçüde iyileştirdiği eşi görülmemiş düzeyde sosyo-ekonomik istikrarı yaşadılar.¹⁸⁶ kredi bolluğunun bir sonucu olarak, büyümenin faydaları kapitalistleri ve emekçi küçük esnaf arasında paylaşılmıştır.¹⁸⁷ Bu bağlamda, Türkiye, ekonomisinin tabanını geleneksel sanayi merkezleri olan İstanbul, Ankara ve İzmir'in ötesine genişleterek, 2013 yılında dünya ekonomisine bir milyar dolardan fazla ihracat yapan bir dizi Anadolu kentini (Adana, Denizli, Trabzon, Gaziantep, Hatay, Kayseri, Konya, Manisa ve Sakarya) de kapsayacak şekilde genişletmiştir.¹⁸⁸ Sonuç olarak, 2002 ile 2011 arasındaki farklar oldukça büyüktür: Kişi başına GSYİH büyümesi beş kattan fazla artmış; GSYİH büyüme Oranı -%5.75'ten %11,2'ye değişmiş; Reel GSYİH %3'ten %8,5'e yükselmiş; ihracat 31,33'ten 134,9 milyar dolara yükselmiş; Doğrudan yabancı yatırım 3,35'ten 16,182 milyar dolara yükselmiş; Enflasyon 52,98'den %8,201'e düşmüş; ulusal borç da %77,9'dan %36,17'ye düşmüştür ve 2005:2011 arasındaki döviz kuru ortalaması, Lira'nın istikrarlı olduğunu göstermektedir (1 dolar için 1,4 TL) (Tabloda gösterildiği gibi). Genel olarak, 2008 rakamlarıyla Türkiye ekonomisi, SAGP'ye göre düzeltilmiş GSYİH başına 15. en büyük ekonomi ve nominal GSYİH açısından 17. sıraya ulaşarak 2010 yılında Çin'den sonra en hızlı gelişen ikinci ekonomi haline gelmiştir.¹⁸⁹ Türkiye'nin ekonomik durumu göz önüne alındığında, Ankara'nın uluslararası arenada daha özgüvenli hareket etmesi normaldir.¹⁹⁰ Aşağıdaki tablo yukarıda anlatılan ekonomik durumu daha net göstermektedir.

¹⁸⁶Erik J. Zürcher, *Ibid*, p.350:354.

¹⁸⁷Clemens Hoffmann & Can Cemgil, *Ibid*, p.14:15.

¹⁸⁸ 2014 Investment Climate Statement, Washington, US Department of State, 2014, P1.

¹⁸⁹Hasan Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization*, New York: Palgrave Macmillan, 2011, p.149: 150.

¹⁹⁰ Svante Cornell& Soner Cagaptay, "Turkish Foreign Policy under the AKP: The Rift with Washington", *The Washington Institute for Near East Policy*, Issue 3, 2011, p.3.

Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
kişi başına GSYİH büyümesi (1000\$) ¹⁹¹	2.134	3.69	4.76	6.1	7.46	8.1	9.8	10.94	9.1	10.74	11.42
GSYİH büyüme Oranı %	-5.75	6.448	5.763	9.786	8.992	9.948	5.044	0.815	-4.823	8.427	11.2
Reel GSYİH ¹⁹²	3.0	3.0	5.3	9.4	8.4	6.9	4.7	0.7	-4.8	8.9	8.5 ¹⁹³
Enflasyon, GSYİH deflatörü ¹⁹⁴	52.98	37.575	23.289	12.428	7.085	9.376	6.2	12.046	5.446	7.009	8.201
İthalat (milyar \$)	41,399	51,270	69,34	97,54	116,774	139,576	170,063	201,964	140,928	185,544	240,842
İhracat (milyar \$) ¹⁹⁵	31,334	35,762	47,253	63,121	73,476	85,535	107,272	132,027	102,143	113,883	134,907
Doğrudan yabancı yatırım (milyar \$) ¹⁹⁶	3.352	1.1082	1.702	2.785	10.031	20.185	22.047	19.851	8.585	9.099	16.182
Ulusal Borç (% GSYİH) ¹⁹⁷	77.90	74.00	67.70	59.60	52.70	46.50	39.90	40.00	46.10	42.40	36.17
Döviz kuru ¹⁹⁸					1.344	1.428	1.303	1.302	1.550	1.503	1.675

¹⁹¹“GDP Per Capita Growth (1000\$)”, The World Bank, on the link:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2011&locations=TR&start=1999&view=chart>

¹⁹² *World Economic Outlook: Slowing Growth, Rising Risks*, IMF, September 2011, p.182.

¹⁹³ *World Economic Outlook: Coping with High Debt And Sluggish Growth*, IMF, 2012, p.66.

¹⁹⁴ “Inflation, GDP deflator (annual %)- Turkey”, The World Bank, on the link:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2011&locations=TR&start=2001&view=chart>

¹⁹⁵ “Turkey Trade Summary 2011”, The World Bank, on the link:

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2011/SummaryText>

¹⁹⁶“Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$)-Turkey”, The World Bank, on the link:

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2011&locations=TR&start=2001&view=chart>

¹⁹⁷ “Turkey National Debt”, Country Economy, on the link: <https://countryeconomy.com/national-debt/turkey>

¹⁹⁸“Exchange Rates”, Organization of Economic Cooperation and Development, on the link:

<https://data.oecd.org/conversion/exchange-rates.htm>

Ordu Vesayetinin Azalması: Ordu geleneksel olarak Türk siyasetinde merkezi bir rol üstlenip kendisini devletin koruyucusu olarak görmüştür. Ayrıca dört hükümeti devirmeyi başarmıştır, sonuncusu Refah Partisi İslami hükümetiydi.¹⁹⁹ Ordunun siyaset alanındaki müdahaleleri, esas olarak, ülke içindeki silahlı ayaklanma ve Irak Kürtlerinin bölgesel tehdidiyle gerekçelendirilmiştir, özellikle siyasi parçalanma ışığında hem iç hem de dış politikaya hakim olmasına izin vermiştir. AKP hükümeti beklenmedik bir şekilde çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle orduyu kışlasına çekmeyi başarmıştır. Her şeyden önce, yasal reformlarla, MGK'nın sivil üye sayısı artırılarak, askeri üyeler bir azınlığa indirgenmiştir.²⁰⁰ Ek olarak, anayasanın 118. maddesi, konseyin tavsiye niteliğindeki niteliğini şu şekilde vurgulayarak konseyin hükümet üzerindeki etkisini zayıflatmıştır: “MGK; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Cumhurbaşkanına bildirmektedir.”²⁰¹ İkinci olarak, AB ile uyum süreci, orduyu büyük etki yaratmasına izin veren bürokratik araçlardan mahrum etmiştir. 2003 uyum paketi şunları yapmıştır: siviller tarafından işlenen suçlarla ilgili davalar askeri mahkemelerin yargı yetkisinden çıkarılmış; ordunun mülkiyetinde bulunan devlet mülkiyetini denetim altına almış; danışma rolünün yanlış yorumlanmasını önlemek için Konseyin görev ve yetkilerini gözden geçirmiş; Olağan MGK toplantıları arasındaki sürenin bir aydan ikiye çıkarılmış ve Genelkurmay Başkanının toplantı düzenleme yetkisinin kaldırılmış; bir sivilin MGK Genel Sekreteri'nde görev yapmasına izin vermiştir.²⁰² (Böylece, 2004'te, MGK tarihinde ilk kez, hükümetin, meslekten bir diplomat olan Büyükelçi “Yiğit Alpogan”ı konseyin Genel Sekreteri olarak ataması mümkün olmuştur). 2004 uyum paketi ile şu imtiyazlar kaldırılmıştır: Ordunun eğitim kurumları üzerindeki etkisini sınırlayan Genelkurmay Başkanlığı'nın Yükseköğretim Kurulu'nda bir üye seçme yetkisi; MGK Genel Sekreterinin Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna üye atama yetkisi; MGK Genel Sekreterinin İletişim Yüksek Kurulda üyeliği.²⁰³ Üçüncüsü, 1991 seçimlerinden bu yana Türk siyasetinde hakim olan siyasi parçalanma, mecliste kesin bir çoğunluk ile sona ermiş ve ordunun da baskısı sona ermiştir. Buna göre, AKP hükümeti bazı konularda orduya meydan okumuş. Örneğin AKP hükümeti 2007'de TSK'nın siyasi ultimatomeni geri çevirmiştir.²⁰⁴ Dördüncüsü, ordunun dış politika oluşturma yeteneğini kaybetmesi, ulusal güvenlik kavramının üstünlüğünü

¹⁹⁹ Allison Hansen, *Unstable Democracy: How a History of Coup d'état Sculpted Populism in Modern Turkey*, Post-Doctoral Research, Ohio, Colleges of The Ohio State University, 2018, p.5:10.

²⁰⁰ Bilgin Ayata, “Turkish Foreign Policy in a Changing Arab World: Rise and Fall of a Regional Actor?”, *Journal of European Integration*, Volume 37, Issue 1, 2015, p.107.

²⁰¹ “Milli Güvenlik Kurulu”, Madde.118, TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI, p.38.

²⁰² *Political Reforms In Turkey*, Ministry Of Foreign Affairs, Secretariat General For EU Affairs, Ankara, M&B Tanıtım Hizmetleri, 2007, p.16:18.

²⁰³ *Ibid*, p.18.

²⁰⁴ Seymen Atasoy, “The Turkish Example: A Model For Change In The Middle East?”, *Middle East Policy*, Volume XVIII, Issue 3, Fall 2011, p.89.

kaybetmeye başladığı ve yerini iki yeni retoriğin aldığı yerde kendini göstermiştir: “Sıfır Sorun Politikası” ve “Güvenlik-Demokrasi Dengesinin Sağlanması”.²⁰⁵ Ayrıca, Türk ordusunun önemli rol oynadığı en önemli bölgesel arena olan Irak'taki otoritesi, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra sona ermiştir.

Türk Kamuoyunun Desteği: AKP'nin ilk on yılındaki halk desteği iki ana eksenle kendini göstermektedir. Birincisi, tabloda da görüldüğü gibi arka arkaya dört dönem salt çoğunluğu elde ettiği seçim sonuçlarıdır. İkincisi, başta başörtüsü ve İslami din eğitimi olmak üzere hükümet ve Kemalizm kurumlarının anlaşılamadığı birçok siyasi konuda Türk halkının çoğunluğunun AKP'nin yanında yer almıştır. Buradaki ana örnek, ordunun 2007'de sözde bir 'E-darbe' başlatması, partinin "siyasal İslam'a mensup ve eşi başörtüsü takan" Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanlığı olarak aday göstermesi sonucunda. Bu, Kemalistler tarafından Cumhuriyetin laik doğasına ciddi bir tehdit olarak görülürken, kitleler zamanın başbakanı Erdoğan'ın erken seçim çağrısında arkasında sıraya girerek partisine oyların %46,52'sini vermiştir.²⁰⁶ Öyle bir başarı, temel olarak AKP'nin İslami köklerine rağmen ulaşılmaz ütopyik fikirlere yönelmemesi, ölçülebilir hedeflere odaklanması ile açıklanabilir. AKP, üyelerini Batı'yı, küreselleşmeyi, demokrasiyi, serbest piyasa ekonomisini, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini, insan haklarının gelişimini, anayasal reformları, liberal demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve din özgürlüğünü destekleyen muhafazakârlar olarak nitelendirmiştir.²⁰⁷ Bu bağlamda AKP hükümeti, Avrupa Birliği (AB) standartlarını karşılamak için demokratik reformlara öncelik vermiş; siyasi olarak hassas konuların (başörtüsü ve din eğitimi gibi) ertelenmiş; ekonomik uyum konusunda Uluslararası Para Fonu ile çalışmış ve tüm aktörlerle ekonomik ve askeri ilişkileri sürdürmüştür.²⁰⁸ Bu, örneğin daha önce ekonomik açıdan açıklandığı gibi, reformun meyvelerini somut hale getirmiştir.

Yıl	2002 ²⁰⁹	2007 ²¹⁰	2011 ²¹¹	2015 ²¹²
Oy yüzdesi	34.17%	46.52%	49.90%	46.9%
Koltuklar 550	361	341	326	258

²⁰⁵ Gencer Özcan, *The Changing Role of Turkey's Military In Foreign Policy Making*, UUNSCI Discussion Papers, Issue 23, 2010, p.23: 45

²⁰⁶ Mustafa Uluçakar & Ali Çağlar, “An Analysis of Two Different Models of Civil-Military Relations: The Case of Turkey”, *Uluslararası İlişkiler*, Volume 14, Issue 55, 2017, p.48.

²⁰⁷ Bilal Sambur, “The Great Transformation of Political Islam in Turkey: The Case of Justice and Development Party and Erdogan”, *European Journal of Economic and Political Studies*, Volume 2, Issue 2, 2009, p.121:122.

²⁰⁸ Gamze Çavdar, “Islamist “New Thinking” in Turkey: A Model for Political Learning?”, *Political Science Quarterly*, Volume 121, Issue 3, Fall.2006, p.479:488.

²⁰⁹ “ELECTIONS HELD IN 2002”, Parliamentary Chamber: Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), on the link: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2323_02.htm

²¹⁰ “ELECTIONS IN 2007”, Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), on the link: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2323_07.htm

²¹¹ “ELECTIONS IN 2011”, Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), on the link: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2323_11.htm

²¹² “ELECTIONS IN JUNE 2015”, Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), on the link: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2323_15_June.htm

Algının Değişmesi: Merkez Devlet Olma İddiası: AKP hükümetine Ortadoğu ilişkilerini canlandırma fırsatı ve alanı veren iç değişikliklere ek olarak, Türk politikalarındaki kayma esas olarak “Öteki” ve “Benlik” algısındaki değişimden (devlet kimliği, tehditler, tarih, kültürel kimlik ve coğrafya dâhil) kaynaklanmıştır. Stratejik derinlik doktrinine göre, Türkiye, Osmanlı imparatorluğunun tarihsel mirasının bir sonucu olarak, tüm komşu bölgesel sistemlerle eylemci bir ilişki kurmasını sağlayan büyük bir coğrafi derinliği sahiptir.²¹³ Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir “köprü” olarak geleneksel imajı yerine, Türkiye'nin konumunun küresel hiyerarşide merkezi bir devlet olarak alternatif algısı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye’yi tanımlamak için aşağıdaki gibi alternatif kavramlar kullanılmıştır: 'Anahtar bir ülke', 'kilit bir ülke', “bölgesel güç”, 'bölgeler arası aktör', 'Orta boy güç', ve “yumuşak güç”.²¹⁴ Türkiye'nin ulusal gücünün geleneksel ölçüleri, ortak bir tarihin desteklediği kültürel bağları göz ardı etme eğilimindeyken, yeni algı, Türkiye'yi bir zamanlar Müslüman dünyasını birleştiren Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal varisi olarak görmektedir. Buna göre, özellikle kendine özgü coğrafi konumu ışığında, Müslüman dünyasını yeniden birleştirmek ve yönlendirmek için bölgelerarası bir güç olma potansiyeline sahiptir. Ayrıca Türkiye hiçbir zaman sömürgeleştirilmediği için Batı ülkeleriyle eşit ilişkiler geliştirme çabasında İslam dünyasına öncülük edebilir.²¹⁵ Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması ve aynı zamanda Avrupa'nın tüm ülkelerinde Türk azınlıkların varlığı gibi kültürel yönlerin yanı sıra uzun işbirliği geçmişinin bir sonucu olarak Avrupa toplumlarıyla bağları olması nedeniyle, Türkiye; Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar arasındaki bölgesel bölünmelerin, birbiriyle yakından ilişkili halkların yapay bölücüleri olduğunu gösterebilir ve göstermelidir. Bu kanıtlandıktan sonra, Türkiye bu bölgeleri "Ağabey" olarak yeniden birleştirmede önemli bir oyuncu olabilir.²¹⁶

“tek bir karaktere indirgenemeyecek, birden fazla bölgesel kimliğe sahip bir merkez ülke olarak tanımlanabilir...Türkiye'nin farklı bölgesel bileşimi, ona aynı anda birkaç bölgede manevra kabiliyeti kazandırmaktadır; bu anlamda yakın çevresinde bir etki alanını kontrol etmektedir... Daha geniş, küresel bir bakış açısıyla Türkiye, hem bir Asya hem de Avrupa ülkesi olması ve aynı zamanda Doğu Akdeniz üzerinden Afrika'ya yakın olması açısından optimal bir yere sahiptir. Böyle optimal bir coğrafi konuma sahip merkezi bir ülke, kendisini savunmacı bir şekilde tanımlayamaz. Ne sadece iki noktayı birbirine bağlayan bir köprü ülke, ne bir sınır ülke, ne de İslam dünyasının ya da Batı'nın kıyısında yer alan sıradan bir ülke olarak görülmemelidir. çevre ülke rolü, geçmişinin bir parçası ve yeni bir pozisyon

²¹³ Alexander Murinson, *Ibid*, p.947: 948.

²¹⁴ Faruk Yalvaç, “Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey’s Position in the World System”, *International Relations*, Volume 26, Issue 2, 2012, p.167.

²¹⁵ Mustafa Aydın, “Grand Strategizing in and for Turkish Foreign Policy: Lessons Learned from History, Geography and Practice”, *Perceptions*, Volume XXV, ISSUE 2, 2020, p.212:216.

²¹⁶ Serdar S. Güner, “Religion and Preferences: A Decision- theoretic Explanation of Turkey’s New Foreign Policy”, *Foreign Policy Analysis*, Volume 8, Issue 3, 2011, p.5:6.

benimsmektedir: sadece kendisi için değil, komşu bölgeleri için de güvenlik ve istikrar sağlayan biridir”²¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun ağabeyi ve mirasçısı olan Türkiye, bu bölgelerdeki ve bu bölgelerle olan uluslararası ilişkilerin doğasından zorunlu olarak özel bir sorumluluğa sahiptir. Böyle bir tasavvur edilen rol, gerici yaklaşıma dayalı savunma politikalarıyla doğrudan çatışmıştır, "Türkiye, gerici bir dış politika yaklaşımını reddederek, bölgesel ve uluslararası meselelerdeki pozisyonunu kendi koşullarını dikkatle değerlendirerek geliştirmektedir. Uzun vadeli tarihsel eğilimler ve dünya tarihinin daha büyük yörüngesinde nerede bulunduğumuza dair bir anlayıştır.”²¹⁸ Açık bir şekilde, Kemalist zihniyet, statükoyu kabul etmekle ve zayıf ve aşırı derecede temkinli ve savunmacı bir ulusal strateji formüle etmekle, tarihin artan hızına yetişememekten dolayı eleştirilmiştir. Böylece Türkiye küresel hiyerarşide önemli bir ülke olarak hak ettiği konumu kaybetmiştir.

“Tarihin hızlanan akışının hızı karşısında alınabilecek üç pozisyon vardır. Birinci pozisyon, değişime direnmek, iç sınırlara çekilmek ve değişim korkusuyla statükoda takılıp kalmak... İkinci pozisyon, kişinin değişimi başlatma gücünden ve dolayısıyla iradesinden yoksun olduğuna inanarak, bu akışta mümkün olduğunca yüzmektir. Üçüncü pozisyon, tarihin sıradan ve pasif bir bileşeni değil, tarihin dinamik akışını etkileyen bir özne olduğunun sağlam bir farkındalığına dayalı aktif bir duruş sergilemektir. Son on yılda Türkiye'nin tercihi bu üçüncü pozisyon olmuştur.”²¹⁹

Benlik algısı bu kadar olumluysa, Arap “öteki” algısı da öyleymiş. Türkiye'nin Ortadoğu ile temelden iç içe geçmiş tarihi ve coğrafyayı yeniden tanıması, İslami kimlikle bir uzlaşmayı ve barışmayı temsil etmiştir. Kültürel bir unsur olarak İslam, Türkiye'nin çevresiyle etkileşimini şekillendirmede, ekonomik fırsatlara ve ortak mirasa odaklanarak mevcut hale gelmiştir.²²⁰ AKP döneminde temel amacı, 'İslami köktencilik', 'ötekileştirme' ve 'İslami tehdit' kelimelerini metinden tamamen çıkarmak ve Ortadoğu'daki Müslüman komşuları Cumhuriyet için bir tehdit olmaktan temize çıkarmaktı. Buna göre, "İslami köktencilik" tehdidinin yerini "İslam'ı siyasi bir araç olarak kullanan örgütler" almıştır.²²¹ Türkiye, Ortadoğu halklarının ortak tarihlerinde, bugünlerinde ve kaderlerinde aidiyetini de kabul etmiştir. Davutoğlu'nun birçok kez vurguladığı

²¹⁷Ahmet Davutoğlu, “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Volume 10, Issue 1, 2008, p.78:79.

²¹⁸Ahmet Davutoğlu, “Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring”, Third Edition, *International Policy and Leadership Institute*, Issue 3, 2012, p.1:2.

²¹⁹Ahmet Davutoğlu, “Turkey’s humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects”, *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Volume 41, Issue 6, 2013, p.865.

²²⁰Joshua Walker& Nicholas Kitchen (ed.), *Turkey’s global strategy: introduction: the sources of Turkish grand strategy: ‘strategic depth’ and ‘zero-problems’ in context*, IDEAS Reports- London School of Economics and Political Science, 2011, p.10.

²²¹Cagla Luleci, “Domestic threats and foreign policy agenda: a security perspective on Turkey’s Iran policy”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Volume 18, Issue 1, 2018, p.14.

şey budur: "Dış politikamızın güçlerinden biri de ortak tarihi paylaştığımız ve ortak Kader paydaya hazır olduğumuz bölge insanlarıyla yeniden bağ kurma sürecidir. Bu hedef, dış politika önceliklerimizi şekillendirmeye devam ederek kısa vadeli siyasi hesaplar için bölge halkımızın gönlünden ve aklından bizi uzaklaştıracak adımlar atmayacağız" yazmıştır.²²²

b) Türk Dış Politikasına Yön Veren Yeni Vizyon

Türkiye'nin Komşularına Yönelik Sıfır Sorun Politikası: Türkiye, başta Suriye, İran ve Irak olmak üzere Arap ülkeleriyle uzun vadeli anlaşmazlıklarını, ticaret ülkesinin çatışma rotasına girmesinin zor olduğu ekonomik ilişkilere odaklanarak çözme yaklaşımını benimsemiştir.²²³ Nitekim Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihracatı 2000 yılında 3,3 milyar²²⁴, iken 2010 yılında 28,4 milyara yükselmiştir.²²⁵ Aynı dönemde ithalat ise 5,4 milyardan²²⁶ 15,7 milyara yükselmiştir.²²⁷ Türkiye ile Suriye arasında 2004 yılında Şam'da tarife ve tarife dışı engellerin kaldırıldığı Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır.²²⁸ Bunu cumhurbaşkanlığı değişim ziyaretleri izlemiş (Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2009'da Şam'a yaptığı ziyaret ve 1946'da Suriye'nin bağımsızlığından bu yana bir Suriye cumhurbaşkanının ilk ziyareti olarak 2004'te Cumhurbaşkanı Esad ziyareti). Türkiye-Suriye ilişkilerinin ekonomik ve kültürel boyutları dramatik olarak siyasi-askeri karakterini gölgede bırakmıştır.²²⁹ İran cephesinde de benzer bir senaryo ortaya çıkmıştır. Türkiye-İran İş Konseyi 2001 yılında kurulmuş,²³⁰ ve Türkiye'nin İran petrol ve gazına oldukça bağımlı hale geldiği iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler gelişmiştir. Siyasi düzeyde, İran'ın artan jeopolitik gücüne rağmen Türkiye, İran karşısında Batı'nın aynı güvenlik algısını paylaşmamış ve nükleer

²²²Ahmet Davutoğlu, Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring, *Ibid*, 2012, p.2.

²²³ Pinar Ipek, "Ideas and Change in Foreign Policy Instruments: Soft Power and the Case of the Turkish International Cooperation and Development Agency", *Foreign Policy Analysis*, Volume 11, Issue 2, 2015, p.185.

²²⁴"Turkey Product Exports to Middle East & North Africa 2000", The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2000/TradeFlow/Export/Partner/MEA/Product/all-groups>

²²⁵"Turkey Product Exports to Middle East & North Africa 2010", The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2010/TradeFlow/Export/Partner/MEA/Product/all-groups>

²²⁶Turkey Product Imports from Middle East & North Africa 2000, The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2000/TradeFlow/Import/Partner/MEA/Product/all-groups>

²²⁷ Turkey Product Imports from Middle East & North Africa 2010, The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2010/TradeFlow/Import/Partner/MEA/Product/all-groups>

²²⁸"Syria: Free Trade Agreements", Republic of Turkey: Minister of trade", <https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements/syria>, 19/1/2022. The Association agreement establishing a free trade area between the republic of turkey and Syrian Arab republic", 2004.

²²⁹Tarik Ouzlu, Soft power in Turkish foreign policy, *Ibid*, p.92:93

²³⁰"Turkey-Iran Economic and Commercial Relations", Turkish Ministry of Foreign Affairs, on the link: <https://www.mfa.gov.tr/economic-and-commercial-relations-with-iran.en.mfa>

enerji elde etme girişimlerinin temel olarak aşağıdakiler tarafından yönlendirildiği yönündeki İran argümanlarını desteklemiştir: ekonomik ihtiyaçlar, Afganistan ve Irak'taki ABD varlığı tarafından kuşatıldığı hissi; ve İsrail'in nükleer gücünün tehdidi.²³¹ Bu bağlamda Türkiye, İran'a karşı dördüncü tur yaptırımları öneren BM Güvenlik Konseyi'nin 1929 sayılı kararına karşı oy kullanmıştır.²³² Ayrıca, yaptırımları resmen "temelsiz, tamamen kışkırtıcı ve taraflı" olarak nitelendiren Ahmet Davutoğlu, "Bunları uluslararası hukukta uygulanması zorunlu olan tedbirler olarak görmüyoruz" demiştir.²³³ İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin 2004 yılındaki D-8 Zirvesi'nde 'Türkiye'nin güvenliği İran'ın güvenliğidir' vurgusu yapmasından daha net bir örnek, Türkiye-İran ilişkilerindeki iyileşmeye verilemez.²³⁴ Benzer şekilde, Türkiye'nin Irak'taki Kürt gruplarla diyaloga başlayıp kuzey Irak'taki bölgesel hükümeti bölgedeki meşru yönetim organı olarak kabul ettiği Irak'a yönelik politikası da önemli ölçüde değişmiştir. Ayrıca, AKP'nin 2006 seçimlerini kazanmasının ardından Ankara'da bir Hamas heyetini ağırladığı Türkiye-Ortadoğu ihtilaflarının temel noktası olarak Türkiye'nin Filistin ile ilişkileri düzelmiştir. Türkiye ayrıca insani yardım ve kalkınma yardımı sağlayıp "siyasi reform süreçlerinin desteklenmiş ve Filistinli Genç Diplomatların Eğitim Programının yürütülmesi gibi kapasite ve kurumsal geliştirme faaliyetlerinde yer almıştır.²³⁵ Devlet aktörleriyle iyi komşuluğun desteklenmesinin yanı sıra, devlet dışı bir aktör olarak PKK ile barış müzakereleri, yetkililer Ekim 2008'de başlayıp hem Türk devletinin hem de PKK'nın barış ve uzlaşmazamanının geldiğini alenen ilan ettiği 2013 yılına kadar devam etmiştir.²³⁶ Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinin baharından sadece Türkiye ile ilişkileri çeşitli nedenlerle gerilmiş olan İsrail dışlanmıştır. Bir yandan Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinin gelişmesi İsrail'in Türkiye için stratejik önemini azaltmıştır. Öte yandan, İsrail'in özellikle 2008'de Gazze'de gerçekleştirdiği Dökme Kurşun Harekatı sonrasında artan İsrail şiddeti altında, Türk kamuoyunun Filistinlilere karşı artan sempatisi, Türk hükümetlerinin İsrail ile açıkça iyi ilişkiler kurmasını daha sorunlu hale getirmiştir.²³⁷ Ayrıca, birçok durum aşağıdaki gibi gerilimi artırmıştır: Mart 2004'te Erdoğan, İsrail'in Hamas liderlerine yönelik suikast politikasını "devlet terörü" olarak tanımlamıştır;²³⁸ 2009'da Cumhurbaşkanı Erdoğan, İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres ile Gazze

²³¹Tarik Ouzlu, "Soft power in Turkish foreign policy", *Ibid*, p.93:94.

²³²"Resolution 1929", Security Council, United Nations, 2010. "UN Security Council voting record on Resolutions 1737, 1747, and 1929, Relating to An Arms Embargo On Iran", *Stockholm International Peace Research Institute*.

²³³Soner Cagaptay, "Turkish Foreign Policy under the AKP: The Rift with Washington", *The Washington Institute for Near East Policy*, Issue 3, Jan. 2011, p.1.

²³⁴Cagla Luleci-Sula, *Ibid*, p.15.

²³⁵Defne Gunay, *Ibid*, p.133:139.

²³⁶Güllistan Yarkin, The Ideological Transformation of The PKK Regarding the Political Economy Of The Kurdish Region In Turkey, *Kurdish Studies*, Volume 3, Issue 1, 2015, p.31.

²³⁷Ghassan Khatib, "Coaxing the EU and Turkey to Engage with the Middle East", Yossi Armando Garcia Schmidt & Joachim Fritz (der.), *Europe, Turkey and the Mediterranean Fostering Cooperation and Strengthening Relations*, Berlin, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2012, p.72.

²³⁸Nuri Yeşilyurt & Atay Akdevelioğlu, *Ibid*, p.53.

krizi hakkında sert bir tartışması üzerine Davos toplantısını fırtına gibi terk etmiştir.²³⁹ Ve tabii ki “Mavi Marmara” Krizi.²⁴⁰

Komşu Ülkeler ve Ötesi ile İlişkileri Geliştirmek: Daha önce, Türkiye'nin etkisini Orta Doğu'ya yayması için yalnızca sınırlı olanaklar vardı, burada PKK faktörünün yanı sıra her iki taraftaki karşılıklı olumsuz imajların varlığı, karşılıklı bir psikolojik engel şeklinde engelmıştır. Bununla birlikte, AKP ilk on yıl Türkiye, Ortadoğu'da olabilecek her şeyi anında takip edebilecek kanallara sahipti, ayrıca Ortadoğu meselelerinde sadece devlet düzeyinde değil, toplumsal düzeyde de etkisi olmuştur. Örneğin, 2007 Lübnan krizi sırasında Başbakan Erdoğan, “Nebih Berri” ve Saad Hariri'nin yanı sıra Siniora ve Hizbullah'la da telefonda görüşebilmiştir. Bu ilerlemenin ikinci bir örneği olarak Türkiye, tüm taraflara eşit mesafede durmasının bir sonucu olarak 2007 yılında Irak'ta Sünni-Şii bölünmesini köprüleme arayışında aktif rol üstlenmiş ve her iki tarafa yönelik dengeli bir politika izlemiştir. Bu bağlamda Türkiye, Irak'ta Şii destekli Maliki hükümeti ile iyi ilişkiler geliştirebilmiş ve bölgedeki Sünni muhalefetle de iyi ilişkiler geliştirmiştir.²⁴¹ Orta Doğu İlişkileri konusunda Türkiye güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. AKP hükümeti, çok sayıda ihtilafta arabulucu olarak gönüllü olup diğerlerinin başarısız olduğu yerde başarılı olabileceğini, yani ana bölgesel anlaşmazlıklara barışçıl çözümler getirmek için diplomatik çabalarla bölgeye barışı getirebileceğini gösterme girişiminde bulunmuştur.²⁴²

Güvenlik-Demokrasi Dengesinin Sağlanması: Türkiye'nin kendi kendini algılamasında ve çevresindeki diğer milletlere karşı tutumunda meydana gelen normalleşme sürecinin en derin sonuçlarından biri olarak Türk milli güvenlik kültüründe derin bir dönüşüm yaşanmıştır.²⁴³ Yurtiçinde Kürt meselesi, Aleviler, dini azınlıklar ve din özgürlüğü gibi sosyal ve siyasi meseleler artık ulusal güvenlik meseleleri olarak görülmemektedir. ortak bir Türk vatandaşlığı içinde çoklu etnik kimliklerin varlığı kabul edilerek resmi söylem değiştirilmiştir. Sonuç olarak, ulusal kimlik etnik olmaktan çok sivil olarak yeniden tanımlanmıştır. Hükümet, Kürtlerin siyasi özerklik taleplerini kabul etmemesine rağmen Kürt kültürel haklarını geliştirmeye hazırmıştır. Örneğin, Ağustos 2002'de kabul edilen bir anayasa değişikliği paketi kapsamında, özel kurumlarda Kürtçe eğitimin yanı sıra Kürtçe radyo ve televizyon yayınına da izin verilmiştir.²⁴⁴ Ayrıca, "Türkiye'nin en önemli yumuşak gücünün demokrasisi olduğu" inancının bir sonucu olarak Türkiye, özgürlükleri güvenlik adına kısıtlamaya yönelik genel eğilime açık bir şekilde karşı çıkarak,

²³⁹Ryan Kennedy& Matt Dickenson, “Turkish Foreign Policy and Public Opinion in the AKP Era”, Foreign Policy Analysis, Volume 9, Issue 2, 2012, p.2:3.

²⁴⁰Fuat Aksu, “Protracted Conflicts and Foreign Policy Crises in Turkish Foreign Policy”, Rajıp Karaca Ve Fatıma Özkurt (Eds.), *New Concepts and New Conflicts In Global Security Issues*, Istanbul Gelişim University Press, 2017, p.77:78.

²⁴¹Ahmet Davutoğlu, Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, *Ibid*, p.81:82.

²⁴²Kürşad Turan, *Ibid*, P76.

²⁴³İbrahim Kalin, “Turkish Foreign Policy”, *Journal of Global Policy Analysis*, Volume 67, Issue 1, 2012, p.14:15.

²⁴⁴William Hale, *Ibid*, p.146.

güvenliği zedelemeyen sivil özgürlükleri teşvik eden bir konum elde etmiştir. Türkiye, sivil özgürlükleri her koşulda korumuştur. Örneğin, 2007 sonbaharında, Türk ordusu birkaç hafta boyunca Irak'ta bir askeri operasyon yürütmesine rağmen Türkiye'nin şehirlerindeki özgürlükler üzerinde hiçbir olumsuz etkisi olmamıştır.²⁴⁵ Bölgesel olarak, uzun yıllar boyunca, Türkiye'nin Ortadoğu komşularına yönelik dış politikanın güvenlikleştirilmesi, askeri veya sert güç tehdidine dayalı etkileşim anlamına gelmiştir.²⁴⁶ Ancak AKP yönetiminde "herkes için güvenlik" sadece belirli bir grup veya ülke için değil, tüm bölge için istikrarlı bir ilke olarak Türkiye'nin politikalarına yön vermeye başlamıştır. Böyle bir ilke, krizleri çözmenin bir yolu olarak diyaloga öncelik vererek gerçek olmuştur.²⁴⁷ Bu arada Türkiye, Lübnan, Filistin, Irak, İran, Tunus ve diğer yerlerde yapılan halk seçimlerinin sonuçlarına saygı duymuştur.²⁴⁸

Çok Boyutlu Dış Politika: Batı'ya bu kadar önem vermeye gerek olmadığı, bunun yerine Türkiye'nin farklı tarihsel ve din-kültürel özelliklerine göre ilişkilerini çeşitlendirmesi gerektiği bilinci oluşmuştur.²⁴⁹ Bu politika, Türkiye'nin iki ülkenin ikili bağları ve NATO aracılığıyla ABD ile stratejik ilişkilerini görmekte ve AB'ye üyelik sürecini, Rusya ile iyi komşuluk politikasını ve Avrasya'daki senkronizasyon politikasını tutarlı bir politikanın ayrılmaz parçaları olarak görmektedir.²⁵⁰ Eş zamanlı olarak Ankara, Ortadoğu'ya güvenilir erişim stratejileri üretmek için çoklu kanalları kullanmaya başlamış, doğuya karşı batı, Avrupa'ya karşı Orta Doğu gibi geleneksel ikilemlerin üstesinden gelmeye çalışarak, Türk milletinin karmaşık uluslararası ilişkiler ağında stratejik derinliğinin olduğunu iddia etmiştir. Böyle bir ağ, bir yandan jeostratejik konumunu, diğer yandan kültürel mirasını kullanma yeteneğine bağlıdır.²⁵¹

Ritmik Diplomasi: Ritmik diplomasi, Türkiye'nin küresel meselelere katılımını artırmak anlamına gelmektedir, Türkiye'nin kendisini Ortadoğu'da merkezi bir güç olarak yeniden öne çıkardığında, yerel ve bölgesel çatışmalarda doğal bir arabulucu olarak gördüğünde tam olarak bunu yapmıştır.²⁵² Türkiye uluslararası toplantı ve organizasyonlarda daha aktif hale gelmiştir. İstanbul, 2004'te NATO Zirvesi'ne ve 2016'da İİT Zirvesi'ne ve 2018&2019'da İİT acil durum 6&7 konferansına ev sahipliği yapmıştır. Türkiye, 2005'ten beri Afrika Birliği'nde gözlemci statüsüne sahiptir ve 2008'de stratejik ortak olarak ilan edilmiştir. Türkiye ayrıca hem dışişleri bakanı hem

²⁴⁵ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Ibid*, p.80.

²⁴⁶ Nathaniel Handy, "Turkey's Shifting Relations with its Middle East Neighbors during the Davutoğlu Era: History, Power and Policy", *Bilgi Dergisi Journal*, Volume 14, Issue 1, 2012, p.65.

²⁴⁷ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Ibid*, p.84:85.

²⁴⁸ İbrahim Kalin, *Ibid*, p.17:18.

²⁴⁹ Pinar Bilgin, "Securing Turkey Through Western Oriented Foreign Policy", *New Perspectives in Turkey*, Issue 40, 2009, p.118.

²⁵⁰ Ahmet Davutoğlu, Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, *Ibid*, p.82

²⁵¹ İbrahim Kalin, *Ibid*, p.12:14.

²⁵² Hasan Kösebalaban, *Ibid*, P175. Matthew S. Cohen, "Ahmet Davutoğlu's Academic and Professional Articles: Understanding the World View of Turkey's Former Prime Minister", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 4, 2016, p.11.

de başbakan düzeyinde Arap Birliği'ne iki kez davet edilmiştir.²⁵³ Türkiye, diplomasisini genişletirken ekonomik performansını da yumuşak güç faaliyetlerini desteklemek için kullanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye ilk kez “Yunus Emre” Enstitüsü (kültürel diplomasi) ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (diaspora diplomasisi) gibi diplomasi için yeni kurumlar inşa ve teşvik etmiştir.²⁵⁴ Arap diplomatik özümseme kendini yeniden ortaya koyarken, bölgesel diplomasinin odak noktası hızla Arap Birliği'ne dönmüş ve Türkiye'ye gözlemci statüsü verilmiştir. Bu geçiş, Müslüman Türkiye ile kurduğu yakın ilişkilerden gurur duyan İsrail tarafından endişeyle karşılanmıştır.²⁵⁵ Üstelik, Türk bilim insanı İhsanoğlu, 2004 yılında İİT genel sekreteri olmuştur.²⁵⁶

c) Değişim Biçimleri

AKP öncesi ve sonrası Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları karşılaştırıldığında, dönüşümün boyutu ve derinliği ortaya çıkmaktadır. Kısaca, yaşananlar şu şekilde tanımlanabilir: AB üyeliğine doğru orantılı bir ivme kaybı olmaksızın, Ortadoğu'nun bölgesel, siyasi dinamiklerinin genel olarak benimsenmiş; Türkiye hem daha demokratik hem de daha İslami hale gelmiş; Bir devlet ve yönetici seçkin yakınlaşması, ABD'nin Irak'ı işgalinde olduğu gibi, büyük güçler karşısında baskı yapılmasına izin vermiş; Kürt sorununa karşı daha yumuşak güç lehine kırmızı çizgiler stratejisi terk edilmiştir.²⁵⁷ Böyle bir dönüşüm iki faktöre bağlanabilir:

Program Değişikliği: Güvenikleştirmeden Uzaklaşma: On yıllar boyunca, güvenlik perspektifi durumların efendisiydi, Türk ittifaklarında ve işbirliği eğilimlerinde çok net olan şeydi (Sadabad, NATO, Bağdat Paketi, Trident organizasyonu, İsrail ile askeri anlaşmalar, Suriye ve Irak'ta askeri güç kullanma). Bu, AKP döneminde aşağıdakiler lehine derinden değişmiştir: sosyokültürel ilişkiler kurmak; ekonomik entegrasyonu genişletmek; tüm siyasi aktörleri dahil etmek; ve aşağıdakiler arasındaki anlaşmazlıklarda Arabulucu rolü oynamak: İsrail- Filistin, Feth-Hamas, Suriye-Irak, İran-ABD, Suriye-İsrail, Irak ve Lübnan'daki.²⁵⁸

Girişim Değişikliği: Bölgeye Mesafeli Duruştan Uzaklaşma: Türkiye'nin rolü bölgesel meselelere sınırlı katılımdan bağımsız girişimlere dönüşmüştür, örneğin: (1) ilk kez 2002'de dönemin Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından önerilen AB-İİT ortak forumu, (2) Türkiye, (Mısır, İran, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın katılımıyla) “Irak Komşuları Zirvesi”nin ilk

²⁵³ Ahmet Davutoğlu, “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Ibid*, p.83

²⁵⁴ Muharrem EKŞİ, “Public Diplomacy and Soft Power in Recent Turkish Foreign Policy”, Nejat DOĞAN& Ahmet SÖZEN (der.), *Turkish Foreign Policy I*, Anadolu University, No:2733, 2019, p.177:178.

²⁵⁵ Philip Robins, Confusion at home, confusion abroad: Turkey between Copenhagen and Iraq, *International Affairs*, Volume 79, No, 3, 2003, p.563.

²⁵⁶ Cengiz Dinc& Mustafa Yetim, *Ibid*, p.77.

²⁵⁷ Philip Robins, “A Double Gravity State: Turkish Foreign Policy Reconsidered”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Volume 33, Issue 2, 2006, p.204:209.

²⁵⁸ İbrahim Kalin, *Ibid*, p.12:18.

toplantısını Ocak 2003'te Irak savaşı yaklaşırken gerçekleştirmiş.; (3) Türkiye, sivil toplum gruplarını ve hükümetleri bir araya getiren “Demokrasi Yardım Diyalogu”nun Yemen ve İtalya ile ortak sponsorluğunu üstlenmiş; (4) Türkiye ayrıca İspanyol hükümeti ile “Medeniyetler İttifakı”nın kurulması için ortak bir girişimde bulunmuştur.²⁵⁹

Ne yazık ki tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Türk modelinin yükselişi ne kadar hızlıysa düşüşü de o kadar hızlı olmuştur.

2) Arap Baharı Dönemi: Sert Güce Geri Dönüşün Ortaya Çıkardığı Değişiklikler

Arap Baharı'ndan önce, tüm gözler Arap ülkeleri için potansiyel bir demokratik model olarak Türkiye'ye çevrilmiştir. AKP iktidarı döneminde Türkiye'nin bölge ile kurduğu güçlü diplomatik ve ekonomik ilişkilerle pekiştirilen böyle bir algıdır.²⁶⁰ İsyanlar başladığından beri beklenmedik bir şekilde Türk modeli çökmüş, ilke ve uygulamalarında eleştirilmiştir. stratejik derinlik stratejisi, demokrasiyi teşvik etme veya otoriter rejimlerin meşruiyetini sorgulama yerine, ekonomik karşılıklı bağımlılık yoluyla karşılıklı kazanımlar ilkesinin (Soğuk Savaş sonrası ilkesi) bir ürünü olarak eleştirilmiştir.²⁶¹ Ortadoğu otoriterliğine ilişkin makul ve pragmatik duruş, Türkiye'nin Suriye, Mısır ve Libya'daki diktatörlüklerle iyi ilişkiler geliştirmesine yol açmıştır. örneğin: Başbakan Erdoğan "Esad" için "kardeşim" demiş; 2010'da Kaddafi'den 'insan hakları ödülü' almış; ve İran'ın 2009 seçimlerini takip eden kitlesel protestolar sırasında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ı tebrik eden birkaç liderden biriydi.²⁶² Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte, etik ve kişisel çıkar ikilemi özellikle derinleşmiştir. Kilit ikilem, son on yılda ticaret ve yatırım bağlantıları açısından ciddi ekonomik çıkarların inşa edildiği göz önüne alındığında, Suriye ve Libya gibi kendi içinde kutuplaşmış devletlerle nasıl başa çıkılacağı olmuştur. Pratik olarak, ciddi ekonomik çıkarlar göz önüne alındığında kısa vadede istikrarı sağlama ihtiyacı ile demokrasi ve rejim değişikliği davasını savunma ihtiyacı arasında büyük ödünleşimler ortaya çıkmıştır. Söylemeye gerek yok ki, etik veya norm temelli ve çıkar temelli dış politika ikileminde, Türkiye'nin önceliği çıkarlara, aslında çıkarlarını olumsuz yönde etkileyen şeye vermiştir.²⁶³ Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye'nin Arap ayaklanmalarına yönelik dış politikasını anlatırken, Türkiye'nin kitleleri ve demokrasiyi desteklediğini, dış müdahalelere karşı çıktığını iddia etmiş, ancak gerçek

²⁵⁹ Defne Gunay, *Ibid*, p.133:139.

²⁶⁰ Fuat Keyman, “Turkey and the Arab Spring in Light of Regional Conflicts”, Yossi Armando Garcia Schmidt & Joachim Fritz-Vannahme, ed., (der.), *Europe, Turkey and the Mediterranean Fostering Cooperation and Strengthening Relations*, Berlin, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 2012, p.53:54

²⁶¹ Ziya Öniş, “Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest”, *Insight Turkey*, Volume 14, Issue 3, 2012, p.46.

²⁶² Behlül Özkan, “Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 56, Issue 4, 2014, p.132:133.

²⁶³ Ziya Öniş, *Ibid*, p.46:50.

bunun tam tersiydi. Türkiye'nin iddia ettiği ile gerçekte ne yaptığı karşılaştırıldığında, bunun netleşmesi gerekmektedir.

*“İlk olarak, ifade özgürlüğü ve diğer siyasi özgürlükler gibi temel hakları talep eden insanları desteklemeye karar verdik. Temel kaygımız, halkla kurduğumuz derin ve değerli dostluğu sürdürmek ve bu bağları geçici güçler dengesi hesaplarıyla takas etmemekti... Bu bölgenin geleceğine halk tarafından karar verilmesi gerektiği için dış müdahaleye karşı olduğumuzu ifade ettik.”*²⁶⁴ *“İlk andan itibaren toplumsal hareketlere karşı net bir tavır aldık...Bölgede demokratik değişimin yanında olmaya karar verdik. Türkiye o zamandan beri halklarının demokratik değişim taleplerini bastıran ülkelere karşı durma politikası izlemiştir”.*²⁶⁵

İddia edilen Türk normatif ilkelerinin zorlu bir sınavında Ankara, ayaklanmaları seçici bir şekilde desteklediği yerde etkili ve tutarlı politika tepkileri formüle edememiştir. Devrim sonrası dönemde Müslüman Kardeşler'in iktidar için güçlü bir rakip olduğu Mısır'da,²⁶⁶ Türkiye, Başbakan Erdoğan'ın açık bir şekilde Mübarek'i koltuğunu bırakmaya çağırmasıyla Mübarek rejimine karşı olduğunu hızlı bir şekilde ilan etmiştir.²⁶⁷

Buna karşılık, Türkiye'nin Libya'daki yüzlerce şirketi arasında dağıtılan 15 milyar Doları değerinde olağanüstü, özellikle inşaat, sözleşmeleri ve yaklaşık 1,5 milyar Doları değerinde ekipman ve 30.000 Türk vatandaşının çalıştığı Libya'da, ²⁶⁸ Ankara başlangıçta isyancılara destek vermeyi reddetmiş ve olayları "kardeşler arası bir iç savaş" olarak nitelendirmiştir. Buna ek olarak, Ankara başlangıçta uluslararası müdahaleyi eleştirip BM'nin Kaddafi rejimine uçuşa yasak bölge koyma kararına karşı çıkmıştır. Ayrıca Libya'da bir NATO operasyonunu onaylama konusunda isteksizdi. Bu arada Erdoğan, Kaddafi'yi müzakere etmeye ve nihayetinde geri çekilmeye ikna etmeye çalışmak için telefon diplomasisine başvurduğu için Ankara'nın Kaddafi'nin yanında olduğu yönünde talihsiz bir izlenim vermiştir. Bunun sonucunda Türkiye, çok pasif olduğu için muhalif güçlerin yanı sıra uluslararası toplumdan da ciddi eleştiriler almıştır. Ayrıca isyanın beşiği olan Bingazi'de de Türk karşıtı protestolar yaşanmıştır.²⁶⁹

Benzer şekilde Suriye örneğinde de beklenti, Türkiye'nin bir tür arabulucu rolü oynayacağı ve yumuşak gücünü Suriye'de kademeli, siyasi açılım sağlamak için kullanacağı yönündeymiş. Bununla birlikte, Türkiye'nin Esad rejimi üzerinde değişiklik uygulama yeteneğinin başlangıçta tahmin edilenden daha sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Burada Esad reform baskılarına meydan

²⁶⁴ Ahmet Davutoğlu, Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring, *Ibid*, Issue 3, 2012, p.5.

²⁶⁵ Ahmet Davutoğlu, “The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey”, *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Volume 48, Issue 2, 2013, p.5.

²⁶⁶ Clemens Hoffmann & Can Cemgil, *Ibid*, p.15.

²⁶⁷ Ziya Öniş, *Ibid*, p.52.

²⁶⁸ Philip Robins, “Turkey’s ‘Double Gravity’ Predicament: The Foreign Policy of A Newly Activist Power”, *Ibid*, p.391.

²⁶⁹ *Ibid*. Hasan Kösebalaban, *Ibid*, p.186.

okuyup ve ülkesindeki muhalif güçlere yönelik acımasız politikasını sürdürmüştür.²⁷⁰ Buna göre Esad'ı istifaya ikna etmeye çalışmakla başlayan Girişimler, sonunda uluslararası askeri müdahale için bastırmaya yönelmiştir.²⁷¹ Bahreyn ve Yemen gelince, sahadaki deneyim birçok yönden benzer olsa da (çoğunluk, baskıcı bir azınlığa karşı barışçıl bir şekilde protesto etmektedir) Türkiye, Körfez ülkeleriyle ilişkilerine protestoculara verdiği destekten önce öncelik vermiştir. Bu bağlamda Erdoğan, duruma İmam Hüseyin'in ve müritlerinin katledildiği yer olan 'Kerbela gibi' diye atıfta bulunarak kritik bir açıklama yapmıştır. Böyle bir görüş, Bahreyn'in Şiilerine açık bir şekilde sempati duyuyordu ve laik Türk sisteminde genel olarak kaçınılan mezhepçi bir iç çatışmalar görüşüne yaklaşmıştır. Ancak, bir Türk yetkilinin Suudi Arabistan'a yaptığı üst düzey ziyaretin ardından, Bahreyn'deki veya Yemen'deki (Suudiler tarafından acil güvenlik tehdidi olarak görülen iki ülke) durumdan söz edilmemiştir.²⁷²

Yukarıdakilere dayanarak Türkiye, halkları ne de demokrasiyi (birinci iddia) desteklemek yerine, nerede olursa olsun kendi çıkarlarını gözetmeye çalışmıştır. Mısır ve Tunus'ta, iki ülkenin Türkiye ile daha az ekonomik çıkarları olduğu zaman ve rejim değişikliğinin benzer İslami rejimleri getirmesi beklenirken, Ankara ayaklanmaları desteklemiştir. Türkiye başlangıçta hem Suriye hem de Libya rejimlerini desteklerken Bahreyn ve Yemen davalarında sessiz kalmıştır. İkinci, Türkiye bölgeye dış müdahaleye karşı çıkmamıştır (ikinci iddia). Bunun yerine, Suriye'ye NATO müdahalesi çağrısında bulundu ve sonunda Libya'ya müdahaleyi desteklemiştir. Etkisiz ve tutarsız politika tepkilerinin yanı sıra, Türkiye'nin Arap Ayaklanmalarına verdiği yanıtta üç temel değişiklik görülebilir:

Muhatap Değişiklikleri: Hükümetlerden Muhalefet Gruplarına: Erdoğan, Esad'ı "kardeşi" olarak tanımladıktan sonra, Türkiye hem Özgür Suriye Ordusu hem de diğer muhalif gruplar için Suriye'ye karşı eğitim alabilecekleri, asker alabilecekleri ve operasyon yapabilecekleri güvenli bir bölge haline gelmiştir.²⁷³ Örneğin, muhalif Suriye Ulusal Konseyi (SUK) İstanbul'da bir ofis kurmuştur.²⁷⁴ Türkiye, Libya'daki NATO müdahalesini ülkenin petrol kaynakları tarafından motive edildiğini açıkladıktan sonra, NATO operasyonlarını ve isyancı grupları açıkça desteklemeye başlamıştır.²⁷⁵ Bu arada, Mayıs 2011'de Erdoğan, Kaddafi'yi istifaya çağırmıştır ve konsey başkanının Türkiye'yi ziyaret etmesinin ardından Libya muhalefetinin "Ulusal Geçiş Konseyi'nin" yetkisini tanımıştır.²⁷⁶ Mısır ile ilgili olarak, Mübarek rejimi AKP'yi uzun süredir geleneksel Mısır etki alanının bir parçası olarak kabul edilen alanlarda güç kazanmaya çalışan bir

²⁷⁰Ziya Öniş, *Ibid*, p.53.

²⁷¹Bilgin Ayata, *Ibid*, p.100.

²⁷²Philip Robins, "Turkey's 'Double Gravity' Predicament: The Foreign Policy of Newly Activist Power", *Ibid*, p.396.

²⁷³ Bilgin Ayata, *Ibid*, p.104.

²⁷⁴Philip Robins, "Turkey's 'Double Gravity' Predicament: The Foreign Policy of Newly Activist Power", *Ibid*, P395.

²⁷⁵Kürşad Turan, *Ibid*, p.80.

²⁷⁶Bilgin Ayata, *Ibid*, p.101.

tehdit olarak görmüştür.²⁷⁷ Böylece Erdoğan, Müslüman Kardeşler'in başarısına güvenerek Mübarek'in istifasını talep eden ilk lider olmuştur. Ne yazık ki, “bahis” tamamen yanlıştır. Mursi'nin görevden alınmasıyla birlikte Türkiye, Mısır rejimini en sert şekilde eleştirmekten çekinmediği için ve bu da Mısır gibi bir Ortadoğu eksenine siyasi ilişkilerine mal olmuştur.²⁷⁸ Benzer şekilde, Tunus örneğinde Türkiye, Türkiye Başbakanı'nı güçlü bir lider olarak gören Tunuslular tarafından takdir edilen “Zine El Abidine Ben Ali”nin gidişini başından beri desteklemiştir. Böyle bir görüş "Ennahda" partisinin düşüşüyle de değişmiştir.²⁷⁹

Program Değişiklikleri: Yumuşak Güçten Zorlayıcı Dış Politika Araçlarına: Ayaklanmalardan sonra Türkiye'nin bölgenin militarizasyonuna karşı çıkan Ortadoğu politikası yerini askeri çözümlere dayalı yeni bir gündeme alıp 'güvenlik', 'tehdit' ve 'kuvvet kullanımı' kavramları dış politikaya egemen olmuştur.²⁸⁰ En açık örnek, Türkiye'nin etnik (Kürtlerin varlığı), ekonomik (Irak'a giden yolların Suriye'den geçmesi) ve stratejik (İran ve Rusya ile ilişkiler) endişelerinin bir araya gelmesi nedeniyle "iyi komşu" politikasını sonlandırdığı Suriye'deydi.²⁸¹ Türkiye, 2011 yılında Suriye'ye karşı, Türkiye'deki Suriye varlıklarının dondurulması ve Suriye merkez bankası ile işlemlerin yasaklanması da dahil olmak üzere, etkili bir sert güç aracı olarak Suriye'ye karşı geniş kapsamlı yaptırımlar ilan etmiştir.²⁸² Ayrıca Türkiye, Libya müdahalesi sırasında çok eleştirdiği NATO'ya ve aynı Batılı güçlere Suriye'ye müdahale etmek için başvurmuştur. Haziran 2012'de NATO üyelerinin acil olarak toplanması çağrısında bulunarak, NATO'nun sınırına Patriot füzeleri yerleştirerek Türkiye'ye destek vermesi ve Suriye hükümetinin kınanması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, Esad güçleri ile muhalif gruplar arasında çıkan çatışmalar sonucunda Türk vatandaşlarının hayatını kaybetmesinin ardından Türk parlamentosu, Türk ordusunun Suriye'ye geçmesine izin veren bir kararı onaylamıştır.²⁸³

Yavaşça, Türkiye'nin Suriye ihtilafına yönelik stratejisi, Esad'ın toptan devrilmesini desteklemekten Türkiye-Suriye sınırı boyunca bir yalıtkan bölge olarak kontrol alanları oluşturmaya kaymıştır. Bu arada Türkiye, kuzey Suriye'deki “Türk işgali olarak bilinen” Azez, El-Bab, El-Rai, Jindires, Rajo, Tel Abyad, Ras al-Ayn, Cerablus ve Afrin bölgelerini kontrol

²⁷⁷Edip Asaf Bekaroğlu, “Justice and Development Party and Muslim Brotherhood in the “Arab Spring”: A Failed Post-Islamist Interaction to Transform the Middle East”, *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2, Issue 1, 2016, p.12.

²⁷⁸ Bilgin Ayata, *Ibid*, p.105:106.

²⁷⁹Gökhan Duman, “An Analysis of Turkish-Tunisian Relations In Light Of Arab Spring”, *Social Science Review* Volume 4, Issue 1, 2018, p.59.

²⁸⁰Burak Bilgehan Özpek & Yelda Demirağ, “Turkish foreign policy after the ‘Arab Spring’: from agenda-setter state to agenda-entrepreneur state”, *Israel Affairs*, Volume 20, Issue 3, 2014, p.342.

²⁸¹ Dorothee Schmid, *Ibid*, p.62.

²⁸² Alice Fordham, “Turkey announces sanctions against Syria”, the Washington post, November 30, 2011, on the link:https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/turkey-unveils-sanctions-on-syria/2011/11/30/gIQAAbgONCO_story.html, accessed: 25/01/2022.

²⁸³ Burak Bilgehan Özpek & Yelda Demirağ, *Ibid*, p.329: 340.

etmiştir.²⁸⁴ Askeri operasyonlar Suriye'ye kadar durmamış, ancak Mayıs 2017'de Türkiye'nin oradaki Kürt bölgelerine daha fazla hava saldırısı düzenlediği Irak'ı da içine alacak şekilde genişlemiştir. Ayrıca Türkiye, Kürdistan bölgesinde Mayıs 2019'dan Haziran 2020'ye kadar devam eden “Pençe Operasyonu”nu başlatmıştır.²⁸⁵ Türkiye'nin Ortadoğu'daki ilk askeri üssünün de 2017 yılında Katar'da kurulduğunu belirtmek gerekir.²⁸⁶

Hedef Değişiklikleri: Statükodan Revizyonizme: Türkiye'nin bölgesel hedefi, Arap Baharı sonrası iktidar boşluğunu kullanarak eski Osmanlı coğrafyasında bir etki alanını yeniden inşa etmeye yönelik istikrarı desteklemekten dramatik bir şekilde dönüşmüştür.²⁸⁷ Türkiye bu amaca ulaşmak için iki zıt yol izlemiştir; ilki, Türkiye'nin kendisini otokratik rejimlerden popüler demokrasilere geçişlere öncülük etmeye istekli bir aktör olarak tanıttığı proaktif politikadır. Türk liderliği, Arap ayaklanmalarını ve müteakip rejim değişikliklerini Türk deneyiminin bir kopyası olarak tanımlamıştır, böylece Türkiye, diğer dış aktörlere kıyasla kendisine benzersiz bir rol vermiştir. Türk liderliği, Türkiye'nin askeri mirasından kurtulduğu gibi, şimdi de Ortadoğu'nun kendisini siyasi vesayetten kurtaracağını iddia etmiştir. Ayaklanmaların ilk aşamasında proaktif politikalarının ana itici gücü olan Türkiye'nin öncülük ettiği yeni bir bölgesel düzen vizyonu, AKP'ye yakın İslami partileri Özellikle Tunus ve Mısır'da iktidara getiren seçimler ve rejim değişiklikleri ile desteklenmiştir.²⁸⁸ Bu bağlamda, Ennahda ve Özgürlük ve Adalet Partisi gibi Müslüman Kardeşler'e bağlı partilerin seçim başarıları, Türkiye'nin bölgede bir ılımlı İslamcı hükümetler kuşağı oluşturmaya fırsat vererek, Türk modelinin yükselişine dair bir kehaneti yerine getirmiştir.²⁸⁹ Bu bağlamda, Mursi'nin Mısır'daki zaferinin ardından Davutoğlu, bölgeyi kapsayan ve ülkeleri birbirine bağlayan bir demokrasi ekseninden bile söz etmiştir. Benzer şekilde, Libya'daki rejim değişikliğinden sonra Türkiye, altyapı desteği sağlayarak geçişin rehber ve destekçisi konumuna geçmiştir. Türkiye, Suriye'deki ilk aylarda olduğu gibi Esad rejimi ile Batılı aktörler arasında arabulucu rolü üstlenmiştir. Türkiye'nin yükselişi on yıla ihtiyaç duymuşsa, düşüşü çok daha hızlı olmuştur. ikincisi ise Türkiye, kendisini halk iradesinin koruyucusu olarak konumlandırıp muhalefet adına yöneticilere saldırmıştır. Mısır'da Mursi'nin devrilmesi ve uluslararası toplumun Suriye'deki muhalefeti kararlı bir şekilde destekleyememesi, Türkiye'nin Türk nüfuzunu garanti edecek ana toplumsal güç olarak Müslüman Kardeşler'i güçlendirmeye

²⁸⁴Jan Leeuwen & Erwin Veen, “Turkey in northwestern Syria Rebuilding empire at the margins”, *Netherlands Institute In International Relations*, Policy Brief, June 2019, p.1:5.

²⁸⁵ Oya Özkanca, *Turkey- West Relations: The Politics of Intra-Alliances Op.osition*, Cambridge University Press, 2019, p.132:135.

²⁸⁶Biröl Başkan, “Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations”, *ULUSLARARASI İLİSKİLER*, Volume 16, Issue 62, 2019, p.96: 98.

²⁸⁷ Clemens Hoffmann & Can Cemgil, *Ibid*, p.4.

²⁸⁸Bilgin Ayata, *Ibid*, p.95: 108.

²⁸⁹Sheharyar Khan, *Ibid*, p.46.

dayalı iddialı stratejilerini hayal kırıklığına uğratmıştır.²⁹⁰ Aslında Türkiye'nin bu tür değişikliklere tepkisi felaket olmuştur. AKP, dış politikada etkili ve tarafsız bir oyuncu olarak imajına katkıda bulunan politikalardan uzaklaşmıştır, burada AKP hükümeti: Ankara, Müslüman Kardeşler de dahil olmak üzere Ortadoğu'daki Sünnilere desteğini açıklayıp Mısır'la olan ilişkilerini feda etmiştir; Irak'ta Sünni davasını savunarak mezhep çatışmalarında aktif bir pozisyon almış;²⁹¹ Suriye'de Devlet Başkanı Esad'ı devirmek için radikal unsurları desteklemiştir. Böyle bir gelişme, bir zamanlar İslam dünyası için en büyük umut olarak görülen bir ülke için gerçekten de trajik olmuştur.²⁹² Buna göre, Türk modeli artık Araplara ilham vermekten ziyade Ortadoğu'daki Osmanlı mirasının prizmasından görülmektedir.²⁹³

²⁹⁰ Clemens Hoffmann & Can Cemgil, *Ibid*, p.17.

²⁹¹ Ziya Öniş, *Ibid*, p.56.

²⁹² Omer Taspinar, “The End of the Turkish Model, Survival: Global Politics and Strategy”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 56, Issue 2, 2014, p.58.

²⁹³ Fuat Keyman, *Ibid*, p.56.

C) Bölüm Sonucu

dönem	Tek Parti	Soğuk Savaş	Soğuk Savaş Sonrası	AKP İlk Dönem	AKP: Arap Baharından Sonra
Algı	Güvenlikleştirme	Güvenlikleştirme	Güvenlikleştirme	Güvenlikleştirmeden Uzaklaşma	Güvenlikleştirme
Politika	Izolasyonizm	Batı Kampına Katılmak	Çok Boyutlu İlişkiler	Bölgesel Güç Sıfır Sorun Politikası	Değerli Yalnızlık
Konular	Batılılaşma Modernleşme Devlet İnşası Siyasi İstikrar	Sovyet Tehdidi Ve Arap Milliyetçiliği Kıbrıs Krizi Kürt Sorunu İslami Köktencilik	Yeni Bir Rol Arayışı (Kimlik Krizi) İslami Kimliğin Dirilişi Kürt Sorunu	Türkiye'nin Bölgesel Bir Aktör, Küresel Düzeyde Kilit Bir Ülke Olarak Rolünün Vurgulanması	Sınır Güvenliği Bölgesel Rekabet.
Araçlar	Askeri İttifaklar: Saadabad	Askeri İttifaklar: Bağdat Paktı, Fantom Paktı, Trident Organizasyonu. Askeri Müdahaleler: Suriye Ve Irak. Petrol Üreticileri İle Ekonomik Yakınlaşma (Ekonomik Tehdit)	Askeri Operasyonlar: 1995'te Irak'ta İsrail İle Askeri Anlaşmalar Suriye İle Savaşın Eşiğinde Çatışmaların Çözümü: Suriye, Irak Ve İran İle Yakınlaşma.	Ekonomik İşbirliği Sosyokültürel İlişkiler Arabuluculuk Bağımsız Girişimler Ritmik Diplomasi	Askeri Müdahaleler: Suriye Ve Irak Libya'daki Askeri Müdahaleye Katılın Mısır İle Siyasi İlişkilerin Bozulması

AKP iktidarının birinci ve ikinci on yıllarının politikaları karşılaştırıldığında, AKP hükümetinin iç ve bölgesel düzeyde başarısına katkıda bulunan ana ilkelerinden ne kadar geri adım attığı ve terk ettiği ortaya çıkmaktadır. AKP'nin ilk on yılı normatif ilkeler tarafından kontrol edilmişse, İsyanlarla aynı zamana denk gelen ikinci on yıl, ilkinin ilkelerine karşı bir darbeyi temsil etmektedir. Türkiye'nin komşularıyla "sıfır sorun" ilkesi, "sıfır ortaklara" dönüşmüştür. Karşılıklı bağımlılık mantığı" ve "arabulucu-bütünleştirici" rolü, askeri müdahalecilik ve zorlayıcı diplomasinin eşlik ettiği iddialı bir "özerklik" arayışıyla yavaşça değiştirilmiştir. Türkiye'nin

bölgenin militarizasyonuna karşı çıkan Ortadoğu politikası, Suriye ve Libya'ya askeri olarak müdahil olarak yerini askeri çözümlere dayalı yeni bir gündeme bırakmıştır. Aynı zamanda Türkiye, Arap ayaklanmalarının ardından Ortadoğu'da tarafsız hakem ve statükonun destekçisi rolünden de vazgeçmiştir.

Sonraki bölüm, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarının dönüşümüne yol açan nedenleri açıklamak için "bölgesel güvenlik kompleksi teorisi" tarafından belirlenen yereldeki analiz düzeyine odaklanacaktır. Teori, yerel düzeydeki analizini devletin güçlülüğü veya zayıflığı, iç düzenin istikrarı ve devlet ile ulus arasındaki ilişki üzerine, devletin korkularının ve bölgesel sorunlara tepkisinin göstergeleri olarak odakladığından, ikinci bölüm aynı konuya odaklanacaktır. Buna göre Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı ve Arap Baharı sonrası bölgesel krizlerle örtüştüğü krizleri odaklanacaktır.

II. BÖLÜM: İÇ KIRILGANLIKLAR VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ

Bir önceki bölüm, Arap Ayaklanmaları öncesi ve sonrasında Türkiye'nin dış politikasının dönüşümünün kapsamını ve boyutlarını açıklamıştır. Yönlendirmeler ve hedeflerdeki çarpıcı değişimi göstermek ve kanıtlamak için Türkiye'nin birinci ve ikinci on yılda AKP yönetimindeki politikalarını karşılaştırmıştır. Bu bölüm, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin varsayımını kullanarak, “İç değişkenler Türk dış politikasının Orta Doğu'ya yönelik dönüşümüne nasıl katkıda bulunur” ana sorusuna cevap vermektedir. Ulusal düzeyde, Teori, bir devletin güçlü veya zayıf olması, iç düzenin istikrarı veya devlet ile ulus arasındaki yazışma gibi belirli bir devletin belirli savunmasızlığının, sahip olduğu güvenlik korkularının türünü tanımladığını açıklamaktadır.²⁹⁴ Mutlaka, bir ülkenin algısı, bölgesel politikasını etkileyecek olan güvenlik kaygılarına yönelik politikasını belirleyecektir. Buradaki ana varsayım, tanık olunan olumlu dönüşümlerin, demokrasi, ekonomik gelişme ve sosyal içermeye dâhil olmak üzere AKP'nin İlk on yılında elde edilen güç noktaları tarafından yönlendirildiğidir. Sonuç olarak, hükümet yerel bağlamda güvenlik perspektifini terk edip bu durum bölgesel bağlama da olumlu yansımıştır. Bu varsayım, bölgesel bir aktör olarak rolünü sınırlandıran Türkiye'nin yaptığı temel hatanın, siyaseti iç sorun korkusuyla yönlendirdiği “toplumu potansiyel bir düşman olarak görmek” olduğunu öne süren politika yapımcılar tarafından desteklenmiştir.²⁹⁵

Demokrasi pahasına yeniden güvenlikleştirme ile Arap Baharı öncesi Türkiye'nin dış politikasında bölgede daha fazla barış, istikrar ve işbirliğine yönelik olumlu değişiklik, ayaklanmalar tarafından hızlı ve beklenmediği bir şekilde yeniden güvenlikleştirme sürecine dönüşmüştür. Güvenlikleştirme algısının böyle bir canlanması, siyasi, ekonomik ve sosyal kırılmalardan kaynaklanmıştır. Bu bölüm, "Türkiye'nin iç kırılmalıklarının Ortadoğu'ya yönelik bölgesel dış politikasını olumsuz etkilediği" şeklindeki ana varsayımı formüle etmektedir. Bu ana varsayımdan aşağıdaki gibi bir takım alt varsayımlar ortaya çıkmaktadır: Birincisi: Demokrasinin gerilemesinde temsil edilen siyasi kırılmalıklar, iç ve dış politika arasındaki engellerin aşınmasına neden olmuştur. İkincisi: Rejimin bekasını sağlamak ve bölgesel liderliği elde etmek için devlet kaynaklarını yetenekleriyle orantısız bir şekilde kullanmanın bir sonucu olarak, ekonomik kararlara siyasi müdahale, belirgin ekonomik kırılmalıklara yol açmıştır. Üçüncüsü: Otoriterizmin yükselişi ve siyasi hayatta kalmaya öncelik verilmesi, bir yanda yönetici

²⁹⁴ Barry Buzan & Ole Waever, *Regions and Power: The Structure of International Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p.51.

²⁹⁵ Ahmet Davutoğlu, “Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring”, *International Policy and Leadership Institute*, Third Edition, 2012, p.2.

seçkinler ile diğer yanda Kürt ve Alevi milliyetleri arasında bir çatışmaya yol açtığı için yerel ve bölgesel düzeyde olarak askeri çözümlere başvurmaya yol açmıştır.

Kısaca, bu bölüm, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasını formüle eden iç faktörleri (teori tarafından açıklandığı şekliyle iç kırılmalıklar) ele almaktadır. İç güvenlik açıklarının Türkiye'nin bölgesel siyasetinin formüle edilmesine derinden yardımcı olduğunu varsaymaktadır. Temel sorunları vurgular, ardından güdü olarak bu sorunlar arasındaki ilişkisel bağlantıları ve sonuç olarak bölgesel siyaseti açıklamaya çalışmaktadır.

A) Siyasi Sistemin Güvenlikleştirilmesi

Güvenlikleştirme süreci, siyasetin yerleşik kuralların ötesine taşındığı ve meselelerin normal sınırların dışında prosedürlere ihtiyaç duyan özel bir siyaset türü olarak çerçevelendiği daha aşırı ve radikal bir siyasallaştırma versiyonudur. Bir konu "güvenlikleştirildiğinde", diğerlerinden daha önemli kabul ettiğinde varoluşsal bir tehdit olarak mutlak önceliğe sahip olmalıdır. bu bağlamda güvenlik, seçilen konunun gerçekten varoluşsal bir tehdit olup olmadığının değil, nasıl tanıtıldığına önemli olduğu bir "referans uygulamasıdır". Başka bir deyişle, "güvenlikleştirme kriteri, önemli siyasi etkilere sahip olmak için yeterli bir belirginliğe sahip varoluşsal bir tehdidin öznel arası kurulmasıyla oluşturulur". Menkul kıymetleştirme sürecinin üç ana yönü vardır. ilki, otorite konumunda olan ve bir meseleyi güvenlikleştirmesine izin veren, tüm kısıtlamalardan özgürlük talep eden ve bununla başa çıkmak için tüm kaynaklara sahip olan sosyal sermayeye sahip olan bir güvenlikleştirici aktördür. İkincisi, kural ihlallerini hoş gören ve kabul eden kitlelerdir. Bu kabul, tahakküm ve zorlama araçlarından kaynaklanabilir. Üçüncüsü: bir güvenlik tehdidi oluşturma olasılığıdır. Kolektif bilinçte bir tehdit olarak belirli sorunlar mevcutsa, bu tür sorunların kalıcılığı veya tekrarlanması temelinde kolayca çerçevelenebilir ve kurumsallaştırılabilir. Yukarıda bahsedilen üç açıdan, güvenlikleştirme sürecinde üç adım atılmalıdır: (1) varoluşsal tehditlerin çerçevelenmesi, (2) acil eylemin uygulanması ve (3) kurallardan kurtulma. Elbette, bu tür adımlar, Türkiye bağlamında olduğu gibi, siyasi ve askeri alanın dışındaki diğer sektörleri de kapsayacak şekilde genişleyebilir.²⁹⁶

Türkiye bağlamında, güvenlikleştirme süreci, bazı konuları veya bir sektörü güvenlikleştirmeden, "devlet" ve ulus gibi terimlerin "yönetici" ve "seçkinler" ile eşanlamlı olduğu, yönetici siyasi sistemi güvenlikleştirmeye geçmiştir. Güvenlikleştirme sürecinin üç yönü: güvenlikleştirici aktör, güvenlikleştirilmiş konular ve kitlelerin kabulü mevcuttur. cumhurbaşkanı ve AKP seçkinleri, sosyal sermayesi sayesinde güvenlikleştirilmesi gereken konuları tespit edebilen "güvenlikleştirici aktör"ü temsil etmektedir. meseleleri uygun siyasi prosedürlerle ele almak yerine güvenlik altına alınmıştır. 2013 Gezi protestoları, hak ve özgürlükler üzerindeki

²⁹⁶ Barry Buzan, Ole Wæver & Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, 1998, p.21:34.

kısıtlamaların bir sonucu olarak genel hoşnutsuzluk durumunu tamamen göz ardı ederek, demokratik olarak seçilmiş İslami hükümetlerin üstesinden gelmeyi amaçlayan bir darbe girişimi olarak çerçevelenmiştir.²⁹⁷ Bu anlatı, eşzamanlı Mısır Askeri darbesinin bir sonucu olarak ivme kazanmıştır. Yolsuzluk skandalı, Gülen hareketi tarafından yürütülen bir "yargı darbesi" olarak çerçevelenmiştir; Devlet düşmanı olarak HDP; Terör örgütü olarak "Barış İçin Akademisyenler bildirisi"; darbe destekçisi olarak 2017 referandumunda 'hayır' kampı; ve genel olarak, devlet düşmanı olarak hükümeti eleştiren herkeştir. Ekonomik olarak batılı güçler, "yeni Türkiye"nin yükselişine duydukları "nefret" nedeniyle ülkede "kaos" ekmekle suçlanmışlar.²⁹⁸ Söylemeye gerek yok ki, Kürt sorunu stratejik barıştan, siyasi araçların yerini sert araçların aldığı stratejik bir savaşa dönüşmüştür.²⁹⁹ İç ve dış aktörlere yönelik bu tür suçlamalar ve azınlıklara yönelik devlet şiddeti, devletin derin bir kutuplaşma durumuna dönüştüğü sahnenin kafa karışıklığını ve karmaşıklığını artıran prosedürler gerektiriyordu. Çeşitli konuların güvenlikleştirme sürecinin yanı sıra, yönetici seçkinler kitlelerin desteğini almaktadır. Sosyal sermaye iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi AKP'nin 2002, 2007 ve 2011'deki ardışık seçim zaferleridir. Nicel bir çalışmada, siyasi galipin Türkiye'de demokrasiden memnuniyet üzerinde en büyük etkiye sahip olduğu ve partinin kimliğinin, vatandaşların diğer herhangi bir değişkenden memnuniyet derecesini belirlemede daha önemli olduğu sonucuna varmıştır. Vatandaşlar, demokratik kurumların performansına ilişkin değerlendirmelerinin bir sonucu olmaktan çok, iktidar partisine verdikleri desteğin bir uzantısı olarak yerleşik politikaları desteklemektedir.³⁰⁰ İkincisi, zenginlik ve gücün yeniden dağıtılmasıdır. AKP, başta dindar muhafazakar Anadolu burjuvazisi ve kayıt dışı sektör çalışanları olmak üzere, toplumun daha önce dışlanmış kesimlerinden bir paydaş sınıfı yaratmıştır. Ayrıca, hayırseverlik yoksulluğu azaltmak için kullanılmıştır. Bütün bunlar sırayla partinin seçim üstünlüğü kurmasını sağlamıştır.³⁰¹ Kitlelerin kabulü ilişkin olarak, insan hakları göstergelerindeki düşüş, güvenlikleştirme sürecinin bir sonucu olarak beklendiği gibi, zorlayıcı araçların kullanımına işaret etmektedir. "Freedom House"a göre Türkiye, 2017 yılına kadar kısmen özgür olarak sınıflandırıldıktan sonra, Siyasi ve Medeni Haklar Endeksi'nde "Özgür Değil" olarak sınıflandırılmak üzere (100 üzerinden) 32 puan alarak özgürlük göstergelerinde önemli bir

²⁹⁷ Kaan Ağartan, "Politics Of The Square: Remembering Gezi Park Protests Five Years Later", *New Perspectives on Turkey*, Issue 58, 2018, p.201: 202.

²⁹⁸ Hakkı Taş, "The 15 July abortive coup and post-truth politics in Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 18, Issue 1, 2018, p10.

²⁹⁹ Burak Bilgehan Özpek, *The Peace Process between Turkey and the Kurds: Anatomy of a Failure*, New York, Routledge, 2018, p.46:47.

³⁰⁰ Sema Akboga & Osman Sahin, "Satisfaction With Democracy In Turkey: Findings From A National Survey", *Politics*, Volume 41, Issue 2, 2020, p.2:5&12.

³⁰¹ Menderes Çinar & Çağkan Sayin, "Reproducing the Paradigm of Democracy in Turkey: Parochial Democratization in the Decade of Justice and Development Party", *Turkish Studies*, Volume15, Issue 3, 2014, p.373.

düşüş kaydetmiştir.³⁰² 2016 yılında Türkiye de 15 puanlık düşüşle dünyadaki hak ve özgürlükler göstergelerinde en büyük düşüşü kaydetmiştir.³⁰³ Bu bağlamda, Türkiye'nin yakın geçmişinde tekrarlayan askeri darbelerin anıları, sivil hayatta askerin yeniden tahakküm kurma olasılığına dair Türk kolektif bilincindeki endişeyi de gündeme getirerek, siyasi meselelerin bir güvenlik tehdidi olarak çerçevelenmesini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla asıl suçlamalar darbe yapmak, darbeyi desteklemek veya darbecilere yardım etmek üzerineydi. Siyasal sistemin izlediği başarılı güvenlikleştirme süreci, aşağıdaki bölümlerde tartışılacak olan üç adımdan oluşmaktadır.

B) Başarılı Güvenlikleştirme Bileşenleri

1) Varoluşsal Tehdit

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca, Cumhuriyet'in başlangıcındaki izolasyonist politika, Soğuk Savaş döneminde Batı kampı politikaları, Soğuk Savaş sonrası çok boyutlu politika izlenen farklı politikalara rağmen siyasi sistem güvenlikleştirilmiştir ve güvenlikleştirilmiş konuların çeşitliliği. Birinci bölümde açıklandığı gibi Sovyet tehdidi, Arap milliyetçiliği, Kürt sorunu, ekonomik açıklık ve İslami kimliğin canlanmasıdır.

AKP yönetiminde demokratik örtü altında aynı politikalar izlenmiştir. İlk on yılında, ana güvenlik meselesi demokratik mülahazaların kendisiyken, ana tehdit iki gücü olan Kemalist devlet aygıtıydı: Ordu ve yargı. İktidardan dışlanmış ve büyük ölçüde marjinalleşmiş bir hizip olarak parti liderleri, iki kuruma karşı verdikleri mücadeleyi demokrasi mücadelesi ve vatandaşların güvenini sandıkta kazanan meşru bir hükümetin tanınması olarak tasvir etmişler. Aslında bu anlatı, 1990'larda Refah Partisi hükümeti gibi muhafazakar hükümetlere yönelik askeri müdahaleler hatırlanırsa mantıklı bir temele sahipti. Halkın desteğiyle AKP hükümeti, yargıyı ve orduyu yeni hegemonya sistemini kabul etmeye zorlayarak "vesayet demokrasisini" değiştirmiştir.³⁰⁴ 2007 girişimi gibi askeri darbe planları ve yolsuzluk skandalları, askeri düzenin itibarını ve popülaritesini zedelemiştir. Bu arada, AB reform paketleri orduyu başarılı bir şekilde silahsızlandırmış (birinci bölümde açıklandığı gibi) ve sivil otorite altına almıştır. Ayrıca, Ergenekon davası, bir yandan davaların eski silahlı kuvvetlerin eski başkanı ve diğer dokuz general gibi eski liderlerin görevden alınmasına yol açtığı bir yapısal değişikliği de beraberinde getirmiştir. Öte yandan, suçlama çemberinin genişlemesi, hapse atılmaktan veya görevden alınmaktan kaçınmak için bir tür otosansür uygulanmasına yol açmıştır.³⁰⁵ Dolayısıyla, bu davalar başlangıçta

³⁰²“Turkey: Freedom in the world 2020”, Freedom House, on the link: <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2022>, (accessed 9/04/2022).

³⁰³ Kursat Cinar & Tekin Kose, “Political Trust in Nonconsolidated Democracies: The Turkish Case in Comparative Perspective”, *Political Science Quarterly*, Volume 135, Issue 3 2020, p.485.

³⁰⁴ Menderes Çinar & Çağkan Sayin, *Ibid*, P374: 375.

³⁰⁵ Ipek Demirsu, *Counter-Terrorism And The Prospects Of Human Rights: Securitizing Difference And Dissent*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2017, p.110: 111.

sivil hükümet için bir zafer ve ordunun bir tür demokratikleşmesi olarak görülse de, şimdi yaygın olarak bir tür "yasal nihilizm" olarak görülüyorlar.³⁰⁶ Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Yargı Kurulu'nun yapısında köklü değişiklikler getiren 2010 anayasa değişikliği ile birlikte askeri kurumların tehlikesi sona ermiştir.³⁰⁷ Yine de sivil yönetimin kurulması, zorunlu olarak demokratik yönetime geçiş anlamına gelmez. AKP iktidarını güvence altına aldığı anda, "hayali toplumu" yeniden inşa etme arzusunda, son derece merkezi ve kişiselleştirici bir sisteme geçişte ve muhalefeti hiçe saymada önde gelen otoriter eğilimleri yükselmiştir.³⁰⁸

Kırılgan siyasi sistemler öncelikle kitleleri birleştirmeye ve potansiyel bir düşmana karşı destek kazanmaya dayandığından, Kemalist ve militarist kurumların etkisinin sona ermesine rağmen tehdit anlatıları devam etmek zorunda kalmıştır. Başlangıçta Kürt sorunu gibi hassas ve kapsamlı konular kritik konular olarak gündeme alınmıştır. Ayrıca "Kıbrıs krizi" ve "Ermeni sorunu" gibi eski konular gündeme getirilmiştir. "Aciliyet" sıfatının eklendiği ve böylece onları çözmek için liderliğin arkasında sıraya girilmesi talep edilen meseleler.³⁰⁹ Böylece, tüm sistemin güvenleştirilmesi bağlamında, ordu vesayetinin ve darbe girişiminin destekçilerinin sözcüsü olarak özcü bir muhalefet tanımı formüle edilmiştir. Muhalefet kategorik olarak güvenilir hale gelmiş ve yönetici seçkinler demokrasinin temsilini tekelleştirerek demokrasiyi güvence altına almayı hedeflediklerini iddia etmiştir.³¹⁰ Dışlama politikalarının muhalefet aleyhine genişletilmesi sonucunda, Türkiye'nin "kısmen özgür", "yarı demokrasi", "hibrit rejim", "kusurlu demokrasi" sınıflandırması şu şekilde değiştirilmiştir:³¹¹ "Delegasyonlu Demokrasi", "seçim demokrasisi", seçim otoritesi, rekabetçi otoriterlik, Erdoğanizm, rekabetçi demokrasi, rekabetçi otokrasi, neoliberal otoriterlik, sözde demokrasi, ve "özgür değil".³¹²

³⁰⁶ Axel Gehring, "Crisis Of Hegemony, But No Counter-Hegemonic Project Understanding The Failed 15 July Coup In Turkey", Nikos Christofis (der.), *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020, p.145&151.

³⁰⁷ Natalie Martin & Stuart Croft(der.), *Security and the Turkey-EU Accession Process: Norms, Reforms and the Cyprus Issue*, New York, Palgrave Macmillan, 2015, p.175.

Talha Köseoğlu, "Islamists And The State: Changing Discourses On The State, Civil Society And Democracy In Turkey", *Turkish Studies*, Volume 20, Issue 3, 2018. p.16.

³⁰⁸ Burak Bilgehan Özpek, *Ibid*, p.39.

Mustafa Uluçakar, An Outlook Into The Turkish Civil-Military Relations After The 2016 Coup, *Public Affairs*, Volume 21, Issue 2, 2020, p7.

³⁰⁹ Mustafa A. Sezal & İhsan Sezal, "Dark Taints On The Looking Glass: Whither 'New Turkey'?", *Turkish Studies*, Volume 19, Issue 2, 2017, p17:18.

³¹⁰ Menderes Çınar & Çağkan Sayın, *Ibid*, p.375.

³¹¹ Ergun Özbudun, "Turkey's Judiciary and the Drift Toward Competitive Authoritarianism", *The International Spectator*, Volume 50, Issue 2, 2015, p.2.

³¹² İhsan Yılmaz, Mehmet Efe Caman & Galib Bashirov, "How An Islamist Party Managed To Legitimate Its Authoritarianization In The Eyes Of The Secularist Opposition: The Case Of Turkey", *Democratization*, Volume 27, Issue 2, 2019, p.2:3.

Rosa Burç and Mahir Tokatlı, "Becoming An Autocracy Under (UN)Democratic Circumstances Regime Change Under AKP Rule", Nikos Christofis, Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis, New York, Routledge, 2020.: p.76.

İronik olarak, bu çok çalkantılı sahne, AKP'nin ilk on yılında devletin demokratik olduğu iddialarını sınırlamıştır. aslında iktidar rejimi demokratik temelleri sağlamlaştırmaya, devletin kurumsallaşmasını güçlendirmeye çalışmamıştır. tam tersine, iktidardaki rejimin devamını meşru kılmak için demokratik değerlere bağlı kaldığını ve kısa sürede onları terk ettiğini kanıtlayan bir "kurumsuzluk" karşıtlığı" ve kayırmacılık durumu hakim olmuştur. Özlem kaygusuz, siyasi seçkinlerin hegemonik krizine yöneltilen eleştirilere yanıt olarak, Türkiye'nin 2006'dan bu yana "neoliberal bir güvenlik devletin istikrarlı bir yükselişine ve konsolidasyonuna tanık olduğunu" iddia etmiştir. Bu bağlamda "neoliberal güvenlik devleti"nin ilkeleri "rejim güvenliği politikası"na kaymaya başlamış, dolayısıyla AKP rejiminin güvenliği devlet güvenliği ile özdeşleşmiş ve doğallaştırılmıştır.³¹³ Elbette, iktidar rejimi çerçevelenir ve devletin kendi güvenliğine eşdeğer hale gelirse, cumhurbaşkanının ve onun seçkinlerinin politikalarına yönelik herhangi bir eleştiri ihanet olmaktadır.

2) Acil Durum Eylemi

Aslında iktidar rejimi, Gezi protestoları, ekonomik gerileme, Haziran 2015'te meclis çoğunluğunun kaybedilmesi ve Kürt barış sürecinin başarısızlığı gibi birbirini takip eden bir dizi engelle karşı karşıya kalmıştır.³¹⁴ Tüm bu krizler, mevcut egemen sistemin varlığını tehdit etmesine rağmen bunlar rejimin kendisi için krizlerdi ve istisnai önlemler talep edebilecek veya siyasi sistemin kurumsal biçimini değiştirebilecek genel bir endişeye dönüşmemiştir. Örneğin Gezi protestoları milyonların katılımıyla bir gurur anı olurken, iktidardaki rejimin meşruiyetine meydan okumuştur.

Rejim krizlerine yanıt olarak, iç güvenlik sektörü güvenlikleştirilmiştir. Güvenlik ve özgürlük arasındaki ilişkiyi bozan İç Güvenlik Yasası Mayıs 2015'te yürürlüğe girmiştir. Kanun, diğer aktörlerin müdahalesi olmadan, sadece bir hafta süreyle, Anayasa ve Meclis Adalet Komisyonları tarafından bile denetlenmeden, tek başına AKP temsilcileri tarafından hazırlanmıştır. Kanunla, şüphenin yeterli görüldüğü durumlarda, somut delil olmaksızın tutuklama, arama, alıkoyma ve silah kullanımına ilişkin güvenlik yetkileri ve yetkileri genişletilmiştir. Yasanın, gösteri ve toplanma hakkının terör eylemi olarak sınıflandırılmasına, iç güvenlik tehditlerinin başlangıcı olabileceği düşünüldüğünde, meşruiyet kazandırması dikkat çekicidir. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde, "EGM Yüksek Değerlendirme Kurulu" kararıyla 2.207 güvenlik gücü mensubu emekliye sevk edilmiştir. Gerekçelendirmeye çalışılarak isimleri "Paralel Yapı" güvenlik

³¹³ Özlem Kaygusuz, "Authoritarian Neoliberalism and Regime Security in Turkey: Moving to an 'Exceptional State' under AKP", *South European Society and Politics*, Volume 23, Issue 2, 2018, p.2.

³¹⁴ Cengiz Erişen & Emre Erdoğan, "Growing perceived threat and prejudice as sources of intolerance: evidence from the 2015 Turkish general elections", *Turkish Studies*, Volume 20, Issue 1, 2018, P6.

teşkilatının üyeleri olarak kamuoyuna sunulmuştur.³¹⁵ Böylece polis, yeni güvenlik sisteminde ordunun yerini almıştır.³¹⁶

2016 darbe girişimiyle birlikte yeni bir güvenlikleştirme dönemi başlatılmıştır. Tüm siyasi sistemin tehdit altında ve güvenlikleştirilmesi gerektiği şeklinde çerçevelenmesiyle, parlamenter sistemden “özne olmayan” başkanlık sisteminin “Türk biçimine” geçiş demokrasi normlarına” çağrısında bulunulmuştur. 249 kişinin öldürülmesi, binlerce kişinin yaralanması ve Parlamento gibi kilit kurumlara uçakla yapılan saldırıda temsil edilen darbecilerin şiddeti, askeri müdahalelerin tarihini akla getirmiştir. Bu, yönetici seçkinlerle popüler ve kurumsal dayanışmaya yol açmıştır, seçkinlerin demokrasisine değil, sivillerin kaderini belirlemede askeri olmayan müdahalenin gerekliliğine olan bir inanca yol açmıştır.³¹⁷ Bu belirleyici an, tüm devlet kurumlarını kapsayan, çok sayıda ordu mensubunun ihraç edildiği, birçok iç güvenlik teşkilatının desteklendiği ve güçlendirildiği, silahlı kuvvetlerin işe alım ve terfi prosedürlerine müdahalenin yanı sıra bir tasfiye kampanyasıyla istismar edilmiştir.³¹⁸ Şimdiye kadar, tüm önlemler mantıklı ve haklı, ancak artık haklı olmayan şey, otoriter eğilimleri yoğunlaştırmak ve olağanüstü hali normalleştirmek amacıyla suçlama çemberinin sivil toplumu, akademisyenleri ve muhalefet partilerinin üyelerini içerecek şekilde genişletilmesidir.³¹⁹ Böyle bir anda, egemen rejim, tüm kısıtlamalardan özgürlük talep edebilecek ve böyle bir tehditle başa çıkmak için tüm kaynakları elde edebilecek hale gelmiştir. İki adımda kurallardan kurtulabilir hale gelmiştir: (1) olağanüstü hâl ve (2) başkanlık sistemi.

Darbenin başarısız olmasından günler sonra, iç düşmanları ortadan kaldırmak amacıyla belirtilen bir olağanüstü hal ilan edilmiştir.³²⁰ Olağanüstü hal, kısa süreli uygulanması gereken bir istisna olmakla birlikte, devletin yapısında köklü değişiklikler meydana getirmek için yargı veya meclis denetimine tabi olmayan KHK'ların kullanıldığı iki yıl sürmüştür. Bu tür değişiklikler, olağanüstü hal sona erdiğinde bile bitmemiştir ve belki de bitmeyecektir.³²¹

³¹⁵ Çağrı D. Çolak, “An Internal Security Public Policy Analysis: Law No. 6638”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, 2017, p.75: 84.

³¹⁶ Cihan Tuğal, Gülenizm: “The Middle Way or Official Ideology?”, Umut Özkırımlı (der.), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2014, P55.

³¹⁷ Leonidas Karakatsanis, “International Solidarity Perplexed from The Certainties of Gezi Park to Post-Coup Complexities”, Nikos Christofis(der.), *Erdoğan’s ‘New’ Turkey Attempted Coup d’état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020, p.184.

³¹⁸ Mustafa Uluçakar, *Ibid*, p1:7.

³¹⁹ Leonidas Karakatsanis, *Ibid*, p.184: 187.

³²⁰ Çiğdem Çıdam, “Unruly Practices: Gezi Protests and the Politics of Friendship, *New Political Science*”, Volume39, Issue 3, 2017, p.369: 370.

³²¹ Rosa Burç and Mahir Tokatlı, *Ibid*, p.81.

Olağanüstü hal sırasında, Nisan 2017'de anayasa değişikliği, yargı ve yasama yetkilerini önemli ölçüde azaltmış ve cumhurbaşkanına geniş yetkiler vermiştir.³²² Böylece yukarıdan aşağıya otoriter bir başkanlık sistemi oluşturmak için bir referandum yapılmıştır.³²³ Bu sistem, dikey ve yatay hesap verebilirlik mekanizmalarının olmaması, popülist seçimlere güvenme, medyanın kontrolü, siyasi otoritenin kaynakları istediği gibi kullanmasını sağlayan merkezi bir ekonomik sistemin varlığı, muhalefetin zorlayıcı yöntemlerle ortadan kaldırılması ile karakterize edilir ya da en azından marjinalleştirmektedir.³²⁴ Bu önlemler, otoriter rejimlerin kurumsal kısıtlamaları engelleyici ve gereksiz olarak ele aldığı diğer otoriteleri devirmek ve sınırlamak için yürütme otoritesi tarafından gerçekleştirilen “sivil darbe”, “örgütsel darbe” ve “saray darbesi” olarak nitelendirilmiştir.³²⁵ Ayrıca sistem, devletin toplum üzerindeki önceliği gibi eski Kemalist sistemin bazı unsurlarını taşıyordu.³²⁶ Genel olarak, Sezarizm, Bonapartizm ve "Türk tarzı" sivil faşizm olarak tanımlanan tek adam rejimi başarıyla kurulmuştur.³²⁷ Böyle yeni bir sistemde, bir sonraki bölümde açıklandığı gibi, kurallardan kurtulmak ana özellik olmuştur.

3) Kurallardan Kurtulmak

Egemen sistem, kurallardan kurtulmak için dört ana yol kullanmaktadır: (1) kilit otoriteleri Ulusallaştırılmak, (2) parti sistemini Ulusallaştırılmak, (3) toplumun kendisini Ulusallaştırılmak ve (4) anlatılar (Narratives) Ulusallaştırılmak. Ulusallaştırma süreci, tanımına göre, kamu yararı için özel varlıkların devlet tarafından kontrol edilmesini içerse de, Türkiye'de geçen yıllarda yaşananlar, devletin kendisini cumhurbaşkanının ve onun seçkinlerinin kontrolü altına almaktı.

C) Ana Yetkilerin Ulusallaştırılması

2018 yılında yapılan referandum ve müteakip cumhurbaşkanlığı seçimleri kapsamında, Cumhurbaşkanının atama ve görevden alma yetkisi vardır: cumhurbaşkanı yardımcılarını,

³²² Aimiia Voulvouli, “Making Sense Uncertainties, Anxieties and The Affective Politics of Denial In Post-Coup Attempt Turkey, Nikos Christofis(der.), *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020, p.133.

³²³ Omer Faruk Gençkaya, “The Grand National Assembly of Turkey: A Decline in Legislative Capacity”, *Political Science & Politics*, Volume 52, Issue 2, 2019, p. 273: 274.

³²⁴ Ziya Öniş & Mustafa Kutlay, “The Anatomy of Turkey's New Heterodox Crisis: The Interplay of Domestic Politics and Global Dynamics”, *Turkish Studies*, Volume 22, Issue 4, 2020, p.15:16.

Olivia Glombitza, “From Exceptionalism to Normalization: The Radical Transformation of The Republic of Turkey”, *Turkish Studies*, Volume.22, Issue.2, 2021. p.168.

³²⁵ Joost Jongerden, “Conquering the State, Subordinating Society a Kurdish Perspective on The Development Of AKP Authoritarianism In Turkey”, Nikos Christofis, *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020.: p. 202:203.

³²⁶ Senem Aydın-Düzgit, “Can Non-Democracies Support International Democracy? Turkey As A Case Study”, *Third World Quarterly*, Volume 41, Issue 2, 2019, p.2.

³²⁷ Özgür Mutlu Ulus, “The Poverty Of State Theory: How Marxists In Turkey Read The 15 July Coup Attempt”, Nikos Christofis (der), *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020, p.169:170.

bakanları, üst düzey yöneticileri (Madde 104); Devlet Denetleme Kurulu Başkanı ve üyeleri (Madde 108); Genelkurmay Başkanı (Madde 117); Yükseköğretim Kurulu üyeleri (Madde 131). Ayrıca şu haklara sahiptir: Anayasayı değiştirmeye çağırmak; Ulusal güvenlik politikalarını tanımlar; Silahlı kuvvetleri kullanır; hükümlüleri afftır (Madde 104); bakanlıkların kuruluş, yürürlükten kaldırılması, görev ve yetkileri ile teşkilat yapısını düzenler (Madde 106).³²⁸

Mesele, cumhurbaşkanına verilen yetkilerin genişletilmesiyle bitmemiş, ancak hem parlamentonun hem de yargının yetkileri, etkinliklerini ve ana rollerini bozacak ve sınırlayacak şekilde azaltılmıştır. Başkanlık sisteminde, çok sayıda köklü parlamento işlevi geri alınarak cumhurbaşkanlığı işlevlerine devredilmiştir. Birçok örnek vardır. Birincisi: Bütçe tasarısının Meclis'e sunulmasından Cumhurbaşkanı sorumlu olmuştur. (Madde 161). İkincisi: Bakanlar, Meclis yerine Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu hale geldiler ve böylece bakanlar, meclis güvenoyu kullanamadıkları için bireysel iradeyle atanan ve görevden alınan kamu görevlisi olmuşlar (Madde 106).³²⁹ Üçüncüsü: Meclis, cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlara yazılı soru sorma hakkına sahipken, cumhurbaşkanı ile aynı şeyi yapamaz. Dördüncüsü: Olağanüstü hal sırasında Cumhurbaşkanının kararları Meclis denetimine tabi değildir.³³⁰ Son olarak, Cumhurbaşkanı soruşturma talebinde bulunan bir önergenin sunulması mutlak bir meclis çoğunluğunu gerektirdiğinden ve önergenin resmi bir soruşturmaya dönüşmesi için Parlamento üyelerinin üçte iki onaylaması gerekmektedir. (Madde 105).³³¹ Cumhurbaşkanlığı seçkinleri Meclis'te hegemon parti olduğu için böyle bir koşulun gerçekleşmesi mümkün değildir. Cumhurbaşkanı ile AKP arasındaki karşılıklı destek bu varsayımı doğrulamaktadır. Cumhurbaşkanı, anayasayı açıkça ihlal ederek, gerçek yetkilere sahip olmayan bir onursal başkan olduğu 2015 parlamento seçimlerinde partisini destekledi. 2017 yılında parti başkanlığını da devralması, devletin bir nevi partizan başkanlık olma sürecinde olduğu izlenimini ortaya koymuştur.³³² Parlamento yasaları ve kararnamelerinin cumhurbaşkanının isteklerini gerçekleştirmek için yoğun bir şekilde kullanıldığını söylemeye gerek yoktur.

Yargıya gelince, paralel Kemalist devletten kurtulma bahanesiyle bağımsızlığını kaybetme süreci erken başlamıştır. 2010'da yapılan anayasa referandumu, yargıda büyük bir revizyon içermiş, HSYK'nın kompozisyonu değiştirilmiş, üstteki yürütmenin gücü artırılmıştır.³³³ Böylece,

³²⁸ "Constitution Of the Republic Of Turkey", *TBMM*, p. 43,44,47, 48 & 54.

³²⁹ *Ibid*, p. 68&46.

³³⁰ "Turkey Events in 2020", Human Rights Watch, 2021, on the link: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/turkey>, (Accessed 5/3/2022).

³³¹ "Constitution Of the Republic of Turkey", *Ibid*, p.45.

³³² Aslan Akman & Pinar Akçalı, "Changing the System Through Instrumentalizing Weak Political Institutions: The Quest For A Presidential System In Turkey In Historical And Comparative Perspective", *Turkish Studies*, Volume18, Issue4, 2017, p.14:18.

³³³ İlkin Özdemirli & Şevket Ovalı, "A Success Story or A Flawed Example? The Anatomy Of The Turkish Model For The Middle East", *New Perspectives on Turkey*, Volume51, 2014, p.20.

Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nun boyutu, yürütme erkinin ve Meclis'in bazı kıdemli hâkim ve savcılarını atamasına izin verecek şekilde genişlemiştir.³³⁴ 2013 yılında, yolsuzluk skandalları nedeniyle adli polisin devam eden gizli soruşturmaları derhal hükümete bildirmesi zorunlu tutularak "gizli soruşturma" ilkesi ortadan kaldırılmıştır. 2014'te yapılan HSYK seçimlerinde hükümet destekli 'Yargıda Birlik Platformu' (YBP), yargı bağımsızlığına açık bir meydan okuma olarak hükümete ve AKP'li meclise bağlılıklarını ilan etmiştir. YBP kazandıktan sonra, yolsuzluk soruşturmalarında temel rolü olan 4 savcı görevden alınmış ve hükümetin HSYK'yı ve ardından tüm yargıyı tam olarak kontrol ettiğini kanıtlamıştır.³³⁵ Aynı bağlamda, saygı duyulması gereken yargı kararları da birçok durumda eleştirilip ihlal edildi: Gazi Parkı'nın yıkımının durdurulmasına yönelik yargı kararının eleştirilmesi,³³⁶ Twitter'da yasağın kaldırılmasına yönelik yargı kararının eleştirilmesi ve mahkemenin cumhurbaşkanlığı sarayındaki inşaat çalışmalarını durdurma kararını ihlal etmesi.³³⁷

Tüm bu ihlaller, askeri darbe girişiminin ardından tüm yargıyı geri dönülmez bir şekilde millileştirme fırsatı ortaya çıkana kadar kısmi ve dolaylıydı. Darbe girişiminin hemen ardından Anayasa Mahkemesi'nin 2 üyesi görevden alınmış, HSYK'nın 10 üyesi tutuklanmıştır.³³⁸ Olağanüstü Hâl'i takip eden aylarda tutuklu yargıç sayısı 2745'e ulaştı ve yargıçların nakilleri "hizmet şartı" dışında hiçbir gerekçe gösterilmeden normalleştirilmiş, Mayıs 2021'de 3070 hakim ve savcı nakledilmiş, 3968 meslekten ihraç edilmiştir.³³⁹ Anayasa değişikliğine göre, Cumhurbaşkanı, Yargıtay'dan üç üyeyi atama ve görevden alma hakkına sahiptir; Danıştay'dan iki üye (Madde 146); Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Yardımcısı; Danıştay üyelerinin dörtte biri (Madde 164)³⁴⁰. Buna ek olarak, 13 HSYK üyesi seçilmek yerine atanır, 4'ü Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve 7 üye cumhurbaşkanı seçkinlerinin hakim olduğu Parlamento tarafından atanır ve iki sandalye de cumhurbaşkan atanan Adalet Bakanı tarafından atanır.³⁴¹

Ayrıca, Anayasa değişiklikleri, olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini şekil ve içerik bakımından Anayasa Mahkemesi'ne götürülemez hale getirmiştir

³³⁴ Hakkı Taş, "Turkey – from tutelary to delegative democracy", *Third World Quarterly*, Volume 36, Issue 4, 2015, p.782:784

³³⁵ Ergun Özbudun, *Ibid*, p.. 48:51.

³³⁶ Aslı İğsız, "Brand Turkey And The Gezi Protests: Authoritarianism in Flux, Law and Neoliberalism", Umut Özkırımlı (der.), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2014, p.28.

³³⁷ Hakkı Taş, "Turkey– From Tutelary To Delegative Democracy", *Ibid*, 782:784.

³³⁸ Joost Jongerden, *Conquering the state, subordinating society A Kurdish perspective on the development of AKP authoritarianism in Turkey*, Nikos Christofis, *Erdogan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020, p.206

³³⁹ "Turkey 2021 report", *European Commission*, 2021, p22:23

³⁴⁰ "Constitution Of the Republic Of Turkey", *Ibid*, p. 59&64

³⁴¹ Scott Griffen et al., "Turkey's Journalists in The Dock: Judicial Silencing of The Fourth Estate", *International Press Institute (IPI)*, Vienna, Austria, 2019.

"Hakkımızda", Hâkimler Ve Savcılar Kurulu <https://www.hsk.gov.tr/hakkimizda>, (Accessed: 11/04/2022).

(Madde 119 &167).³⁴² Temel olarak olağanüstü hal, bazı Anayasa maddelerinin askıya alınması ve temel hak ve özgürlüklerden uzaklaştırılmasıyla anayasaya aykırı bir durum olarak kabul edilmektedir. 2016 ve 2018 döneminde, olağanüstü hal ile doğrudan ilgili olmayan bazı kararların olağanüstü hal kendi mantığına açıkça aykırı olarak alındığı, 126.000 kişinin yargılanmadan ve sosyal haklardan yoksun olarak ömür boyu kamu görevinden ihraç edildiği 32 Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ilan edilmiştir. İşten çıkarılan çalışanların, siyasallaşması sonucunda KHK'ları inceleme etme yetkisinin bulunmadığına karar veren Anayasa Mahkemesi'ne başvurduğu kaydedilmiştir. Böylece, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri, Mahkeme'nin işlevinden feragat etmesinden sonra yargının yanı sıra cumhurbaşkanı seçkinlerinin hakim olduğu yasama erki tarafından kısıtlanmaz hale gelmiştir.³⁴³ Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi, Hukukun Üstünlüğü ve Yolsuzluğun Kontrolü Göstergelerindeki düşüş, yargı egemenliğini baltalamaya iyi bir örnektir.³⁴⁴

Gösterge Yıl.	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Hukukun Üstünlüğü	0.05	0.08	0.11	0.04	0.01	-0.21	-0.32	-0.36
Yolsuzluğun Kontrolü	0.03	0.11	0.03	0.16	-0.15	-0.19	-0.33	-0.34

(Dünya Bankası: -2,5 zayıf | 2,5 güçlü)

Özetle, kurumsal olmayan politikalara karşı hiçbir güvence olmaksızın siyasi kurumların ve bakanlıkların yetkilerinin kaldırılması ve hem parlamentonun hem de yargının zayıflatılması karşılığında güç Cumhurbaşkanı'nın elinde toplanmıştır.³⁴⁵

1) Partizan Sisteminin Ulusallaştırılması

Demokrasi göstergelerine getirilen sınırlamaların ve iktidarın gereğinden fazla yoğunlaştırılmasının, TBMM'de hâkim parti olan AKP'nin gözetimi altında gerçekleştirildiği düşünülürse, parti döneminde otoriter mevzuat ve alınan kararların partinin kendi otoriterleşme eğiliminin de iyi bir göstergesi söylenebilir.

Uzun bir süre meclis kararları, kendilerini halkın yarısını temsil eden, diğer yarısını tamamen görmezden gelen “oligarşi” partisi çoğunluğu tarafından yönlendirilmiştir. Giderek daha baskın hale gelen bir parti sisteminin varlığı temel sorun değildir, sorun, hem kurumsal bağlamın hem de

³⁴² “Constitution Of The Republic Of Turkey”, *Ibid*, P49&60.

³⁴³Ece Göztepe, “The permanency of the state of emergency in Turkey” *Zeitschrift Für Politikwissenschaft*, Volume.28, Issue 4, 2018, p.521: 534.

³⁴⁴ Daniel Kaufmann& Aart Kraay, “The Worldwide Governance Indicators (WGI) project”, *World Bank*, 2020.

³⁴⁵Bulent Aras, “The Crisis and Change in Turkish Foreign Policy After July 15”, *Alternatives: Global, Local, Political*, Volume44, Issue 1, 2019. P.6:7.

ağır basan siyasi kültürün, siyasi gücün giderek merkezde yoğunlaştığı bir sürece katkıda bulunduğu kontrol ve denge mekanizmalarını atlamakla ilgilidir.³⁴⁶ AKP, bir yandan ifade ve medya özgürlüğüne artan kısıtlamalar getirmeye, ordu, polis akademisi ve eğitim dahil devlet kurumlarının kontrolünü meşrulaştırmaya, laik profesörlerin ve Kemalist generallerin tutuklanmasını desteklemeye ve muhalefeti suç haline getirmeye yardımcı olmuştur.³⁴⁷ Bu, AKP'nin ülkeye dayattığı iki otoriter rejimden biriydi. Bu arada, partinin kendi içindeki otoriterlik güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Parti, demokrasiden azınlığın yönetimine ya da "Oligarşi"ye ve ardından bireyin egemenliğine ya da "kişiselliğe" geçmiştir. Kapsayıcılık, âdemi merkezizetçilik ve kurumsallaşma dâhil olmak üzere demokrasinin ilkelerini benimseyen parti, hızla tersine dönmüştür. AKP, başlangıçta, parti içindeki seçim sürecinin şeffaflığı ve izlenen politikalarla ilgili yoğun tartışmalar da dâhil olmak üzere demokrasinin unsurlarından yararlanmıştı. Merkez liderlerinin anlaşmazlıklarının beklenen bir sonucu olarak, partinin iç demokrasisi yavaş yavaş aşınmıştır. Buna bağlı olarak, revizyonların parti liderine sınırsız yetkiler ve daha fazla nüfuz kazandırdığı yerlerde, güç sürekli olarak yukarı doğru sürüklenmiştir.³⁴⁸

Devlet düzeyinde olduğu kadar iktidar partisi içinde de bireysel gücü pekiştirmek için yoğun ve yorulmak bilmeyen çabalarda, etkili figürlerden ve potansiyel alternatif seslerden kurtulmak gerekiyordu. Başlangıç, 27 Ağustos 2014'te, Gül'ün cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmasından bir gün önce yapılan olağanüstü parti kongresiyle parti lideri olarak dönmesi engellenen Cumhurbaşkanı Gül'ün,³⁴⁹ partinin ideolojik yönünü belirleyen Davutoğlu'ndan geçmesiyle olmuştur. Ayrıca, parti iktidarının sağlamlaştırılması, güçlü bir halk tabanına sahip bazı güçlü belediye başkanlarının görevden alınmasını ve itaatkâr belediye başkanlarının tutulmasını gerektiriyordu. 2017 yılında yapılan anayasa referandumunun ardından AKP'nin on yılı aşkın bir süredir temsilcisi olan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş ve yirmi yılı aşkın bir süre bu görevde kalan Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in de aralarında bulunduğu birçok belediye başkanı istifa etmişlerdir.³⁵⁰ Ne yazık ki, olası rekabeti ortadan kaldırmaya yönelik bitmek bilmeyen çabalar, partinin 2019 yerel seçimlerinde iki ili kaybetmesiyle gerçek bir kâbusa dönüşmüştür. Uygulamada, devlet başkanı meclis çoğunluğu ile

³⁴⁶ Ziya Öniş, "Monopolising the Centre: The AKP and the Uncertain Path of Turkish Democracy", *The International Spectator*, Volume 50, Issue 2, 2015. p.26.

³⁴⁷ Hakan Yavuz, "The Three Stages of the Gülen Movement: From Pietistic Weeping Movement to Power-Obsessed Structure", Hakan Yavuz and Bayram Balci (der.), *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why*, Utah, The University of Utah Press, 2018, p.39:40.

³⁴⁸ Caroline Lancaster, "The iron law of Erdogan: the decay from intra-party democracy to personalistic rule", *Third World Quarterly*, Volume.35, Issue 9, 2014, P.1672:1676& 1680.

³⁴⁹ Hakkı Taş, "Turkey – from tutelary to delegative democracy", *Ibid*, P780:781.

³⁵⁰ Toygar Sinan Baykan, *The Justice and Development Party in Turkey (Populism, Personalism, Organization: 'The New Regime': The Role of Agency in the Rise of Competitive Authoritarianism in Turkey*, Cambridge University Press, 2018, p.245: 252.

iktidar partisinin başkanı olmuştur. Ayrıca, sağcı MHP partisi ile koalisyon, demokratik ülkelerdeki kurumsal ve bürokratik ile orantılı olmayan çeşitli mevzuatın çok hızlı bir şekilde geçmesini kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak, "hükümet, kamu ve devlet kurumlarını, iktidar üzerindeki kontrolleri kaldırmak ve kendi destekçilerine fayda sağlamak için yeniden şekillendirmiştir".³⁵¹ Dramatik bir şekilde, devlet ile parti arasındaki sınırlar bulanıklaşmıştır.

Beklenmedik bir şekilde parti hayatında otoriterliğe geçiş iktidar partisinde durmamış, muhalefet partilerini de içine alacak şekilde genişlemiştir. Murat İnan, nicel bir çalışmada, demokratik akideye olan inancı zedeleyen, yasama ve hükümetlerin otoritesinin de sorgulanmasına zemin hazırlayan "Türk siyasi partileri ile seçmenleri arasındaki kopukluk durumuna" atıfta bulunmaktadır. Seçmen tercihlerinin AKP ve CHP partileri de dahil olmak üzere tüm siyasi partilerin konumları için önemli bir belirleyici faktör olmadığı bulgusu teyit edilmiştir.³⁵² İlgili bir bağlamda, muhalefet partileri, yönetici seçkinler tarafından benimsenen tehdit ve güvenlikleştirme anlatısından etkilendiler. İYİP liderliği, rejimin Suriye'nin Afrin kentini işgalini "gerekli" olarak nitelendirerek destekledi ve aynı zamanda rejimin HDP'yi ve tüm Güleni örgütü şeytanlaştıran anlatısını onaylamıştır.³⁵³

Ayrıca, seçim sürecinin içeriğinin boşaltılması muhalefet partilerini de etkilemiştir. Resmi standartlar açısından, Türkiye'deki seçim süreci, seçimlerde hile olmadığı veya bireylerin oy vermeye zorlandığı için adil olarak tanımlanabilir. Ancak seçimlerin "anamlılığı" yönetici seçkinler tarafından engellenmiştir. Devlet kaynaklarının siyasi amaçlarla kullanılmasına izin veren siyasi ve medya kurumlarının egemenliği ve ekonomik kurumların siyasileşmesi ışığında, muhalefetin seçim kazanma şansını engellemek kolay olmuştur.³⁵⁴ Devlet ve parti arasındaki sınırların aşınmasının bir sonucu olarak, seçim süreci açıkça siyasallaştı, örneğin cumhurbaşkanı, o sırada öngörülen cumhurbaşkanlığı tarafsızlığı kuralına açık bir şekilde meydan okuyarak 2015 parlamento seçimlerinde partisini açıkça desteklemiştir. Ayrıca, il valileri hükümet ve iktidar partisi için kampanya yürütmüşler. Bu tür bir destek, muhalefet eylemcilerinde tüm devlet aygıtına karşı rekabet ettikleri izlenimini bırakmıştır. Benzer şekilde, muhalefet partilerinin kampanyaları da kampanya afişlerinin kaldırılması, hükümet karşıtı propaganda malzemelerine el konulması ve bir meydanlara girişin engellenmesi gibi birçok kısıtlama biçimine maruz kalırken, "AKP tarafından kontrol edilen belediyeler çoğunlukla kontrol dışında kalmıştır."³⁵⁵ Şu anda muhalefet partileri doğrudan hedef alınmaktadır. Örneğin Anayasa Mahkemesi HDP partisini

³⁵¹Turkey events in 2020, Human rights watch, 2021, on the link: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/turkey>, (Accessed 5/3/2022).

³⁵² Murat İnan, "Party-voter congruence in Turkish politics: the ivory tower argument tested", *Parliaments, Estates and Representation*, Volume 40, Issue 1, 2019.: p.19.

³⁵³ Ihsan Yilmaz, Mehmet Efe Caman & Galib Bashirov, *Ibid*, p.6.

³⁵⁴ Berk Esen & Sebnem Gumuscu, "Rising competitive authoritarianism in Turkey", *Third World Quarterly*, Volume 37, Issue 9, 2016, p3:6.

³⁵⁵ *Ibid*, p7:8.

kapatmaya yönelik bir iddianameyi kabul edip 451 HDP yöneticisine siyasi yasak getirmiştir. Birkaç parlamenter de dâhil olmak üzere aynı partinin yaklaşık 4000 üyesi hapistedir.³⁵⁶

2) Toplumun Ulusallaştırılması

Devlet kurumlarının, otoritelerinin ve siyasi parti yaşamının millileştirilmesinden sonra, bireysel hak ve özgürlükler dahil olmak üzere sosyal alana boyun eğdirmek gerekliydi. Özel alandaki bireysel ve toplumsal davranış, cumhurbaşkanının ve onun yönetici seçkinlerinin muhafazakar algısıyla uyumlu olacak şekilde değiştirilecektir. demokrasilerde hükümdarın halkın irade ve isteklerine uyması ve boyun eğmesi gerekirken, Türkiye'de yaşananlar bunun tam tersiydi. Ataerkil ses dikkat çekici bir şekilde benimsendi, insanların davranışlarının istenen muhafazakar forma uyacak şekilde değişip değişebileceği tasavvur edilince, bir "rol model vatandaş" fikri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Bireysel davranışlar kısıtlanmakta, hem eril hem de ataerkil söylemler yükselmektedir. Davranışların sınırlandırılması konusunda ise karma üniversite yurtlarının "muhafazakar, demokratik karakterimize aykırı olduğu" gerekçesiyle kınanmıştır. Halkın %55'inden fazlasının "yasaklamaktan yana olduklarını" söylediği iddiası, toplumun daha özgürlükçü ve laik kesiminin görmezden geldiği gerçeğini ortadan kaldırmaz.³⁵⁷

Ayrıca alkollü içeceklerin satışı ve reklamı kısıtlanmıştır.³⁵⁸ Siyasi rolünün ötesinde, devletin ebeveyn rolü, ulusunun değerlerine ve tarihsel ideallerine saygı duyan "dindar" bir nesil yetiştirmeyi de kapsayacak şekilde genişlemiştir.³⁵⁹ Bu arada, erkeklik, örneğin kürtağ yasağı ve sezaryen gibi kadınların rollerinin klişeleştirilmesinde ve en az üç çocuk sahibi olmayı talep etmesine ortaya çıkmıştır.³⁶⁰ Bu tür yasalar ve resmi açıklamalar, hükümetin, yaşam biçimlerinin çeşitliliğine saldırarak ve politika yaparken taleplerini göz ardı ederek toplumun önemli bir kesiminin taleplerini ne ölçüde görmezden gelmeye başladığını açıkça ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, hükümet Türkiye'deki Muhafazakar İslam toplumunun sadece bir temsilcisi haline gelmiştir.³⁶¹ Bu reformlar hayata geçirilirken herhangi bir fikir birliği veya kapsayıcı bir diyalog çağrısı yapılmamıştır. Daha ziyade, cumhurbaşkanı tarafından demokratik meşruiyetin tek kaynağı olarak sunulan sandık temelinde rasyonelleştirilirler.³⁶² Kalıp yargı ve muhafazakarlık dalgası

³⁵⁶ "Turkey 2021 report", European Commission, Ibid, p.3:4.

³⁵⁷ "Over half of Turks sup.ort forbidding co-ed student housing, poll shows", *Hürriyet Daily News*, December 02, 2013, in the link: <https://www.hurriyetdailynews.com/over-half-of-turks-sup.ort-forbidding-co-ed-student-housing-poll-shows-58827>, accessed: 31|3|2022.

³⁵⁸ Şebnem Geyikçi, "Gezi Park Protests in Turkey: A Party Politics View", *The Political Quarterly*, Volume 85, Issue 4, 2014, p.446.

³⁵⁹ Alev Çınar, "Negotiating the foundations of the modern state: the emasculated citizen and the call for a post-patriarchal state at Gezi protests", *Theory and Society*, 2019, p.466: 467.

³⁶⁰ Hakkı Taş, "Turkey – from tutelary to delegative democracy", *Ibid*, p782.

³⁶¹ Şebnem Geyikçi, *Ibid*, p.451.

³⁶² Aziz Kutlar et al., "Ideal point estimation of deputy voting in the twenty-sixth legislative period of the Turkish Grand National Assembly 17 November 2015–24 June 2018", *Parliaments, Estates and Representation*, Volume 40, Issue 3, 2020. p.7.

karşısında, “Alkolü yasakladınız ve milleti ayılttınız”, “Gece gündüz faşist bir başbakan istemiyoruz” gibi yenilikçi popüler tepkiler” ve “Bizim gibi üç çocuğu istediğinizden emin misiniz?” ortaya çıkmıştır. Bu tür ifadeler (1) alkol kısıtlamalarına; (2) tartışmalı “gece gündüz sarhoş bir nesil istemiyoruz” ifadesi ve (3) nüfus kontrolüne yönelik müdahaleci politikalar.³⁶³ Ayrıca “çapulcular” kavramı bile protestocular tarafından hak mücadelesini tanımlamak için yaygın olarak kullanılmıştır.³⁶⁴

Tüm yetkilerin bireysel liderlik altında konsolidasyonu temel ve bireysel hakların kısıtlanmasına yol açtığı için “mutlak güç mutlaka yozlaşır” demeye gerek yoktur. Türkiye'deki özgürlük ortamının kısıtlanması, ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma, siyasi muhalefet ve adil yargılanma hakkını kapsayarak öğrenciler, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, kamu görevlileri, medya çalışanları, yargıçlar, belediye başkanları ve sosyal medya kullanıcıları gibi geniş kesimlerin kınanmasına sebep olmuştur. Gazi protestolarında barışçıl protesto hakkını kullanırken 7 kişi hayatını kaybedip 8000'e yakın kişi de yaralanmıştır.³⁶⁵ Barışçıl toplanma hakkına da birçok kez el konuldu, sadece 2019'da Kürt milliyetçiliği ile ilgili kutlamalar, kadın hakları yürüyüşleri ve hatta emek kutlamaları da dahil olmak üzere 115 etkinlik yasaklanmıştır. 2015-2020 yılları arasında ise 11 il ve en az 51 ilçede 381 sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Bu arada, Akademik özgürlük kuşatma altındadır. 822 akademisyene "Barış İçin Akademisyenler" derneğine üye oldukları iddiasıyla dava açılmıştır.³⁶⁶ 2016 darbe girişiminin ardından yürütülen tasfiye kampanyasında binlerce akademisyen birdenbire ihraç edilip üniversite rektörlerinin doğrudan atanmasının ardından üniversiteler de bağımsızlıklarını tamamen kaybetmiştir. Boğaziçi Üniversitesi'nden 20 öğrencinin Türkiye'nin Suriye'deki askeri hareketine karşı bir kampüs protestosu nedeniyle hapis cezasına çarptırılmasıyla üniversite yaşamının ihlali sadece akademisyenlerle sınırlı kalmayıp öğrencilere de sıçramıştır.³⁶⁷ Bütün bu olaylar sırasında, siyasi güce sahip olanlar ve halk tarafından seçilmiş olanlar bile keyfi hareketlerden korunamamıştır. Bazıları şu anda hapiste ve yargılanmakta olan Kürt belediye başkanları görevden alıp yerlerine hükümet tarafından atananlar getirilmiştir.³⁶⁸ Uluslararası Af Örgütü'nün ifadesiyle, "Barışçıl toplanma özgürlüğü hakkı ihlal edilmeye devam etmiştir. Polisin aşırı güç kullanımı ve gözaltında

³⁶³ Efe Gürçan & Efe Peker, “Gezi Park Demonstrations of 2013: A Marxian Analysis of the Political Moment”, *Socialism and Democracy*, Volume.28, Issue 1, 2014, p.80.

³⁶⁴ Hakkı Taş, “Street arts of resistance in Tahrir and Gezi, Street arts of resistance in Tahrir and Gezi, Middle Eastern Studies”, Volume 53, Issue 5, 2017, 11.

³⁶⁵ İlkin Özdikmenli & Şevket Ovalı, *Ibid*, p.24.

³⁶⁶ “Human Rights Violations In Turkey”, *Human Rights Association*, Ankara, 2020. P14: 19.

³⁶⁷ “Turkey: Freedom In The World 2021”, *Freedom House*, Feb 2022. P12.

³⁶⁸ Hamit Bozarslan, “The brutalisation of Turkey”, Nikos Christofis, *Erdogan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020. p.32:33.

kötü muamele vakaları artmıştır. İnsan hakları ihlallerinde cezasızlık devam etmiştir. Yargının bağımsızlığı daha da aşınmıştır."³⁶⁹

Olağanüstü hal süresince “130.000 memur ihraç edilmiş; 78.000 kişi terör suçlamasıyla gözaltına alınmış; 1.500 dernek ve sivil toplum kuruluşu özetle kapatılarak mal varlıklarına el konulmuş; 150 civarında gazeteci hapsedilmiş; 170'in üzerinde medya kuruluşu yasaklanmış; ve popülist söylem sayesinde 130.000'den fazla kişi terör suçundan soruşturma altına alınmış, 60.000'e yakın kişi yargılanmış; yaklaşık 100.000 kişi cumhurbaşkanına hakaret etmekle suçlanmıştır. Ayrıca, 2020'de 408.494'ten fazla web sitesi yasaklanmış, aile ve toplumsal değerlerin ne olduğunu tanımlamadan "aile ve toplumsal değerlere meydan okuduğu" iddiasıyla birçok sosyal medya hesabı engellenmiş; 6.743 sosyal medya kullanıcısı, "terör propagandası yapmak, kamuoyu algısını manipüle etmeye çalışmak ve provokatif içerik paylaşmak" suçlarından adli işlem görmüş; Cumhurbaşkanına internet kullanarak hakaretten 36 bin kişi soruşturmaya tutulmuş, 12.000'i yargılanmış ve 308'i çocuk olmak üzere 3.831 kişi mahkum edilmiştir. 2018'de başlayan ekonomik kriz çerçevesinde, liranın değer kaybıyla ilgili bir yazı yazan iki “Bloomberg” gazetecisi ile sosyal medyada yazıya yorum yapan 36 kişi hakkında suç duyurusunda bulunulmuştur. 100 bine yakın tutuklunun serbest bırakıldığı “Corona” pandemisi sırasında ciddi şekilde tehdit edilen yaşam hakkının yerine güvenlik önlemlerinin öncelikli olduğunu söylemek gerekir, ancak serbest bırakılanlar arasında gazeteciler ve aktivistler yer almamıştır.”³⁷⁰

Genel olarak, bireysel ve toplu hakların kısıtlanması, konulan yasak ve yasakların sayısından anlaşılabilir. 2006-2012 yılları arasında yani 6 yıl boyunca 67 yasak uygulanırken, takip eden altı yılda, 2012-2018 yılları arasında 287'si sadece olağanüstü hal döneminde olmak üzere 506 yasak uygulanmıştır.”³⁷¹

3) Anlatıların Ulusallaştırılması ve Tekeli

Bölgesel güvenlik teorisine göre, devletler arasındaki bölgesel ilişkileri, güvenlikleştirme politikalarının bir sonucu olarak karşıt tarafları birleştiren bir ilişki olan dostluk ve düşmanlık kavramları yönetmektedir. Türkiye'de iç politika yapım sürecine egemen olan güvenlikleştirme politikalarıyla birlikte tüm olayları, bireyleri ve grupları aynı dostluk ve düşmanlık mantığıyla değerlendirmek mümkün hale gelmiştir. Türkiye'deki krizlerle ilgili çeşitli anlatılar, eleştiriye veya muhalefete yer olmadığı için yönetici seçkinler tarafından benimsenen tek bir anlatıya indirgenmiştir. Halkın desteğini kazanmak amacıyla Türkiye, dış düşmanlar da dahil olmak üzere tehditler ve düşmanlarla__ çevrili bir devlet olarak tasvir edilmiş: Almanya, İngiltere, ABD ve

³⁶⁹ “Amnesty International Report 2015/16 – Turkey”, *Amnesty International*, 24 February 2016: p.1.

³⁷⁰ “Turkey: Freedom on the Net 2021”, *Freedom House*, Country Report, Feb 2020. P.12:16 & 28:32.

“Turkey: Freedom In The World 2021”, *Freedom House*, Feb 2022, p.14:16.

³⁷¹ Mert Arslanalp & T. Deniz Erkmen, “Mobile Emergency Rule In Turkey: Legal Repression Of Protests During Authoritarian Transformation”, *Democratization*, Volume 27, Issue 6, 2020, p.2&7.

İsrail gibi ülkeler, CNN, Reuters, New York Times gibi uluslararası medya kuruluşları, ve iç düşmanlar: laikler, liberaller, Kürtler, sivil toplum örgütleri, Gülen hareketi üyeleri ve muhalefet partileri.³⁷² dolayısıyla bir yöneticinin tehdidi önlemek için ne gerekiyorsa onu kullanma özel hakkı vardır.³⁷³

Bu algı -Türkiye'nin içeriden ve dışarıdan düşmanlarla çevrili olduğu algısı- sayesinde, rejimin eleştirisinin devletin kendisine bir saldırı olarak sınıflandırıldığı, iktidardaki rejimin devletle karıştırılması kolaylaşmıştır. bu sayede halk, iki ana kategoride sınıflandırılabilir ve basitleştirilebilir: Sadık vatandaşlar ve hain muhalifler. Bu bağlamda, bireylerin siyasi, ekonomik ve sosyal hakları pahasına devletin bekasına öncelik verilmekte. Milletin varlığını ve bekasını tehdit eden bir durum olduğun zamanında hükümet, olağanüstü halin varlığına dayalı olarak, halk veya anayasal kısıtlamalar olmaksızın hareket etmekte serbesttir.³⁷⁴ Gazi protestoları, yolsuzluk soruşturmaları, askeri darbe ve Barış İçin Akademisyenler gibi pek çok önemli olayda, belki de en önemlilerinde anlatıları tekelleştirme girişimleri öne çıkmıştır.

Bazı çevre aktivistlerinin başlattığı protestolar, kısa sürede en az 2,5 milyon ila 4 milyon vatandaşın katılımıyla tüm ülkeyi kasıp kavuran bir devrimci dalgaya dönüşmüştür.³⁷⁵ Protestolar, katılım kategorisinde homojenlik eksikliği ile karakterize edilmiş: laikler, liberaller, Kemalistler, Kürtler, Aleviler, eşcinseller, öğrenciler, kadınlar, Siyasi katılım eksikliğinden damgalanan gençler³⁷⁶ ve hatta futbol taraftarları. Muhafazakar kesimlerin katılımı da kritikti çünkü protestoların muhafazakar İslami değerlere yönelik olduğu iddiasını reddetmiştir.³⁷⁷ Protestoların tesettür karşıtı olduğu iddiası da tesettürlü kadınların gösterilere katılmasıyla sonuçsuz kalmıştır.³⁷⁸ Protesto gruplarının şaşırtıcı çeşitliliğine ve katılımcıların mekansal ve sayısal aralığının genişliğine rağmen, siyasi sistem gösterilerin aşağıdakiler tarafından gerçekleştirilen bir

³⁷²Funda Gençoğlu Onbaşı, "Gezi Park Protests In Turkey: From 'Enough Is Enough' To Counter-Hegemony?", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 2, 2016, p.3:4.

³⁷³ Ihsan Yılmaz & Erdoan Shipoli, "Use Of Past Collective Traumas, Fear And Conspiracy Theories For Securitization Of The Op.osition And Authoritarianisation: The Turkish Case", *Democratization*, Volume 29, Issue 2, 2021, p.4.

³⁷⁴ Hakkı Taş, "The 15 July Abortive Coup And Post-Truth Politics In Turkey", *Ibid.*, p.10:11.

³⁷⁵ Isabel David & Kumru F. Toktamış, *Everywhere Taksim: Sowing the Seeds for a New Turkey at Gezi*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2015, p.15:18.

³⁷⁶ Pınar Gümüş, "Negotiating 'the political': a closer look at the components of young people's politics emerging from the Gezi Protests", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 1, 2017, p.1&6.

³⁷⁷ *Ibid.*, p.19: 20. Zeynep Gambetti, "Occupy Gezi as Politics of the Body", Umut Özkırımlı (der.), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2014, p.94:96.

Kumru F. Toktamış, "Evoking and Invoking Nationhood as Contentious Democratisation", Isabel David and Kumru F. Toktamış (der.), *"Everywhere Taksim": Sowing the Seeds for a New Turkey at Gezi*, Amsterdam, Amsterdam, University Press, 2015 p.42.

³⁷⁸ Halil İbrahim Yenigün, "The new antinomies of Islamic movement in the post-Gezi turkey: Islamism vs. Muslimism", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 2, 2016.: p.12.

anlatıyı benimseme cesaretine sahipti: birkaç “çapulcu”,³⁷⁹ “terörist”, sarhoşlar,³⁸⁰ vesayet yanlısı, “faiz lobisi” gibi dış düşmanlarla işbirliği yapan darbeci figürler,³⁸¹ marjinal ve ideolojik gruplar.³⁸² Sünni çoğunluğu kışkırtmak amacıyla camide kadınlara saldırdıklarını ve bira içtiklerini iddia ederek göstericilerin itibarını sarsmak için ısrarlı girişimlerde bulunulmuştur.³⁸³ Haziran 2013'teki Konda anketi, katılımcıların %55,6'sının daha önce hiçbir siyasi protestoya, yürüyüşe veya oturma eylemine katılmadığını ve görüşülen kişilerin %93,6'sının protestodaki rollerini “sıradan vatandaşlar” olarak tanımlamasına rağmen,³⁸⁴ Gösterilerin sandıktan halk desteği alamayanlar tarafından seçilmiş hükümete karşı bir darbe girişimi olduğu yönünde olumsuz bir anlatı benimsenerek ülkeyi istikrarsızlaştırmaya ve kaos çıkarmaya yönelmiştir.³⁸⁵ Bu bağlamda, “biz” ve “onlar” ikiliği, hükümetin Gezi Parkı'na ilişkin kararlarına halkın desteğini göstermek için hükümete bağlı yandaşların bir araya gelme çağrısında açıkça görülmektedir. Demokrasi kavramının çoğulculuktan çoğunluğa geçişi, milyonlarca protestocu hiçe sayılarak 300.000 destekçiye “Milli İrade”nin temsilcisi olarak hitap edilmesiyle de ortaya çıkmıştır.³⁸⁶ Protestolar bir yabancı komplosu ve Türk devletine karşı bir savaş olarak çerçevelenerek, göstericilerin çadırlarının yakılması, tazyikli su ve canlı mermi kullanılması gibi yaygın şiddet kullanımı meşrulaştırıldı, bu da çok sayıda can kaybına ve binlerce kişinin yaralanmasına neden olmuştur.³⁸⁷ “Düşman” zihniyeti, dönemin başbakanının hayatını, gözünü kaybeden ya da ağır yaralanan insanlara hiçbir acıma duymaması ve aynı zamanda Kahire'de Rabaa oturma eylemi dağıtıldıktan sonra Mısır rejimini sert bir şekilde eleştirmesi ile kendini göstermiştir.³⁸⁸ Görevlerini yaptıkları için yaralılara yardım eden doktorların polis tarafından taciz edilmesinde de apaçık ortadaydı.³⁸⁹

Aynı şekilde 2013'teki yolsuzluk skandalının resmi anlatımı da bir “yargı darbesi”ydi. Birçok işadama, belediye başkanı, bakan oğulları ve hatta başbakan ve oğlu rüşvet ve kara para aklama davalarına karışmakla suçlanmıştır. Şeffaf soruşturmalar açmak ve vatandaşlara kriz hakkında tam

³⁷⁹ Ekim Arbatli, “Shoulder to Shoulder Against Fascism”: Publics in Gezi Protests”, Nina Belyaeva, Victor Albert & Dmitry G. Zaytsev (der.), *Protest Publics: Toward a New Concept of Mass Civic Action*, Switzerland, Springer, 2019, p.40.

³⁸⁰ Michael Ferguson, “White Turks, Black Turks and Negroes: The Politics of Polarization”, Umut Özkırımlı (der.): *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2014, p.80.

³⁸¹ Menderes Çınar & Çağkan Sayın, *Ibid*, p.380.

³⁸² Kamil Demirhan, “Social Media Effects on the Gezi Park Movement in Turkey: Politics Under Hashtags”, Bogdan Pătruț & Monica Pătruț (der.): *Social Media in Politics Case Studies on the Political Power of Social Media*, New York, Springer, 2014, p.283:284.

³⁸³ Onur Bakiner, Can the “Spirit of Gezi” Transform Progressive Politics in Turkey?”, Umut Özkırımlı (der.): *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2014, p.70:71.

³⁸⁴ Ekim Arbatli, *Ibid*, p.36:39.

³⁸⁵ Halil İbrahim Yenigün, *Ibid*, p.12.

³⁸⁶ Funda Gençoğlu Onbaşı, *Ibid*, p.3:4.

³⁸⁷ Ekim Arbatli, *Ibid*, p.33

³⁸⁸ Soli Özel, “A Moment of Elation: The Gezi Protests, Resistance and the Fading of the AKP Project”, Umut Özkırımlı (der.), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2014, p.10:12.

³⁸⁹ Natalie Martin & Stuart Croft(der.), *Ibid*, P.175.

bilgi vermek yerine suçlamalar diğer suçlamalarıyla karşılanmıştır.³⁹⁰ Soruşturmalara engel olmak için, soruşturmalarda görev alan onlarca Cumhuriyet savcısı görevden alınmış yürütmeye yargı üzerinde üstünlük sağlayacak yasal değişiklikler yapılmıştır.³⁹¹

Aynı bağlamda, ordu darbe girişimi, Gülen hareketinin Türk Müslüman cemaatine yönelik işbirliğiyle, elit kesimin Gülen'in bir Yahudi, Hristiyan rahip ve Vatikan ajanı olduğunu iddia ettiği Batılı bir Hristiyan komplosu olarak tasvir edilmiştir. Cumhurbaşkanı, konunun açık olduğunu düşünerek darbe ve arkasındakiler hakkında soruşturma açmayı defalarca reddetmiştir. Darbe girişimini soruşturmak üzere meclis komisyonu kurma önerisi hoş karşılanmamış ve AKP komisyon üyelerini atamayı da ertelemiştir. Darbeden üç ay sonra oluşturulan komitede parti ana mevkilere hakim olduğu için darbe girişiminin baş sanıklarının mahkemeye çağrılmaması nedeniyle bir nevi muğlaklıkla gölgelenen soruşturma sürecinin denetleyicisi konumuna gelmiştir.³⁹² Bu arada ulusal medya, cumhurbaşkanı ve AKP seçkinlerinin "kendi hakikat iddiaları" ile dolup taşmıştır. Hükümet ve iktidar partisi mensupları tarafından yapılan açıklamalar ve sızdırılan bilgiler seçici bir şekilde aktararak darbe anlatısını tek taraflı hale getirmiştir. Sonuç olarak, darbe hakkında birkaç anlatı ortaya çıkmıştır. Devletin, darbenin Gülen hareketinin önderlik ettiği iç ajanların katkıda bulunduğu bir dış komplo olduğu şeklindeki resmi anlatısı yerine, bazıları darbenin devletin kontrolünü sıkılaştırmak amacıyla bizzat yönetici seçkinler tarafından yönlendirildiğini ve denetlendiğini düşünme eğiliminde. Bu iddia Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbenin "Tanrı'nın bir hediyesi" olduğu açıklamasıyla desteklenmiştir. Üçüncü bir anlatı ortaya çıkarken, seçkinlerin darbe girişimini öğrendiğini ve onunla yüzleşmek için iyi hazırlandıklarını doğrulayan ve darbeyi "planlanmış" hale getiren bir anlatı ortaya çıkmıştır. Bu anlatı, devleti ve toplumu egemen seçkinler doğrultusunda yeniden yapılandırmak için alınan keyfi önlemleri desteklemektedir.³⁹³ Darbeye verilen resmi tepkiler ve ardından alınan önlemler, seçkinlerin gerçeklikten koptuğunu göstermektedir. Darbe, son derece kutuplaşmış bir toplumda temel sorunları çözmek için altın bir fırsatı temsil ediyordu. Türkiye'nin siyasi partileri arasındaki ilişki sıfır toplamlı bir ilişki olmasına rağmen, muhalefet partileri, askeri düzenin siyasi hayata müdahalesini reddederek, iktidar partisini açıkça desteklemiştir. Daha sonra muhalefet partileri, başkanlık sistemine karşı olmaları nedeniyle vatana ihanet ve darbe destekçisi olmakla suçlanmıştır. Egemen seçkinler, Türkiye'nin daha eğitilmiş ve dünyaya daha bağlı büyüyen bir

³⁹⁰ Caroline Tee, "The Gülen Movement and the AK Party: The Rise and Fall of a Turkish Islamist Alliance", Hakan Yavuz and Bayram Balci (der.), *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why*, Utah, The University of Utah Press, 2018, p.151.

Erdem Yörük & A Lvaro Comin, "Electoral Polarization, Class Politics and a New Welfare State in Brazil and Turkey", *European Review*, Volume 28, Issue 3, June 2020, p.5,6.

³⁹¹ Omer Taspinar, "The End of the Turkish Model", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 56, Issue 2, 2014, p.52:53.

³⁹² Hakkı Taş, "The 15 July abortive coup and post-truth politics in Turkey", *Ibid*, p.6: 9.

³⁹³ *Ibid*, p.7:14.

orta sınıfın varlığında tanık olduğu toplumsal dönüşümü de kavrayamamıştır. Darbe girişiminin püskürtülmesinde halkın rolünün takdir edilmemesi, iktidardaki rejimin popülaritesini ve hayatta kalma şansını etkileyen despotik yaklaşımına yol açmıştır.³⁹⁴

Bu arada, Kürtlere yönelik askeri operasyonlara muhalefet terörizm olarak kabul edildiği için, akademisyenleri terörle mücadele yasaları kapsamında Barış Dilekçesi İmzalayanları suçlamayı gerek olmuş ve geniş çaplı görevden alma ve tutuklamalarla sonuçlanmıştır.³⁹⁵

4) Medyanın Ulusallaştırılması

Türkiye'de iktidar rejimi, beklenen hoşnutsuzluk karşısında yeterli desteği sağlamak ve eleştiri kanallarını engellemek için medya kuruluşlarını "millileştirme" eğilimindeydi. Böyle bir kamulaştırma süreci, "Ergenekon" davasıyla erkenden başlatılmaktadır. 2008'den bu yana medya kuruluşları ve çalışanları, hem bireysel hem de kurumsal olarak korku ve yıldırma nedeniyle otosansür uygulamaya zorlanmıştır. Otosansür, "halkın belli bilgilere ulaşmasını bilinçli ve isteyerek engellemek için egemen sınıf tarafından yürütülen bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır. Kamusal alanda veya kişisel çıkarla ilgili bazı haberlerin içeriklerinin kamusal alanda kontrol altına alınma girişimidir. Türk Haber Medyasında sansür ve otosansürün yaygınlığı hakkında yapılan bir ankette, ankete katılanların %81,5'i "tamamen katılıyorum" ve %18,5'i "katılıyorum" demiştir.³⁹⁶

Bireysel olarak, iktidardaki rejime sadık olmayan medya kuruluşlarında çalışan birkaç gazetecinin hapsedilmesi, otosansür uygulanmasına yardımcı olmuştur.³⁹⁷ Gazetecilere yönelik suçlamalar geniş ve kanıtlanması güçtü ve esas olarak yoruma dayanıyordu, örneğin: "terör örgütüne liderlik etmek, üyesi olmak, yardım etmek, propagandasını yapmak veya bir terör örgütünün açıklamalarını haber yapmak; "devlet kurumlarını aşağılamak"; "Halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek"; "dini değerleri aşağılamak"; "Anayasal düzeni yıkmaya çalışmak".³⁹⁸ Bu kapsamda (2002:2010) cezaevine giren toplam gazeteci sayısı 68'e, (2011:2021) döneminde ise 466 gazeteci 7 kat artarak cezaevine girmiştir.³⁹⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre, 2021 yılına kadar "87 gazeteci ve medya çalışanı gazetecilik çalışmaları nedeniyle tutuklu veya terör

³⁹⁴ Kılıç Kanat, "Understanding the July 15th Failed Coup", Hakan Yavuz and Bayram Balci (der.), *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why*, Utah, The University of Utah Press, 2018, p.130:145.

³⁹⁵ Nikos Christofis, "Accelerating Political Crisis In Erdoğan's Turkey", Nikos Christofis, Erdoğan's 'New' Turkey *Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020, p.19:20.

³⁹⁶ Esra Arsan, "Killing Me Softly with His Words: Censorship and Self-Censorship from the Perspective of Turkish Journalists", *Turkish Studies*, Volume14, Issue 3, 2013, p.447: 451.

³⁹⁷ Berk Esen & Sebnem Gumuscu, "Rising competitive authoritarianism in Turkey", *Third World Quarterly*, Volume 37, Issue 9, 2016, p.11.

³⁹⁸ Fazıla Mat & Valentina Vivona, "Media Freedom in Turkey", *European Centre for Press And Media Freedom*, Occasional Paper, 2019, p5.

³⁹⁹ "Journalists attacked in Turkey since 1992", *Committee to project Journalists Europe& Central Asia*, on the link: <https://cpj.org/europe/turkey/>, (Accessed: 3/04/2022).

suçlarından hüküm giyiyordu".⁴⁰⁰ Gazetecilerin hapse atılmasının yanı sıra karalama, mali ve hukuki yaptırımlar, devlet baskısına yenik düşen kurumlardan toplu işten çıkarma gibi araçlar kullanılmıştır.⁴⁰¹ Fiziksel saldırı bile kullanılmış, 2021'in ilk haftalarında beş muhalif gazeteci fiziksel saldırıya uğramıştır.⁴⁰²

Kurumsal olarak, iktidar rejimi medyayı susturmak için "sopa ve havuç" yöntemini kullanılmıştır. Medya kuruluşlarının çeşitliliğine ve çoğulluğuna rağmen, bunların çoğu, hükümetle iyi ilişkiler sürdürmekten çıkarı olan küçük bir ekonomik paydaşlar sınıfına aittir. Sonuç olarak, ekonomik çıkarlar adına otosansür uyguladılar.⁴⁰³ "Havuç" yolu kullanılarak, devlet reklamcılığı hükümet yanlısı medyaya kanalize edilmiştir, örneğin: 2014'ün ilk yarısında, devlete ait şirketlerden en fazla reklamı alan ilk üç gazete (toplam on sekiz gazete arasında) Hükümet yanlısı duruşlarıyla tanınan Sabah, Star ve Milliyet.⁴⁰⁴ Öte yandan, muhalefet ve hatta tarafsız medya kuruluşları ya kapatma ya da çoklu yaptırımlarla kısıtlanmıştır. iki yıllık olağanüstü hal süresince "Temizlik kampanyası"na Medya kuruluşları da dahil olmuştur. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin temyiz veya incelemeye tabi olmadığı anayasa değişikliğine dayanarak, 54 gazete, 6 haber ajansı, 24 radyo istasyonu, 17 televizyon kanalı ve 20 dergi olmak üzere 115'in üzerinde medya kuruluşu kapatılmıştır. Bunlara 16 TV istasyonu, 10 radyo ve 10 gazete, 3 dergi ve üç haber ajansı dahildir. On popüler TV kanalından 9'u hükümete bağlı sahiplere aittir.⁴⁰⁵ Bu arada, medya içeriğini hükümetin tercihlerine göre değiştirmek için çalışan büyük medya kuruluşlarını "disipline etmek" için hükümet yanlısı ajanlar atanmıştır.⁴⁰⁶ Aynı bağlamda, hükümet ana medya kanallarında kontrolü ele alma eğilimindeydi. Bu, 2013 yılında Akşam gazetesi, Show TV ve SkyTurk kanallarının kontrol edilmesiyle başlamıştır⁴⁰⁷ ve hükümet ulusal medyanın %90'ını kontrol edene kadar devam etmiştir.⁴⁰⁸ Bu tür çabalar ve önlemler, medyanın yönetici seçkinlerin seçim propagandası için önemli bir araç haline geldiği ve muhalefet partilerinin paralel medyada yer almadığı birçok durumda meyve vermiştir.⁴⁰⁹ Örneğin, Haziran 2015 kampanyası sırasında TRT, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a ayrılan yayın süresini hesaba katmadan yayın süresinin

⁴⁰⁰"Turkey Events In 2020", *Human rights watch*, 2021, on the link: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/turkey> (Accessed 5/3/2022).

⁴⁰¹Berk Esen & Sebnem Gumuscu, *Ibid*, p.11.

⁴⁰²"Turkey 2021 Report", European Commission, *Ibid*, 2021, p.33.

⁴⁰³Burak Bilgehan Özpek, *Ibid*, p.40.

⁴⁰⁴Bilge Yesil, *Media in New Turkey The Origins Of An Authoritarian Neoliberal State*, Chicago, University of Illinois Press, 2016, p.90: 93.

⁴⁰⁵Fazıla Mat & Valentina Vivona, *Ibid*, p.5&11.

⁴⁰⁶ Berk Esen & Sebnem Gumuscu, *Ibid*, P11.

⁴⁰⁷ Bilge Yesil, *Ibid*, p.90: 93.

⁴⁰⁸"Subjugated Media", *Without Borders Organization*, on the link: <https://rsf.org/en/taxonomy/term/145>, (Accessed: 4/4/2022).

⁴⁰⁹ Kerem Yıldırım , Lemi Baruh & Ali Çarkoğlu, "Dynamics of Campaign Reporting and Press-Party Parallelism: Rise of Competitive Authoritarianism and the Media System in Turkey", *Political Communication*, Volume 38, Issue 3, 2020, p.18.

%46'sını iktidardaki AKP'ye ayırmıştır.⁴¹⁰ Dengesiz medya kapsamının yanı sıra, medya şirketleri temel gerçekleri ve olayları gizlemeye katkıda bulunmuşlardır. Buna iyi bir örnek, 2013 Gazi protestolarında polisle çatışan insanlar yerine bir penguen belgeseli gösteren CNN Türk'tür.⁴¹¹

Sadece Yazılı ve Görsel-İşitsel Medya'nın egemenliği değil, sosyal medyayı "millileştirme" eğilimiydi. Sosyal medyayı kısıtlamak belki de en bariz ve tehlikeli gösterge çünkü medya alanında gerçekten çalışsın ya da çalışmasın “vatandaş” etiketine giren herkesi kısıtlanmaktadır. Adrienne Russell'ın dediği gibi, “Geleneksel medyanın neler olup bittiğini haber yapacağına güvenilemediği ülkelerde, insanların bilgilenmelerinin tek yolu çevrimiçi bilgi aktarımıdır”.⁴¹² 2014, 2015, 2016 ve 2020 yıllarında İnternet yasasında yapılan ardışık değişiklikler sayesinde sosyal medya kabaca kısıtlanmıştır. Tüm internet kullanım sağlayıcıları izin almaya zorlanmış, aksi halde "Yüz bin Türk Lirasından bir milyon Türk Lirasına kadar idari para cezası verilmektedir" (Madde 4). 8. madde, gecikmenin "uygunsuz" olduğu durumlarda, İnternet içeriğinin kaldırılmasının mahkeme kararıyla sınırlandırılmadığını, ne zaman "uygunsuz" olabileceğini açıklamadan belirtmiştir. Karara 4 saat içinde uyulması gerekmektedir, bu da kararın uygulanmasını engellemek için yasal yollara başvurmayı imkansız hale getirmektedir. Ayrıca yasa, ihlale neden olan içeriğe erişimin engellenmesinin mümkün olmadığı durumlarda web sitesinin tamamına erişimin engellenmesine izin vermektedir. 2020 değişikliğine göre, günlük erişimi bir milyondan fazla olan (elbette Facebook Twitter ve Youtube gibi ana sosyal medya platformlarını içeren) yabancı kökenli sosyal ağ sağlayıcıları, yetkili makamlara kullanıcının kimliğini sağlamayı taahhüt etmektedir. Bu arada, kanuna bağlılığın sağlanması için en az bir Türk temsilcisinin görevlendirilmesi gerekirken, bu kararlara uymamanın cezası 5 ila 30 milyon lira arasında değişmektedir.⁴¹³ YouTube ve Twitter Aralık 2013'ten Mart 2014 yerel seçimlerine kadar engellendiğinde, bu tür yasalar yasal alandan fiili uygulamaya geçmiştir.⁴¹⁴

D) Ekonomik Karar Vermenin Güvenikleştirilmesi

Otoriter eğilimler devletin siyasi yönlerine bağlı olmayacaktı, daha ziyade ekonomik karar almanın ve sosyal ilişkilerin siyasallaşmasını içerecek şekilde genişleyecekti. Demokrasinin ekonomik büyüme göstergelerini dolaylı olarak etkilediği, çünkü demokrasinin siyasi istikrarı motive ettiği yaygın olarak bilinmektedir. Demokratik sistemlerde siyasal değişim süreci, nitelikli kişileri yerlerinde tutan kurumsallaşma yapısından geçmektedir. Buna karşılık, hukuk kurallarına göre herkes için geçerli olan Hesap Verebilirlik mekanizmaları mevcuttur. Otoriter eğilimler

⁴¹⁰Berk Esen & Sebnem Gumuscu, *Ibid*, P.8.

⁴¹¹ Burak Bilgehan Özpek, *Ibid*, p.40.

⁴¹² Adrienne Russell, *Journalism as Activism: Recoding Media Power*, Polity Publication, Cambridge, UK, 2016.

⁴¹³“İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun”, Kanun Numarası 5651, *TBMM*, 2007, s. 3&9&17

⁴¹⁴ Berk Esen & Sebnem Gumuscu, *Ibid*, p.12.

devreye girdiğinde, sadakat, görevde kalmanın tek kriteri haline gelip Türkiye bağlamında iki soruna yol açmaktadır. Birincisi, bir belirsizlik durumuna yol açan, bireysel bir siyasi kararla ofis sahiplerinin kolayca değiştirilmesidir. İkincisi, özel mülkiyet haklarını ve piyasada rekabeti baskılama olasılığı. 2017'den bu yana, tahmini değeri 12 milyar ABD dolarının üzerinde olan 1.022 özel şirket devlet kontrolüne alınmıştır.⁴¹⁵ Böylece rejim etkin bir ekonomik yönetim kuramadığı için devlet ile ekonomik kurumlar arasındaki ilişki rant arama eylemleriyle yönetilen bir ilişkiye dönüşmüştür.⁴¹⁶

Mevcut rejim altındaki ekonomik politikalar "neoliberal otoriterlik" veya pasif devrim olarak tanımlanmıştır. Gramsci'nin pasif devrim kavramına göre, hegemonik iktidar, çeşitli toplumsal grupları dahil etmeksizin yukarıdan değişiklikler dayattığı için istenilen hegemonyaya ulaşamamaktadır. Gramsci burada hegemonik gücü, devleti daha düzenli ve gelişmiş bir sisteme yönlendirmekten aciz, daha çok iktidarı sağlamlaştırmayı amaçlayan "gerici bir Sezarizm" olarak tanımlar. Bu sistemin, tamamı Türkiye ekonomisinde bulunabilecek dört ana özelliği vardır.⁴¹⁷

1) İleri Ekonomik Sistemlerin Bazı Özelliklerine Sahip Olmak

Türkiye ekonomisi son derece açık ve küresel ekonomi politığıne yoğun bir şekilde entegre olduğu için uzun süredir Dünya Bankası ekonomi politikalarını takip ettiği ve ekonomik bir patlama elde ettiği düzenleyici neoliberalizm sistemi olarak sınıflandırılmıştır. Egemen rejim, önceki baskın rejimin başarısızlığından ve doksanlarda art arda gelen ekonomik krizlerden, egemenliğini pekiştirmek için yararlanmıştır. Bu, devletin "devlet kapitalisti" bir sisteme geçerek piyasa üzerindeki kontrolünü destekler.⁴¹⁸

Bir hiper-başkanlık sistemi ve ilişkili devlet-kapitalist uygulamaları altında, giderek daha fazla devlet kapitalisti özelliklere sahip melez bir modelin kurulduğu, kurala dayalı ekonomik yönetim etkili bir şekilde baltalanmıştır. Devlet, çeşitli sermaye birikimi mekanizmaları aracılığıyla hem resmi hem de gayri resmi olarak ekonomiye aktif olarak dahil olmuştur. "Devlet kapitalizmi", özelleştirme mekanizmalarına ek olarak, esas olarak kamu-özel ortaklıklarına dayanmaktadır; bu sayede rejime sadık olanlara, özellikle inşaat, savunma ve enerji alanlarında hükümet projelerinin uygulanması ve vergi muafiyeti gibi geniş kapsamlı ayrıcalıklar tanınmaktadır, Muhalif aktörler bastırılırken. Temel olarak zayıf demokrasi göstergeleri ve siyasi iktidarın merkezileşmesi tarafından yönlendirilen bu mekanizmalar, bir yandan devlet ile piyasa

⁴¹⁵ Nikos Christofis, *Ibid*, p2:3.

⁴¹⁶ Taner Akan, "Economic transformation through political change? Evidence from Turkey", *Third World Quarterly*, Volume 40, Issue 12, 2019, p.4& 12:14.

⁴¹⁷ Robert Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. Millennium", *Journal of International Studies*, Volume12, Issue 2, 1983, p..165–168.

⁴¹⁸ Faruk Yalvaç & Jonathan Joseph, "Understanding Populist Politics In Turkey: A Hegemonic Depth Approach", *Review of International Studies*, Volume 45, Special Issue 5, 2019, p.9:10.

arasında otoriter bir forma, diğer yandan gelmiş ve servet göstergelerinde büyük bir eşitsizliğe yol açmıştır.⁴¹⁹

Böyle bir sistemde, devlet kapitalizmi modelinde merkezi bir itici güç olarak cumhurbaşkanının rolü güçlendirilmiştir ve karar alma süreci cumhurbaşkanının elinde aşırı derecede merkezi hale geldiğinden, ekonomik politika yapıcı kurumların bağımsızlığının aşınmasına neden olmuştur. mevcut kurumları yeniden yapılandırarak veya doğrudan kendisine sorumlu yeni kurumlar kurarak derin kurumsal dönüşümler gerçekleştirebilen kişidir. Popülist söylemler ve kısa vadeli siyasi hırslar sayesinde ekonomik kurumların bağımsızlığı zayıflamış ve bunların etkinliğine olan güven sarsılmıştır. Buradaki en önemli örnek merkez bankasıdır. Merkez bankası, yüksek faiz oranlarını koruyarak finansal istikrar sağlayıcıların savunucuları ile birkaç kez düşük faiz oranları için lobi yapan başkanın liderliğindeki kalkınma müdahaleciliğinin savunucuları arasında bir çatışmaya tanık olmuştur. Bu bağlamda, cumhurbaşkanı, düşük faiz oranları politikasını uygulamak için merkez bankası başkanlarını görevden alarak kalkınma yönelimini empoze edebilmiş ve bu da kısa vadeli sermaye çıkışı, yatırımcıların güveninin sarsılması, ve döviz oynaklığında ortaya çıkan feci bir başarısızlığı kanıtlamıştır.⁴²⁰

2) Halk Katılımının Eksikliği

Halkın katılımının olmaması, sistemi değiştirmeye yetmese de tehdit eden güçlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Devlet, devlet kapitalizmini uygulayarak, halkın katılımını dikkate almadan büyük ekonomik kurumları ve sektörleri yeniden yapılandırmanın yanı sıra vergi sistemini, sosyal güvenliği ve sağlığı yeniden yapılandırma eğiliminde olmuştur. AKP hükümetinin ikinci on yılında yoğun siyasallaştırma politikaları nedeniyle ekonomik sistem zayıflık belirtileri gösterdiğinde ve belirgin bir düşüş gösterdiğinde, halkın hoşnutsuzluğu artmıştır.⁴²¹ Örneğin tütün işçilerinin protestoları. Mevcut hegemonyaya muhalefeti ifade eden bu tür protestoların, esas olarak iktidar rejimi tarafından benimsenen sosyal programlardan ve demokrasi yanlısı gündemden kaynaklandığını belirtmekte fayda olmuştur.⁴²²

⁴¹⁹ Ziya Öniş & Mustafa Kutlay, “The anatomy of Turkey’s new heterodox crisis: the interplay of domestic politics and global dynamics”, *Ibid*, p.2&25&10:15.

⁴²⁰ Ziya Öniş, “Turkey Under The Challenge Of State Capitalism: The Political Economy Of The Late AKP Era”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 19, Issue 2, 2019, p.6:10&15:20.

⁴²¹ Pinar E. Dönmez, “Politicization as Governing Strategy Versus Resistance: Demystifying Capitalist Social Relations and the State in Turkey”, Jim Buller ed., (der.), *Comparing Strategies of (De)Politicisation in Europe: Governance, Resistance and Anti-politics*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2019, p.157:168& 171.

⁴²² Pinar E Dönmez, “Against Austerity and Repression: Historical And Contemporary Manifestations Of Progressive Politicisation In Turkey”, *Politics and Space*, Volume 39, Issue 3, 2020, p..523:525.

3) Devletin Temelinin Küçük Burjuvaziye Doğru Kayması

Başta işçi sınıfı olmak üzere birçok grubun hoşnutsuzluğuna rağmen, iktidar rejimi iki faktörle halk desteği ve desteği elde edebilmiştir. Birincisi, Anadolu'da bir burjuva sınıfının yaratılmasıdır. Bu sınıf, daha sonra toplum ile devlet arasında arabulucu olarak siyasal sistemin ana destekçisi haline gelmiştir ve Gramsci'nin "devletin temelini küçük burjuvaziye doğru kayması" dediği şeydir. İkincisi popülist önlemlerdir Popülist refah önlemleri, sermayenin emek üzerindeki gücünü güçlendiren sermaye birikimi politikasından yararlanan sınıfları lehine çevirmiştir.⁴²³ Sadece 2013'te, yani Gazi protestolarının ve yolsuzluk soruşturmalarının patlak verdiği yıl, 3 milyon insan, tahmini 20 milyon Lire (o zamanlar yaklaşık 10 milyon dolar) olan sosyal yardımdan yararlanmıştır; on yılda sağlanan toplamdan daha fazladır.⁴²⁴

4) Kapitalizmin Gelişimine İzin Vermek

Siyasal sistem kendi başına ekonomiye yön veremediği için, egemen sistem, toplumsal temeli olan bir siyasal sistem altında kapitalizmin gelişmesine izin vermiştir. Aynı zamanda, potansiyel olarak tehlikeli fikirleri egemen koalisyonun politikalarına uyarlayarak, kapitalist sınıf ile egemen rejim arasında ödülleri ve teşvikler dağıtma sistemine dayalı bir ittifak kurarak asimile etme ve evcilleştirme stratejisiydi. Böylece ekonomi, her siyasi aktörün bir kayırmacı ağına sahip olduğu bir "kazanlar için ödül" olarak algılanmıştır.⁴²⁵ Bu "müşteri ağı"nda, kaynakları destekçilere dağıtmak ve muhalifleri disipline etmek için borç tahsilatı, vergi tahsilatı, özelleştirme ve kamu alımları dahil olmak üzere çeşitli araçlar kullanılmıştır.⁴²⁶ Sermaye birikimi için şeffaf olmayan bir araç olarak Kamu-özel ortaklığı aracı, siyasi olarak iktidardaki rejime bağlı ekonomik kurumlar için bir ödül olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. 1986'dan bu yana tüm Kamu-özel ortaklıkların %90'ının 145 milyar dolar değerinde AKP'nin yönetiminde gerçekleştiğini belirtmekte fayda vardır (130 milyar üzerinden). Ayrıca, bu ortaklıkların %78'i 2009 ile 2019 yılları arasındaki on yılda 114 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, dünyanın en büyük on kamu altyapı özel şirketinden beşi, hükümetle siyasi bağları ile tanınan Türk şirketleridir. Ulusal altyapı projeleri, Boğaziçi üzerinde bir köprü veya İstanbul'da bir merkez havalimanı inşa etmek gibi devlet gücünün bir sembolü olarak önemli olduğu kadar, inşaat seçmeninin sadakatini korumak için de önemlidir. Ortaklık politikasına ek olarak, sosyal sektörlerin özelleştirilmesine, örneğin Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) güvenilmiştir.⁴²⁷ Aynı bağlamda devlet, stratejik yatırımlara ek kaynak sağlamak amacıyla finansal bir araç olarak Türkiye Varlık Fonu'nu (TWF)

⁴²³Faruk Yalvaç & Jonathan Joseph, *Ibid*, P8.

⁴²⁴ Hakkı Taş, "Turkey – From Tutelary to Delegative Democracy, *Ibid*, P785: 786.

⁴²⁵ Bahadır Türk, "A Glance At The Constitutive Elements Of The Leader- Centered Perspective In Turkish Politics", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 4, 2017, p.16.

⁴²⁶ Nikos Christofis, *Ibid*, p.14.

⁴²⁷ Joost Jongerden, *Ibid*, p.207.

kurmuştur. İronik olarak, devlet başkanı fonun başkanı. cumhurbaşkanı tarafından denetlenen bir kurumda şeffaflık ve hesap verebilirlik hakkında birçok soruyu gündeme getirmiştir.⁴²⁸ Öte yandan mali bürokrasi, özel sektörü cezalandırmak için bir cezalandırma aracı olarak kullanılmıştır. Buna güzel bir örnek, Gazi protestoları sırasında aynı ekonomik gruba ait bir otelin göstericileri barındırmasının ardından hükümetin “Koç Holding” ile yaptığı savaş gemisi sözleşmesini iptal etmesidir.⁴²⁹

Genel olarak, patronaj uygulamaları, parti üyeliği ve seçim desteğinin devletin kaynak tahsis politikasında belirleyici bir faktör haline gelmesiyle, irrasyonel politika yapımının bir sonucu olarak kamu kaynaklarının israfına yol açmıştır. Akılcı olmayan politikalar, gözle görülür bir bozulma gösteren ekonomik göstergelere de yansımıştır.⁴³⁰ Ayrıca, patronaj sisteminin birincil sonucu, Türkiye'nin gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkelerden biri haline gelmesiydi.⁴³¹ Aşağıdaki tablo, uygulanan politikalar sonucunda ekonomik göstergelerdeki düşüşün boyutunu açıklamaktadır.

Gösterge yıl	2010	2021
Merkezi hükümet borç stoku (Million TL) ⁴³²	453,296	2,747,819
Kamu Net Borç (Milyar TL GSYH%) ⁴³³	316.2 (27.1%)	1,474.8 (20.5%)
Net Dış Borç (Milyon ABD Doları) ⁴³⁴	186,476 (24%)	220,961 (27.5%)
Merkezi Yönetim Bütçe Faiz Dışı Dengesi (Milyon TL) ⁴³⁵	-6,021	-116,792
GSYİH DEFLATÖRÜ (%GSYİH) ⁴³⁶	6.5	21.2
Vatandaş Nihai Tüketim Harcamaları (değişim %) ⁴³⁷	9.8	-1.8
Kişi başına GSYİH (\$) ⁴³⁸	10.629	9539

⁴²⁸ Ziya Öniş & Mustafa Kutlay, “The anatomy of Turkey’s new heterodox crisis: the interplay of domestic politics and global dynamics”, *Ibid*, P21:22.

⁴²⁹ Burak Bilgehan Özpek, *Ibid*, P40.

⁴³⁰ Sabri Sayari, “Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey”, *Turkish Studies*, Volume 15, Issue 4, 2014, p.10:11.

⁴³¹ Umut Bozkurt, “AKP Rule in the Aftermath of the Gezi Protests From Expanded to Limited Hegemony?” Isabel David and Kumru F. Toktamış (der.), “*Everywhere Taksim*”: *Sowing the Seeds for a New Turkey at Gezi*”, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2015, p.86.

⁴³² “Central Government Debt Statistics”, *Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance*.

⁴³³ “Public Net Debt”, *Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance*.

“Net external debt stock of Turkey”, *Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance*.

⁴³⁴ “Net External Debt Stock Of Turkey”, *Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance*.

⁴³⁵ “Central Government Budget Primary Balance (Program Definition)”, *Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance*.

⁴³⁶ “Economic Indicators”, *Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance*, 2021, p.12.

⁴³⁷ *Ibid*, P18.

⁴³⁸ “Economic indicators”, *Republic of Turkey Ministry of treasury and finance*, 2022, p.3.

Genç İşsizlik Oranı (%) ⁴³⁹	19.9	22.6
Döviz Gelişimi Yıllık Yüzde Değişim (\$) ⁴⁴⁰ (2010- 2022)	1.504 (-0.3%)	14.579 (90.9%)

Kötüleşen ekonomiye ilişkin artan hoşnutsuzluk ortasında, ekonomik konular güvenlik altına alınmıştır. Amaçlayan uluslararası komplo, Türkiye'yi zayıflatmayı suçlanmıştır.⁴⁴¹ Bu arada, resmi tepkiler, krize etkili çözümler bulmaya çalışmaktan ziyade, krizin inkarıyla karakterize edilmiştir. AKP seçkinlerinin iktidara gelmesinden bu yana Türklerin ekonomik koşullarının iyileştiği, şu gerçekler tamamen göz ardı edilerek defalarca vurgulanmıştır: Ahbap çavuş kapitalizmi; en azından kısa vadede düşük ekonomik getirisi olan büyük altyapı projeleri; ve bankaları hükümete sadık olanlara Kredi vermeye zorlamaktır. Bu tür prosedürler ekonominin yapısını zayıflatıp ve adil piyasa rekabeti mekanizmalarını ortadan kaldırmıştır.⁴⁴² Siyasi krizler yönetici güçlerini pekiştirmek için kullanıldığı gibi, ekonomik kriz de hiper-başkanlık sistemine geçişi haklı çıkarmak için kullanılmıştır. Ekonomik sistemin çöküşünün, radikal çözümler alabilecek güçlü bir siyasi sistemin yokluğundan kaynaklandığı iddia edilmiştir. 2017'de anayasa referandumu kabul edilir edilmez ekonomi daha da kötüleşmiştir. Bu bağlamda kriz, politikacıları “çıkar lobisi ve dış komploculara” karşı ulusal bağımsızlık anlatısına dayanarak daha agresif ideolojik anlatılara başvurmaya zorlamıştır.⁴⁴³

E) Sosyal İlişkilerin Güvenlikleştirilmesi

Türk siyasal sisteminde yaşanan değişim ve güvenlikleştirme politikalarına yönelik eğilimlerle birlikte, barış sürecinin başarısızlığa uğramasının ardından devlet ve azınlıklar arasındaki ilişki topyekün bir savaş halini almıştır. Siyasal sistemin cumhurbaşkanlığı ve meclise hakim olan cumhurbaşkanı seçkinleri olmak üzere iki parça halinde bekasına öncelik verilmesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak, nüfusun %15'ini temsil eden Kürt azınlığa karşı askeri alete başvurulmuştur.⁴⁴⁴

İktidardaki AKP'nin ilk on yılındaki görece demokratik açıklık ışığında, devlet kurumlarının yanı sıra kamuoyu da “Kürt sorununun” barışçıl yollarla sona erdirilmesini, PKK'nın askeri operasyonlarına karşı 20 yılda 15 milyar dolar tahsisat tahsis eden devletin uğradığı kayıplara rasyonel bir çözüm olarak destekleme eğilimindeydi. Barış süreci üç ana nedenden dolayı sekteye

⁴³⁹ *Ibid*, p.61.

⁴⁴⁰ “VII.5. Foreign Exchange Developments”, *Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance*.

⁴⁴¹ Omer Taspinar, “The End of the Turkish Model”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 56, Issue 2, 2014, p.55: 56.

⁴⁴² Hakan Yavuz & Nihat Ozcan, “2019 Elections In Turkey: End Of The Erdoğan Era?”, *Middle East Policy*, Volume XXVI, Issue 2, Summer 2019, p. 86:87.

⁴⁴³ İhsan Yılmaz, Mehmet Efe Caman & Galib Bashirov, *Ibid*, p.9.

⁴⁴⁴ Şener Aktürk, *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey*, New York, Cambridge University Press, 2012, p.16.

uğramıştı. Birincisi, eşitsiz güç ilişkileri. Barış süreci, cumhurbaşkanının her zaman "terör" olarak tanımlanan bir fraksiyona lütfu olarak sunulmuştur. 2014 yılında barışçıl bir çözüm için iki yasal çerçeve oluşturulmuştur: (1) Milli İstihbarat Teşkilatı'nın "teröristlerle müzakere" yetkisi; ve (2) "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun". Hukuki çerçevelerin "terör" ve teröristlerle mücadele yöntemi olarak tanımlanması, devletin güvenlikleştirme yaklaşımından asla vazgeçmeyeceği iddiasını desteklemiştir. Devletin Kürt yanlısı Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) yasaklanması ve 2011'deki Roboski olayı gibi devam eden müzakereler sırasındaki davranışında bu açıkça görülüyordu.⁴⁴⁵ Güvenlik sorunları, barış sürecinin kendisi sırasında bile mevcuttur. VI madde metninde "Çözüm sürecinin yol açacağı yeni güvenlik yapısı" ibaresi yer alırken, daha sonra Kürt tarafının talebiyle değiştirilen şu şekildeydi: "Çözüm sürecinde demokrasi güvenlik ilişkisinin, kamu düzenini ve özgürlükleri koruyacak şekilde ele alınması".⁴⁴⁶

İkincisi, barış sürecinin "dönüşüm" yerine "çözüm" kavramı üzerinden yürütülmesidir. Haziran 2015 genel seçimleri öncesinde Kürt karşıtı milliyetçileri yatıştırmak ve seçmen oylarını çekmek amacıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Türkiye'de artık Kürt sorunu yok, Kürt kardeşlerimin sorunları var" demiştir.⁴⁴⁷ Kürt milliyetçiliğinin Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca marjinalleşmeye ve kasıtlı suistimallere maruz kalması, barış sürecinin tüm haklarının tanınmasını içeren gerçek entegrasyona yönelik derin bir Dönüşüm olmasını beklemelerine neden olmuştur. Kürtler, devlet tarafından kendilerine karşı işlenen ve 40.000'den fazla insanın hayatına mal olan ve bir milyondan fazla Kürt'ü yerinden eden suçların bir tür geçiş, onarıcı ve cezalandırıcı adaletin tesisi çerçevesinde tanınmasını talep etmiştir. Güney Afrika'da yaşananlara benzer bir şekilde gerçekleri tespit eden komisyonlar kurulması yönünde bir talep olmuştur.⁴⁴⁸ Kürtler ayrıca anayasal, Kürt kimliğinin tanınması için garantiler, %10'luk parlamentoya girme şartının kaldırılması ve Kürt yerel yönetimlerine özerklik verilmesini talep etmiştir. Buna karşılık devletin "çözüm"ü, Kürtlere mahallelerine Kürtçe isimler verme ve Kürtçe öğrenme hakkı vermektir.⁴⁴⁹

Üçüncü neden ise seçim başarısını barış sürecinden daha öncelikli kılmaktı. İki yıl süren görüşmelerin ardından Dolmabahçe Toplantısı'nda Kürt temsilci, PKK'nın silahlı mücadelesine son vereceğini resmen açıklamıştır. AKP Temsilcileri de bir kararın ufukta olduğunu açıklamıştır. Ancak Kürtler, müzakere sürecini izlemek için "Hakikat ve Uzlaşma" adlı bir komite kurulması

⁴⁴⁵Bahar Baser & Alpaslan Ozerdem, "Conflict Transformation and Asymmetric Conflicts: A Critique of the Failed Turkish-Kurdish Peace Process", *Terrorism and Political Violence*, Volume 33, Issue 8, 2019, p.7:14.

⁴⁴⁶"Dolmabahçe'de Tarihi Açıklama", *Milliyet*, 1,03, 2015, on the link:

<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/dolmabahce-de-tarihi-aciklama-2021055> (Accessed: 15|04|2022).

⁴⁴⁷"There Is No Longer A Kurdish Problem; There Are Problems Of My Kurdish Brothers", *Presidency Of The Republic Of Turkey*, 23,3, 2015.

⁴⁴⁸Bahar Baser, "Intricacies of Engaging Diasporas in Conflict Resolution and Transitional Justice: The Kurdish Diaspora and the Peace Process in Turkey", *Civil Wars*, Volume19, Issue 4, 2017, p.9:18.

⁴⁴⁹İlkin Özdikmenli & Şevket Ovalı, *Ibid*, p.25:26.

talebinde bulundular. Böyle bir talep, toplumsal diyalog olmaksızın bireysel olarak, deklarasyonu onaylamadığını ve müzakerelerin dondurulduğunu açıklayan cumhurbaşkanı tarafından reddedilmiştir. Haziran 2015 parlamento seçimleri, barış sürecinin sandıkları derinden etkileyebileceğini kanıtlamıştır. HDP bir yandan AKP'nin resmi rakibi olurken, diğer yandan AKP barış sürecine karşı çıkan milliyetçilerin oylarını kaybetmiştir. Bu bağlamda, Barış süreci, iktidar partisinin siyasi sistemi parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığına dönüştürmek için gerekli olan meclis çoğunluğu arayışını tehdit etmiştir. Sonuç olarak, iktidar partisinin ve bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın en büyük başarılarından biri olarak hazırlanan adım sona ermiştir.⁴⁵⁰ Genel olarak, barış sürecinin sona erme şekli, ilk etapta neden başladığını açıklamaktadır. AKP'yi ve temsilcilerini reformist ve barış taraftarı olarak sunmaları, HDP'nin kendisinden daha fazla Kürt seçmen desteği almalarını sağlamıştır. Durum değişince ve iktidardaki rejimin parlamenter çoğunluğu tehdit edildiğinde, aşırı sağcı MHP ile ittifaka gidilmiştir.⁴⁵¹ AKP'nin anayasayı değiştirmek için mecliste mutlak çoğunluğa ihtiyacı olduğu için HDP üyelerine bir siyasi partinin temsilcisi yerine bağımsız olarak aday olmaları için lobi yapılmıştır. Parti bunu reddedip eş görülmemiş bir başarıyla seçimlere girince, "Kürt talepleri" yeniden güvenlikleştirilmiştir.⁴⁵²

Barış sürecinin başarısızlığının hemen ardından, Türkiye'nin güneydoğusunda 2015-2016 yılları arasında 2.000 kişinin ölümüne neden olan askeri kampanyalar başlatılmıştır. Çok sayıda aşırı güç kullanımı, zorla kaybetme, mirasın yok edilmesi, tıbbi bakıma erişimin engellenmesi ve düşünce ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması, Cumhuriyet, Diyarbakır gazetesi, Azadiya Welat gibi Kürtçe yayın yapan medya kuruluşlarının kapatılması; Kürt gazeteciler ve parlamenter tutuklamalar, güvenlik güçlerinin cezasız kaldığı bir ortamda belgelenmiştir. Öldürme veya tutuklamadan sağ kurtulanlar, Türkiye'nin güneydoğusundan 355 bin kişi yerinden edilmek üzere toplu yer değiştirmeye maruz kalmıştır. Sadece Sur'da, 120.000 sakinin 45.000'i, şehir binalarının yaklaşık %70'inin yıkılmasının ardından kaçıp geri dönmelerine veya yıkılan evlerini yeniden inşa etmelerine izin verilmemiştir. Yerel yönetimlere göre, operasyonlar sırasında önemli tarihi, kültürel veya dini değeri olan en az yedi alan hasar görmüştür.⁴⁵³ olağanüstü hal kararnameleri uyarınca, HDP'lileri ortadan kaldırmak için yaygın olarak kullanılan bir yetki olan İçişleri Bakanı'nın belediye başkanlarının yerine sekreter atama hakkı olduğu için, belediye başkanları bile rejimin otoriterliğinden artık muaf değiller. Aralık 2016 sonunda 69 belediye başkanı tutuklanıp 58'i görevden alınmıştır.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰Bahar Baser & Alpaslan Ozerdem, *Ibid*, p.10:14.

⁴⁵¹Bulent Aras, "The Crisis and Change in Turkish Foreign Policy After July 15", *Ibid*, p.7.

⁴⁵²Ihsan Yilmaz & Erdoan Shipoli, *Ibid*, p.9:10.

⁴⁵³"Report on the human rights situation in South-East Turkey", *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, February 2017, p. 2:4, P11:14& 20.

⁴⁵⁴ *Ibid*, P22.

F) İç ve Dış Düzeyde Menkul Kıymetleştirme Sonuçları

Güvenikleştirme yaklaşımının hem içeride hem de dışarıda ciddi yansımalarının olduğu söylenebilir. İç düzeyde, esas olarak demokratik göstergelerdeki düşüş ve güçlerin konsolidasyonundan kaynaklanan güvenikleştirme, (1) iktidar rejiminin yirmi yılda oluşturduğu popülaritesini kaybetmesine ve (2) aşırı bir kutuplaşma durumuna yol açmasıdır. Dış politika düzeyinde, dış politika yapım süreci açıkça tek taraflı hale gelmiş ve kurumsal standartlardan olmamıştır.

1) İç Düzeyde

a) Popülarite Kaybı

Potansiyel tehditlerin hissedilmesi sonucunda “siyasal sistemin güvenikleştirilmesi” süreci, hegemonya krizinde temsil edilen fiili tehditleri yaratmıştır. Aslında, yönetici seçkinler yirmi yıldır siyasi, ekonomik ve toplumsal egemenliğini elde etmek için savaşıyor. Böyle bir hegemonya, temel dayanaklarını kaybetmesi sonucunda tehlikede.⁴⁵⁵ On yıl boyunca AKP'nin popülaritesi, dramatik bir şekilde değişen ardışık seçimlerde yeterli halk desteğini elde etme yeteneğine bağlıydı. Haziran 2015, Kasım 2015 ve 2018'de peş peşe yapılan parlamento seçimlerinde iktidar partisi meclisteki mutlak çoğunluğu kaybettiği için kuşkusuz değişim rüzgarlarının önümüzde olduğunu göstermiştir. 2014 ve 2018'deki cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili olarak, oylama, rahatsız edici bir zafer yüzdesiyle (sırasıyla yüzde 51,79⁴⁵⁶ ve yüzde 52,59⁴⁵⁷) mevcut siyasi sistem üzerindeki popüler bölünmenin boyutunu göstermiştir.⁴⁵⁸ Bu arada cumhurbaşkanının partisi 2019 yerel seçimlerinde Ankara, İstanbul, Antalya ve İzmir gibi en önemli ve en kalabalık şehirleri kaybettiği için mağlup olmuştur.⁴⁵⁹ Ege ve Akdeniz kıyı şeridinin tamamındaki belediyeler CHP'ye oy verirken, Güneydoğu Anadolu'daki belediyeler HDP'ye oy vermiştir.⁴⁶⁰ AKP'nin İstanbul'u kaybetmesi, AKP hegemonya krizinde iki nedenden dolayı çok önemli göstergelere sahiptir. Birincisi, İstanbul belediyesinin 25 yıldır partinin yönetiminde olması ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyasi yükselişine orada belediye başkanı olarak başlaması, halk desteğinde keskin bir düşüşe işaret etmektedir. İkincisi, muhalefet partisinin zaferi, cumhurbaşkanının her zaman “oy sandığından” kaynaklanan meşruiyetinin ana referansı olarak bahsettiği mekanizma olan seçimlerin bütünlüğünü sorgulamayı zorunlu kılmıştır.⁴⁶¹ Belki de böyle bir yenilgi birdenbire

⁴⁵⁵ Ezgi Elçi, “Politics of Nostalgia and Populism: Evidence from Turkey”, *British Journal of Political Science*, Volume 52, Issue 2, 2021, p.14.

⁴⁵⁶ “Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonucu”, T.C Yüksek Seçim Kurulu, 2014.

⁴⁵⁷ “Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonucu”, T.C Yüksek Seçim Kurulu, 2018.

⁴⁵⁸ Orçun Selçuk & Dilara Hekimci, “The Rise Of The Democracy – Authoritarianism Cleavage And Op.osition Coordination In Turkey (2014–2019)”, *Democratization*, Volume 27, Issue 8, 2020, p.14.

⁴⁵⁹ *Ibid*, P12.

⁴⁶⁰ Hakan Yavuz & Nihat Ozcan, *Ibid*, p.86.

⁴⁶¹ Nikos Christofis, *Ibid*, p.20.

ortaya çıkmamış, daha çok vatandaşların ihtiyaçlarına odaklanmaktan ve olağan güvenlik söylemine odaklanmaktan uzaklaşılmasından kaynaklamıştır. AKP ve müttefiki MHP'nin resmi söylemi, ulusal beka söylemini kullanıp ana krizlerden muhalefeti sorumlu tutmuştur. Buna karşılık, muhalefet, yönetişime bağlılık, ekonomiyi geliştirme, ulaşım hizmetlerini iyileştirme ve öğrenciler ve yaşlılar gibi en muhtaç gruplara yardım etme gibi daha önemli tekliflere öncelik vermiştir.⁴⁶²

Son yerel seçimlerin önemi, on yıldan fazla bir süredir iktidardaki AKP'nin gücünün iki faktöre dayanmış olması gerçeğiyle gösterilmektedir: (1) nüfusun geniş kesimlerine hitap etme yeteneği; ve (2) sadakat kazanmak için devlet kaynaklarını en yoksullara yönlendirme yeteneği. Belediye seçimleriyle birlikte her iki kapasite de baltalanmıştır. Muhalefet partileri, nüfusu büyük ve Türkiye'nin GSYİH'sine daha yüksek katkı sağlayan kentsel illere hakim olmuştur. Diğer partiler, tabloda gösterildiği gibi, toplam nüfusu yaklaşık 52 milyon (%62) ve GSYİH'ye 3 trilyon TL (%72,4) katkı sağlayan 42 ilden (81'den) kontrol etmiştir.

Tablo1: 2019 Seçimi Sonrası AKP Kontrolü Dışında Olan İller.

İL	2014 ⁴⁶³	2019 ⁴⁶⁴	NÜFUS ⁴⁶⁵	İLLER VE GSYİH ⁴⁶⁶
Adana	MHP	CHP	2,263,373.00	82,074,569.44
Amasya	AKP	MHP	335,331.00	12,068,707.95
Ankara	AKP	CHP	5,747,325.00	395,730,878.66
Antalya	AKP	CHP	2,619,832.00	149,701,206.23
Artvin	AKP	CHP	169,543.00	8,765,710.63
Aydın	CHP	CHP	1,134,031.00	41,842,664.35
Bilecik	AKP	CHP	228,334.00	12,637,108.59
Bolu	AKP	CHP	320,014.00	17,003,139.43
Burdur	CHP	CHP	273,716.00	11,433,201.13
Çanakkale	CHP	CHP	557,276.00	29,062,602.97
Çankırı	AKP	MHP	196,515.00	7,746,262.55
Diyarbakır	BDP	HDP	1,791,373.00	41,246,384.15

⁴⁶²Bülent Aras & Ludger Helms, “The Limits of Institutionalizing Predominance: Understanding The Emergence Of Turkey’s New Op.osition”, *European Political Science*, Volume 20, No 4, 2021, p.495: P497.

⁴⁶³ “30 March 2014 Osmaniye Local Election Results”, Yeni şefek, <https://www.yenisafak.com/en/yerel-secim-2014/osmaniye-ili-secim-sonuclari>, (Accessed: 03|04|2022)

⁴⁶⁴ 31 March 2019 Osmaniye Local Election Results, Yeni şefek, <https://www.yenisafak.com/en/yerel-secim-2019/osmaniye-ili-secim-sonuclari>, (Accessed: 03|04|2022)

⁴⁶⁵ “İl, tek yaş ve cinsiyete göre nüfus, 2007-2021”, *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*, 2021.

⁴⁶⁶ “İl bazında kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla, 2004-2020”, *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*, 2019.

Edirne	CHP	CHP	412,115.00	18,195,865.10
Erzincan	AKP	MHP	237,351.00	11,131,030.13
Eskişehir	CHP	CHP	898,369.00	48,897,977.52
Hakkâri	BDP	HDP	278,218.00	8,566,421.77
Hatay	CHP	CHP	1,670,712.00	51,655,714.41
Mersin	MHP	CHP	1,891,145.00	79,281,899.00
Istanbul	AKP	CHP	15,840,900.00	1,327,451,595.99
İzmir	CHP	CHP	4,425,789.00	263,037,661.69
Kars	MHP	HDP	281,077.00	7,543,796.19
Kastamonu	AKP	MHP	375,592.00	14,781,867.18
Kırklareli	CHP	BAĞIMSIZ	366,363.00	20,609,296.39
Kırşehir	AKP	CHP	242,944.00	8,186,350.60
Kütahya	AKP	MHP	578,640.00	24,197,100.27
Manisa	MHP	MHP	1,456,626.00	70,990,939.50
Mardin	BAYIMSIZ	HDP	862,757.00	24,071,548.57
Muğla	CHP	CHP	1,021,141.00	55,069,068.89
Siirt	BDP	HDP	331,980.00	8,801,217.18
Sinop	CHP	CHP	218,408.00	6,909,993.96
Tekirdağ	CHP	CHP	1,113,400.00	73,808,082.74
Tunceli	BDP	TKP	83,645.00	4,133,866.45
Van	BDP	HDP	1,141,015.00	21,145,607.46
Bayburt	AKP	MHP	85,042.00	2,839,510.06
Karaman	AKP	MHP	258,838.00	11,872,387.72
Batman	BDP	HDP	626,319.00	14,130,046.71
Bartın	MHP	MHP	201,711.00	6,393,727.51
Ardahan	AKP	CHP	94,932.00	3,399,121.78
Iğdır	BPD	HDP	203,159.00	6,099,862.09
Yalova	AKP	CHP	291,001.00	14,671,091.09
Karabük	MHP	MHP	249,287.00	9,610,564.74
Osmaniye	MHP	MHP	553,012.00	16,079,768.99
TOTAL			51,928,151.00	3,042,875,417.75
%			62.1% out of (83,614,362.00)	70.43% out of (4,320,191,226.77 TL)

b) Polarizasyon (Kutuplaşma)

Kutuplaşma, çok sayıda çatışan bakış açısına sahip grupları içeren, aralarında minimum düzeyde bir anlaşmanın bulunmasının zor olduğu ve sonunda bu kadar yıpranmış bağları olan alt gruplardan oluşan bir sosyal ağa yol açan bir süreç olarak adlandırılmaktadır.⁴⁶⁷ Zamanla farklı, sonra karşıt ve sonra aşırı uygulamalara dönüşen bazı teorik yönlerle başlayan gelişen bir durumdur.⁴⁶⁸ Politik kutuplaşma, bireylerin ve grupların çok sayıda potansiyel çatışma hattı boyunca sıralanması ve özel kimlikler etrafında örgütlenmesi, böylece "çıkarların sosyal bütünleşme ve siyasi istikrar üzerinde sonuçları olan zıt hizipler halinde kristalize edilmesi" ölçüsünde bir tehdit oluşturur.⁴⁶⁹

Kutuplaşma, Türkiye'nin içinde bulunduğu krizin hem nedeni hem de sonucudur. Demokratik gerileme ve otoriterleşme eğilimi, keskin, kenarlı, yapısal ve çok seviyeli bir kutuplaşma durumuyla sonuçlanmıştır. Öte yandan, kutuplaşma ve güçlü bir muhalefetin varlığı, çıkarlarına hizmet ettiği sürece kamusal alana daha kısıtlayıcı bir yaklaşım getiren siyasi seçkinler ve paydaşlar arasındaki güvensizlik duygusunu artırmıştır.⁴⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca keskin bölünmeler ve sıfır toplamlı çatışmalar olmuştur, belki de en öne çıkanları laik-muhafazakar, Kürt-Türk ve siyasi ve parti hayatından tüm devlete taşınan sivil-asker ayrımlarıdır.⁴⁷¹ Paradoksal olarak, AKP seçkinleri, bürokratik-askeri merkez ile muhafazakar çevre arasındaki kutuplaşmaya son verme, milliyetleri çoğulculuk ve demokratik açıklık kavramları altında özümseyerek ve iliştiyerek etnik bölünmeyi sona erdirmeye eğiliminde olan bir ideolojiyi benimsemiştir.⁴⁷² Geleneksel marjinal güçler bir kez çevreden merkeze doğru hareket ettiğinde, siyasi kampa göre yeni bir tür kutuplaşma ortaya çıkmıştır: Ya egemen rejimi destekliyorsunuz ya da ona karşısınız.⁴⁷³ Aşağıdaki gibi yeni kutuplaşma yukarıdan aşağıya birçok seviye almıştır:

Elit Kutuplaşması: Abdullah Gül gibi cumhurbaşkanlığının ardından parti lideri olarak geri dönmesi engellenen AKP'nin ilk kurucularının marjinalleştirilmesi süreci, partinin içeride ve

⁴⁶⁷Ivo Furman& Asli Tunç, "The End of the Habermassian Ideal? Political Communication on Twitter During the 2017 Turkish Constitutional Referendum", *Policy And Internet*, 2019, p. 7.

⁴⁶⁸Paul DiMaggio, John Evans& Bethany Bryson, "Have American's Social Attitudes Become More Polarized", *American Journal Of Sociology*, Volume102, Issue 3, 1996, p.693.

⁴⁶⁹Delia Baldassarri & Andrew Gelman, "Partisans without Constraint: Political Polarization and Trends in American Public Opinion", *American Journal of Sociology*, Volume 114, Issue 2, 2008, p.409.

⁴⁷⁰Yaprak Gürsoy, "Turkish Public Opinion on the Coup Allegations: Implications for Democratization", *Political Science Quarterly*, Volume 130, Issue 1, 2015, p. 113.

⁴⁷¹Berna Öney & Torsten J. Selck, "Exploring the level of party system institutionalization and party system type in Turkey: a convergence with established or new democracies?", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 2, 2016, p.14.

⁴⁷²Sefa Şimşek, "Conservative Democracy as a Cosmetic Image in Turkish Politics: The Semiology of AKP's Political Identity", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 3, 2013, p.437: 438.

⁴⁷³ Berna Öney & M. Murat Ardag, "The relationship between diffuse sup.ort for democracy and governing party sup.ort in a hybrid regime: evidence with four representative samples from Turkey", *Turkish Studies*, Volume 23, Issue 1, 2022, p.2:8.

bölgesel olarak yükselişinde eşit derecede itibar gören diğer üyeleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Türkiye'nin bölgesel bir güç ve Ortadoğu'da bir rol oyuncusu olarak ortaya çıkmasının yanı sıra Asya, Afrika ve Avrupa'nın bazı bölgelerini de içine alan Osmanlı mirasının Türk gururunun yeniden canlanmasıyla tanınan dış politikanın mimarı “Ahmet Davutoğlu”, bu bağlamda iyi bir örnektir. Siyasi sistemin Otoriteleri kişiselleştirme ve birleştirme eğiliminin bir sonucu olarak, Cumhurbaşkanı Erdoğan Davutoğlu ile çatışmıştı. Erdoğan o dönemde anayasaya aykırı bir şekilde devlet ve parti başkanı olarak hareket etmek isterken, Davutoğlu buna engel olup siyasi sistemin dönüşümünün de destekçisi olmamıştır.⁴⁷⁴ Bu nedenle cumhurbaşkanına sadık, daha az popüler olan ve 2019 İstanbul belediye başkanlığı seçimlerinde mağlup olan Benali Yıldırım, Davutoğlu'nun yerine atanmıştır.⁴⁷⁵ Çatışma sonucunda Davutoğlu, AKP'ye güçlü bir alternatif olması beklenen yeni bir parti kurmuştur. Gelecek Partisi, iktidar partisinin birçok eski üyesini kendine çekmiş, öyle ki partinin 18 genel başkanlığının 12'sini eski AKP üyeleri ve temsilcileri elinde tutmaktadır.⁴⁷⁶ Aynı şekilde eski Ekonomi ve Dış İşleri Bakanı “Ali Babacan” liberal bir alternatif olarak Demokrasi ve İlerleme Partisi'ni (DEVA) kurmuştur.⁴⁷⁷ Bu tür partiler, laik yönelimli partilerin yeniden iktidara gelmesi durumunda dini kimliklerinden endişe duyan muhafazakar Türklerin geniş bir kesimi için uygun bir alternatif sunmaktadır. Dini ayinlerin uygulanmasına getirilen kısıtlamalar ve kılık kıyafet özgürlüğüne devletin müdahalesi, muhafazakarların bilincinde hala güçlü bir şekilde yer almakta ve bazılarını uygulanan politikalardan memnun olmasalar bile AKP'ye oy vermeye zorlamaktadır. Muhafazakar siyasete alternatifler varığında, geniş çapta saygı duyulan ve takdir edilen şahsiyetlerin önderlik ettiği partiler aracılığıyla, halkın güvenini kazanma olasılığı mümkün hale gelmektedir.⁴⁷⁸

İslami-Neoliberal Güç Bloğu Kutuplaşması: Gülen hareketi ile AKP seçkinleri arasındaki ittifak, ortak çıkarlar ve ortak bir düşmanın varlığı üzerine inşa edilmiştir. İlkinin takipçilerine bürokratik devlet aygıtına sızma ihtiyacında karşılıklı çıkarlar ortaya çıktı ve ikincisinin sermayesi, eğitim kurumları ve devlet aygıtını yönetebilecek yetkin takipçileri ile ikincisecisini destekleme ihtiyacıdır. Ortak düşman, muhafazakar seçkinleri uzun süredir marjinalleştiren ordu-yargı ittifakıydı. Rejimin otoriter eğilimlerinin yükselmesiyle birlikte, AKP seçkinlerinin itaatkar bir müttefik istemesi ve Gülen'in bağımsız bir rolü tercih etmesiyle ikili arasındaki simbiyotik ilişki sona ermiştir.⁴⁷⁹ Kriz, Gülen hareketi mensuplarını rejimin gelirlerinden dışlama girişimleriyle

⁴⁷⁴Orçun Selçuk & Dilara Hekimci, *Ibid*, p.7.

⁴⁷⁵ NIKOS CHRISTOFIS, *Ibid*, p.19.

⁴⁷⁶ “Bakanlık”, Gelecek Partisi, on the link: <https://gelecekpartisi.org.tr/baskanlik/siyasi-isler-baskanligi>, accessed: 8|04|2020.

⁴⁷⁷Bülent Aras & Ludger Helms, “The limits of institutionalizing predominance: understanding the emergence of Turkey’s new op.osition”, *Ibid*, p.598.

⁴⁷⁸ Ziya Öniş & Mustafa Kutlay, The anatomy of Turkey’s new heterodox crisis: the interplay of domestic politics and global dynamics, *Ibid*, p.19:20.

⁴⁷⁹ Hakan Yavuz, *Ibid*, p.40.

patlak vermiş ve bu da iki taraf arasındaki "karşılıklı yarar" rejiminin sona ermesine yol açmıştır. Kasım 2013'te hükümet, Gülen özel hazırlık okullarını kapatan bir yasa tasarısı uygulamayı planlamıştır.⁴⁸⁰ Böyle bir plan, Gülen'in "derin devleti" ya da "paralel devlet" tarafından yeniden "adli darbe" olarak adlandırılan yolsuzluk soruşturmalarının başlatılmasına neden olmuştur.⁴⁸¹ Yolsuzluk skandalına cevaben, çeşitli devlet kurumlarındaki Gülen destekçileri bir tasfiyeye tabi tutulmuştur: (1) Harekete bağlı binlerce hakim, savcı ve polis görevden alınmıştır, ayrıca polis ve adalet bakanlıklarının mevzuatında yürütme erkinin üzerlerindeki kısıkacı sıkılaştırılacak şekilde değiştirilmiştir;⁴⁸² (2) Gülen bağlantılı şirketler kamu ihalelerinden çıkarılmıştır. Bank Asya da satın alınmıştır; ⁴⁸³ (3) Hareketin yandaşlarının suçlandığı darbe girişiminin ardından Gülen hareketi tarafından yönetilen 1000'den fazla özel okul ve on beş üniversite kapatılmıştır;⁴⁸⁴ (4) Şu anda yarım milyondan fazla Türk vatandaşı hakkında FETÖ üyesi olmakla suçlanmaktadır.⁴⁸⁵ Böylece eski müttefik bir numaralı iç düşmana dönüşmüştür. Hareketin takipçileri yukarıda belirtilen önlemlerden zarar görse de, tasfiye aynı zamanda otoritenin kendisi için çok pahalıymıştır. Yönetici seçkinler, yıllarca devleti yönetebilecek bürokratik bir ekip oluşturamamıştır.⁴⁸⁶

Partizan Kutuplaşması: Partizan kutuplaşması uzun sürelidir ve tüm Türk partilerinin kurumsallaşmasına ve ideolojisine dayanmaktadır. Böyle bir kutuplaşma, kendisini iki büyük durumda, daha doğrusu iktidar partisinin bu kutuplaşmanın yoğunluğunu azaltmak için kaçırdığı iki altın fırsatta göstermektedir. Birincisi, ülkenin kritik sosyal ve siyasi istikrarsızlıkla karşı karşıya kaldığı Haziran 2015 parlamento seçimleriydi. AKP ile ana muhalefet partisi CHP'nin %65,82'lik bir çoğunluğu oluşturacak bir büyük koalisyonu kurulabilecekti. Ancak, hiçbir partinin liderleri birbirine güvenememiştir.⁴⁸⁷ İkinci fırsat, 2016 yılında bir tür toplumsal seferberliğin sağlandığı askeri darbe girişimi sırasında hüküm süren siyasi iklimdeydi.⁴⁸⁸ Ordunun siyasi ve sivil hayata müdahale etmemesi gerektiğini anlayan muhalefet partileri, ordunun kışlasına dönmesine destek olmak için sıraya girdi. İktidar ile muhalefet arasındaki bu dayanışma ve fikir birliği hali,

⁴⁸⁰ Hamit Bozarslan, *Ibid*, p.783.

⁴⁸¹ Aziz Kutlar et al., *Ibid*, p.7.

⁴⁸² Efe Can Gürcan & Efe Peker, *Challenging Neoliberalism at Turkey's Gezi Park: From Private Discontent to Collective Class Action*, New York, Palgrave Macmillan, 2015, p150.

⁴⁸³ Burak Bilgehan Özpek, *Ibid*, p.40:41.

⁴⁸⁴ Caroline Tee, *Ibid*, p.150.

⁴⁸⁵ Ihsan Yılmaz & Erdoan Shipoli, *Ibid*, p9)

⁴⁸⁶ Simon P. Watmough, "The enduring politics of state capture in Turkey Situating the AKP–Gülen Concordat in historical perspective", Nikos Christofis (der.), *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020, p.106: 108.

⁴⁸⁷ Cengiz Erişen & Emre Erdoğan, *Ibid*, p.4.

⁴⁸⁸ Sertaç Kaya Şen, "Civil–military relations and affective politics in Turkey after the failed 15 July 2016 coup attempt", Nikos Christofis (der.), *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge, 2020, p.61.

olağanüstü hal döneminde izlenen otoriter yaklaşımla hızla dağılmıştır.⁴⁸⁹ Artık bir tarafta AKP ile MHP arasında 'Halk İttifakı', CHP, HDP ve İYİ partileri arasında 'Milli İttifak' formüle edilmektedir. Bu tür bir bölünme sırasında, herhangi bir fikir birliği veya görüş birliğinin gerçekleşmesi beklenmez.⁴⁹⁰ Liderlik düzeyindeki kutuplaşmanın yanı sıra, "tüm parti içi taraftarlar, diğer tüm partilerden neredeyse oldukça uzaktır. Diğer bir deyişle, Türk parti sahnesi, bireylerin değer ve inançlarına bağlı kaldıkları herhangi bir yeni gerçek karşısında, bir açmazla karakterizedir."⁴⁹¹ Semih Çakır tarafından yapılan bir araştırma, Türkiye'nin en partizan kutuplaşmış ülkelerden biri olduğunu ve 48 ülke içinde üçüncü sırada yer aldığını açıklamıştır. Aynı çalışma, parti üyeliği ile oy verme davranışı arasında oldukça doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, partizanlık düzeyi her geçen yıl artarak 2015'te %75'e ulaşmaktadır. Ayrıca bireylerin seçim davranışları ve siyasi eğilimleri, izlenen politikaların doğruluğuna veya yanlışlığına değil, parti üyeliğine bağlıdır.⁴⁹²

Toplumsal Kutuplaşma: Seçkinlerin, partilerin ve İslami neoliberal bloğun kutuplaşma düzeyinden hareketle, Kitle kutuplaşması da derinlere kök salmıştır, siyasi partiler ve siyasi kimlikler örtüşmektedir. Bir yandan elit çatışmaları kitlelerin görüşlerini etkiler. “Biz” ve “onlar” ikiliği, halkın yarısına yönelik ve diğer yarısını tamamen dışlayan popülizmi ve partizanlığı ifade etmektedir. İktidar partisinin milliyetçi hareket partisinin "Halk İttifakı" adlı partisiyle ittifakı, halkı kendi destekçileri ve seçmenleriyle sınırlamıştır. Ayrıca, 2017 anayasa referandumu sırasında, başkanlık sistemine geçişin karşıtları "darbeyi destekleyenler" olarak kategorize edilmiştir. Halkın %50'sine karşı uygulanan marjinalleştirme ve dışlama durumu paralel tepkilere yol açmıştır. Genel olarak kitleler, biri demokratik düşünceleri savunan, diğeri ise yönetici seçkinlerin sunduğu biçimde güvenlik ve istikrarı destekleyen iki gruba ayrılmıştır.⁴⁹³ “İstanbul Bilgi Üniversitesi” tarafından yürütülen bir araştırma, toplumsal bölünmenin boyutunu açıklamıştır. Bir parti destekçisinin sahip olmak istemediği durumlarda: iş ortağı (%74); damat (%79); komşu (%70); veya çocuğunun arkadaşı (%68) diğer parti taraftarlarından. Ayrıca, Parti taraftarları kendilerini ahlaki açıdan üstün görürler ve kendilerini zeki, onurlu, cömert ve açık fikirli olarak tanımlamaya eğilimlidirler. Bu arada diğer partilerin destekçilerini bencil, ikiyüzlü, hoşgörüsüz ve tehdit olarak nitelendirdiler. Böyle bir sonuç, daha az zeki ve devletin varlığına tehdit oluşturanların siyasi haklarının kısıtlanmasının kabul edilmesiyle sona ermektedir. burada bir partinin taraftarları, diğer partilerin taraftarlarının gösteri yapmasını (%47), toplantı

⁴⁸⁹ Orçun Selçuk & Dilara Hekimci, *Ibid*, p.7.

⁴⁹⁰ Faruk Yalvaç & Jonathan Joseph, *Ibid*, p.3.

⁴⁹¹ Cengiz Erisen, “An Assessment On The Behavioral Foundations Of Electoral Decisions In The 2015 Turkish General Elections”, *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 1, 2016, p. 50.

⁴⁹² Semih Çakır, “Polarized Partisanship, Over-Stability and Partisan Bias In Turkey”, *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 4, 2019, p.8:19.

⁴⁹³ Faruk Yalvaç & Jonathan Joseph, *Ibid*, p3&17.

düzenlemesini (%44) veya basın açıklaması yapmasını (%43) uygun bulmamaktadır. Diğer grup üyelerinin telefonlarının dinlenebileceğinin (%50) onaylanması ile özel hayatın gizliliği hakkının ihlali onaylanmaktadır.⁴⁹⁴

2) Dış Düzeyde

Demokratik kısıtlamalar, siyasi aktörlerin gücünü kurumsallaştırır, böylece herhangi bir dış politikanın başlatılması, yasama organı, yargı ve paydaşlar dahil olmak üzere yerel aktörlerin fikir birliğini gerektirmektedir. Demokratik standartlar kısıtlandığında, yasama ve yürütme erki yoktur veya "yürütmenin inisiyatiflerini sadece lastik damgalamaya hizmet eder" ve yürütme erki karar verme sürecini yavaşlatabilecek her türlü engelden kurtulduğu için paydaşlar baskı altına alınmaktadır. Bu bağlamda, liderin ötesinde herhangi bir ses varsa, otoriter sistemin türü fark yaratabilir. Tek parti rejimleri, parti seçkinlerinden kaynaklanan rasyonel görüşleri içerebilir. Askeri otoriter bir sistemde, askeri liderlerin görüşleri değişebilmektedir. Otoriter bir sistem "kişisel otoriter" bir sisteme dönüştüğünde, karar verme süreci kontrolden çıkmaktadır.⁴⁹⁵ Siyasi liderler, otoriter eğilimlerden ve yanlış tavsiye edilen bireysel kararlardan kaynaklanan krizler karşısında, yurt dışında diplomatik veya askeri bir zafer kazanarak iç eleştiriden kaçınma eğilimindedir. Burada agresif dış politika, siyasi sistemin güvensizliğinin bir ürünü ve istikrarı sağlamak ve halk desteğini sağlamak için ödenmesi gereken bir maliyet haline gelmektedir.⁴⁹⁶

Türkiye'de kişiselci otoriterliğin bir parçası olarak, özellikle siyasi sistemin cumhurbaşkanlığına geçişiyle birlikte "kişisel diplomasi" olarak bilinen şey ortaya çıkmıştır. Başkanlık sisteminin temel avantajı, iç politikada olduğu gibi dış politika yapımında da daha etkin hale gelen cumhurbaşkanının elinde yetkilerin toplanmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak karar alma sürecinin hızlanmasıdır. Başkanın dış politika yapım sürecindeki merkeziliğine, fikir ve inançlarının hiyerarşik karar verme sürecinden daha yüksek olduğu görüşü ve Türk seçkinlerini küçümsemesi eşlik etmiştir. Başkan, elitlerin batı etkisi altında olduğunu ve bu nedenle halkı temsil edemediklerini defalarca iddia etmiştir.⁴⁹⁷ Kararlı bir şekilde, karar verme yetkisi devlet kurumlarından başkanlık sarayına devredilmiştir. Aynı zamanda, Dışişleri Bakanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu gibi geleneksel dış politika yapıcı kurumlar da devre dışı bırakılmıştır. Ayrıca,

⁴⁹⁴ Emre Erdoğan, "Dimensions of Polarization in Turkey", *Istanbul Bilgi University Center for Migration Research: a project of the German Marshall Fund*, December 2017, p.1:5.

⁴⁹⁵ Mark Peceny & Christopher K. Butler, "The Conflict Behavior of Authoritarian Regimes", *International Politics*, 2004, Volume 41, Issue 4, p565& 569: 570.

⁴⁹⁶ Burak Bilgehan Özpek & Nebahat Tanriverdi Yaşar, "Populism and foreign policy in Turkey under the AKP rule", *Turkish Studies*, Volume 19, Issue 2, p. 209: 2011.

⁴⁹⁷ Murat Ülgül, "Erdoğan's Personal Diplomacy and Turkish Foreign Policy", *Insight Turkey*, Volume 21, Issue 4, 2019, p.. 172: 174.

daha önce izolasyonist bir yaklaşım benimseyen ve Suriye'ye askeri müdahaleye karşı olduğu gibi Ortadoğu'ya müdahil olmaya da karşı çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin rolü sona ermiştir.⁴⁹⁸

Yetkililerin ve diğer aktörlerin marjinalleştirilmesinden iki sonuç ortaya çıkmış, birincisi diplomatik kurumların marjinalleşmesi. Dışişleri Bakanlığı'nın mekanizmasını atlatmak için, cumhurbaşkanının doğrudan kontrolü altında genişletilmiş diplomatik rollere sahip ajanslar kurulmuştur: Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulu, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ürkiye Maarif Vakfı.⁴⁹⁹ Buna göre, geleneksel güç merkezleri, yürütme organının doğrudan liderliği altında geleneksel otoritelerin işlevlerini devralacak yeni kurumlar yaratılarak dış politika yapımındaki temel rollerini kaybetmişlerdir. Böylece dış politika, iç politikanın bir uzantısı haline gelmiştir. Böyle bir değişiklik, liderliğin ve seçkinlerin, kendilerini gururlu ve büyük hissetme eğilimleri ve inançları doğrultusunda Orta Doğu'daki ana çatışma alanlarına girmelerini kolaylaştırmıştır. İkincisi, yaygın olarak düşmanca ve tartışmalı olarak tanımlanan dış politika yapımının kişiselleştirilmesidir.⁵⁰⁰ Türk dış politikasına ilişkin egemen söylem, muhafazakar söylemden popülist milliyetçi söyleme kaymıştır. Cumhurbaşkanının hem Suriye hem de Mısır rejimlerine saldırması ve “Cemal Kaşıkçı” cinayetinin ardından Suudi rejimini Türk çıkarlarına aykırı bir şekilde eleştirmesiyle dış politikadaki algıları netlik kazanmıştır. Genel olarak, dış politika bölgesel prestiji korumak amacıyla askerileştirmeye edilmiştir.⁵⁰¹ Demokratik değerlerin gerilemesi ve güç tekelinin ortaya çıkması, dış politikanın yürütme erki doğrultusunda revize edilmesini kolaylaştırmıştır.⁵⁰²

Kısacası, herhangi bir kurumsal veya anayasal kısıtlama tarafından kısıtlanmayan üç yeteneğin, düşmanca bir dış politikaya yol açtığı ve bölgesel olarak Türkiye'nin çıkarlarıyla bağdaşmadığı söylenebilir. Üç yetenek şunlardır: (1) tek taraflı ve aktörlerin katılımı olmadan dış politika yapma yeteneği; (2) Başkanlık sisteminde, istisnaları ve vergi indirimlerini değiştirme yetkisine sahip olduğu durumlarda, dış politikanın uygulanmasına hazırlık amacıyla kaynak tahsis etme yeteneği (Madde 73); ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemlerine ek mali yükümlülükler getirmek; (Madde 167) ve bütçe tasarısını sunma (Madde 161); ve (3) cumhurbaşkanının ulusal güvenlik politikalarını belirleme ve silahlı kuvvetleri kullanma yetkisine sahip olduğu durumlarda, dış politikayı yürütmek üzere orduyu yönlendirme yeteneği(Madde 104).⁵⁰³ Bu tür yeteneklerin

⁴⁹⁸ Lars Haugom, “Turkish foreign policy under Erdogan: A change in international orientation?”, *Comparative Strategy*, Volume 38, No3,2019, p.214.

⁴⁹⁹ Hakkı Taş, “The formulation and implementation of populist foreign policy: Turkey in the Eastern Mediterranean”, *Mediterranean Politics*, 2020. P.5:8.

⁵⁰⁰ Barış Kesgin, “Turkey’s Erdoğan: leadership style and foreign policy audiences”, *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 1,2020, p.10

⁵⁰¹Bulent Aras, “The Crisis and Change in Turkish Foreign Policy After July 15”, *Ibid*, p2:10.

⁵⁰² Erin A. Snider, “International Relations Theory and Changing Middle East”, *The Project on Middle East Political Science Studies*, Issue 16, 2015, p.68:69.

⁵⁰³ Constitution Of the Republic Of Turkey”, *TBMM*, p. 33, 70, 68:69 &44.

doğrudan sonucu, Mısır ile siyasi ilişkilerin kesilmesi, Suriye, Irak ve Libya'ya askeri müdahale, iç politikadan bölgesel politikaya taşınan güvenlikleştirme politikasının bir uzantısıydı. Bu, sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

III. BÖLÜM:

SÜPER GÜÇLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ

Türk politikalarının dönüşümüne yol açan nedenleri açıklamak için önceki bölümde, Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilişkin güvenlikleştirme algısını canlandırmaya katkıda bulunan yerel düzeydeki kırılmalıklar tartışılmıştır. Siyasi kırılmalıkların demokrasinin gerilemesinde temsil edildiğini, iç ve dış politika arasındaki engellerin aşınmasına yol açtığını ve böylece dış politikanın cumhurbaşkanının kurumsallaşmadan ve bürokrasiden uzak algılarının bir yansıması haline geldiğini ileri sürmüştür. Siyasi kırılmalıklardan iki kritik sonuç ortaya çıkmıştır: rejimin hayatta kalmasını sağlamak için devlet kaynaklarının kullanılması ve sosyal ilişkilerin askerileştirilmesidir.

Bu bölüm, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği'ne odaklanarak, bir yandan Türkiye arasındaki ilişkileri ve diğer yandan Orta Doğu'daki güvenlik dinamiklerine süper güçlerin katılımını açıklamaya devam edecektir. “Bölgesel güvenlik kompleksi teorisine” göre, bölgesel düzey küresel güçler için büyük önem taşımaktadır. Süper güçler arasındaki rekabet ve güç dengesi, süper güçlerin ve bölgesel güçlerin “penetrasyon” mekanizması aracılığıyla ilişki içinde olduğu, genellikle onlardan uzak olan bölgesel güvenlik komplekslerinde ortaya çıkmaktadır. “Güç dengesi” mantığıyla kontrol edilen anarşik bir sistemde, Süper Güçler, bir “bölgesel güvenlik kompleksi” içindeki devletlerle aralarındaki rekabet bağlamında güvenlik hizalamaları yapmaktadır. Bu arada, bölgesel düzeydeki “güç dengesi” mantığı, bölgesel rakipleri dışarıdan yardım çağırmaya teşvik etmek için çalışarak bu mekanizma sayesinde, yerel rekabet kalıpları küresel olanlarla bağlantılı hale gelmektedir. Bu bağlamda, süper güçler, statükoyu sürdürmek ve hatta değiştirmek için, bölgesel aktörler arasındaki gücün dağılımını dolaylı olarak silah tedarikiyle veya doğrudan askeri müdahaleyle şekillendirmede oynamaktadır.⁵⁰⁴ Ancak buradaki asıl aktör, süper olanı çağıran bölgesel güçlerdir. Süper güç penetrasyon mekanizması, tüm bölgesel komplekslerde eşit olarak çalışmaz. çeşitli bölgesel güçlerin varlığı, tek bir süper gücün egemenliğine engel olmaktadır. Böylece, iki penetrasyon vakası vardır; birincisi, bir süper gücün Güney Amerika'daki gibi bölgesel kompleksleri kontrol etmesi ve ikincisi, Orta Doğu örneğinde olduğu gibi birçok bölgesel rakibin bu tür bir tahakkümü engellemesidir.

Orta Doğu, kaynaklar ve yeteneklerdeki büyük farklılıklar nedeniyle siyasi ve askeri olarak rekabet eden merkezi devletlerden oluşan bölgesel güvenlik sistemlerinin net bir biçimi olarak karakterize edilmektedir. Yoğun tarihsel, etnik ve dini çatışmalar ışığında, bölgesel güç mücadeleleri, süper güçlerin bölgede penetrasyonlarını kullanma eğilimleri ile iç içedir. Tek

⁵⁰⁴ Barry Buzan & Ole Waever, *Regions And Power: The Structure Of International Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p45:48

kutupluluk çağında, örneğin ABD tek kutuplu ivmesini Irak işgaliyle doğrulamıştır.⁵⁰⁵ Arap Baharı'nın patlak vermesiyle birlikte, jeostratejik bölgesel ve küresel rekabet, Ortadoğu'nun güç yapısında ve güvenlik dinamiklerinde değişikliklere yol açmıştır. Birçok bölgesel güç (İran-Türkiye- Mısır Suudi Arabistan- İsrail- Katar) etnik, dini ve güç dengesi bileşenleri için birçok çatışan alanda (Libya, Suriye, Yemen, Irak, Lübnan) rekabet halindedir. Aynı zamanda, her küresel aktörün farklı bir hedefi vardır. Çin, kurumsal mekanizmalar, tüm bölgesel aktörlerle güçlü ortaklıklar, Kuşak ve Yol girişimi (KYG) gibi ekonomik girişimler ve Arap Devlet İşbirliği Forumu gibi çeşitli Platformlar aracılığıyla bölgeye katılmaya çalışmıştır. ABD, İsrail ve Körfez ülkeleri de dahil olmak üzere geleneksel müttefiklerin yanında yer alırken bölgedeki varlığını küçültmüştür. Bölge, bölgedeki kargaşanın hareket özgürlüğünü ve sınır güvenliğini doğrudan tehdit edebileceğini fark eden Avrupa Birliği gibi daha önce müdahil olmayan güçleri bile kendine çekmiştir. Bu arada Rusya, penetrasyonunu ve angajman seviyesini artırarak kendisini küresel bir güç olarak yeniden tasvir etmeye çalışmıştır. İran liderliğindeki Şi eksenini ilişkisini güçlendirmeye çalışırken, aynı zamanda Sünni kampla ekonomik bağları artırmaya çalışmıştır.⁵⁰⁶

Arap Baharı, siyasi istikrarsızlık, ekonomik çöküş, silahlanma yarışları ve ırksal, etnik ve dini hatlarda artan rekabet durumunu gündeme getirmiştir. Bölgesel güçler, çıkarları da tehlikede olan süper güçleri zorunlu olarak çağırmıştır. Süper güçler bunu yapmış: (1) gerekli silahların tedarikçisiydi ve/veya (2) Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinde olduğu gibi statükoyu korumak veya NATO'nun Libya'ya müdahalesinde olduğu gibi statükoyu değiştirmek için çatışmaya aktif olarak katılmaktır.

Büyük güçlerin davranışlarının her zaman olumlu olmadığını belirtmek önemlidir, buna iyi bir örnek ABD'nin isteksizliğidir. Beklenmedik bir şekilde, Türkiye'nin tarihsel müttefikleri olan ABD ve AB'nin devam eden çatışmalarda olumsuz bir rolü olması iki sonuca yol açmıştır. Birincisi, bölgesel güçlerin Batılı güçlerin kayıtsızlığının yarattığı boşluğu doldurmak için alternatifler araması, ikincisi ise Rusya ve Çin'in bölgesel çatışmalara artan katılımı. Bu bağlamda “Şaban Kardaş”, “penetrasyonun varlığı, yokluğu veya derecesinin bölgesel güçlerin davranış kalıplarını önemli ölçüde değiştirdiğine” dikkat çekmiştir. Bu, Ortadoğu'daki ABD örneğine uygulanabilmektedir. Küresel arenada "gücün hızlı yayılması" ve ABD gücünün göreceli düşüşü, ABD müttefiklerini çıkarlarını ABD'nin artık en güçlü değişken olmadığı bir denklemde dengelemeye itmiştir. Türkiye'nin Karadeniz'deki veya Kafkasya'daki davranışı Rusya'nın varlığına bağlı olduğundan, Rusya'nın maddi yetenekler açısından Türkiye'yi geçmesi,

⁵⁰⁵Silvia Colombo & Eduard Soler Lecha, “Europe, and the ‘New’ Middle East”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue3, 2021, p.404: 408.

⁵⁰⁶Bingbing Wu, “China and New Middle East”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3, 2021, p.444.

Ortadoğu'da Amerikan hegemonyasının zayıflaması ve Rusya'nın (özellikle Suriye'de) ve Çin'in yükselişi Ankara'nın bölgesel davranışını karmaşıkleştirmiştir.⁵⁰⁷

Yanlış anlaşılmalara mahal vermemek için, bölümde süper güçlerin Ortadoğu'daki rolü hakkında soru sorulmadığını vurgulamak gerekmektedir. Daha ziyade, süper güçlerin davranışları ile Arap ayaklanmalarından sonraki Türk güvenlikleştirme yaklaşımı arasındaki ilişkiyi soruyor. Buradaki temel soru, "büyük güçlerin penetrasyon mekanizması Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerine yönelik güvenlikleştirme yaklaşımını yeniden benimsemeye mi itmiştir"? Buna göre, bu bölüm, silah arzının ve süper güç katılımının, revizyonizm davranışını şekillendiren Türk güvensizlikleri üzerindeki etkisini incelemektedir. Zorunlu olarak, süper güçlerin davranışı, katılımlarının aktif veya pasif olmasına bakılmaksızın etkilemiştir. Ayrıca, süper güçlerin davranışlarındaki aktif davranıştan pasif davranışa geçiş, Türkiye bağlamında daha derin bir etki yaratmıştır. Buna göre, bu bölüm ayrıca, Amerikan hegemonyasının çöküşü ve Rusya ve Çin'in Ortadoğu'da kendinden emin yükselişi olarak bilinen olayda ABD'nin varlığının azalmasının etkisini ve bunun Türkiye'nin bölgesel davranışı üzerindeki etkisini de netleştirecektir. Diğer bir deyişle, bu bölüm, Türkiye'nin on yıllardır başlıca müttefiki olan ABD ve diğer batılı ülkelerle çatışmasının, Türkiye'yi Rusya ve Çin ile yakınlaşmasının birincil sonucu olarak güvenlikleştirme perspektifini yeniden canlandırmaya zorlayıp zorlamadığını sorgulamaktadır.

Bölüm, küresel güç dengesindeki yapısal değişime değinerek başlamaktadır. Böyle bir değişiklik, Türkiye'nin artık Batı kampını takip etmek zorunda kalmadığı için ilişkilerini çeşitlendirmesine izin vermiştir. Bu kısımda, Amerikan hegemonyasının, Washington Mutabakatı'na dayalı liberal düzenin çöküşü ve AB değerlerinin (on yıllardır mevcut düzenin başarısının kanıtı olarak gösterilen bir örnek) çöküşüne odaklanılmaktadır. Küçük ve orta ölçekli ülkelere etkili alternatifler sunabilen potansiyel rakipler olarak otoriter modelleriyle Çin ve Rusya'nın yükselişine de vurgu yapılmaktadır. Bu kısım sonrasında Türkiye ile Batı kampı arasındaki ve Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve askeri destek için başka alternatifler aramaya iten çatışmayı netleştirmeye geçmektedir. Mutlaka mevcut alternatif Rus-Çin ekseniydi. Çin ve Rusya, siyasi prestij, ekonomik yardım, yatırım fırsatları, iç muhalefete karşı rejimin meşruiyeti ve dış eleştiriler dahil olmak üzere Türk rejiminin tam olarak ihtiyaç duyduğu şeyleri ortaya koymuştur. Son kısımda ise güvenlikleştirme perspektifinin yeniden canlanması ile Türk-Rus-Çin etkileşiminin nasıl iç içe geçtiği tartışılmaktadır.

A) ABD Liderliğindeki Liberal Uluslararası Düzenin Çöküşü

Her şeyden ilk olarak, Türkiye'nin Batı ile yakınlaşması, başka alternatiflerin yokluğunda "kazanlar kampına" katılmak gibiydi. Türkiye, elde ettiği veya beklediği siyasi, ekonomik ve

⁵⁰⁷Şaban Kardaş, "Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4, 2013, p. 640: 654

askeri menfaatler sonucunda gönüllü olarak batılılaştığı tek kutuplu bir dünyada ABD liderliğindeki liberal düzeni benimsemiştir. Küresel kutupluluğun iki kutuplu sistemden kayması Türkiye'yi kazanan olarak ABD'nin izinden gitmeye ittiği gibi, Amerikan hegemonyasındaki göreceli düşüş ve tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş Türkiye'yi ilişkilerini çeşitlendirmeye itmiştir. Çünkü ne Ankara'nın tanık olduğu liberal düzen, ne de faydaları uzun sürmüştür.⁵⁰⁸ Liberal düzen üç bileşenden oluştuğu için: dünya düzeninin ekonomik ve askeri muhafızı olarak ABD hegemonyası; ekonomik dayanak olarak Washington konsensüsü; ve Liberal Sistemin Faydalı Sonuçlarının pratik örneği olarak AB'nin başarısı, bu üç bileşen bir sonraki bölümde vurgulanacaktır.

1) ABD Hegemonyasının Çöküşü

ABD önderliğindeki uluslararası düzen, "ABD liderliğinin düzenin iyi işlemesi için bastırıldığı" ana varsayımı üzerine kurulmuştur; burada küresel hegemonik güç olarak ABD'nin "yönetmek için ahlaki otoriteye" ve ekonomik ve askeri üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.⁵⁰⁹ İki doktrine dayalarak: ekonomik açıklık ve liberal demokrasi, ABD liderliğinde, liberal demokrasiler dünyaya egemen ve küresel GSMH'nın yüzde 80'ine hakim olmuştur.⁵¹⁰

Liberal düzen hakkında ileri sürülen anlatılar çok olumlu olmuştur. ABD, düzenin kurumsal çerçevesine dahil ederek Rusya ve Çin'i başarılı bir şekilde içerdiğini düşünmüştür. Avrupa Birliği doğuya doğru Sovyet sonrası devletlere doğru genişlemiştir. Orta Doğu'da bile hikaye olumluymuş. Filistin ve İsrail 1993 Oslo anlaşmasını imzalamıştır. İkinci Körfez savaşı ABD lehine sonuçlanmıştır. ABD, saldırgan rejimleri devirmek için hem Afganistan'ı hem de Irak'ı işgal etmiştir. Böylece, 2006 yılına kadar dünya ülkelerinin %47'si demokrasi olarak sınıflandırılmıştır. Ne yazık ki, ABD liderliğindeki düzen uzun sürmemiştir. Irak ve Afganistan işgalleri felakete dönüşmüş, Filistin-İsrail çatışması kanlı savaflara sahne olmuş, ABD'nin Ortadoğu'daki politikaları Suriye ve Libya'da "başarısız devletler" in ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD liberal değerlerine karşı çıkıp otoriter rejimleri desteklemeye başlamıştır. Rusya, NATO'nun Doğu Avrupa'daki herhangi bir genişlemesini başarıyla baltalarak Çin, ABD'nin batı Pasifik'teki çabalarının önündeki ana engel haline gelmiştir.⁵¹¹

Dramatik bir şekilde, ABD çekiciliğini ve uluslararası liberal düzene liderlik etme yeteneğini kaybetmiştir. ekonomik olarak, 2008 mali krizi sadece Washington'un mutabakatını

⁵⁰⁸Sabri Sayarı, "New Directions in Turkey–USA Relations", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue2, 2013, p. 134: 136

⁵⁰⁹Barry Buzan & Michael Cox, 'The End of Anglo-America?', the International Studies Association (ISA), 2021, p.2:11.

⁵¹⁰John Ikenberry, "The end of liberal international order?", *International Affairs*, Volume 94, Issue 1, 2018, p.7:23.

⁵¹¹John J. Mearsheimer, "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", *International Security*, Volume 43, Issue 4, 2019, p.7:50

değil, aynı zamanda ABD'nin bir ekonomik lider olarak güvenilirliğini de baltalamıştır. Ahlaki olarak ABD, haksız askeri müdahaleleri nedeniyle çok eleştirilmektedir.⁵¹² 1948: ve 1998 arasında ABD askeri olarak sadece 46 kez müdahale etmesine rağmen 1992: ile 2017 arasında müdahaleleri 188'e ulaşmış liberal ve özgürlük taraftarı bir aktör olarak prestijini baltalamıştır.⁵¹³ Amerikan politikalarının sonucu şu şekilde trajik olmuştur: (1) ABD küresel olarak popülerliğini kaybetmiş; (2) ABD-Rusya ilişkileri kötüleşmiş; (3) Çin revizyonist bir güç haline gelmiş ve (4) Irak, Afganistan ve son olarak Suriye'deki yıkıcı politikalarıyla Ortadoğu'nun istikrarını baltalamıştır. Bu politika, muhalif ülkeleri Çin ve Rusya ittifakı gibi zımni ittifaklar kurmaya veya Türkiye'nin IŞİD'e desteği gibi terörü desteklemeye veya İran örneğinde olduğu gibi nükleer güç elde etme arayışına sevk etmiştir.⁵¹⁴

Takip eden 3 farklı Amerikan yönetimi altında izlenen politikaların, ABD'nin iyi huylu bir güç imajından geriye kalanların yıkılmasına yol açtığı söylenebilmektedir. Bush yönetimi altında, mantıksız savaşlar ve terörle mücadelede işkencenin bir araç olarak kullanılmasıyla insan hakları değerlerinin ihlal edilmesi, Amerikan liberal modelinin meşruiyetini, çekiciliğini ve ilhamını kaybetmesine yol açmıştır.⁵¹⁵ Obama yönetimiyle birlikte ABD'nin yeteneklerinin iki ayrı bölgede bulunamayacak kadar sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Burada Washington, Çin'in Doğu Asya'da artan etkisini sınırlamayı tercih ederek Ortadoğu'da feci sonuçlara yol açmıştır. Aslında Obama yönetimi, hedef ve taahhütlerinde çok daha mütevazıydı.⁵¹⁶ Bu arada Trump, Bush yönetiminin ABD tarafından başlatılan "küresel sosyal sermayesini" yakma politikasını sürdürmüştür. ABD milliyetçiliğe, Batılı kurumlara muhalefete ve onlarca yıldır kurduğu ittifaklara doğru kaymıştır. Ayrıca "Önce Amerika" sloganıyla Avrupalı müttefiklerini terk etmiştir.⁵¹⁷ Şaşırtıcı bir şekilde, ABD kendi kurduğu dünya düzeni batlamak için çalışıyormuş gibi görünüyordu.⁵¹⁸ Bu dönemde ABD: Uluslararası Ceza Mahkemesi'nden ve Paris İklim Anlaşmasından çekilmiştir; Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığından çekilmekle tehdit etmiştir; İran ile nükleer anlaşmasını terk etmiştir; NATO'nun yetenekleri Şüphelenmiştir; dünyanın en otoriter sistemlerinden biri olan Kuzey Kore ile diplomasi yürütmüştür; ABD Büyükelçiliğini işgal altındaki Kudüs'e taşıyarak

⁵¹²Barry Buzan, *Obama nation? US foreign policy one year on: the end of leadership?- constraints on the world role of Obama's America*, IDEAS: London School of Economics and Political Science, 2010, p.4:6.

⁵¹³Joseph S. Nye, "The rise and fall of American hegemony from Wilson to Trump", *International Affairs*, Volume 95, Issue 1, 2019, p. 63:76.

⁵¹⁴Stephen Walt, "US grand strategy after the Cold War: Can realism explain it? Should realism guide it?", *International Relations*, Volume 32, Issue 1, 2018, p. 1: 20.

⁵¹⁵Michael Cox, "Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West?", *International Relations*, Volume 26, Issue 4, 2012, p.373: 379.

⁵¹⁶Daniel Deudney & Jeffrey Meiser, "American exceptionalism," Michael Cox and Doug Stokes ed., *US Foreign Policy*, Oxford University Press, 2012, p. 21: 40.

⁵¹⁷Barry Buzan, "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume3, Issue 1, 2010, p. 14: 22.

⁵¹⁸Murat Ülğül, "Mixing Grand Strategies: Trump and International Security", *The International Spectator*, Volume 55, Issue 3, 2020, p5: 7.

dünya kamuoyunu görmezden gelmiştir.⁵¹⁹Bu nedenle, Trump, serbest ticaret ve ekonomik küreselleşme konusunda savaş sonrası ekonomik konsensüse karşı hareket etmiştir.⁵²⁰ Temel sonuç, bir sonraki bölümde açıklandığı gibi "geri kalanın yükselişi".

2) Geri Kalanların Yükselişi

Güvenlik unsurunun fazla olmaması ve güçlerin dengelenmesinin kalıcı veya verimli olmaması nedeniyle Devletler güçlerini maksimize etmeye çalışmaktadır.⁵²¹ bu gerçeğe dayanarak, Rusya ve Çin'in askeri ve ekonomik gücü çok çarpıcı bir şekilde büyümüştür. Her iki ülke de proaktif politikalar benimseyerek serbest dolaşıma girip liberal uluslararası kurumları zayıflatarak hale gelmiştir.⁵²²

Çin ile ilgili olarak, güçlerin küresel dağılımını etkileyebilmiştir. 1980'lerden bu yana GSYİH'sı dokuz kat, Askeri harcamaları 8 kat artırmıştır.⁵²³ Çin, belirgin yükselişi nedeniyle mevcut düzen sisteminden memnun olmadığı için, tek kutupluluğa ve hegemonyacılığa karşı çıkarak uluslararası toplumu demokratikleşme olarak adlandırmıştır. Aslında Çin, Washington konsensüsü darmadağın olduktan sonra, iddialarını meşrulaştırmak için ABD liderliğinin zayıflanmasından yararlanmayı başarmıştır.

Çin, ABD'ye göre göreceli ulusal gücünü artırmayı ve Amerikan hegemonyasına açık bir muhalefet içinde çok kutuplu bir uluslararası düzen kurmayı hedefliyormuştur. Çin'in yükselişi "barışçıl" olarak tanımlanmış; burada, şaşırtıcı nüfus sayısı ve coğrafi yetenekleriyle, liberal ticaret, yatırım ve finans sistemleri lehine gönüllü olarak ekonomi üzerindeki toplam devlet kontrolünü terk etmeyi seçmiştir.⁵²⁴ Çin daha güçlü ve zengin hale geldiğinde, büyük güç statüsünü geri kazanmak istemiştir. Çin, ekonomik büyümesini proaktif bir dış politika uygulamak için kullanarak Pekin yeniden revizyonist bir ülke olarak geri dönmüştür. Ek olarak, ABD için önemli bir meydan okuma olarak askeri yeteneklerini artırmıştır.⁵²⁵ ABD'nin kendisi, Çin ve Rusya'yı revizyonist aktörler olarak gösteren ulusal güvenlik stratejisi raporunda, dünyanın ABD-tek kutupluluğundan ana rakibin Çin olduğu iki kutuplu bir sisteme geçtiğini iddia ederek bu gerçeği

⁵¹⁹Barry Buzan and Michael Cox, *Ibid*, p12: 16.

⁵²⁰Doug Stokes, "Trump, American hegemony, and the liberal international order", *International Affairs*, Volume 94, Issue 1, 2018, 133: 150.

⁵²¹Brian Schmidt, "Theories of US foreign policy", Doug Stokes & Michael Cox, *US Foreign Policy*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p.10.

⁵²²Cerem Cenker Özeka & Tarık Oğuzlu, "Beyond the Institutional Logics: International Level Systemic Analysis of EU-Turkish Relations", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4, 2013, p. 690: 693.

⁵²³Barry Buzan, "The Logic and Contradictions of 'Peaceful Rise/Development' as China's Grand Strategy", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume 7, Issue 4, 2014, p. 393: 409.

⁵²⁴Barry Buzan & Michael Cox, "China and the US: Comparable Cases of 'Peaceful Rise'?", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume 6, Issue 2, 2013, p. 110: 116.

⁵²⁵Barry Buzan & George Lawson, "China Through the Lens of Modernity", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume 0, Issue 0, 2020, p.27: 29.

kabul etmiştir. Ayrıca rapor, KYG'ini bir "borç tuzağı" yoluyla Çin etkisini artırma stratejisi olarak değerlendirmiştir.⁵²⁶

Bu bağlamda, Çin'in GSYİH'si 2021'de 17 trilyon doların üzerine çıkarken, ABD GSYİH'sinin 23 trilyon dolar olmuştur.⁵²⁷ Çin dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmasına rağmen, 1991'de Çin'in dünya GSYİH'sının %5'inden fazlasını temsil etmediği gerçeği göz önüne alındığında, Çin'in ne kadar hızlı geliştiği görülebilmektedir. İronik olarak, Çin'in küresel GSYİH payının %20,3'ün üzerinde olması, ABD'nin ise 2027'de %14,6'ya düşmesi beklenmektedir.⁵²⁸ Ayrıca, bu ekonomik yetenekler sonucunda Çin'in uluslararası arenadaki etkisi artmaktadır. Çin, BM'nin Barış Gücü kuvvetleri için ikinci en büyük finans kaynağı olmuştur. BRI gibi küresel girişimler aracılığıyla geniş ekonomik bağlar kurmuştur. Çin, 190 ülkenin 128'inin Pekin ile ticari bağları olduğu için, dünyanın en büyük ticaret ülkesi olarak ABD'nin yerini almıştır. İronik olarak, ABD Çin'e borçlu hale gelip iki ülke arasındaki ilişkilerdeki ticaret dengesi Çin'in lehine olmuştur.⁵²⁹ 2019'da Çin'in ABD'ye ihracatı 418,5 milyar doların üzerinde, ithalat ise 123.2 milyar dolarıdır.⁵³⁰ Çin, 2018'den bu yana 1.185 trilyon dolarlık ABD doları cinsinden borca sahiptir.⁵³¹ Genel olarak, 2050'de Hindistan, Brezilya ve Rusya'nın en büyük dünya ekonomileri olarak Japonya, Almanya ve Fransa'nın yerini alması beklenirken, ABD'nin dünyanın en büyük ekonomisi koltuğunu Çin'e bırakarak ikinci sırada yer alması beklenmektedir.⁵³²

*"Çin'in büyüklüğü ve yüksek ekonomik büyüme oranı, ABD karşısındaki göreceli gücünü neredeyse kesinlikle artıracaktır....Küreselleşme teknolojik yetenekleri ve bilgi teknolojilerini yayarak daha fazla insanın iletişim kurmasına izin verecektir. ABD kültürü ve ekonomisi, bu yüzyılın başında olduğundan daha az küresel egemen hale gelecektir."*⁵³³

⁵²⁶Avery Goldstein, "Rivalry and Security in a New Era for US-China Relations", Jacques De Lisle & Avery Goldstein (ed), *After Engagement: Dilemmas in U.S.-China Security Relations*, Brookings Washington Institution Press, 2021, p.2: 23.

⁵²⁷ Gross Domestic Product 2021, The World Bank, p.1.

⁵²⁸"China's share of global gross domestic product (GDP) adjusted for purchasing-power-parity (P.P) from 2011 to 2021 with forecasts until 2027", *Statista*, 2022.

Aaron O'Neill, "United States' share of global gross domestic product (GDP) adjusted for purchasing power parity (P.P) from 2017 to 2027", *Statista*, 2022.

⁵²⁹Joseph S. Nye, "Power and Interdependence with China", *The Washington Quarterly*, Volume 43, Issue 1, 2020, p.7: 17.

⁵³⁰*China-USA imports and exports in 2019*, World Bank, 2019.

⁵³¹ Michael R. Myers, "The Globalization of United States Debt: The Real Impact of China's Rise as a Creditor State", *Indiana Journal of Global Legal*, Volume 25, Issue 1, 2018.

⁵³²Hang Nguyen, "The US-EU partnership: more necessary than ever", *Global Change, Peace & Security*, Volume 28, Issue 2, 2016, p.3: 7.

⁵³³Joseph S. Nye, "The Future of American Power Dominance and Decline in Perspective", *Council of Foreign Relations*, 2010, p.8: 10.

Askeri olarak, Çin ordusunun, Halk Kurtuluş Ordusu'nun saldırı ve savunma yeteneklerinde hızlı değişiklikler meydana getiren teknolojik olarak daha gelişmiş kaynaklara erişimi vardır.⁵³⁴

Aynı doğrultuda Rusya da, askeri gücü, coğrafi yayılımı ve nükleer cephaneliği dahil olmak üzere yeteneklerine bağlı olarak komşularıyla büyük bir güç olarak özgürce hareket etmektedir. Yine de Rusya, az gelişmiş bir ekonomik modelin temel zayıflıklarından ve uluslararası sosyal sermaye eksikliğinden muzdarip. Zayıflıkların üstesinden gelmek için Rusya, Çin ile stratejik bir ortaklık kurmaya başvurmuştur. Böyle bir ortaklık, Amerikan hegemonyasına karşı ortak bir düşmanlığa dayanmaktadır.⁵³⁵ Endişe verici olan, birbirinin düşmanca davranışlarını destekleyen iki liberal olmayan güç olarak Rusya ve Çin'in yakınlaşmasıdır. Rusya, sürekli olarak Çin'in vazgeçilmez bir dost olduğunu iddia ederken, Çin, Putin'in Rusya'sına çok olumlu bakmaktadır. Her iki ülke de BMGK, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve BRICS'te açıkça işbirliği yapmaktadır. Batılı ülkelerin komünist Sovyetler Birliği'ni yıkmak için bir araya gelmesi, Çin komünistlerinin zihinlerinde rahatsız edici bir anı olarak kalmaya devam ederek Çin'in Batı'nın niyetleri hakkında sürekli şüpheciliğine katkıda bulunmaktadır. Burada iyi bir örnek, ABD'nin Asya ülkeleriyle bir ortaklık kurduğunda Çin'in bunu, NATO'nun eski Sovyetler Birliği'ni kuşatması gibi Pekin'i kuşatmayı amaçlayan düşmanca bir eylem olarak görmesidir. Rusya-Çin'in çatışmayı komünist-liberal olarak algılamasıyla, her iki ülke de özellikle Batılı bir liberal güç olduğunda tek bir hegemonik gücün varlığına karşı çıkmıştır.⁵³⁶ Buradaki ana zorluk, her iki ülkenin de "düşmanca bir uluslararası ortam" yaratmaya çalışmasıdır. Çin Tayvan, Hindistan, Japonya ve Filipinler ile çatışken, Rusya Ukrayna'yı işgal ediyormuş ve ABD'nin yumuşak pozisyonuna meydan okuyarak Suriye'deki askeri varlığını sürdürmektedir. Bu düşmanca eylemler, her iki ülkeye de "iç kontrolü güçlendirmek için meşruiyet" vermektedir.⁵³⁷

Gücün göreceli regresyonu, bir devletin gücünün diğer devletlere göre azaldığı durumu ifade ettiğinden, ABD'nin gücünün Çin ve Rusya'ya kıyasla keskin bir şekilde düştüğü söylenebilmektedir.⁵³⁸ Böyle bir gerileme, "Batı düzeni"nden "Batı-sonrası dünya"ya⁵³⁹ ya da sözde "derin çoğulculuk" düzenine geçişten ya da Keohane'nin deyimiyle "Artık post-hegemonik

⁵³⁴Kit Waterman and Doug Stokes, "Operational Change and American Grand Strategy in the Context of the China Challenge", *The Chinese Journal of International Politics*, 2019, 203–227.

⁵³⁵Tarık Oğuzlu, "Making Sense of Turkey's Rising Power Status: What Does Turkey's Approach Within NATO Tell Us?", *Turkish Studies*, Volume14, Issue 4, 2013, p.792.

⁵³⁶Michael Cox, "Not just 'convenient': China and Russia's new strategic partnership in the age of geopolitics", *Asian Journal of Comparative Politics*, Volume 1, Issue 4, 2016, p. 1:6.

⁵³⁷Barry Buzan, "Russia in the Post-Cold War International Order", *Russia In Global Affairs*, Volume19, Issue 4, 2021, p.24: 32.

⁵³⁸Kit Waterman and Doug Stokes, *Ibid*, p.203: 227.

⁵³⁹Barry Buzan, "China's rise in English school perspective", *International Relations of the Asia-Pacific* Volume 0, Issue 0, 2018, p.6.

bir dünyada yaşıyoruz"dan kaynaklanmıştır.⁵⁴⁰ Yeni dünya düzeni, coğrafi bir varlık olarak Asya ve BRIC'ler gibi liberal olmayan kurumsal varlıklar lehine Batı-Amerika'nın egemen olduğu dünya düzenine bir alternatifi temsil etmektedir. ⁵⁴¹ “Barry Buzan”, Batı'nın hegemonik bir çekirdek olmaktan çıkıp daha geniş bir zenginlik, güç, siyasi otorite ve kültür dağılımı ile karakterize edilen küresel bir toplumda birkaç merkezden biri olmaya gittiği bir Post-Batı Dünyasında yaşadığımız iddiasında bu varsayımı öne sürmüştür.⁵⁴²

ABD gücünün düşüşü verili hale gelmiş, ancak Akademisyenler böyle bir düşüşün gelecekteki dünya düzeni üzerindeki sonuçları konusunda fikir ayrılığına düştüler: Dünya, örneğin Roma İmparatorluğu gibi Amerikan hegemonyasının tamamen çöküp yeni hegemonya yükselişine tanık olacak mı? Yoksa ABD uluslararası hiyerarşide bir numaralı güç olarak mı kalacak, ama tek güç olmayacak mı? Stephen Gill, "Hegemonya dünya sisteminde geçici ve kısa bir durumdur" onaylamıştır. Buna göre, ekonomik üstünlüğün kaybedilmesi ile yeni ekonomik ve askeri güç merkezlerinin yükselişinin bir araya gelmesi kaçınılmazdır". Böylece ABD tek taraflı politikalar yapamayacak, çoğulcu ve katılımcı bir yaklaşım benimsemek zorunda kalacaktır.⁵⁴³ Aynı bağlamda Wallerstein, ABD hegemonyasına katkıda bulunan aynı faktörlerin (ekonomi ve askeri güç) onun altını oyacağına işaret ederek, ABD hegemonyasının düşüşünün yeni olmadığını, 1970'lerden itibaren başladığını iddia etmiştir.⁵⁴⁴ Keohane, ABD'nin kendi düzen kurallarını baltalaması sonucunda Amerikan hegemonyasının neden sona erdiğini açıklamaktadır. Hakim gücün düzen kurallarını koyması ve uygulaması gerekmektedir. Ancak hegemonik güç, bu kendi kendine kurulmuş kuralların altını oymaya kalkıştığında, sistem çökmeye başlamış. Sistem çökerken, yeni yükselen güçler hegemonik devletle rekabet etme arzusundadır. Burada, demokratik olmayan modeli, devlet güçlerinin egemenliği, ABD ve Avrupa'ya eşdeğer GSYİH'sı, güçlerin konsolidasyonu sonucu iç anlaşmazlıklardan uzaklığı ve "Asya Enternasyonalı Altyapı Bankası" gibi ekonomik liberal olmayan kurumlarıyla Çin, temel rakiptir.⁵⁴⁵ Kit Waterman ve Doug Stokes, Amerika'nın devam eden göreceli düşüşünün, onu bir tür "emperyal aşırı gerilme" ya da Lip.mann Boşluğu (ulusun taahhütleri ile ulusun gücü arasındaki bir dengesizlik) oluşturabilecek bir kaynak tahsisi sorununa çekmesini beklerken.⁵⁴⁶

⁵⁴⁰Barry Buzan and Michael Cox, *Ibid*, p.2:11.

⁵⁴¹Michael Cox, “Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West?”, *Ibid*, p.369: 372.

⁵⁴²Barry Buzan, Russia in the Post-Cold War international order, *Ibid*, 2021, p.223.

⁵⁴³Stephen Gill, “American Hegemony: Its Limits and Prospects in the Reagan Era”, *Journal of International Studies*, Volume.15, Issue 3, 1986, p. 311: 336.

⁵⁴⁴Immanuel Wallerstein, *The Decline Of American Power: The U.S. in a Chaotic World*, New York, The New Press, 2003, p.2:4&22.

⁵⁴⁵Robert Keohane, “After Hegemony Cooperation is Still Possible”, *The International Spectator*, Volume 50, Issue 4, 2015, p.92: 94.

⁵⁴⁶Kit Waterman and Doug Stokes, *Ibid*, p203: 227.

Joseph Nye, ABD'deki düşüşün mutlak değil, göreceli olduğunu iddia ettiğinde en iyimsermiştir. Uluslararası düzenin artık "Amerikan Dönemi" olmadığını kabul etmesine rağmen aynı zamanda "Amerikan sonrası dünyada" olmadığını ileri sürmüştür.⁵⁴⁷ Çin başta olmak üzere diğer ülkelerdeki "güç kaynaklarının birikmesi" sonucunda⁵⁴⁸ Nye, "sırada kim var?" sorusunu "Hiç kimse" diyerek yanıtlamıştır, çünkü bir güç dağılımı vakasının ABD'yi dünya düzenini kontrol edemez hale getireceği yerdur.⁵⁴⁹ Nye, Çin'in yükselişini, eski bir büyük güç olan ve geleneksel çekici kültürüyle dünyanın en büyük ticaret ortağı ve yumuşak güç devleti olarak tekrar geri gelen bir ülke için bir "yeniden ortaya çıkma" veya "kurtarma" durumu olarak nitelendirmiştir.⁵⁵⁰ Güç dağılımını, askeri gücün yoğun yoğunlaşmasının ve ekonomik gücün geniş yayılımının görüldüğü bir satranç oyununa benzemektedir.⁵⁵¹ Ancak Nye, ABD'nin önde olduğu jeostratejik göstergeler (Ekonomi, Askeri güç, yumuşak güç ve ittifak sayısı) denklemi göz önüne alındığında, Çin'in Uluslararası düzende ABD'nin yerini alamayacağını belirtmiştir.⁵⁵²

Bu görüşe göre, ABD ekonomisinin kalitesi, büyüklüğü ne olursa olsun Çin ekonomisinden üstündür. Ayrıca Amerikan Askeri gücü Çin'in 4 katıdır. Bu arada ABD, yumuşak güç ve ittifak sayısı açısından Çin'i geride bırakmaktadır. "William Rugh" bu bakış açısını destekleyip Araplar da dahil olmak üzere insanların Amerikan ticari ve kültürel ürünlerinin iyi tüketicileri olduklarını ve aynı zamanda Amerikan yaşam tarzına ulaşmaya çalıştıklarını iddia etmiştir.⁵⁵³ Dolayısıyla Çin, uluslararası sistemi dönüştürmeyi başaramamaktadır, daha ziyade nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır. Bu doğru olabilir ama bu görüş Çin'in tedrici ilkesini göz ardı etmektedir. ABD ekonomisini sadece 30 yılda büyüklük olarak geçen devlet, kalite olarak da onu geçebilmektedir. Çin'in askeri gücü ABD'ninkiyle eşdeğer olmasa bile, caydırıcılık sağlamak ve ABD'nin tek taraflı önlemler alamadığını kanıtlamak için yeterlidir. Nye, Trump döneminde her ikisinin de düşüşünü vurgulayarak, yumuşak güç ve müttefik sayısı açısından Amerikan üstünlüğü konusunda kendisiyle çelişmektedir. Haziran 2018'de Çin, ŞİÖ'nun "Daha Açık Bir Dünya Ekonomisi" zirvesine ev sahipliği yaparken, Trump uluslararası toplum normlarını reddettiğini açıklıyormuş.⁵⁵⁴ Çin'in yumuşak güç terimleriyle, Nye daha önce Çin'in yumuşak gücünün arttığını, Pekin'in çekici bir kültüre sahip olduğunu, Çin dil ve kültür merkezlerinin çoğalması,

⁵⁴⁷Joseph S. Nye, *The Myth of Isolationist America*, Project Syndicate, 2014.

⁵⁴⁸Joseph S. Nye, "The Twenty-First Century Will Not Be a "Post-American" World", *International Studies Quarterly*, Volume 56, Issue 1, 2012, p.215: 216.

⁵⁴⁹Joseph S. Nye, *Is the American Century Over?*, Cambridge, Polity Press, 2015, p82&98.

⁵⁵⁰Joseph S. Nye, "The Challenge of China", Stephen Van Evera (der.): *How to Make America Safe: New Policies for National Security*, Cambridge University, Tobin Project, 2006, p74.

Joseph S. Nye, "The Future Of U.S. – China Relations", *Brazilin Journal Of International Relations*, Volume 4, Issue 1, 2015, p.10: 19.

⁵⁵¹ Joseph S. Nye, The Future of American Power Dominance and Decline in Perspective, *Ibid*, p. 2.

⁵⁵²Michael Cox, "Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West?", *Ibid*, p.373: 379.

⁵⁵³William Rugh, *American soft power and public diplomacy in the Arab world*, Palgrave Communications, Volume 3, 2017, p2:7

⁵⁵⁴Joseph S. Nye, "The rise and fall of American hegemony from Wilson to Trump", *Ibid*, p. 63: 76.

China Radio International ve artan sayıda yabancı öğrenci sayesinde artık uluslararası bir kültüre dönüştüğünü belirtmiştir. yumuşak gücün yükselişi, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde, Pekin modelini liberal düzen modelinden daha popüler hale getirmektedir.⁵⁵⁵

3) Geri Kalanların Yükselişi ve Ortadoğu

ABD'nin güçlerinin azalması, dünyanın hegemonik gücü olarak statüsünü etkilemeyeceği varsayımını kabul etsek bile, artık diğer yükselen güçleri caydıramayacağı gerçeği devam etmektedir. Buradaki en net örnek Ortadoğu, 2011'den beri ABD artık bölgedeki tek hakim güç değildir.⁵⁵⁶ Ortadoğu'da aktörlerin konumlarındaki değişimin ve göreceli etkisinin bölgenin şekillenmesinde büyük etkisi vardır. ABD|AB'nin Çin-Rus eksenine lehine göreceli nüfuz kaybının, bölgedeki uzun vadeli Amerikan güç dengesini baltaladığı yerde. Buna karşılık Çin, ekonomik ve askeri anlamda varlığını artırmıştır. Çin'in petrol ihtiyacının %87,16'sını bölgeden ithal ettiği göz önüne alındığında,⁵⁵⁷ ABD'nin enerjide kendi kendine yeterliliği ışığında Pekin ile ikili ilişkileri bir fırsat olarak gören Körfez krallıkları ile ilişkilerini güçlendirmiştir.⁵⁵⁸ Böylece Ortadoğu, Çin'in ekonomik güvenlik alanı içinde yer almıştır.⁵⁵⁹ Bu arada Pekin, 191 milyar doların üzerinde Arap ülkeleriyle ikinci en büyük ticaret ortağı ve Mısır, Suudi Arabistan ve İran gibi birçok önemli ülkenin ilk ortağı olmuştur. Aynı zamanda Çin, Türkiye'nin en büyük mal ihracatçısı konumundadır.

2010:2018 arasında Çin, 13 Arap ve Orta Doğu ülkesiyle 'kapsamlı stratejik ortaklıklar' kurdu, bu ülkelerden bazıları Suudi Arabistan & İran, Cezayir & Fas gibi birbirine düşmandır. Zorunlu olarak, KYG ile ekonomik bağlar daha da güçlenmiştir. Dünya ⁵⁶⁰ bankasına göre, 2000 ile 2019 yılları arasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın ihracat ve ithalatındaki ABD payı sırasıyla %7'den %3,24'e ve %11,67'den %9,78'e gerilemektedir. Öte yandan, Çin'in ihracat ve ithalatındaki payı aynı dönemde sırasıyla %1,58'den %3,15'e ve %3,7'den %14,65'e çıkarak ülkeyi bölgenin en önemli ticaret ortağı haline getirmektedir.⁵⁶¹ Artan ekonomik çıkarlarla birlikte Çin'in çıkarlarını güvence altına alması gerekmektedir. öyle bir hedef ki bölge ülkelerinin hedefleri ile iç içedir. ABD'nin bölgesel krizlere yönelik tereddütlü davranışı, Washington'un güvenliği sağlama

⁵⁵⁵Joseph S. Nye, "The Rise of China's Soft Power", *The Wall Street Journal*, 2005, p.

⁵⁵⁶Silvia Colombo & Eduard Soler Lecha, *Ibid*, p.408: 415.

⁵⁵⁷"China Product Imports from Middle East & North Africa 2019", *World Bank*, 2019.

⁵⁵⁸Kristina Kausch, "Competitive Multipolarity in the Middle East", *The International Spectator*, Volume 50, Issue 3, 2015, p. 2:7.

⁵⁵⁹Altay Atlı, "A View from Ankara: Turkey's Relations with China in a Changing Middle East", *Mediterranean Quarterly*, Volume 26, Issue 1, 2015, p.118.

⁵⁶⁰Bingbing Wu, *Ibid*, p.444: 453.

⁵⁶¹"Middle East & North Africa trade balance, exports and imports by country and region 2000", The World Bank, 2000.

"Middle East & North Africa trade balance, exports and imports by country and region 2019", The World Bank, 2019.

taahhüdüne ilişkin endişeleri artırmıştır.⁵⁶² Dolayısıyla Çin, bu boşluğu doldurmak için bölgede askeri olarak devreye girip şu şekilde yapmış: Lübnan ve Sudan'daki BM barışı koruma birliklerine katkıda bulunmak; Aden Körfezi'ndeki savaş gemisi hatlarının korunmasına yardımcı olmak; Akdeniz'de askeri gemiler konuşlandırarak Suriye kimyasal silahlarının imhasına katkıda bulunmak, 2014 ve 2017 yıllarında Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndaki askeri tatbikatlara katılmaktır.

Siyasi olarak Çin, Orta Doğu'daki tüm taraflarla iyi ilişkiler sürdürme eğiliminde. Örneğin, Çin'in Suudi Arabistan ve İran, Suriye'deki Esad rejimi ve çeşitli muhalif mezheplerle iyi ilişkileri vardır. Ayrıca Pekin, farklılıklarına rağmen (Mübarek, Müslüman Kardeşler ve Sisi) birbirini takip eden Mısır rejimleriyle de iyi ilişkiler sürdürmüştür.⁵⁶³ Bu arada Çin, Arap-İsrail çatışması için iki devletli çözümü desteklediği, İran Nükleer anlaşma müzakerelerine katıldığı, (3) BMGK'da Suriye rejimini 6 veto ile desteklediği ve tüm siyasi ve diplomatik meselelere müdahil olmuştur. Aynı zamanda muhalefet gruplarını da 4 kez Çin'i ziyaret etmeye davet etmiştir. Buna karşılık, 2016 Çin-Arap devletleri işbirliği Forumu kapsamında Arap ülkeleri, Çin anlatılarını benimsedikleri Tayvan sorunda Çin'i desteklediler.⁵⁶⁴

Rusya ile ilgili olarak şunları başarmıştır: Birincisi: Uluslararası süreçlerde ağırlığı olan süper bir güç olarak kendini yeniden öne çıkarmak ve Moskova'nın çıkarlarının dikkate alındığı çok kutuplu bir sistem kurmaktır. Arap ayaklanmalarından bu yana Rusya, halihazırda aşınan Amerikan hegemonyasına meydan okuyarak uluslararası veya en azından çok bölgesel bir güç olarak statüsünü yeniden tasvir etmeye çalışmaktadır. Rusya, Suriye rejimini destekleyerek, Esad rejiminin düşmesini engelleyerek ABD'nin bölgedeki çabalarının boşuna olduğunu iddia edebilmiştir. Yakın zamana kadar bazı gözlemciler Esad rejiminin savaşı kaybettiğini düşünüyorlardı, ancak Rus müdahalesi savaş alanındaki ivmeyi etkilemiştir, bu nedenle Moskova bölgedeki nüfuzunu elinde tutmaktadır. Moskova'nın gösterdiği şey, krizi çözmeye yönelik her türlü çabanın onun çıkarlarını hesaba katması gerektiğidir.⁵⁶⁵ Bu arada Moskova, Mısır'da 2013 sonrası rejimi memnuniyetle karşılamıştır. Ayrıca, Tahran ile genişleyen ekonomik bağlar yoluyla İran yaptırım sisteminin dağılmasının ana nedeniymiş.⁵⁶⁶ İkincisi: Sovyetler Birliği'nin çöküşünden önceki durumla aynı, Moskova yanlısı bir ittifak oluşturmak. Moskova, ortakların kaybının nüfuz kaybına yol açtığını fark etmiştir. Bu yüzden sadık rejimlere verdiği rakipsiz destekle sadakat kazanmaya çalışmaktadır. İyi bir örnek, askeri, istihbarat ve ekonomik yardım

⁵⁶²Kristina Kausch, *Ibid*, p. 2:7.

⁵⁶³Alexander Neill, "China and the Middle East", *Middle Eastern Security*, Volume 54, Issue 447, 2014, p.207: 215.

⁵⁶⁴Bingbing Wu, *Ibid*, p 444: 455.

⁵⁶⁵Joseph S. Nye, "The Russian Connection Between Syria and Ukraine", *The National Interest*, February 17, 2016, p.3.

⁵⁶⁶Pavel K. Baev, "Russia as Opportunist or Spoiler in the Middle East?", *The International Spectator*, Volume 50, Issue 2, 2015, p9:19.

alan Suriye rejimine yaklaşık on yıldır sürekli olarak sunulan destektir.⁵⁶⁷ 2015 ve 2021 yılları arasında Rusya, Suriye'deki askeri operasyonlarına yaklaşık 6 milyar dolar harcamıştır. Üçüncüsü: Kendini Batı korumasına bir alternatif olarak sunmaktır. Arap Baharı'nın ardından Ortadoğu'da değişen güvenlik ortamına yönelik ABD'nin belirsiz politikasının bıraktığı boşluk, Rusya'nın pastadan pay alma konusunda ABD'nin sorumluluğunu almasına izin vermiş ve bölgesel aktörleri dış bağlarını çeşitlendirmeye zorlamıştır. örneğin Rusya-Suudi Arabistan yakınlaşmasıdır.⁵⁶⁸ Dördüncüsü, silah ve enerji anlaşmaları yoluyla Ortadoğu ülkeleri içinde ve üzerinde kalıcı etki elde etmektir. Rusya, Kahire, Bağdat, Tahran, Beyrut, Trablus ve Cezayir'in ana silah tedarikçisi olmuştur. Ayrıca Suriye ve Kıbrıs'ta askeri üsleri vardır. Buna göre, Orta Doğu Rusya'dan ikinci büyük silah ithalatçısı olmuştur. Rusya ayrıca gücün sadece silahlarla değil, kaynaklara, özellikle de enerjiye erişimle ölçüldüğünü fark etmiştir. Ankara, Tel Aviv, Beyrut, Şam, Bağdat ve Kürt Bölgesel Yönetimi ile enerji anlaşmaları imzalamıştır.⁵⁶⁹

4) Washington Konsensüsünün Baltalanması

Amerikan hegemonya düzenini baltalamaya yönelik tüm bu çabalarda Çin, mevcut modelin yerini alabilecek en başarılı modeli sunmuştur. Çin'in siyasi ve ekonomik olarak küresel etkisi, bazılarının Pekin'in "kapalı siyasi sistem" ile "devlet kapitalizmi" arasındaki ilişki modelinin "demokrasi" ile piyasa kapitalizmini birbirine bağlayan Batı modelinin yerini alma olasılığını sorgulamasına yol açmıştır. Uzun bir süre "Washington konsensüsü", "tarihin sonu" ve ülkeleri kalkınma yoluna koymanın tek yolu olarak ifade edilmesine rağmen tam tersi olmuştur. Washington Mutabakatı ve onun sabit koşulları, birçok ülkeyi yoksulluk ve siyasi kaosa sürüklemiştir. Washington Uzlaşması, herkesin ölümüyle sonuçlanan birden fazla hasta için sabit bir tedaviye benzetilmektedir.⁵⁷⁰ IMF ve DB politikalarının Başarısızlığı, ekonomik doktrinin kendisinin değil, pratikteki bir başarısızlık olarak gerekçelendirilmiştir. Öte yandan Çin, iki çelişkili tarafı birleştirmeyi başarmıştır; birincisi, ekonominin uluslararasılaşması, özelleştirme ve serbestleştirme politikaları ve kapitalist gelişmeyi içermektedir. İkincisi ise devlet güdümlü ekonomi. Böyle bir ilişkide, örneğin, Çinli çok uluslu şirketlerin ikili bir rolü vardır: serbest piyasa koşullarına bağlılık ve aynı zamanda, devlete ait bir şirketin sorumluluklarını sürdürmüştür.⁵⁷¹

⁵⁶⁷Nikolay Kozhanov, "Russian Sup.ort For Assad Regime: is there a red line", *The International Spectator*, Volume 48, Issue 2, June 2013, p.30.

⁵⁶⁸Leonid Issaev, "Russia and the New Middle East", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3, 2021, p.424: 433.

⁵⁶⁹Stephen Blank, "Russia's New Presence in the Middle East", *American Foreign Policy Interests*, Volume 37, Issue 2, 2015, p.69: 73.

⁵⁷⁰Matt Ferchen, "Whose China Model is it anyway? The contentious search for consensus", *Review of International Political Economy*, Volume 20, Issue 2, 2013, p.390: 400.

⁵⁷¹Naná De Graaff and Bastiaan Van Apeldoorn, "US-China relations and the liberal world order: contending elites, colliding visions?", *International Affairs*, Volume 94, Issue 1, 2018, p.113–131.

Öyleki, Çin, düşük vergiler, güçlü altyapı, işgücü piyasası esnekliği ve rekabet gücü ve Doğrudan yabancı yatırım (DYY) çekiciliği gibi seçici unsurları uygulayarak serbest piyasadan faydalanabilmiştir. Aynı zamanda Çin, komünist partinin stratejik sektörler, ana sanayiler ve merkez bankası üzerinde tam kontrole sahip olduğu devletin rolünü desteklemiş ve savunmuştur.⁵⁷² Ayrıca, devlet liderliğindeki model, Çin'in başlıca ekonomik sektörleri için korumacı bir politika izlemesini, ücretleri ve faiz oranlarını düşürmesini, çevresel maliyetleri düşürmesini, ihracatı artırmak için zayıf bir para birimini korumasını ve yerel tüketimi azaltmasını sağlamıştır.⁵⁷³

"Çin kapitalizmi" modeli, her düzeyde bazı başarılarla birleştirilmiştir. Yurtiçinde Çin, yıllık %10'luk büyüme ile önemli bir ekonomik gelişme kaydetmiştir. 3 on yılda 500 milyonu yoksulluktan kurtarmayı başarmıştır.⁵⁷⁴ Küresel olarak, 2008 mali krizinde Çin derinden etkilenmemiş, daha ziyade o dönemde batılı ülkelere kredi ve mali yardım üretmiştir. Bu arada Çin, 2018 yılında 235 milyar doları aşan bir tutarla dünyanın en büyük doğrudan yabancı yatırım sahibi olmuştur. korona krizinin bir sonucu olarak, Çin'in doğrudan yabancı yatırımı 333,9 milyar dolar değerinde dünyanın en büyük ikinci ülkesi haline gelmiştir.⁵⁷⁵ Bu başarı, Çin modelinin tanıtılmasına yardımcı olmuştur. Buna göre Çin, ilk kez ABD'nin yetersiz planına başvurmak zorunda kalmayan gelişmekte olan ülkeler için bir rol model olarak gösterilmektedir. Bunun yerine, siyasi yönelimlerini takip edebilir ve aynı zamanda stratejik çıkarlara dayalı ve ahlaki koşullardan bağımsız ortaklar ve ekonomik destekçiler bulabilmektedir.⁵⁷⁶

Diğer bir deyişle, yüksek büyümesi, istikrarı ve iyileştirilmiş yaşam standartları ile piyasa demokrasisi veya piyasa kapitalizmi arasında bir seçim yapılması durumunda, gelişmekte olan ülkeler, özellikle liberal olmayan ülkeler, Çin esintisinden etkilenen ikinci seçeneği tercih etmişlerdir.⁵⁷⁷ Çin'in küresel mali krizle yüzleşme yeteneği ve Avrupa kıtasına yönelik kurtarma paketleri, otoriterlik modelini desteklemiştir.⁵⁷⁸ Aslında Çin'in yükselişine karşı yaygın bir muhalefet yoktur. Aksine verimli olabilecek ekonomik sonuçları için arzu edilmiş olarak görülmektedir.⁵⁷⁹ Bölgesel olarak, Çin, aşağıdakiler de dahil olmak üzere bazı büyük projeler aracılığıyla, hedeflerine uygun bir bölge-ötesi kurumsal çerçeve oluşturmayı başarmış: Asya

⁵⁷²Suisheng Zhao, "The China Model: can it replace the Western model of modernization?", *Journal of Contemporary China*, Volume 19, Issue 65, 2010, p.419: 433.

⁵⁷³Randall Peerenboom, "China and the middle-income trap: toward a Post Washington", Post Beijing Consensus, *The Pacific Review*, Volume 27, Issue 5, 2014, p. 664: 650.

⁵⁷⁴Mustafa Yagci, A Beijing Consensus in the Making: The Rise of Chinese Initiatives in the International Political Economy and Implications for Developing Countries, *Perceptions*, Volume XXI, Issue 2, 2018, p.30: 45.

⁵⁷⁵"Global FDI flows surge 88% in 2021, rising above pre-pandemic levels", Organization For Economic Cooperation & Development (OECD), 2021, p.10.

⁵⁷⁶Suisheng Zhao, *Ibid*, p.419: 433.

⁵⁷⁷Matt Ferchen, *Ibid*, p.390: 400.

⁵⁷⁸Randall Peerenboom, *Ibid*, p.664: 650.

⁵⁷⁹Barry Buzan, "The Logic and Contradictions of 'Peaceful Rise/Development' as China's Grand Strategy", *Ibid*, p.393: 409.

Altyapı Yatırım Bankası; Yeni İpek Yolu Projesi; Dünya çapında 60'tan fazla eyalet arasında bağlantı kurmayı planlayan KYG; Yeni BRIC Kalkınma Bankası; ve Asya Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi.⁵⁸⁰

5) AB Normlarının Çöküşü: İlham Veren Modeli Baltalamak

Avrupa Birliği, ABD'den daha iyi değildir. 2008 mali krizi, Yunanistan borç krizi, Ukrayna krizi, Brexit ve Brüksel ve Paris'teki terör saldırıları, birçok Avrupa ülkesinde aşırılıkçı partilerin yükselişi, Avrupa ülkelerinde radikalleşme gibi birbirini takip eden bir dizi kriz sonucunda Avrupa Birliği artık küresel olarak etkili bir varlık değildir.⁵⁸¹ Mülteci krizinin ve artan siyasi ve ekonomik belirsizliğin bir sonucu olarak, AB, üyeleri arasındaki dayanışmadan yoksun hale gelmiştir.⁵⁸² AB ikiye bölünmüş durumda olmuştur. İlk grup, borçlu ülkelerin hükümetleri ve çok daha fazla mülteciye ev sahipliği yapan açık sınırları olan devletler de dahil olmak üzere yük paylaşımını desteklemiştir. Alacaklı ülkeler ve az sayıda mültecinin geldiği ülkeleri de dahil olmak üzere ikinci grup, sıkı düzenlemeleri tercih etmiştir. İkinci grup, krizin ortak bir politika başarısızlığından değil, doğrudan etkilenen devletlerin bireysel politika başarısızlığından kaynaklandığını savunduğu için, başkalarının hataları olarak gördüklerinin maliyetlerini paylaşmayı reddetmiştir.⁵⁸³ Aynı zamanda, Avrupa şüpheciliği akımları tarafından daha zayıf bir Avrupa kimliği duygusu ortaya çıkmıştır. Radikal sağ partiler, devlet üzerindeki kontrolü geri alma ve egemenliği yeniden tesis etme çağrısında bulunmuştur.⁵⁸⁴ Bu, birliğin kendisinin hayatta kalmasını tehdit edip güçlü bir Avrupa şüpheciliği ve çoğulculuk karşıtlığı dalgasını motive etmiştir.⁵⁸⁵ Şaşırtıcı bir şekilde, bu taraflar Avrupa projesini bir bütün olarak ortadan kaldırma yeteneklerini zaten onaylamışlardır. Buradaki en iyi örnek İngiltere'deki UKIP kampanyasıdır.⁵⁸⁶ Bu arada, tıpkı geçen yüzyılda İtalya ve Almanya'da olduğu gibi, faşist hareketlerin iktidara geri dönme olasılığı konusunda büyük endişeler doğmuştur. Ulusal Cephe lideri, Macaristan'daki aşırı sağın lideri “Marine Le Pen” ve aşırı sağ parti UKIP'in lideri “Nigel Farage”, hepsi “faşist” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸⁷ Bu tür milliyetçi hareketler (Sert Avrupa şüpheciliği hareketleri), Avrupa

⁵⁸⁰Mustafa Yagci, Ibid, p. 30: 45.

⁵⁸¹Claudia Postelnicescu, “Europe’s New Identity: The Refugee Crisis and the Rise of Nationalism”, *European Journal of Psychology*, Volume 12, Issue2, 2016 203–209.

⁵⁸²Cerem Cenker Özeka & Tarık Oğuzlu, Ibid, p.795: 701.

⁵⁸³Philip. Genschel &Markus Jachtenfuchs, “From market integration to core state powers: the Eurozone crisis, the refugee crisis and integration theory”, EUI Working Paper RSCAS2017/26, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2017.

⁵⁸⁴Hanspeter Kriesi, “Backlash Politics against European Integration”, *The British Journal of Politics and International Relations*, 2020, p.1:10.

⁵⁸⁵Başak Alpan, “The Impact of EU-based Populism on Turkey-EU Relations”, *The International Spectator*, Volume 54, Issue 4, 2019, p.17: 27.

⁵⁸⁶Sara B. Hobolt, “The Brexit vote: a divided nation, a divided continent”, *Journal of European Public Policy*, Volume 23, Issue 9, 2020, p.1259:1277.

⁵⁸⁷Filiz Zabcı, “Aşırı Sağ Popülizm: Kılık Değiştirmiş Faşizm mi?”, *Monthly Review*, Issue 2, 2020, p.27: 43.

entegrasyonunun geri kalanını tehdit etmiştir. Ülkelerinin AB üyesi olarak kalmasına karşı çıkmaktadır ve ulus-devlet düşmanı olarak ulusüstücülüğü görmektedir.⁵⁸⁸ Dramatik bir şekilde, AB bir kurumsal statüko çöküşüyle karşı karşıya.⁵⁸⁹ Bu başarısızlıklar iki ana sonuca yol açmıştır. Birlik, dış politikasını etkileyen ve rolünü ve prestijini zayıflatan evi düzeltmeye çalışmakla meşgul olmuştur.⁵⁹⁰ Demokrasi ve refah arasındaki hipotez bağlantıları başarıyla sorgulandığı için Türkiye gibi ülkeleri melez bir siyasi sistem ile devlet kapitalizmini birleştiren farklı bir modele yönelmeye sevk etmiştir.⁵⁹¹

Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'in 1999'da yaptığı "AB, Türkiye'nin aktif olarak katılmaya çalıştığı bir medeniyet projesidir" şeklindeki resmi açıklaması ile dönemin Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmamasının dünyanın sonu olmadığını söylemesi ve ŞİÖ'nün çok daha iyi ve daha güçlü olduğunu da sözlerine eklemesi arasında,⁵⁹² Avrupa-Türkiye ilişkilerinin geri dönülmez bir bozulma noktasına geldiği netleşmektedir. Alternatiflerin mevcudiyeti ile Türkiye yüzünü Avrupa'dan Asya'ya çevirmiştir. Bu, Türkiye'nin Avrasya ülkeleriyle bir serbest ticaret anlaşması imzalama girişiminde ve Ankara'nın ŞİÖ'ye katılma niyetinin resmi açıklamasında açıklamıştır.⁵⁹³

Bu arada Türk rejimi, birliğe katılmakla elde edilemeyen, Ankara'nın üstün geleceği pragmatik ilişkiler kurarak elde edilebileceğini anlamıştır. Türkiye'nin Avrupa ilişkileri, değerlere ve ortak normlara dayanmaktan, AB'nin çeşitli maddi ve manevi tavizleriyle iki taraf arasında işlevsel işbirliğinin ortaya çıktığı güvenlik kaygıları ve pragmatik çıkarlara doğru kaymıştır. Burada en önemli örneğin 2016 Mülteciler anlaşması.

2016 Mülteciler anlaşması, Avrupa standartlarının yıkıldığını ve reelpolitik için bir tercihi temsil ediyormuştur. Avrupa Birliği, Türkiye'den Yunanistan'a mülteci akışını engellemek karşılığında: (1) Katılım sürecini etkinleştirmektedir; (2) vizeleri serbestleştirme sözü vermiştir ve (3) Ankara'ya 3 milyar dolarlık yardım sağlamıştır.⁵⁹⁴ Anlaşma, anlaşmanın yapıldığı tarihten sonra mültecilerin Türkiye'ye yerleştirileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda, başarısız sığınma başvuru sahipleri (zaten AB'de bulunan mülteciler) güvenli bir ülke olarak Türkiye'ye gönderilecekti. AB mülteci yasası ve "geri göndermeme" ilkesi, "güvenli bir ülkeye" olmadığı

⁵⁸⁸Sofya Vasilopoulou, "European Integration and the Radical Right: Three patterns of op.osition" Cas Mudde (der), *The Populist Radical Right: A Reader*, London, Routledge, 2017, p124: 137

⁵⁸⁹Sevilay Kahraman, "Turkey and the European Union in the Middle East: Reconciling or Competing with Each Other?", *Turkish Studies*, Volume 12, Issue 4, 2011 p.710.

⁵⁹⁰Bahadır Dinçer & Mustafa Kutlay, "The Arab Spring: A Game Changer in Turkey-EU Relations?", *Perspectives on European Politics and Society*, Volume 14, Issue 4, 2013, p.426: 427.

⁵⁹¹Karabekir Akkoyunlu & Kerem Öktem, "Existential insecurity and the making of a weak authoritarian regime in Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 16, Issue 4, 2016, p.516: 517.

⁵⁹²Cerem Cenker Özeka & Tarık Oğuzlu, *Ibid*, p.695.

⁵⁹³Gözde Yılmaz, "Post-truth politics in the 2017 Euro-Turkish crisis", *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 27, Issue 2, 2019, p.2:7.

⁵⁹⁴Tarık Oğuzlu, "Turkish foreign policy at the nexus of changing international and regional dynamics", *Turkish Studies*, Volume17, Issue1, 2016, p.64: 65.

sürece bir mültecinin sınır dışı edilmesini engeller. Güvenli devlet, Türkiye'deki gerçek durumla uyuşmayan demokratik ve insan hakları standartlarına bağlı olmalıdır. Sınır muhafızlarının şiddet ve kötü muamele eylemlerine ilişkin artan raporlar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası Af Örgütü ayrıca, yasadışı gözaltı ve mültecilerin Suriye'ye geri dönmeye zorlamasıyla ilgili başka vakaları da açıklamıştır. Mülteci karşıtlığı genel Türk nüfusu arasında da yükselmektedir.⁵⁹⁵

AB, Türkiye'nin demokratik normlara saygılı bir ülke olduğunu zımnen kabul ettiği için aynı konudaki ihlallere yönelik hiçbir eleştiri yapılamaz.⁵⁹⁶ Böyle bir ilişkide eğer AB Türkiye'yi eleştirirse, bu daha fazla mültecinin tüm Avrupa'ya akması anlamına gelmektedir. Böylece Avrupa, demokratik kaygıları hiçe sayarak mülteci akışının engellenmesi karşılığında Ankara'nın şartlarına razı olmuştur. Buradaki en dikkat çekici örnek, Avrupa Komisyonu'nun 2015 seçimlerinden sonra Türkiye'nin demokratik gelişimine ilişkin raporunun yayınlanmasını ertelemeiydi. Bunun için eski AB Ankara büyükelçisi, AB'nin hukukun üstünlüğü, yönetim ve demokratik standartlardan vazgeçmesini "Avrupa Birliği, Erdoğan'ın önünde diz çökmüştür" olarak nitelendirmiştir.⁵⁹⁷ Ayrıca Merkel'in Ankara ziyareti gibi karşılıklı resmi ziyaretler siyasi rejime meşruiyet kazandırmıştır.⁵⁹⁸

Türkiye, mülteci akışını engelleme verip sözünü çoktan yerine getirmiş olsa da, AB, üyelik sürecini hızlandırma ve Türk vatandaşlarına AB vizelerini serbestleştirme sözü vermesine rağmen hiçbir şeyi yerine getirmemiştir. AB, bazen vize serbestliğinin tam üyeliğe dayandığını ve bazen de Ankara ile AB arasındaki "özel ortaklığın" tam üyelikten daha değerli olabileceğini belirterek Mülteci Sözleşmesi kapsamındaki sorumluluklarından geri adım atmıştır. Buna karşılık, Cumhurbaşkanı Erdoğan Avrupa'nın geri çekilmesini "siyasi ahlaksızlık" olarak nitelendirip sınırları açıp mültecilerin geçmesine izin vermekle tehdit etmiştir.⁵⁹⁹ Böyle bir tehdit 2020'de zaten uygulanmıştır. Türkiye sınırını açıp ve mültecileri Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarına taşımak için otobüsler sağlamıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği, "güvenli devlet" kavramı Türkiye'de geçerli olmamasına rağmen, ilki Türkiye'ye yerleştirerek mültecileri iki kez riske atmıştır. Bu, Türk siyasi sisteminin mültecileri pazarlık kozu olarak kullanılmasına izin vermiştir. Avrupa Birliği'nin sınırı geçmek isteyen mültecilere, Birliğin insan hakları ilkeleriyle çelişen acımasız muamelesinde ikinci unsurdur.⁶⁰⁰

⁵⁹⁵Lisa Haferlach and Dilek Kurban, "Lessons Learnt from the EU-Turkey Refugee Agreement in Guiding EU Migration Partnerships with Origin and Transit Countries", *Global Policy*, Volume8, Issue4, 2017.

⁵⁹⁶Isaac Kfir, "A Faustian pact: Has the EU-Turkey deal undermined the EU's own security?", *Comparative Strategy*, Volume 37, Issue3, 2018, p.207: 215.

⁵⁹⁷Natalie Martin, "From Containment to Realpolitik and Back Again: A Realist Constructivist Analysis of Turkey-EU Relations and the Migration Issue", *Journal of Common Market Studies*, Volume57, Issue 6, 2019, p.6: 15.

⁵⁹⁸Beken Saatçioğlu, "The European Union's refugee crisis and rising functionalism in EU-Turkey relations", *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 2, 2019, p. 1&2&10.

⁵⁹⁹Gözde Yılmaz, Post-truth politics in the 2017 Euro-Turkish crisis, *Ibid*, p.2: 7.

⁶⁰⁰Helena Smith & Mattha Busby, "Erdoğan says border will stay open as Greece tries to repel influx", *the Guardian*, 2020.

B) Batı Kampına Katılma Teşviklerinin Sonu

Bir önceki kısımdan, Batı kampının artık diğer ülkelerin katılmaya çalıştığı kazanan kamp olmadığı ve artık tek kamp olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Türkiye gibi orta ülkelerin çıkarlarını maksimize etme umuduyla ilişkilerini çeşitlendirmelerini sağlayan alternatifler ortaya çıkmıştır. Burada, Ankara-Batı ilişkilerinde artan düşmanlıkla birlikte Batı kampına katılma teşvikleri de artık mevcut değildir. Bir yandan Batı, Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımı azaltmıştır ve hatta ABD yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. AKP hükümeti ise demokrasiye alternatif olarak hibrit sisteme geçtiği için artık siyasi desteğe ihtiyaç duymamaktadır.

1) Türkiye-ABD İlişkilerinde Çatışma Alanları

ABD-Türkiye ikili ilişkileri AKP'nin ilk on yılında Irak'taki Kürtlerin geleceği, sözde Ermeni soykırımının tanınması, üçlü Tahran Ortak Deklarasyonu, Tel Aviv ile kötüleşen ilişkiler, ve Ankara'nın Gazze'ye desteği konularında birçok anlaşmazlık yaşasa da, iki ülke arasındaki ittifak hâlâ varlığını sürdürüyormuş. Washington, Türkiye'yi "stratejik ortak" ilan edip⁶⁰¹Amerikan Başkanı, Türk mevkidaşını "Dost" ve "olağanüstü bir ortak" olarak nitelendirmiştir.⁶⁰²Arap ayaklanmalarının patlak vermesiyle birlikte, Washington ve Ankara arasında ister NATO çatısı altında Libya'da, ister iki ülkenin Esad rejimini devirme gerekliliği konusundaki fikir birliği nedeniyle Suriye'de kapsamlı bir koordinasyon gerçekleşmiştir.⁶⁰³ABD, Ortadoğu'nun demokratikleşmesi için bir model olma çabalarında Türkiye'ye kayda değer bir destek göstermiştir. Aynı zamanda, ABD'nin Suriye krizi patlak verdikten sonra Türkiye sınırlarına NATO'nun füze savunma sisteminin konuşlandırılmasını onayladığı yerde, Ankara'nın Washington ile güvenlik bağları devam etmektedir.⁶⁰⁴

Ortadoğu, ABD liderliğindeki tek kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme (ABD, Rusya, Çin) ve bölgesel çok kutupluluğa (İran, Suudi Arabistan, Katar, Mısır, Türkiye) geçtiğinden, zamanla güvenlik dinamikleri daha karmaşık hale gelmiştir.⁶⁰⁵ ABD, bölgesel güvenlik dinamiklerine daha fazla dahil olmak yerine, bölgesel aktörlere bağlı olarak sorumluluklarını küçültmeyi amaçlayan bir strateji benimsediği için bir güvenlik felaketine yol açmıştır: Sünni eksen, Kahire ve Doha'nın Tahran'la yaklaşmasıyla İran etkisini dengelemede başarısız olmuş; İran, özellikle ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesiyle kontrolden çıkmış; Terörist gruplar tüm

⁶⁰¹Ayşe Ömür Atmaca, "Turkey-US Relations (2009–2016): A troubled partnership in a troubled world?", Pınar Gözen Ercan: *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Switzerland, Springer Nature, 2017, p.65: 69.

⁶⁰²Cenap Cakmak& Gökhan Güneysu, "Turkish–American Relations During Obama Era: Unfulfilled Expectations", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 2, 2013, p.198: 200.

⁶⁰³Sabri Sayarı, *Ibid*, p.128: 134.

⁶⁰⁴Ayşe Ömür Atmaca, *Ibid*, p. 70.

⁶⁰⁵Sabri Sayarı, *Ibid*, p. 128: 134.

Arap ülkelerinde önemli ölçüde yayılmıştır; Başarısız devletler Suriye, Irak ve Libya'da ortaya çıkmış; ve ABD'nin bölgedeki etkisi diğer küresel aktörler lehine zayıflatılmıştır.⁶⁰⁶

Ne yazık ki, 2013'ten bu yana Ankara ile Washington arasında herhangi bir stratejik ortaklıktan bahsetmeyi, herhangi bir uzlaşma formülünden bahsetmek artık mümkün değildir. Türkiye ve ABD, Kürt gruplara verdiği destek nedeniyle anlaşmazlığa düşmüştür. Washington, Türkiye'nin askeri araçlar dışında on yıllardır başa çıkmanın bir yolunu bulamadığı kritik Kürt sorununa yaklaşırken yeterince dikkatli olmamıştır.⁶⁰⁷ Türkiye, ABD'nin Türkiye'nin ana düşmanını desteklemesi ve krize gevşek yaklaşımıyla derin bir hayal kırıklığına uğramıştır. Amerika'nın eylemsizliğine güzel bir örnek, Suriye rejimi sivillere karşı kimyasal silah kullandığında Washington'un hiçbir şey yapmamış olmasıdır.⁶⁰⁸ Amerikan yaklaşımı, Suriye krizinin diğer Avrupa başkentlerinde olduğu gibi terör saldırılarının Türkiye'nin başkenti Ankara'ya ulaştığı Türk topraklarına yayılmasıyla Türkiye'yi doğrudan tehdit etmiştir. Böylece Ankara resmen "Suriye-Türkiye sınırında güvenli bölge" kurulmasını talep etmiştir. ABD'nin tartışmasız bir aktör olduğu ve Bush ve Clinton yönetimlerinin o dönemde uluslararası mutabakat olmamasına rağmen tek taraflı bir yalıtkan bölge oluşturmak için kararlar aldığı Irak örneğinin aksine, Obama yönetimi yumuşak güç ve çok taraflılık kullanma eğiliminde olmuştur.⁶⁰⁹

Ankara ile Washington arasında "yöntemler" ve "amaçlar" arasındaki farktan dolayı tansiyon yükselmiştir. Washington'un tek hedefi, Suriye'deki Kürt nüfuzunun genişlemesi pahasına da olsa IŞİD'i yok etmektir. Bu nedenle, kuzeydoğu Suriye'de açıkça bağımsız bir siyasi oluşum kurmayı amaçlayan Halk Koruma Birimlerine (YPG) destek vermiştir. Ayrıca Kobani, Hasek ve Afrin illerinin kontrolünü ele geçiren Demokratik Birlik Partisi'yi (PYD) de desteklemiştir. Washington vekil savaş yaklaşımını kullanmıştır: Pentagon'un 500 milyon dolarlık projesiyle Kürt güçlerini silahlandırarak, eğiterek ve koruyarak IŞİD'i ortadan kaldırmak, ABD birliklerini Suriye topraklarında konuşlandırmaktan daha az maliyetli bir yöntemdir.⁶¹⁰ Ankara ise PYD/YPG'yi PKK'nın Suriye kolu olarak görmektedir. Bu bağlamda Ankara, Türkmen ve Sünni grupları desteklemeye yönelip Suriye'nin kuzeyinde güvenli bir bölge kurmaya çalışmıştır.

⁶⁰⁶Banu Eligür, "The 'Arab Spring': implications for US-Israeli relations", *Israel Affairs*, Volume 20, Issue 3, 2014, p. 294.

Jasper M. Trautsch, "Who's afraid of China? Neo-conservative, realist and liberal-internationalist assessments of American power, the future of 'the West' and the coming new world order", *Global Affairs*, Volume 1, Issue 3, 2015, p.235: 242.

⁶⁰⁷Ayşe Ömür Atmaca, *Ibid*, p.73: 74.

⁶⁰⁸Ajdin Didiç & Hasan Kösebalaban, "Turkey's Rap.rochement with Russia: Assertive Bandwagoning", *The International Spectator*, Volume 54, Issue 3, 2019, p.2: 9.

⁶⁰⁹Nur Çetinoğlu Harunoğlu, "A Turkish perspective on the ethics of 'safe zone': the evolution of the concept in Turkish-American relations from Iraq (1991-2003) to Syria (2012-2016)", *Journal of Transatlantic Studies*, Volume 17, 2019, p.22: 32.

⁶¹⁰Soli Özel and Selin Nasi, How the Syrian Civil War Shifted the Balance of Power in Turkish-Israeli Relations, Ayşegül Sever, Orna Almog (eds): Contemporary Israeli-Turkish Relations in Comparative Perspective, London, Palgrave Macmillan Cham, 2019.

ABD'nin IŞİD'e karşı Kobani'de PYD'yi desteklemesi, Türkiye'nin onlara yardım erişimini engellemesi, iki NATO müttefiki arasında bir sürtüşmeye neden olan iki ülke arasında derin bir çelişki haline gelmiştir.⁶¹¹ Böylece Suriye topraklarında ABD-Türkiye askeri çatışması endişesi ortaya çıkmıştır. ABD'nin Türkiye'nin kuzey Suriye'de güvenli bölge kurma önerisini tekrarlar reddetmesi ışığında Türkiye, 2017 Astana Zirvesi'nde Rusya ve İran ile diyalog yoluyla hedefini meşrulaştırmak için bölgesel bir uzlaşma sağlamaya çalışmıştır.⁶¹² Özetle, ABD'nin sınırlı varlığı ve Washington'un "önce IŞİD" ilkesi, "önce Kürtler" Ankara ilkesiyle çatışmıştır. ABD'nin Türk cumhurbaşkanının şahsına yönelik övgüsüne doğrudan aykırı olarak, Obama'nın 2016'da Amerika'ya yaptığı ziyarette Erdoğan ile görüşmeyi reddetmesi, ilişkilerin ne kadar gerginleştikten anlaşılmıştır.⁶¹³

Trump yönetimi altında Ankara, ABD yönetiminin değişmesiyle ABD'nin Kürtleri desteklemeyi bırakacağını önceden bildirmiş ki bu olmamıştır. Aksine, ilişkiler daha da kötüleşmiştir. ABD artık Ankara için sadece bir güvenlik tehdidi değil, aynı zamanda ekonomisini ve bölgesel imajını da tehdit etmektedir. Askeri açıdan Türk kuvvetleri, "Münbiç" şehrinde Amerikalı mevkiidâşlarıyla adeta çatışacaktı.⁶¹⁴ Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin orada Kürt gruplara yardım eden ABD askeri gücüyle çatışabileceğine dikkat çekmiştir. Buna karşılık Trump, böyle bir şey olursa Türkiye'yi yok edeceğini açıklamıştır.⁶¹⁵ Bu arada, Türkiye sınırlarını güvence altına almak için askeri desteğe ihtiyaç duyduğunda, ABD Kongresi tasarısı "F-35 Müşterek Taarruz Uçağı"nın Türkiye'ye satışını engellemiştir.⁶¹⁶ ABD'nin 2018'de başlattığı ekonomik savaş, ekonomik olarak Türkiye'yi derinden etkilemiştir. 2019 yılına kadar Türkiye'deki Amerikan şirketlerinin sayısı 1.853'e ulaşır ABD'nin doğrudan yabancı yatırımları %7,7 ile en büyük olmuş olduğu için herhangi bir Amerikan yaptırımını kesin bir gerileme anlamına gelmektedir. ABD doğrudan yabancı yatırımları, 2015'te 10.4 milyar dolar iken 2018'de 5,4 milyar dolara düşürülmüştür.⁶¹⁷ ABD, Türkiye'nin çelik ithalatına uyguladığı tarifeleri (çelikte %50 ve alüminyumda %20) Türkiye ekonomisinin çöküşü sırasında ikiye katlamıştır. ABD bu tür malzemelerin ana ithalatçısı olduğundan, liranın ABD doları karşısında fiyatında önemli bir düşüş olmuştur.⁶¹⁸ Aynı zamanda ABD, İran yaptırımlarını ihlal ettiği gerekçesiyle Halkbank'a yaptırım

⁶¹¹Ajdin Didiç & Hasan Kösebalaban, *Ibid*, p.10:11.

⁶¹²Nur Çetinoğlu Harunoğlu, *Ibid*, p. 22:32.

⁶¹³Ayşe Ömür Atmaca, *Ibid*, p.74.

⁶¹⁴"The US-Turkey rift", *Strategic Comments*, Volume 24, Issue 7, 2018.

⁶¹⁵Paul Kubicek, "Strictly Pragmatism?: Prospects for a Russian- Turkish Partnership", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 2, 2021, p.235.

⁶¹⁶"F-35 Joint Strike Fighter (JSF) Program", *Congressional Research Service*, 2022, p.30.

⁶¹⁷"International Investment Position", *The Central Bank Of Turkey*, Data Governance and Statistics Department, 2022.

⁶¹⁸Paulina Matera, "Under hegemonic pressure: 2018 American sanctions against Iran and Turkey's response", *Digest of Middle East Studies*, Volume 29, Issue 2, 2020, p.7: 11.

uygulamıştır.⁶¹⁹ Bu bağlamda ABD'nin İran'a ekonomik yaptırımlar getirmesi Türkiye ekonomisini doğrudan tehdit etmiştir. Ankara, uygulanan yaptırımları kınayıp ABD'nin izinden gitmeyeceğini ilan etmiştir. Böyle bir karar, İran'ın Türkiye'nin ana gaz ve petrol ihracatçılarından biri olması ve ayrıca Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarından biri olması ışığında açıkça haklı görülebilmektedir.⁶²⁰ Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu tür prosedürleri “açık savaş” olarak nitelendirmiştir.⁶²¹ Diplomatik olarak ABD, Ankara'ya askeri ve ekonomik bir tehdit oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda Amerikan büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyarak Ankara'nın prestijini de tehdit etmiştir. Türkiye iki seçenek arasında kalmış: bir yanda İslam devleti imajını sergileyen bir ülke olarak prestiji, diğer yanda askeri teknoloji transferi konularında İsrail ile işbirliği. Türkiye cumhurbaşkanı kararı "bölgeyi ateşe vermek" ve bir tür "kaosa neden olmak" olarak nitelendirdiği için, Ankara'nın uluslararası hukuku aşan ABD kararını görmezden gelmesi bir seçenek değildi. Gerçekten de, kararın uygulanmasından sonra, Ankara'yı Tel Aviv'deki diplomatik temsilcilerini düşürmeye zorlayan, İsrail ile Gazze sınırındaki şiddet artmıştır.⁶²²

Bu arada, iki taraf arasında karşılıklı suçlama savaşı patlak vermiştir. Ankara, ABD'yi Suriye ve İsrail'de terörü desteklemek, Türk ekonomisine karşı gizli anlaşma kurmak ve 2016'daki darbe girişimini desteklemekle suçlamıştır. ABD ise Ankara'yı IŞİD'i desteklemek ve İsrail karşıtı olmakla suçlamıştır. ABD, 2016'da Türkiye'de uygulanan olağanüstü hali de eleştirmiştir.⁶²³ Ayrıca Andrew Brunson'ın Türkiye'de tutuklanması ve Abdullah Gülen'in ABD'de ağırlanması arka planında tansiyon yükselmiştir.⁶²⁴ Bu tür karşılıklı suçlamalar, devam eden krizler ve ardından gelen hamleler, ABD-Türkiye ittifakının ne kadar "kırılgan" olduğunu göstermiştir. Amerika'nın Türkiye'ye silah tedarik etmeyi reddetmesinin ardından Türkiye, S-400 füze savunma sistemini almak için Rusya'ya başvurmuştur.⁶²⁵ Ayrıca Katar, Somali ve Kuzey Irak'ta askeri üsler kurarak çok bağımsız bir askeri politika benimsemeye başlayıp 2020 yılında ekonomik çıkarlarını desteklemek için Libya'ya müdahale etmiştir. Böylece iyi huylu bir güçten revizyonist bir güce dönüşmüştür.⁶²⁶ Bu arada Ankara, uluslararası arenada ABD'nin İran'a yönelik girişimlerinin baş muhalifi olmuştur. Hatta Ankara, 2019 yılında ABD öncülüğünde düzenlenen Varşova İran karşıtı

⁶¹⁹Lenore G. Martin, “Analysing a Tumultuous Relationship: Turkey and the US in the Middle East”, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Volume 13, Issue 2, 2020, p.269: 274.

⁶²⁰Steven A. Cook, “The USA, Turkey, and the Middle East: Continuities, Challenges, and Opportunities”, *Turkish Studies*, Volume 12, Issue 4, 2011, p. 717: 724.

⁶²¹ “Turkey: U.S. Sanctions Under the Countering America’s Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA)” Congressional Research Service, 2020, p.1.

⁶²²Lenore G. Martin, “Analysing a Tumultuous Relationship: Turkey and the US in the Middle East”, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, *Ibid*, p.263: 269.

⁶²³Didem Buhari Gulmez, “The resilience of the US–Turkey alliance: divergent threat perceptions and worldviews”, *Contemporary Politics*, Volume 26, Issue 4, 2020, p.1:2 & 7: 12.

⁶²⁴Ajdin Didiç & Hasan Kösebalaban, *Ibid*, p.10:11.

⁶²⁵Didem Buhari Gulmez, *Ibid*, p. 1:2 & 7: 12.

⁶²⁶Emre Sucu et al., “Transformation of Middle Powers with the Decline of World Hegemony: The Case of Turkey”, *Strategic Analysis*, Volume 45, Issue 4, 2021, p7:9.

konferansa katılmak yerine Suriye meselesini görüşmek üzere İran ve Rusya ile bir araya gelmiştir.⁶²⁷

Amerika'nın Suriye'den çekilmesinden sonra Türkiye, sanki Ankara ABD'nin sadık müttefiklerinden biri ve NATO'daki en büyük ikinci askeri güç değilmiş gibi Rusya ve İran'a yaklaşmıştır. Obama'nın "Suriye bir Arap meselesidir" açıklamasıyla başlattığı kayıtsız ABD politikası, Trump'ın ABD'nin müdahale sorununa son verilmesi gerektiğini düşünen izolasyonist politikasıyla net bir şekilde kristalize olmuştur. Mart 2018'de Trump, Amerikan birliklerini Suriye'den çekerek seçim kampanyası vaatlerinden birini gerçekleştirmiştir. Amerika'nın geri çekilmesi, Rusya'nın da onayıyla kuzey Suriye'de üstünlük kazanan Türkiye'nin çıkarına gelmiştir.⁶²⁸

2) AB-Türkiye İlişkilerinde Gerginlikler: Katılım Sürecinin Dondurulması

AB'nin Avrupa Birliği'ne katılımı Türk dış politikasında merkezi bir konu olmuştur. AKP hükümetinin birbirini izleyen Türk yönetimlerinin başaramadığını elde etmedeki başarı olsaydı, siyasi güçlerini sağlamlaştırmaya yeterli olacaktı. Ayrıca Avrupa pazarı büyüklüğünde bir pazara girmenin faydaları, Türklerin gelirini gelişmiş ülkelerdeki kişi başına düşen gelir düzeyine taşıyacaktı. Dış politika düzeyinde, AB'ye katılmak, Orta Doğu çevresinde Türk prestijinin bir kaynağını temsil ederdi. Defne Günay ve Kaan Renda, Türkiye'nin AB adaylığının Orta Doğulu siyasi ve ekonomik aktörleri Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye ikna ettiğini açıklamıştır. Türkiye'nin üyelik beklentileri nedeniyle, Türk ekonomisi istikrarlı bir büyüme modeli ve yatırım için rekabetçi fırsatlar sunuyor olarak sunulmuştur. Aynı şekilde Türkiye, İslam dünyasının ve Ortadoğu'nun endişelerini AB içinde başarıyla dile getirebilecek bir Ortadoğu aktörü olarak lanse edilmiştir.⁶²⁹ Avrupa bağlamında, Ankara'nın Batı kampına bağlılığını sürdürmek ve Rusya ile yakınlaşmasını engellemek için Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı konusu büyük önem taşıyordu.⁶³⁰ ABD, ardışık Amerikan yönetimlerinin üyelik sürecinin hızlandırılması için çağrıda bulunmaları nedeniyle, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin ilk ve sürekli destekçisi olmuştur. Amerika'nın Türkiye'yi AB sınırlarına dahil etme arzusu, Soğuk Savaş döneminde güvenlik dinamiklerine ve jeostratejik argümanlara dayalı bir kestirme algıdan kaynaklanmıştır. Avrupalılar kültürel, kimlik ve dini farklılıkların giderek daha fazla bilincine varırken, bu nedenle eski

⁶²⁷Didem Buhari Gulmez, *Ibid*, p.1:2 & 7: 12.

⁶²⁸Dania Khatib & Ayman Saleh, "US-Turkish Relations in the Light of the Syrian Crisis (2011–2019)", Dania Khatib(eds): *The Syrian Crisis: Perspectives on Development in the Middle East and North Africa (MENA) Region*, Singapore, Springer Nature, 2021, P19: 29.

⁶²⁹Defne Günay & Kaan Renda, "Usages of Europe In Turkish Foreign Policy Towards the Middle East", *Journal of Balkan And Near Eastern Studies*, Vol.16, No.1, 2014.

⁶³⁰Spyridon N. Litsas, "Bandwagoning for profit and Turkey: alliance formations and volatility in the Middle East", *Israel Affairs*, Volume 20, Issue 1, 2014, p.11: 12.

jeostratejik boyutları görmezden gelerek birleşik birliklerini savunmuşlardır.⁶³¹ Gergin ikili ilişkiler, ABD'nin üyelik sürecinde Türkiye'ye verdiği diplomatik desteği sona erdirmesine de yol açmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na katılım çabaları, insan hakları, ekonomik standartlar, Kıbrıs sorunu, kültürel standartlar ve Fransız ve Alman Muhalefeti de dahil olmak üzere çeşitli iddialar nedeniyle üyelik sürecinin engellendiği on yıllar boyunca devam etmiştir.⁶³² Bu bağlamda Türkiye, AB kurumsal çerçevesine dahil olarak sıradan bir üyelik adayı değildi. NATO, Avrupa Konseyi, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı ve AB Gümrük Birliği üyesidir. Bu nedenle, Türkiye'nin zaten üyeliğe en yakın olan ülke olduğu için üyelik sürecini hızlandırma umuduyla birliğin şartlarını uygulamaya sevk ettiği söylenebilmektedir. Bu umut, tek taraflı itirazlarla defalarca engellenmiştir.⁶³³ 2007'de Fransa kültürel nedenlerle müzakere fasıllarını bloke ederken, 2009'da Kıbrıs aynı şeyi Ankara ile anlaşmazlık gerekçesiyle yapmıştır. 2012'de yeni katılım fasılları açılmıştır, ancak daha sonra bir Alman-Hollanda vetosu ile baltalanmıştır.⁶³⁴ Katılım süreci boyunca Türkiye, Avrupa Birliği'nin büyük maliyetler getiren kararlarına gerçek bir ortak olmadan boyun eğmek zorunda kaldığı için en zayıf çark olmuştur. Örneğin, AB mallarının Türkiye pazarına herhangi bir tarife olmadan girerken, Türkiye'ninki için aynı şeyin geçerli olmamasıdır.⁶³⁵ Diğer bir deyişle, AB koşulluluğu, Türkiye aday olur olmaz etkisini göstermeye başlamıştır.⁶³⁶

Türkiye-AB ilişkileri üyelik bağlamında şu şekilde özetlenebilir: Avrupa'nın bazı şartların yerine getirilmesi karşılığında Türkiye'ye tam üyelik vaatleri; (2) Türkiye'nin şartların uygulanması; (3) Tam üyelik yerine çekirdek ortaklıktan bahsedilmesi. Bu nedenle her seferinde, katılım süreci birkaç nedenden dolayı sekteye uğramıştır:

Kültürel Hususlar: Avrupa popülizminin yükselişi ve göç ve İslamofobi gibi konuların merkezileşmesi ile Türkiye'nin üyeliği artık müzakere masasında değildir. Türkiye'nin üyeliğine karşı sesler, "Avrupa projesinin doğası" ile bağdaşmayan kültürel ve dini kimliğiyle ilgili nedenlerle son on yılda önemli ölçüde artmıştır. Muhalifler, Türkiye'nin üyeliğinin, Müslüman çoğunluklu Türkiye'nin Avrupalı Hıristiyan kimliğiyle bağdaşmadığı "Avrupa'nın Sonu" olacağını

⁶³¹Nathalie Tocci, "Let's talk Turkey! US influence on EU-Turkey relations", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 25, Issue 3, 2012, p.400: 412.

⁶³²Funda Keskin Ata, "EU-Turkey Relations (1999–2016): Conditionality at Work?", Pinar Gözen Ercan: *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Switzerland, Springer Nature, 2017, p.106.

⁶³³İtir Özerimer, Jacek Kugler & Hilton L. Root, "Turkey and the West: Bargaining for Realignment", *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 21, Issue 2, 2013, p. 232: 233 & 241.

⁶³⁴Ebru Turhan, "Turkey's EU accession process: do member states matter?", *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 24, Issue 4, 2016, p.1: 10.

⁶³⁵Funda Keskin Ata, *Ibid*, p.106.

⁶³⁶*Ibid*, p.107& 115.

İtir Özer-imer, Jacek Kugler & Hilton L. Root, *Ibid*, p.232: 233 & 241.

savunmuştur.⁶³⁷ Türkiye'nin İslami kimliğinin Avrupa Birliği içindeki kültürel çeşitlilik hedeflerine hizmet edebileceği yönündeki iddialar hem sol hem de sağ kanat tarafından eleştirilmiştir. Muhafazakarlar Avrupa'nın Hristiyan kimliğini İslam'a karşı vurgularken, liberaller ve laikler Müslüman çoğunluklu bir ülkenin üyeliğinin gerçek bir sorun olacağını çünkü Avrupalılara her zaman din savaşlarını hatırlatacağını düşünmektedir.⁶³⁸

Avrupa Şüpheciliği Anlatıları: Örneğin, İngiltere'deki UKIP kampanyası, Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa'nın demografisini değiştirecek milyonlarca göçmene yol açacağına dikkat çekmiştir.⁶³⁹ Ayrıca Türkiye'nin hiçbir şekilde bir Avrupa ülkesi olmadığı için coğrafi olarak Asya kıtasında yer alması ve aynı zamanda bir Ortadoğu ülkesi olarak sınıflandırılması nedeniyle Avrupa kulübünde yeri olmadığı ileri sürülmüştür.⁶⁴⁰

Kıbrıs Sorunu: Türk-Kıbrıs ihtilafı ışığında, Türkiye'nin her halükarda Avrupa Birliği'ne katılması beklenmemektedir. Türkiye, Kıbrıs'ın NATO üyeliğini yasaklarken Kıbrıs, Türkiye'nin AB üyeliğini de yasaklamıştır. Son zamanlarda, Kıbrıs, Yunanistan, İsrail ve Mısır yeni keşfedilen kaynakları Türkiye'yi tamamen dışlayarak paylaşırken, Akdeniz'deki gaz keşifleri konusundaki anlaşmazlık yoğunlaşmıştır.⁶⁴¹

Arap ayaklanmalarından bu yana katılım süreci daha karmaşık hale gelmiştir. Ortadoğu'nun istikrarsızlığı bağlamında Türkiye, geniş ölçüde mülteciler ve terörizm gibi temel sorunlara açılan bir kapı olarak görüldüğü için Avrupa'nın Türkiye'nin yalıtkan rolüne köprü rolüne ilişkin beklentileri indirgenmiştir. Türkiye'nin çalkantılı Orta Doğu'ya yakınlığı, Türkiye AB sınırlarının dışındayken yüzleşmesi zor bir sınır ötesi kriz olarak görülmeye başlanmış ve Türkiye'yi Avrupa sınırlarına dahil etmenin potansiyel etkilerinden bahsedimemektedir bile.⁶⁴² Diğer bir deyişle, Türkiye'nin Ortadoğu'ya komşu bir ülke olarak katılımı, Avrupa Birliği'ni Ortadoğu'nun bölgesel güvenlik dinamiklerine bulaştıracaktır.⁶⁴³ Bu nedenle Avrupa ülkeleri, özellikle Fransa ve Almanya, uzun süredir Türkiye ile Birlik'in tam üyelik yerine "ayrıt edici" bir ortaklık ilişkisine sahip olmasını önermektedirler.⁶⁴⁴ Buna göre, Türkiye'nin stratejik faydaları, üç farklı bölge arasında bir köprü olarak, AB'ye üye olmadan da elde edilebilmektedir. Almanya Başbakanı Merkel, Türkiye'nin bir "köprü" olarak herhangi bir tarafa ait olmayıp bölgeleri birbirine bağlaması

⁶³⁷Barry Buzan & Thomas Diez, "The European Union and Turkey", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 41, No 1, 1999, p.41: 53.

⁶³⁸Nathalie Tocci, *Ibid*, 412.

⁶³⁹Başak Alpan, *Ibid*, p.17: 27.

⁶⁴⁰Sabri Sayarı, "Challenges of Triangular Relations: The US, the EU, and Turkish Accession", *South European Society and Politics*, Volume 16, Issue 2, 2011, p.252: 256.

⁶⁴¹Lenore G. Martin, "Turkey and the USA in a Bipolarizing Middle East", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2, 2013, p.183.

⁶⁴²Nathalie Tocci, *Ibid*, p.412.

⁶⁴³Barry Buzan & Thomas Diez, "The European Union and Turkey", *Ibid*, p.41: 53.

⁶⁴⁴Funda Keskin Ata, *Ibid*, p.121.

gerektiğini savunmuştur.⁶⁴⁵ Bu bakış açısına göre en uygun durum, Türkiye'nin Avrupa ve Batı kurumlarıyla bütünleşme düzeyini tek bir kampa katılma koşullarına bağlı kalmaksızın sürdürmektir. Bu, Ankara'ya çok taraflı ilişkilere girmek için daha geniş fırsatlar sağlayabilmektedir.⁶⁴⁶ Genel olarak, AB genelinde genişlemeyi gündemden düşüren sorunların artması, 2016 ve 2018 yılları arasında Avrupa Komisyonu raporlarına göre Türk demokrasisinin gerilemesi ve AB'nin çekiciliğinin azalması gibi göstergeler, Türkiye'nin Birliğe üyeliğinin artık mümkün olmadığını altını çiziyordu.⁶⁴⁷

Türkiye yıllardır Avrupa topluluğu tarafından reddedildiği gibi, Türkiye de katılım sürecinden gönüllü olarak çekilme noktasına gelmiştir. Avrupa bir yandan Türkiye ile tam üyelik yerine kurumsal olmayan bir ilişkide ısrar ederken, diğer yandan AB artık küresel olarak etkili bir model değildir. Türk anlatımı, AB'nin kendisini hedefler ve projelerle yönetilen bir Topluluk yerine bir "kimlik birliği" olarak tanımlamasını eleştirmiştir.⁶⁴⁸ Türkiye, katılım umuduyla AB tavsiyelerine rakipsiz bağlılığının aksine, 2013'teki protestolara karşı aşırı güç kullanımını eleştiren Avrupa Parlamentosu kararını reddetmiştir.⁶⁴⁹ Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan 2016'da AB'nin Türkiye'deki insan hakları durumuna yönelik eleştirilerinin "ilgisiz olarak değerlendirilmesi" gerektiğine dikkat çekmiştir.⁶⁵⁰ Ayrıca Ankara, AB'nin Türkiye iç arenasında düşman ve güvenilmez bir varlık olarak gösterildiği 2017 krizinin arka planında AB'ye yönelik düşmanlık anlatılarını kullanmıştır.⁶⁵¹ Bu arada, 2017 referandumuna terfi eden Türk yetkilileri (özellikle Türk dışişleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu) kısıtlayan ülkeler, Hollanda, Almanya, Avusturya ve İsviçre de dahil olmak üzere düşman olarak çerçevelenmiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Erdoğan Almanya'nın demokrasisini bir Nazi devleti olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Dışişleri Bakanı Hollanda'yı faşist bir devlet olarak suçlamıştır.⁶⁵²

C) Türk-Batı Gerginliğinin Sonuçları

Sözü edilen bocalama politikaları sonucunda üç temel sonuç ortaya çıkmıştır. Birincisi, Türkiye gibi ABD'li ortakların, özellikle Trump'ın ABD'nin müttefiklerini savunma sorumluluğunu almayacağını açıklamasının ardından, dış politikalarını yürütürken ABD

⁶⁴⁵Nathalie Tocci, *Ibid*, p. 412.

⁶⁴⁶Barry Buzan & Thomas Diez, "The European Union and Turkey", *Ibid*, p.41: 53.

⁶⁴⁷Elif Uzgören, "Globalisation and the struggle over hegemony in a peripheral context: Turkey's membership bid to the European Union", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue2, 2021, p.199& 209: 210.

⁶⁴⁸İtir Özer-imer, Jacek Kugler & Hilton L. Root, *Ibid*, p.232: 233 & 241.

⁶⁴⁹Gözde Yılmaz & Nilgün Eliküçük Yıldırım, "Authoritarian diffusion or cooperation? Turkey's emerging engagement with China", *Democratization*, Volume 27, Issue 7, 2020, p.1:6.

⁶⁵⁰Meltem Müftüler, "Turkey's future with the European Union: an alternative model of differentiated integration", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 3, 2017, p.1: 11.

⁶⁵¹Gözde Yılmaz & Nilgün Eliküçük Yıldırım, *Ibid*, p.1:6.

⁶⁵²Kemal Kirişçi, "Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US-Turkish Relations", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2, 2013, 199.

korumasına daha az bağımlı olmaya zorlanmaları. Dolayısıyla eski müttefikler iki senaryoya başvurdular: alternatif ittifaklar oluşturmak ve daha bağımsız hareket etmek. Örneğin Türkiye, ilişkilerini sakınleştirme, Rusya ve İran ile uzlaşma eğiliminde olmuştur. Aynı zamanda Türkiye, ulusal güvenliğini korumak için Suriye'ye tek taraflı müdahale etmiştir.⁶⁵³ Yapısal değişimin Türkiye'ye manevra alanı sağladığı ve tüm uluslararası oyuncuların daha fazla fayda sağladığı söylenebilir.⁶⁵⁴

İkinci sonuç, evde otoriterlik ve bölgesel olarak zorlayıcı araçlara güvenmeye geri dönüşü. Türkiye'nin kendi içinde demokratikleşmeye ve bölgesel olarak işbirliği araçlarına yönelmesinin, öncelikle siyasi koşulluluğu ile AB'ye yakınlığından kaynaklandığı ileri sürülebilmektedir.⁶⁵⁵ Yerel ve bölgesel düzeylerde barışçıl yöntemler lehine zorlayıcı araçların kaldırılması için itici güç sağlayan şey AB'ye katılım teşviki olduğundan, üyeliğin çekiciliğinin azalması, gerilemenin ve eski yollara dönüşün başlıca nedeniydi. AB müzakereleri, Türk toplumunun demokratikleşmesinde ve üyelik umuduyla siyasete askeri müdahaleler karşısında sivil güçlerinin sağlamlaştırılmasında (birinci bölümde açıklandığı gibi) çok önemli bir rol oynamasına rağmen tam demokrasiye geçişi engellemiştir. AB'ye katılım süreci, ekonomik faydalar ve Türk yurdunun demokratikleşmesi açısından merkezi bir konu olduğundan, Türk rejiminin demokratik normlara karşı darbesine paralel olarak, Batı'nın ekonomik desteğinin dondurulması veya pragmatik meselelere bağlanması, katılım sürecinin merkeziliğini kaybetmesine neden olmuştur. Ekonomik desteğin daralmasının yanı sıra, Avrupa Birliği'nin normatif kabiliyetini dışarıda da etkileyen, içeride liberal demokratik projenin bocalaması nedeniyle Avrupa Birliği etkisini kaybetmiştir.⁶⁵⁶ Bu nedenle Türkiye, Avrupa kurumsal çerçevesine alternatif olarak belirsiz bir çapa ile ikili ilişkilere yönelip ve başta Suriye ve Irak olmak üzere komşu ülkelerde tek taraflı müdahaleci eylemlere yönelmiştir. Bunun nedeni, Ankara'nın katılım sürecinin teşvik ettiği kısıtlamalardan kurtulmuş olmasıdır.⁶⁵⁷

Üçüncü sonuç ise Asya ve Ortadoğu Alternatiflerine Yakınsama ya da "Türkiye'nin Batılılaşması Sonrası".⁶⁵⁸ Burada Çin ve Rusya, siyasi prestij, ekonomik yardım, yatırım fırsatları, iç muhalefete karşı rejimin meşruiyeti ve dış eleştiriler dahil olmak üzere Türk rejiminin tam olarak ihtiyaç duyduğu şeyi sağlamıştır. Böylesi pragmatik bir ilişki aracılığıyla Ankara aşağıdaki

⁶⁵³Murat Ülğöl, *Ibid*, p.1:3.

⁶⁵⁴Soli Özel, "Indispensable even when unreliable: An anatomy of Turkish-American relations", *International Journal*, Volume 67, Issue 1, 2011, p54.

⁶⁵⁵Meliha Benli Altunışık, "The Middle East in Turkey–USA Relations: Managing the Alliance", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume15, Issue2, 2013, p.199.

⁶⁵⁶Karabekir Akkoyunlu & Kerem Öktem, *Ibid*, p.516: 517.

⁶⁵⁷Ziya Öniş& Şuhnaz Yılmaz, "Turkey–USA Relations in an Age of Regional and Global Turmoil: Challenges and Prospects", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2, 2013, p.122: 127.

⁶⁵⁸Hasan Turunç, "The Post-westernisation of EU–Turkey Relations", *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 19, Issue 4, 2011, p543.

hedeflere ulaşmaya çalışmıştır: Batı eleştirisine karşı siyasi rejimi desteklemek; ABD yaptırımlarına karşı ekonomik destek alınması; Avrupa üyeliğine alternatif bularak Ankara'nın prestijini geri kazanmak; Askeri desteğe alternatif bulmak; Sınır güvenliği krizinin çözülme.

1) Batı Eleştirisine Karşı Siyasi Rejimi Desteklemek

İkinci bölümde açıklandığı gibi, Türk rejimi “hibrit rejime” dönüşmüştür. Bu nedenle birçok eleştiriye maruz kalıp Rusya ve Çin ile iki farklı mekanizmaya dayalı olarak yakınlaşmaya sevk etmiştir.

Demokratik dönüşüm hareketlerinin bir ülkeden diğerine kolaylıkla aktarılabilmesi bir "domino etkisi" vardır. Çin otoriter bir aktör olarak bu gerçeği idrak ettiğinden, yurtdışında otoriterliği desteklemek için proaktif adımlar atmaktadır. Örneğin, renkli devrimler patlak verdiğinde Çin, sivil toplum örgütleri üzerindeki kısıtlamaları artırıp Arap Baharı patlak verdiğinde insan hakları aktivistlerini tutuklamıştır. Dış düzeyde Çin, askeri ve ekonomik teşvikler yoluyla diğer otoriter rejimleri yetiştirmeye, yetiştirmeye ve desteklemeye çalışmaktadır. Bu varsayım, Çin'in ihracat bağımlılığının "otokratik hükümetler üzerinde dengeleyici bir etkisi olduğuna" işaret eden Julia Bader tarafından ileri sürülmüştür.⁶⁵⁹ Bu bağlamda Çin, demokratik bir dünyada tecrit edilmiş otoriter olmamak için dünyayı otokrasi modeli için daha güvenli bir yer haline getirmeye çalışmaktadır. Çin'in 4 bileşenle ulaşmaya çalıştığı böyle bir hedef, ilki batı modeline başarılı bir alternatif sunarak örnek teşkil etmektedir. İkincisi veto ülkelerinden biri olarak uluslararası arenada diplomatik destektir. Üçüncüsü, otokrasileri iç muhalefete karşı güçlendirme girişiminde ekonomik ve teknolojik destektir. Sonuncusu, Çin anlatısını başkalarına kabul ettirmektir.⁶⁶⁰

“Havuç ve sopa” yaklaşımı kullanılarak, hibrit rejimlerin (Türkiye gibi) otoriter eğilimlere karşı savunmasızlığı artmaktadır. Otoriter güçler tarafından uygulanan güçlerin konsolidasyonunun bir sonucu olarak iç istikrar, benzer düşünen rejimler için çekici hale gelmektedir. Bu bağlamda, hayatta kalmalarını sağlamaya çalışan otoriter aktörler ile ekonomik ve askeri destek arayan tiranlık kulübüne yeni gelenler arasında pragmatik bağlar ortaya çıkmaktadır. Otoriter rejimlerin ayakta kalabileceği araçların demokratik olana benzediğini belirtmekte fayda vardır. Örneğin: Ekonomik işbirliği liberal bir hedeftir, ancak rejimin amaçlarına hizmet eden rant nedeniyle tiranlıkları istikrara kavuşturmak için temel bir faktördür.⁶⁶¹ Aynı bağlamda, Thomas Ambrosio, "üçüncü demokrasi dalgası"nın bir karşı dalgası olarak otoriterizmin yayılmasıyla Liberal düzene meydan okunduğunu savunmaktadır. Bunun nedeni,

⁶⁵⁹Julia Bader, “China, Autocratic Patron? An Empirical Investigation of China as a Factor in Autocratic Survival”, *International Studies Quarterly*, Volume 59, Issue 1, 2015, p.23:30.

⁶⁶⁰Avery Goldstein, *Ibid*, p.27: 28.

⁶⁶¹Ole Frahm & Katharina Hoffmann, “Dual agent of transition: how Turkey perpetuates and challenges neo-patrimonial patterns in its post-Soviet neighborhood”, *East European Politics*, Volume 37, Issue 1, 2021, p.1: 4.

siyasi modellerin "yayılma teorisi"ne göre sınırları aşmasıdır. Gerçekten de, Çin'in liberal olmayan modeli, sınırsız otoritelerini haklı çıkarmak isteyen liderler için daha çekici hale gelmektedir. Pek çok tiran hükümdar şimdi halkına bir pazarlık sunmayı öğrenmiştir: Çin'de başarılı olan sihirli reçete olarak siyasi despotizm ve kısmen ekonomik özgürlük, böylece biz de aynısını yapabiliriz.⁶⁶² Bu tür liderler, artık demokratik açıklığa ihtiyaç duymadan ekonomik kalkınmanın sağlanabileceğinin gösterebilirler. Buna göre, seçici politikalara güveniyorlar: siyasi liberalleşmeye herhangi bir taahhütte bulunmayan bir serbest piyasadır. Elbette bu, modelini koruyarak Çin'in lehine olmaktadır.⁶⁶³

Bu bağlamda Gözde Yılmaz ve Nilgün Yıldırım, Türk Çin yaklaşmasının "küresel otoriter işbirliği sürecinin" bir parçası olduğunu savunmuştur. Böyle bir süreçte, otoriter bir ağırlık merkezi olarak Çin, demokratikleşme akımlarına karşı siyasi ve ekonomik bağlantılar yoluyla Türkiye'yi hem yerel hem de uluslararası düzeyde güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Çin, siyasi rejimleri demokrasiye doğru itmede Batı'nın yardım etkinliğini baltalayarak hedefine ulaşmayı başarmıştır.⁶⁶⁴ Buradaki en bariz örnek, AKP'nin 2019 yerel seçimlerini kaybetmesinden sonra Çin'in Türkiye'ye 1 milyar dolar transfer etmesidir.⁶⁶⁵

Türkiye-Çin ilişkilerinin otoriter etkisinin yanı sıra Rusya, aynı Akımı pekiştirmede rol oynamıştır. Yıpranmış demokratik modele alternatif olarak "yeni otoriterlik" süreci bağlamında, yükselen bir güç olarak Türk siyasi sistemi ile büyük bir güç olarak Rus muadili arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır.⁶⁶⁶

İkinci bölümde açıklandığı üzere, yurt içinde otoriterleşmenin artması ile güvenlikleştirme yaklaşımına eğilim arasında pozitif bir ilişki vardır.

Türkiye'nin ABD ve Batı ile ilişkileri kötüleştiğinde, her iki ülkenin imparatorluk dönemine kadar uzanan tarihsel düşmanlık faktörünü tamamen göz ardı ederek Batılı güçlere karşı bir denge unsuru olarak Rusya ile yakınlaşmaya başvurmuştur. Genel olarak Avrasya'ya ve özelde Rusya'ya geçiş, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana hız kazanmıştır. Buna iyi bir örnek, Türkiye Milli Güvenlik Kurulu'nun Avrupa ve ABD'ye karşı Türk-Rus-İran ekseninin kurulması çağrısında bulunan genel sekreteridir.⁶⁶⁷

⁶⁶²Stefan Halper, *The Beijing Consensus Legitimizing Authoritarianism In Our Time*, New York, Basic Book, 2010, p.3: 42.

⁶⁶³Thomas Ambrosio, "The rise of the 'China Model' and 'Beijing Consensus': evidence of authoritarian diffusion?", *Contemporary Politics*, Volume 18, Issue 4, 2012, p.381: 396.

⁶⁶⁴ Gözde Yılmaz & Nilgün Eliküçük Yıldırım, "Authoritarian diffusion or cooperation? Turkey's emerging engagement with China", *Democratization*, Volume 27, Issue 7, 2020.

⁶⁶⁵ Ayca Alemdaroglu & Sultan Tepe, "Erdogan Is Turning Turkey Into a Chinese Client State", *Foreign policy*, 2020.

⁶⁶⁶ Murat Somer, "Understanding Turkey's democratic breakdown: old vs. new and indigenous vs. global authoritarianism", *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 16, Issue 4, 2016, p2.

⁶⁶⁷Şener Aktürk, "The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey's Geopolitical Identity", *Turkish Studies*, Volume16, Issue 1, 2015, p.55: 56& 71.

Ortadoğu'nun dinamiklerindeki değişim, bölgesel liderlik özlemi ve Batı hegemonyasından hoşnutsuzluk prizmasından görülebilmektedir. Hem Rusya hem de Türkiye, kendilerini Avrasya ve Orta Doğu'daki imparatorluklarının bir uzantısı olarak güçlü bir bölgesel ve küresel rol oynamaya mahkum bir istisna olarak görmektedir. Ayrıca tek kutupluluğa, varsayılan rollerine bir meydan okuma olarak karşı çıkmıştır. Her iki ülke de Batı'nın kendilerini içinde bölgesel güç olarak gördükleri alanlarla ilgili önemli kararlar alırken onları dışladığını hissetmiştir.⁶⁶⁸ Ayrıca Avrupa'da yükselen popülizm, iki ülkeyi "öteki" olarak göstererek saldırgan bir tepki üretmiştir.⁶⁶⁹ Buna karşılık, her iki ülke de (Rusya ve Türkiye), kimlik çeşitliliğinin uluslararası düzenin hiyerarşik anlayışlarının sona ermesine izin verip bir tür çok kutupluluk oluşturduğu Putin ve Erdoğan yönetiminde orijinal kimliklerini canlandırmak için aynı "öteki" argümanını kullanmıştır.⁶⁷⁰ Rusya'ya ilgili, Batılı ülkeleri siyasi ve ekonomik kırılganlıktan sorumlu tutup onları oradaki Rus etkisini zayıflatmak için renkli devrimleri motive etmekle suçlamıştır. Bu şüphe arka planı göz önüne alındığında, Putin yönetimi, uluslararası düzene meydan okuyabilecek büyük bir güç olarak Rus emellerini yeniden canlandırmıştır. Rusya tek kutuplu sistemi eleştirerek, Batılı olmayan güçlerin yükselişine uygun çok kutupluluk çağrısında bulunmuştur. O zamandan beri, Gürcistan ve Ukrayna'nın işgali, Suriye rejiminin desteği, Çin ile yakınlaşma ve "WikiLeaks" siber saldırıları da dahil olmak üzere Rusya'nın davranışı tartışmalı hale gelmiştir.⁶⁷¹ Böylece Rusya, sıfır toplamli rekabete dönüşün kanıtı olarak bölgedeki ABD varlığına karşı revizyonist güçleri desteklediği soğuk savaş mantığıyla Ortadoğu'ya geri dönmektedir. Aynı şekilde Avrupa-Türk çatışmasıyla Türkiye'deki batılı kimlik anlatıları da İslami olanın lehine küçülmüştür.⁶⁷² 2013 yılında dönemin Türkiye Başbakanı, BMGK'deki oylama sistemini, IMF'deki kota sistemi, ve dolarize finansal sistem de eleştirmiştir.⁶⁷³

Büyüyen ilişkilerinde her iki ülke de kırılgan ve güvensiz Avrupa ilişkilerine bir alternatif bulmuştur.⁶⁷⁴ Rusya, bir NATO üyesi ile ittifak içinde çatışmaya neden olan yakınlaşma ile spoiler rolünü üstlenirken, Ankara Avrupa'ya giriş kapısı tamamen kapandıktan sonra alternatifler arayışına girmiştir. Güçlü ekonomik bağlar, Batı karşıtı algı ve coğrafi bağlar göz önüne alındığında, Rusya mükemmel bir alternatiftir. James Warhola ve Egemen Bezci, "Batı, Türkiye'ye

⁶⁶⁸Seçkin Köstem, "Different paths to regional hegemony: national identity contestation and foreign economic strategy in Russia and Turkey", *Review of International Political Economy*, Volume 25, Issue 5, 2018, p.1:21.

⁶⁶⁹David Svarin, "Towards a Eurasian axis? Russia and Turkey between cooperation and competition", *Global Affairs*, Volume 1, Issue 4, 2015, p.385: 386.

⁶⁷⁰Thorsten Wojciewski, "Global power shifts and world order: the contestation of 'western' discursive hegemony", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 31, Issue 1, 2018, p.7: 10.

⁶⁷¹Paul Kubicek, *Ibid*, p.233: 235.

⁶⁷²Seçkin Köstem, *Ibid*, p.1:21.

⁶⁷³Gokhan Bacik, "Turkey and the BRICS: Can Turkey Join the BRICS?", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4, 2013, p. 759: 770.

⁶⁷⁴Hossein Joobani & Mostafa Mousavipour, "Russia, Turkey, and Iran: Moving Towards Strategic Synergy in the Middle East?", *Strategic Analysis*, Volume 39, Issue 2, 2015, p.147: 151.

Avrupalı olmayan bir devlet gibi davranmaya devam ettiği sürece Ankara doğruya bakmaya devam edecek" açıklamıştır.⁶⁷⁵ Türk resmi açıklamalarında bu açıkça görülüyordu. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2018'de ABD'nin saldırgan tutumu nedeniyle Amerikan-Türk ortaklığının sona erebileceğine ve Ankara'nın başka müttefikler bulmaya çalışabileceğine işaret etmiştir.⁶⁷⁶

2) ABD Yatırımlarına Karşı Ekonomik Destek Elde Etmek

Alternatiflerin yokluğunda Türkiye, ekonomik reform için tek yol olarak 1980 ve 2000 yıllarında IMF'den art arda bir kurtarma paketi almıştır. AKP rejiminin güç konsolidasyonu sonucunda batılı yatırımlar azalmıştır. IMF'ye gitmek bir seçenek değildi, çünkü IMF'nin kurtarma paketleri siyasal rejimini kısıtlayacak siyasi koşullu gelmektedir. Türkiye, Çin ve Rusya ile işbirliği yaparak bu ekonomik çıkmazdan çıkmak için uygun çözümü bulmuştur.⁶⁷⁷

Batı'nın desteğine güçlü bir alternatif olarak Türk-Çin çıkarları altyapı, enerji, madencilik, ve yoğun askeri mübadele, ve teknoloji gibi çeşitli sektörlerdeki çeşitli projelerde de örtüşüyordu.⁶⁷⁸ Bu bağlamda şunu belirtmek gerekir: Çin yatırımları, yıllık 750 milyon yatırıma ek olarak 40 milyar doları aşmış;⁶⁷⁹ Çin, 2020'de 2 milyar dolarla ilk en büyük ihracat ortağı olmuş⁶⁸⁰; Çin DYY 3 katına çıkmış (2 milyar doların üzerinde); Çin Merkez Bankası, 2017'de 300 milyon dolar yatırım yapmış; iki ülkedeki devlet bankaları (Ziraat Bankası&Kalkınma Bankası) 600 milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzalamış; 2018 yılında; ICBC bankası, Türkiye'nin enerji ve ulaştırma sektörlerine 3,6 milyar dolarlık bir kredi paketi sağlamış; ICBC bankası, Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Kuzey Marmara Otoyolu Projesi'nin Türk mega projeleri için 2,7 milyar dolarlık sürekli kredi sağlamış; Çin İhracat-İthalat Bankası, VakıfBank'a 140 milyon Dolarlık bir anlaşma sağladı İkili ticaret kapsamında; Çin, 2015 yılında Türkiye'nin üçüncü en büyük konteyner terminalinin %65'ini satın almış; Çin, Hunutlu Termik Santrali projesine 1,7 milyar dolar ile tek projede en büyük Çin doğrudan yabancı yatırımı olarak yatırım yapmış; Asya Altyapı Yatırım Bankası, 2019 yılına kadar beş Türk altyapı projesine 1,4 milyar dolar yatırım yapmış, böylece Türkiye, Hindistan ve Endonezya'dan sonra Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın üçüncü en büyük yatırım pazarı olmuştur; Asya Altyapı Yatırım Bankası, yenilenebilir enerji projelerini 300 Milyon \$ ile finanse etmiş ve aynı değerde İstanbul Sismik Riski Azaltma ve Acil Durum Hazırlık

⁶⁷⁵James Warhola & Egemen Bezci, The Return of President Putin and Russian–Turkish Relations: Where Are They Headed?, *SAGE Open*, Volume 3, Issue 3, 2013, p.1:4 &5.

⁶⁷⁶Paul Kubicek, *Ibid*, p.233: 235.

⁶⁷⁷Ziya Öniş & Mustafa Kutlay, "The anatomy of Turkey's new heterodox crisis: the interplay of domestic politics and global dynamics", *Turkish Studies*, Volume 22, Issue 4, 2020, p1:7& 13:24.

⁶⁷⁸Altay Atlı, *Ibid*, p.124.

⁶⁷⁹Mehmet Ali Koçakoğlu, "Belt And Road Initiative and Turkey China Relationships Through Soft Power Concept", *International Journal of Society Researches*, Volume 18, Issue 39, 2020, p.750: 769.

⁶⁸⁰"Foreign trade according to general trade system by top twenty countries, 2019, 2020," *Turkish Statistical Institute*, 2020.

Projesi'ni de desteklemiş; ayrıca Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası'na 200 milyon dolar finansman sağlamıştır.⁶⁸¹

Ayrıca 2016 yılında birçok anlaşma imzalanmış, bunlar gibi: Nükleer ve Yenilenebilir Enerjilerin Barışçıl Kullanımlarına Yönelik İşbirliği Anlaşmaları; Kuşak Yol Girişimi ile ilgili işbirliği anlaşmaları; ve demiryolları, kültür ve turizm işbirliği anlaşmaları.⁶⁸² Çin ile ekonomik etkileşimlerin artan yoğunluğu bağlamında, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çin'in ulusal para birimini uluslararasılaştırma hedefine uygun alternatif bir borçlanma kaynağı olarak Türkiye'nin 2018 yılında yuan cinsinden tahvilleri benimseme niyetini açıklamıştır. Ayrıca Türkiye, Türkiye'nin Çin-Orta Asya-Batı Asya ekonomik koridorunun bir eksenine haline geldiği “Kuşak ve Yol” girişimini memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye, Çin inisiyatifi'ni memnuniyetle karşılamakla kalmayıp İpek Yolu Girişiminin "Orta Koridor Girişimi"nin kendi versiyonunu tanıtarak bu girişimi geliştirmeye çalışmıştır.⁶⁸³ Türkiye'nin "Orta Koridor" Girişimi, Türkiye ile Hazar Denizi ülkelerini (Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan), Orta Asya ülkelerini (Afganistan ve Pakistan) birbirine bağlayarak Çin girişimini genişletmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Çin girişiminde önemli bir rol oynayarak, Çin liderliğindeki Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kurucu üyesi ve 11. en büyük ortağı olmuştur.⁶⁸⁴ Kuşak Yol Girişimi altyapı projeleri kapsamında Türkiye'deki Asya Altyapı Yatırım Bankası yatırımlarının 40 milyar ABD dolarına ulaşması beklenmektedir.⁶⁸⁵

Öyle ya da böyle Çin, Türkiye'ye ekonomik desteğiyle, gelecekte büyük borçlanma Türk egemenliğini baltalayacaktır. Ancak siyasi rejim, her ikisi de zor olan iki seçenek arasındaydı; ya şartlarıyla Uluslararası Para Fonu'na başvurmak ki bu da cumhurbaşkanının 2013'teki "Dünya Bankası sayfasını" kapatmakla gurur duymasıyla çelişiyor, ya da Çin. Çin ile işbirliği şunları sağlamıştır: rejimin prestijini korumak; mega altyapı projelerinden bazılarını tamamlamak; ve batı baskısı ile karşı karşıya.⁶⁸⁶

Rusyaya Geline, Türkiye Cumhurbaşkanı, Rusya ile ilgili olarak Rusya'nın vazgeçilmez bir "komşu" ve "ticaret ortağı" olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁷ 2010 yılı stratejik ortaklığı kapsamında, "Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi"nin kurulmasına ve karşılıklı ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik yıllık bir zirvenin düzenlenmesine yol açan 17 anlaşma imzalanmıştır. Bu arada, ekonomik çıkar grupları, “Türk-Rus İş Konseyi”, “Rus-Türk İş Konseyi” ve “Dostluk Derneği” gibi birçok

⁶⁸¹Gözde Yılmaz & Nilgün Eliküçük Yıldırım, *Ibid*, p.7: 11.

⁶⁸²Colin Duerkop, “Turkey and China: Contemporary Political, Economic and Strategic Relations”, *East Asian Policy*, Volume 12, Issue 2, 2020, p.107: 112.

⁶⁸³Gözde Yılmaz & Nilgün Eliküçük Yıldırım, *Ibid*, p.6:8.

⁶⁸⁴Nilgün Eliküçük Yıldırım, “Rigid boundaries between Turkey and China: is political mobility possible?”, *Turkish Studies*, Volume 22, Issue 1, 2020, p.2:15.

⁶⁸⁵Colin Duerkop, *Ibid*, p.107: 112.

⁶⁸⁶Gözde Yılmaz & Nilgün Eliküçük Yıldırım, *Ibid*, p.7: 11.

⁶⁸⁷Hossein Joobani & Mostafa Mousavipour, *Ibid*, p.147: 151.

konsey kurarak iki ülke arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmaya çalışmıştır.⁶⁸⁸ Aynı yıl, iki ülke arasındaki çok boyutlu yakınlaşmayı yönlendirmek için Türk-Rus Ortak Stratejik Planlama Grubu kurulup ilgili dışişleri bakanlarının başkanlığında yürütülmüştür.⁶⁸⁹ Aynı zamanda Ticaret, yatırım ve Turizm (özellikle vizesiz politikalar sonrasında) sektörlerinde ikili bağlar daha önce hiç olmadığı kadar güçlenmiştir. Rusya, 2021 yılında 28,9 milyar doları aşan ihracat değeri ile Çin'den sonra Türkiye'nin ikinci ihracat ortağıdır.⁶⁹⁰ Ayrıca Rusya, Türkiye'ye 14,5 milyar doları aşan akaryakıt ürünleri ihraç ettiği için ana enerji kaynağıdır.⁶⁹¹ Genel olarak, enerji sektöründeki ekonomik bağlar Ankara ile Moskova arasında en güçlü olanıdır. Rus gazını Türkiye'ye çeviren 3 boru hattı vardır: Batı boru hattı, Bluestream ve Turkstream. Rusya, Akkuyu'da ilk Türk nükleer santralini de inşa etmektedir.⁶⁹² Bu ilişkide Türkiye, Rus enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye bu avantajı Moskova ile ilişkilerini güçlendirmek için kullanmıştır.⁶⁹³ Örneğin: Ankara, Moskova'ya uygulanan Batı yaptırımlarını taahhüt etmediğinde, daha güney akıntısı projesinin tamamlanmasından önce bile indirimli fiyatlarla gaz ve petrol anlaşmaları elde edebildi.⁶⁹⁴

3) Sınır Güvenliği Krizini Çözmek

Suriye konusunda Rusya-Türkiye Uyumu Ankara'nın Suriye'ye Askeri Müdahale etmesini sağlayan ana etken olmuştur. Suriye'deki Amerikan varlığı sırasında ABD, Türkiye'nin askeri müdahalesine ve sınırda yalıtkan bölge oluşturulmasına karşı çıkmıştır. ABD güçleri çekilir çekilmez Türkiye, Ankara'ya Kürt sorununu güvenlik altına alması ve bununla başa çıkmak için askeri araçlar kullanması için yeşil ışık veren hem Rusya'ya hem de İran'a yaklaşmıştır.

Suriye krizinin başlangıcında her iki ülkenin de aynı krizde işbirliği olanaklarını neredeyse yok edecek şekilde çatıştığı söylenebilmektedir. Hem Ankara hem de Moskova, yaklaşık olarak 2015 yılında Suriye ihtilafına doğrudan müdahil olmaya karar vermiştir. Rusya, Orta Doğu'daki ana müttefiki, Rusya'nın Akdeniz'deki ana çıkışı ve son Rus askeri üssünün bulunduğu Suriye'yi terk etmeyecekti. Böylece Suriye rejimine askeri, ekonomik, lojistik ve istihbarat desteği sağlamış ve Suriye siyasi geçişinin süreci bir parçası olarak Esad'ın hayatta kalmasına bağlı kalmıştır. Kuzey

⁶⁸⁸Fatma Aslı Kelkitli, *Turkish-Russian relations Competition and Cooperation in Eurasia*, London, Routledge, 2017, p.23.

⁶⁸⁹Soner Cagaptay, "Defining Turkish Power: Turkey as a Rising Power Embedded in the Western International System", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4, 2013, p.802.

⁶⁹⁰ Imports by countries, 2013-2022 (general trade system), Turkish Statistical Institute, 2021

⁶⁹¹ Turkey Fuels Imports by country and region in US\$ Thousand 2019, World Bank, 2019.

⁶⁹² Paul Kubicek, *Ibid*, p.237.

⁶⁹³Burak Bilgehan Ozpek, Securing energy or energising security: the impact of Russia's energy policy on Turkey's accession to the European Union, *Journal of International Relations and Development*, Volume 16, Issue 3, 2013, p.365: 371.

⁶⁹⁴Younkyoo Kim & Stephen Blank, The New Great Game of Caspian energy in 2013-14: 'Turk Stream', Russia and Turkey, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 18, Issue 1, 2015, p.12.

Lazkiye'deki Türkmenler gibi ağırlıklı olarak Ankara tarafından desteklenen birçok muhalif grubu da bombalamıştır. Bu arada Rusya, Çin'in yanı sıra Suriye rejimine herhangi bir yaptırım uygulanmasına karşı vetosunu kullanmıştır.⁶⁹⁵

Buna karşılık Ankara, ayaklanmayla mücadelede vahşeti nedeniyle meşruiyetini yitiren Esad rejiminin devrilmesini talep etmiştir. Ayrıca muhalif gruplar için güvenli bir sığınak, silah ve diplomatik destek sağlamıştır.⁶⁹⁶ İlişkiler, neredeyse uzun vadeli bir kopuşa dönüşen iki krize tanık olmuştur. Birincisi, Türkiye'nin 2012 yılında ilan ettiği angajman kurallarını ihlal ederek Türk savaş uçağının düşürülmesidir. Ankara'nın 1950'lerden bu yana NATO üyeliği çerçevesinde Türkiye, NATO ülkelerinin savunma bakanlarını ekrarlanan Rus sızmalarını tartışan toplantıya çağırıştır. Toplantı, Türkiye ile dayanışma ve Rusya'nın saldırganlığına karşı Türkiye'yi korumaya hazır olduğunun beyan edilmesiyle sona ermiştir.⁶⁹⁷ İkinci kriz, Rusya'nın uçağının Suriye toprakları üzerinde uçtuğunu iddia etmesine rağmen, Türkiye'nin bir Rus uçağını Türk hava sahasına sızdığı iddiasıyla düşürmesidir. Sonuç olarak, Ocak 2016'da Moskova, Ankara'ya yaptırımlar uygulayıp ve vizesiz seyahat rejimini de askıya almıştır. Uygulanan yaptırımlar Ankara'ya 11 milyar dolara mal olmuştur. Moskova'nın şu sektörleri kısıtlamıştır: Türk ithalatı, Türk vatandaşlarının Rus şirketlerinde istihdam edilmesi, turizm ve Gaz indirimleri.⁶⁹⁸ Moskova uygulanan yaptırımlardan yetmemiş gibi, bunun yerine (1) YPG/PYD ile etkileşimi artırmıştır; (2) "Barış İçin Akademisyenler"e sempati göstererek iç muhalefeti desteklemiştir; (3) "Selahattin Demirtaş"ı Kürt sorununu görüşmek üzere Moskova'ya davet etmiştir. Rusya, Krize askeri olarak katılmaya karar verdiğinde durum daha karmaşık hale gelmiştir. Rus Hava Kuvvetleri, Türkiye'nin IŞİD karşıtı koalisyonun İncirlik üssünü kullanmasına izin vermesiyle aynı anda Hmeimim hava üssünde inşa etmeye başlamıştır. Sonuç olarak kriz, bir yandan Rusya ile diğer yandan Türkiye'nin de aralarında bulunduğu NATO ülkeleri arasında bir vekalet savaşına dönüşmüştür. Böyle bir durum, Türkiye ile Rusya arasında Suriye topraklarında bir çatışmayı tehdit ederdi.⁶⁹⁹

Rus-Türk anlaşmazlığının sona ermesine iki faktör yol açmıştır: Kürt tehdidi ve darbe girişimi. Kürtlerle ilgili olarak, Türkiye'nin ilk hedefi Esad rejiminin düşmesi olmasına rağmen, çatışmanın uzunluğu ve karmaşıklığı onu PYD ve YPG kurtulmaya öncelik vermeye sevk etmiştir. Türkiye, Batılı müttefiklerinin Kürt grupları terör örgütü olarak tanıyıp onlara karşı askeri bir

⁶⁹⁵Fatma Aslı Kelkitli, *Ibid*, p.21:22 & 96:97.

⁶⁹⁶Tolga Demiryol, "Interdependence, Balancing and Conflict in Russian–Turkish Relations", Aharon Klieman(ed.), *Great Powers and Geopolitics, Global Power Shift*, Springer Cham, 2015, p. 65: 78.

⁶⁹⁷Mitat Çelikpala, Situating 'New Turkey' in the Middle East Within a Competition-Cooperation Spiral of Turkish-Russian Relations, Bayram Balci& Nicolas Monceau (der.) *Turkey, Russia and Iran in the Middle East: Establishing a New Regional Order*, Switzerland, Springer Nature, 2021, p.16: 19.

⁶⁹⁸Paul Kubicek, *Ibid*, p.237: 245.

⁶⁹⁹Mitat Çelikpala, *Ibid*, p.20: 21.

Didem Ekinci, "Russia-Turkey Relations (1991–2016): Diverging Interests and Compelling Realities, Pınar Gözen Ercan: *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Switzerland, Springer Nature, 2017, p. 15:155 & 165:167.

saldırı savaşına girmesini beklese de, tam tersi olmuştur. ABD, bir tür vekalet savaşı olarak Kürt grupları silah ve mühimmat desteğiyle doğrudan desteklerken, AB de Türkiye'nin kaygılarına aldırmadan mülteci krizini çözmeye girişmiştir.⁷⁰⁰ Ayrıca ABD, 2013 yılında Türk sivillerini katlettikten sonra Türkiye topraklarını korumak için yaygınlaştırdığı NATO'nun Patriot sistemlerini 2015 yılında tek taraflı bir kararla Türkiye'ye yönelik tehdit kalmadığı gerekçesiyle geri çekmiştir. Böyle bir kararın, Türkiye'nin IŞİD karşıtı koalisyonun İncirlik üssünü kullanmasına onay vermesinin ardından alındığı belirtilmelidir. İkinci faktör ise 2016 askeri darbe girişimine tepkilerin çeşitlenmesidir. ABD ve Batı'nın tepkileri çok yumuşak gelmiştir. Darbe gecesi ABD'nin darbecileri eleştirmeden veya siyasi sisteme destek beyan etmeden istikrar ve barış çağrısı yapması, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ABD'yi darbenin planlayıcısı olmakla suçlamasına neden olmuştur. Buna karşılık Rusya, Türk siyasi rejimini desteklediğini ileri sürüp muhalefetteki tasfiye ve başkanlık sistemi çağrılarıyla ilgili müteakip eylemleri desteklemiştir.⁷⁰¹ Buna karşılık Cumhurbaşkanı Erdoğan, Jet kazası için özür dilemiş. Bu, Suriye Sorunu'nun yanı sıra ordu satışları, yatırımları, nükleer ve enerji sektörlerinde eşi görülmemiş derecede bir işbirliğinin başlangıcıydı.⁷⁰²

İlişkilerin normalleşmesi, Türkiye'nin kuzey Suriye üzerinde kontrol kurmasını ve aynı zamanda Türkiye-Rus-İran müzakereleri için diplomatik bir alan sağlamıştır. Burada üç ülke, görüşmeleri Türkiye'nin Kürt güçleriyle savaşmasına izin veren "Astana" sürecine dahil olmuştur. Astana sürecinin temel sonucu, İdlib'i Türk Askeri kontrolü altındaki bir gerilimi azaltma bölgesi olarak tanımıştır.⁷⁰³ Türkiye, Rusya'nın desteğiyle, bir yandan PYD'nin kontrolündeki alanlar ile PYD'nin kontrolündeki bölgeler arasındaki bağı etkin bir şekilde koparan, böylece iki tarafı da zayıflatan "Fırat Kalkanı" Harekatı'nı üstlenmiştir.⁷⁰⁴ Bu arada Rusya ve Türkiye, Batılı ülkelerin katılmayı reddettiği Soçi Zirveleri 2017: 2021'de, Suriye krizinin çözümünün Rusya'nın değil Birleşmiş Milletler'in himayesinde olması gerektiğini iddia ederek düzenli olarak İran ile yan yana bir araya gelmiştir.⁷⁰⁵ Ayrıca Türkiye, sınırları Kürt güçlerinden temizlemek ve mültecileri geri göndermek için güvenli bir alan sağlamak için Suriye topraklarında "Zeytin Dalı" Operasyonu gerçekleştirmiştir. Bu arada Moskova, Suriye rejimini Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarını kabul etmeye ikna etmede arabulucu rolü oynamıştır.⁷⁰⁶ 2019 yılında Türkiye, güney sınırına paralel, Kürt etkisinden tamamen arınmış bir güvenli bölge oluşturmak için "Barış Pınarı" Harekatı gerçekleştirmiştir. "İdlib" çevresinde silahsızlandırılmış bir bölge oluşturulması için de anlaşma

⁷⁰⁰Ayşe Ömür Atmaca, *Ibid*, p.21: 26.

⁷⁰¹Paul Kubicek, *Ibid*, p.237: 245.

⁷⁰²"The Russian-Turkish rap.rochement", *Strategic Comments*, Volume 24, Issue 2, 2018, p.2:4.

⁷⁰³Ayşe Ömür Atmaca, *Ibid*, p.21: 26.

⁷⁰⁴Soli Özel & Selin Nasi, *Ibid*.

⁷⁰⁵Samuel S. & Onur Isci, "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development", *Oxford Academic: Diplomatic History*, Volume 44, Issue 5, 2020, p.23: 24.

⁷⁰⁶Murat Ülgül, *Ibid*, p.10: 11.

yapılmıştır.⁷⁰⁷ Rusya'nın Türkiye'ye verdiği desteğe karşılık, Türkiye'nin Kırım kriziyle ilgili açıklamaları yumuşamıştır.⁷⁰⁸ Türkiye, Moskova'yı doğrudan eleştirmekten kaçındığında ve sadece krizin çözümü için diyalogun önemini belirttiğinde Rusya'yı destekliyor gibiydi.⁷⁰⁹

4) Askeri Desteğe Bir Alternatif Bulmak

2012 ve 2021 yılları arasında Ortadoğu ciddi bir silahlanma yarışı yaşamıştır. Bu dönemde Ortadoğu, küresel silah ithalatının %32'sini almıştır. Suudi Arabistan ayrıca dünyanın en büyük ikinci silah ithalatçısı konumunda ve onu üçüncü sırada Mısır izlemektedir.⁷¹⁰ Silahlanma yarışı devletlerde durmamış, devlet dışı aktörleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Belirtildiği gibi, ABD Suriye Kürtlerini 500 milyon dolar değerinde finanse edip silahlandırmış ve İran'ın Hizbullah ve Husiler gibi Şii silahlı hareketlerine verdiği desteğin ve Körfez devletlerinin İran etkisini baltalamak için sağladığı desteğin boyutunu söylemeye gerek yoktur. Böylece, küresel ve bölgesel aktörler, teoride belirtildiği gibi, bölgesel aktörler arasındaki güç dağılımını dolaylı olarak silah tedariki yoluyla şekillendirmede rol oynamaktadır.

Devlet	Suudi Arabistan	Mısır	Katar	BAE	İsrail	Türkiye
Küresel silah ithalatında payı	11%	5.7%	4.6	2.8	1.9	1.5

(Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü)

Güvensiz ve istikrarsız bir bölgesel ortamda, Türkiye boş boş durup Batı'nın askeri desteğini beklemezdi. Buna göre Soğuk Savaş döneminde Çin ordusuna karşı ABD'yi desteklemek için Kore'ye asker gönderen ve Tayvan ile geniş ekonomik ve kültürel bağlar kuran Türkiye, Pekin'in önemli bir askeri ortağı haline gelmiştir. Bir yanda Türkiye ile diğer yanda ABD ve İsrail arasındaki gerilimler konusunda Türkiye, askeri teknoloji, eğitim ve silahlanma alanında bir alternatif aramak zorunda kalmıştır.⁷¹¹ İki ülke arasında "savunma sanayi işbirliği anlaşması" ve "2009 ve 2010 yıllarında stratejik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Aynı yıl iki ülke de Konya'da ortak askeri tatbikatlar düzenlemektedir. Bu tatbikatlar Çin askeri güçlerinin ilk kez NATO

⁷⁰⁷Dania Khatib & Ayman Saleh, *Ibid*, p.19: 29.

⁷⁰⁸Didem Ekinci, *Ibid*, p151:155 & 165:167.

⁷⁰⁹Costas Melakopides, *The Russo-Turkish Labyrinth and the Cyprus-Egypt-Israel-Greece Rap.rochement: Russia-Cyprus Relations*, London, Palgrave Macmillan, 2016, p.126: 141.

David Svarin, *Ibid*, p.393: 394

⁷¹⁰ Pieter D. Wezeman (et el.), "Trends In International Arms Transfer", *Stockholm International Peace Research Institute*, March 2022, p1: 6.

⁷¹¹ Ceren Ergenc, "Can Two Ends of Asia Meet? An Overview of Contemporary Turkey-China Relations", *East Asia*, Volume 32, Issue 3, 2015., p.1:2.

topraklarında bulunmasıydı.⁷¹² Çin, Türkiye'nin resmi daveti üzerine 2010 yılında iki kez “Anadolu Kartalı” adlı yıllık hava kuvvetleri tatbikatına katılmıştır.⁷¹³ 2013 yılında Çin ve Türkiye, füzelerin ortak üretimi için bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma, "Çin teknolojisini paylaşma yeteneği"ni içeriyordu. Türkiye, Batı baskısı altında anlaşmadan vazgeçse de, bu, Türk dış politikasının artık tek taraflı olmayıp Ankara'nın ilişkilerini çeşitlendirebileceğini kanıtlamıştır.⁷¹⁴ Çin, 2019 yılında PKK'ya karşı kullanılan Türk balistik füzesi Bora'nın üretimine Çin B-611 füze teknolojisini aktararak katkı sağlamıştır. Ayrıca Çin ordusu 2016 “Efes” askeri tatbikatlarına katılmıştır.⁷¹⁵

Aynı bağlamda Rusya, AB ve ABD'yi üzen Türkiye gibi batılı silah müşterilerine satış yaparak silah ihracatını genişletmeye çalıştığı Batı-Türkiye ilişkilerinde spoyler rolünü başarıyla oynamıştır.⁷¹⁶ Türkiye, S-400 hava savunma sistemi tedarik etmek için Moskova'ya başvurmuştur. pazarlık, batılı bir ülkeyle herhangi bir askeri pazarlık yoluyla elde edilemeyecek olan karşılıklı üretim ve teknoloji transferini içermektedir. Sonuç olarak ABD, Ankara'yı F-35 sisteminden çıkarmıştır.⁷¹⁷

5) Avrupa Üyeliğine Alternatif Bularak Ankara'nın Prestijini Geri Kazanmak

Türkiye'nin en azından kısa vadede Avrupa Birliği'ne katılımının imkansızlığı ve Avrupa Komisyonu'nun Türkiye ile üyelik müzakerelerini dondurması ile Ankara'nın resmi açıklamaları Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılımı destekler nitelikte gelmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, ŞİÖ'nün Avrupa Birliği'nin kısıtlayıcı ve müdahaleci politikalarına alternatif olabileceğini, örgütün "müdahale etmeme" ilkesini benimsediğini, dolayısıyla Türkiye için "güvenli bir sığınak" olabileceğini belirtmiştir.⁷¹⁸ Buna göre Ankara, Türkiye'nin AB üyeliğini beklerken sabrının tükendiğini ve Türkiye'nin üyeliğinin "dünyanın sonunu" temsil etmediğini göz önünde bulundurarak Çin-Rus liderliğindeki Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılma arzusunu ilan etmiştir.⁷¹⁹ Böylece Türkiye,ŞİÖ'da gözlemci statüsüne sahip ilk ve tek NATO üyesi olmuştur.⁷²⁰

⁷¹²Colin Duerkop, *Ibid*, p.107: 112.

⁷¹³Altay Atlı, *Ibid*, p.130.

⁷¹⁴ Jakub Klepek, “Contemporary China-Turkey Relations”, *Institute of New Europe*, 2020, p.6:7.

⁷¹⁵ Ayca Alemdaroglu & Sultan Tepe, “Erdogan Is Turning Turkey Into a Chinese Client State”, *Foreign policy*, 2020.

⁷¹⁶ “The Russian–Turkish rap.rochement”, *Ibid*, p.2:4.

⁷¹⁷Ayfer Genç Yılmaz & Billy Agwanda, “Turkey’s contribution to international policing”, *Global Change, Peace & Security*, Volume 33, Issue 2, 2021.p160.

⁷¹⁸Gözde Yılmaz & Nilgün Eliküçük Yıldırım, *Ibid*, p.8: 11.

⁷¹⁹ Hossein Joobani & Mostafa Mousavipour, *Ibid*, p.147: 151.

⁷²⁰Selcuk Colakoglu, “Dynamics of Sino–Turkish Relations: a Turkish Perspective”, *East Asia*, Volume 32, Issue 1, 2015, p.8: 17.

D) Bölüm Sonucu

Türkiye'nin Batı ile yakınlaşması, başka alternatiflerin yokluğunda "kazanalar kampına" katılmak gibiydi. Türkiye, elde ettiğı ya da beklediğı siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlar sonucunda tek kutuplu bir dünyada ABD liderliğindeki liberal düzeni benimsemiştir. Liberal düzen iki paralelden oluşuyordu: ABD hegemonyası ve düzenin pratik bir örneğı olarak AB. Dramatik bir şekilde ABD, diğerk aktörlerin görelili gücünün artması nedeniyle hegemonyasını kaybederken, birbirini izleyen 3 Amerikan yönetiminin izlediğı yanlış politikalar sonucunda prestijini ve sosyal sermayesini kaybetmiştir: Bush, Obama, ve Trump. Amerika'nın Ortadoğı'daki krizlere kayıtsız kalmasının bir sonucu olarak, özellikle Trump'ın ABD'nin müttefiklerini savunma sorumluluğunu almayacağını açıklamasının ardından Türkiye, dış politikalarını yürütürken ABD'nin korumasına daha az bağımlı olmaya itilmiştir. Bu arada, Türkiye çok bağımsız bir askeri politika benimseyip Katar, Somali ve Kuzey Irak'ta askeri üsler kurup 2020'de ekonomik çıkarlarını desteklemek için Libya'ya müdahale edip ve Kuzey Suriye'yi işgal etmiştir.

Aynı şekilde Avrupa Birliği'nin de mülteci krizi ışığında yerleşik değerleri yerine pragmatik politikaları tercih etmesi sonucunda ahlaki değerleri çökmüştür. Buna ek olarak, popülizm gibi art arda gelen krizler ve üyeleri arasındaki dayanışmanın kaybolması, küresel reform rolünün azalmasına neden olmuştur. Bu arada, Avrupa'nın Türkiye'nin üyeliğini reddetmesi daha net hale gelip Avrupa Parlamentosu Türk siyasi sistemine yönelik eleştirileri artırmıştır. Türkiye'nin kendi içinde demokratikleşmeye ve bölgesel olarak işbirliği araçlarına yönelmesinin, öncelikle siyasi koşulluluğı ile AB'ye yakınlığından kaynaklandığı ileri sürülebilmektedir. Yerel ve bölgesel düzeylerde barışçıl yöntemler lehine zorlayıcı araçların kaldırılması için itici güç sağlayan şey AB'ye katılım teşviki olduğundan, üyeliğın çekiciliğinin azalması, gerilemenin ve eski yollara dönüşün başlıca nedeniydi.

Batı kampının görelili düşüşünün aksine, genel olarak dünya ve özel olarak Ortadoğı, Çin ve Rusya'nın güçlü yükselişine tanık olmuştur. Küresel kutupluluğun iki kutuplu sistemden kayması Türkiye'yi kazanan olarak ABD'nin izinden gitmeye ittiğı gibi, Amerikan hegemonyasındaki görelili düşüş ve tek kutupluluktan çok kutupluluğına geçiş Türkiye'yi ilişkilerini çeşitlendirmeye itmiştir. Türkiye'nin Rus-Çin ekseniliyle yakınlaşması, Türkiye bağlamında güvenlikleştirme perspektifinin yeniden canlanmasıyla yakından ilgili beş ana sonuca yol açmıştır. Birincisi: Herhangi bir siyasi sistemin otoriter eğilimlerindeki artış, onu barışçıl çözümler yerine askeri araçları tercih etmeye yaklaştırdığı için Türk siyasi sisteminin otoriter eğilimlerini güçlendirmesi. İkincisi, Türkiye'ye kuzey Suriye'de serbestlik tanınması. ABD, Suriye'de kaldığı sürece, Türkiye'nin askeri müdahalesini veya sınırda bir "güvenli bölge" oluşturmayı da reddetmiştir. ABD çekildikten sonra Rusya, Ankara'ya kuzey Suriye'nin kontrolünü ele geçirmesi için yeşil ışık yakmıştır. Üçüncü olarak Çin-Rusya'nın Türkiye'ye desteğı, Batı yardımının siyasi koşulluluğunu zayıflatıp boşa çıkarmıştır. Her iki ülke de Türkiye'ye bol miktarda ekonomik yardım sağlayarak

Türkiye'yi ilk kez Batı kampının koşullarını uygulamakla yükümlü olmamaktan çıkarmıştır. Dördüncüsü: Türk rejimine silah sağlamak. Her iki ülke de Türkiye'ye hem içeride Kürtlere karşı hem de bölgesel olarak Suriye'de kullanması için yeterli askeri araç sağlamıştır. Böylece ABD'nin Ankara'ya yönelik askeri yaptırımları ışığında güvenlikleştirme süreci için gerekli araçları kolaylaştırdılar. Beşincisi: Ankara'nın prestijini sürdürmesi. İki ülke Türkiye'ye Türkiye'nin AB katılım sürecine bir alternatif olan ŞİÖ sunmuştur.

IV. BÖLÜM:

BÖLGESEL GÜÇLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ

Tez, bu ana sorusuyla başlamıştır: “Türkiye neden Ortadoğu’da revizyonist bir devlete dönüşmüştür?”. Araştırma, bu soruyu yanıtlamak için hem küresel hem de yerel güvenliğin birincil belirleyicisi olarak bölgesel güvenlik dinamiklerine odaklanan “Bölgesel güvenlik kompleksi teorisini” kullanmıştır. Bölgesel düzeyin merkeziliğinin yanı sıra hem yerel hem de uluslararası düzeylerin bölgesel düzeyi etkilediği ve etkilendiği gerçeği göz ardı edilmemiştir. Yurtiçi düzeyde, Türkiye’nin iç kırılganlıklarının Ortadoğu’ya yönelik bölgesel dış politikasını olumsuz etkilediği kanıtlanmıştır (ikinci bölümde açıklandığı gibi). Küresel düzeyde, Orta Doğu’daki yerel rekabet kalıplarının, nüfuz mekanizması aracılığıyla küresel olaylara bağlı olduğu kanıtlanmıştır. (üçüncü bölümde açıkladığı gibi). Burada küresel güç dengesindeki yapısal değişim, Türkiye’yi Arap ayaklanmalarından sonra bölgeyle ilişkilerinde yeniden güvenlikleştirme yaklaşımını benimsemeye itmiştir.

Ulusal ve Küresel Düzeylerin Ortadoğu’daki bölgesel güvenlik dinamiklerini şekillendirme üzerindeki etkisini inceledikten sonra, bu bölüm, analiz için uygun olan bölgesel düzeyin kendisini incelemeye geçmektedir. Bu bölüm, Arap ayaklanmalarından sonra bölgesel etkileşimlerin Türk davranışları üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmaktadır.

Buradaki temel bir nokta olarak, bir devletin davranışını bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile açıklamak için, devletin aynı bölgesel kompleks içinde olması gerekmektedir. Ancak teori, Türkiye’yi “yalıtkan bir devlet” olarak tanımlamaktadır, yani farklı güvenlik komplekslerinin hiçbirinin parçası olmadan kesiştiği noktada bulunmaktadır. Öğrenci bu görüşe katılmamaktadır. Türkiye’nin ilişkileri, özellikle Orta Doğu ile her zamankinden daha karmaşık hale geldiğinden, Türk dış politikası zaten “yalıtıcı işlevin” ötesine “arayüz mantığına” geçmiştir. Bu nedenle, Türkiye’nin Ortadoğu’daki güvenlik dinamikleri ile etkileşimini analiz etmek için, Türkiye’nin gerçekten de bölgenin güvenlik düzenin bir parçası olduğu gösterilmelidir.

Yukarıdakilere göre, bu bölüm Ortadoğu’yu bölgesel güvenlik dinamiklerinin iç içe geçmesi için ideal bir model olarak vurgulayacak ve ardından Türkiye’nin teorik sadece “yalıtkan” olarak algılanan rolü yerine Ortadoğu’da bölgesel bir aktör olarak rolünü incelemeye devam edecektir. Bölüm daha sonra Türkiye’nin Orta Doğu’daki alt güvenlik kompleksleri, yani Levant, Mağrip ve Körfez ile nasıl etkileşime girdiğini açıklamaya geçmektedir.

A) Ortadoğu Güvenlik Kompleksi

“Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi”, belirli bir coğrafi çerçeve içinde yer alan bir ülkeyi etkileyen güvenlik tehditlerinin diğer komşu devletlerden ayrı olarak analiz edilemeyeceği veya

çözümeyeceği temel varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca, tehdidin kapsam olarak dar kalmamakta veya belirli bir ülkeyi tehdit etmemekte, bunun yerine genişleyerek sınırların ötesine ve kısa mesafeler yoluyla bölgenin geri kalanına kolayca yayılmaktadır.⁷²¹ Bir konunun tehdit olarak kabul edilip edilmemesi, aktörlerin eylemlerine ve yorumlarına bağlı olduğu ve yalnızca güç dağılımının mekanik bir yansıması olmadığı düşünüldüğünde, yorumlama süreci ülkenin sonraki davranışını belirleyen kimliği ve tarihi ile yakından bağlantılıdır. Bu yorumlama süreci, ülkenin kendisini nasıl gördüğü ve diğer ülkelerin onu nasıl gördüğü olmak üzere iki ana faktöre bağlıdır.⁷²²

Devletlerin tek bir bölgesel kompleks içindeki etkileşimleri çeşitli faktörlere tabidir. Birincisi sosyal yapıdır. Bölgesel etkileşimlerin sosyal (tarihsel ve kültürel) bir boyutu vardır ve güç dengesi tarafından yönetilen statik ilişkiler değildir. Sosyal boyuta göre, karşılıklı ilişkiler üç türe ayrılır: düşmanlık (derin revizyonizm), dostluk ve rekabet (gölge revizyonizm).⁷²³ Osmanlı ve Safevi imparatorlukları arasındaki düşmanca ilişkiler, Türk-İran güvenlik ilişkilerini hala hakimdir ve Arap ve Türk kimliğinin kültürel boyutu, Arapların Türk dış politikalarına karşı uyanıklığını şekillendirmeye devam etmektedir. İkinci faktör ise ana aktörler ve aralarındaki güç dağılımıdır. Güç dağılımı tek kutuplu, iki kutuplu ya da çok kutuplu bölgesel sistemin şeklini belirler. Güç dengesindeki dönüşüm, ister istemez mevcut sistemin biçiminde bir değişiklikle sona ermektedir.⁷²⁴ Orta Doğu'daki bölgesel düzenin Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu bir sistemden Amerikan hegemonyası altında sıfır kutuplu bir sisteme geçişi ve 2010'dan bu yana tekrar çok kutuplu bir sisteme geçişi buna iyi bir örnektir. Üçüncü faktör referans nesnesidir. veya bölgesel aktörlerin etkileşimleri içinde öncelik verilen önemli güvenlikleştirilmiş Konular. referans nesne, ya çözümüyle ya da daha önemli diğer sorunların ortaya çıkmasıyla önceliğini kaybeder. Buradaki en iyi örnek, bir asırdan fazla bir süredir birinci öncelik olan Filistin-İsrail çatışmasının Arap kargaşasından sonra geri çekilerek yerini Suriye krizi, Yemen insani krizi, sınır güvenliği, sınır ötesi terörizm ve mezhepçilik. Son faktör anarşik yapıdır. Anarşi, kaos anlamına gelmez, bunun yerine merkezi olmayan bir siyasi düzen biçimidir. Başka bir deyişle, aktörler arasındaki çatışmaya bir tür kısıtlama getirebilecek herhangi bir kapsayıcı siyasi otoritenin yokluğu anlamına gelir. Anarşi ile uyumlu olarak, coğrafi yakınlık, bölgesel topluluk devletleri arasındaki sınır ötesi tehdit aktarımının bir belirleyicisi olarak görünmektedir. Basit fiziksel komşuluğun komşular arasında

⁷²¹ Barry Buzan & Ole Wæver (2003), *Regions and Power: the Structure of International Security*, Cambridge University Press, p.44&45, 81&82.

⁷²² Derrick Frazier & Robert Stewart-Ingersoll, "Regional powers and security: A framework for understanding order within regional security complexes", *European Journal of International Relations*, Volume 16, Issue 4, 2010, p.739: 740.

⁷²³ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, New York, Cambridge University Press 1999, p.261: 266& p.298:298

⁷²⁴ Martina Ponížilová, "Delimitation of Regional Powers in The Middle East in The 21th and 21st Century", *Journal Of International Relations*, Volume XIV., Issue 2, 2016, p.158.

farklı bölgelerde bulunan devletler arasında olduğundan daha fazla güvenlik etkileşimi oluşturma eğiliminde olduğu sınırlar, çünkü birçok tehdit kısa mesafelerde uzun mesafelere göre daha kolay hareket etmektedir. Bunun için Türkiye Suriye krizine öncelik verirken, Yemen'deki istikrarsızlık Suudi Arabistan için büyük bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır.⁷²⁵ Beklenmedik bir şekilde, Anarşi etkisi artı mesafe, güvenlik komplekslerinin sistemdeki gücün dağılımı hakkında daha yüksek düzeyde soyutlamalar yapmaktansa ulusal güvenlik politika yapıcılarının çalışma ortamını yansıtmaya çok daha yakın olduğu bölgesel temelli kümelerin bir modelini vermektedir.⁷²⁶

Ortadoğu'da Dört teorik faktör açıkça gözlemlenebilir. Ortadoğu, petrol kaynakları zenginliği ve 400 milyonu aşan nüfusu nedeniyle dünyanın çatışma merkezlerinden biri ve uluslararası ilgi odağı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda önemli deniz yollarını ve uluslararası boğazları içeren stratejik bir kavşaktır. Ayrıca, bölge, oldukça karmaşık bir etnik, ırksal ve dini bileşimi ile karakterizedir.⁷²⁷ Yıkıcı savaflara (948, 1956, 1976, 1973, birinci Körfez Savaşı, ikinci Körfez Savaşı, Irak'ın işgali, 2006 savaşı, devam eden Arap-İsrail çatışması), sınır krizlerine (Batı Sahra, Emirlikleri adaları, İsrail'in Golan'ı işgali), kimlik mücadelelerine(Araplar, Türkler, Persler ve Kürtler), din ve mezhep tartışmalarına sahne olmuştur. Ayrıca bölge, PKK, KDP, Hizbullah, El Nusra Cephesi, El Kaide ve IŞİD gibi devlet dışı aktörlerin etkisine karşı savunmasızdır. Bu bağlamda güç göstergelerinin orantısız bir şekilde dağınık olması sistemi kurabilecek tek bir hakim bölgesel gücün varlığını engellemektedir. Coğrafi göstergeler ve insan gücü açısından en zayıf Arap ülkelerinin Katar gibi daha büyük roller oynaması ironiktir.⁷²⁸ Ortadoğu'daki bölgesel güvenlik kompleksi üç güvenlik alt sistemini içeriyor:(1) Levant ve Mısır, (2)Körfez ve (3)Mağrip. Arap kargaşasından sonra, üç bölge tehdit ve güvenlik sorunlarıyla dolu alanlar olarak ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu, bölgesel rekabetin art arda dört dönemine tanık olmuştur. Birincisi 1940'lardan Nasır yanlısı ülkeler ile ona karşı çıkan blok arasında bir rekabetin olduğu 1960'ların sonlarına kadar. Bu dönem, Arap güçlerini desteklemede rol oynayan gevşek bir çok kutuplulukla aynı zamana denk gelmiştir. 1970'lerden 1990'lara kadar olan ikinci dönem, katı bir küresel iki kutupluluk altında bölgesel iki kutuplu rekabetin damgasını vurmuştur. Bu aşama, Ekim 1973 savaşı ve 1982 Lübnan savaşı gibi büyük güçlerin isteklerine aykırı birçok olaya sahne olmuştur.

⁷²⁵Barry Buzan &Ole Waever (2003), p.45: 53& 88

Barry Buzan, "Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", Journal of Peace Research, Volume 21, Issue 2, Special Issue on Alternative Defense,1984), p. 112-116.

⁷²⁶Barry buzan, *people, states, and fear: the national security problem in international relations*, Brighton, Sussex: Wheatsheaf Books, 1983. Print, p.111- 112.

⁷²⁷Anoushiravan Ehteshami, "Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 11, Issue 42, 2014, p.30: 36.

⁷²⁸Anoushiravan Ehteshami, "The MENA Regional Security Architecture", Erika Holmquist and John Rydqvist (der.): *The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments*, FOI publications, 2016, p. 26:28.

Üçüncü aşama, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden, bölgesel güçleri davranışlarını değiştirmeye zorlayan tek kutupluluk dönemi olan 2008'e kadar uzanmaktadır.⁷²⁹ Sovyetler Birliği'nin eski müttefikleri siyasi, ekonomik, sosyal ve dış politikalarında bir değişiklik yapmak zorunda kalmışlardır. İsrail ile yapılan barış anlaşmasının ardından sorunsuz bir şekilde Batı kampına geçen Mısır dışında, son on yılda iç savaşların patlak verdiği ülkelerin eski Sovyetler Birliği'nin müttefikleri olduğu not edilebilmektedir. Suriye'ye gelince, İran'a yakınlaşması, Afganistan ve Irak'ın işgalinden sonra ivme kazanan direniş eksenine girmesine neden olmuştur. Suriye, otoriter siyasetin, planlı bir ekonominin ve Sünnilerin dışlanmasına dayalı mezhepsel bölünmenin bir karışımını benimsemiştir. Yemen'de güney, Sovyet desteğini kaybettikten sonra kuzeyle birliği kabul etmek zorunda kalmış, bu da gücün kuzey lideri Ali Abdullah Salih'in elinde toplanması ve güneydeki aşiretlerin marjinalleştirilmesi ile sona ermiştir. Bu, yenilenen bölünmeye ve ayrılma çağrılarına yol açmıştır. Irak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ABD'nin bölgesel Orta Doğu meselelerine fazla önem vermeyeceğine inanarak Kuveyt'i işgal ederken. Böyle bir yanılgı, Saddam Hüseyin'in belini kıran saman olmuştur.⁷³⁰ Dördüncü dönem, çok kutuplu bir bölgesel düzenin ortaya çıktığı 2010 yılından bugüne kadardır. Devrim dalgaları patlak verdiğinde, Arap rejimlerinin daha fazla demokrasi ve istikrara doğru ilerleyeceğine dair bir iyimserlik vardır. Ne yazık ki Arap halkının hayalleri kuba dönüşmüştür. Suriye, Yemen ve Libya'da iç savaşlar patlak vermiştir. Lübnan ciddi bir ekonomik kriz yaşamaktadır. Hem Mısır'da hem de Türkiye'de yaygın insan hakları ihlalleri ve otoriterleşme eğilimi ortaya çıkmıştır. Mezhepçilik dikkat çekici bir şekilde tırmandı ve IŞİD gibi radikal hareketler bölgesel manzaraya hakim olmuştur.⁷³¹ Özetle Arap Baharı “bölgesel çalkantıların kışına” dönüşmüştür.⁷³²

Arap ayaklanmaları özgürlük, adalet ve insan onuru taleplerinde benzermiştir. Siyasi rejimler, bu meşru taleplere, ya vatandaşlara cömert sübvansiyonlar vererek ya da devrimleri tomurcuk halinde ezmek için baskıcı devlet aygıtlarını kullanarak yanıt vermiştir.⁷³³ Ortadoğu'daki rejimler, popüler meşruiyet ve destekten yoksundu, ancak görece güçlüydüler, şiddet ve zorlama araçlarını tekellerine alma ve kolektif mal ve hizmetler sağlama yeteneğine sahiptiler. 2011 itibaren, uluslararası ve bölgesel müdahalelerin yanı sıra mezhepsel ve etnik kimliklerin ve silahlı grupların

⁷²⁹Christopher Phillips, “The International System and the Syrian Civil War”, *International Relations*, Volume 36, Issue 3, 2022, p. 8: 9.

⁷³⁰Ross Harrison, *Shifts in the Middle East Balance of Power: An Historical Perspective*, Al Jazeera Center for Studies, 2018, p. 6:10.

⁷³¹ Michele Penner Angrist, *Politics and Society in the Contemporary Middle East: The Making of Middle East Politics*, Lynne Rienner Publishers, 2019, p. 1:2.

Keith A. Grant & Bernd Kaussler, “The battle of Alep.o: external patrons and the victimization of civilians in civil war”, *Small Wars & Insurgencies*, Volume 31, Issue1, 2020. p. 47.

⁷³² Helle Malmvig & Christina Markus Lassen, “The Arab Uprisings: Regional Implications and International Responses”, *European Institute of the Mediterranean*, 2013, p. 41.

⁷³³Mohammed M. Aman, “The Rise and Demise of the Middle East Quest for Reforms, 2011–2017” *Digest of Middle East Studies*, Volume 26, Number 1, 2017, p. 170.

yükselişi nedeniyle devletin kapasitesi ve egemenliği aşmıştır. Örneğin Suriye rejimi, yabancı milisleri şiddet ve zorlama kullanmaları için görevlendirmiş ve kuzey sınırının görevini Kürt gruplara devretmiştir. Kürt Peşmerge ve Şii milisler de Irak'ta IŞİD ile karşı karşıya gelmiştir. Sonuç olarak, devletin meşruiyeti, ortaya çıkan silahlı ve radikal gruplar lehine baltalanmaktadır.⁷³⁴

Bu bağlamda, bölgesel aktörlerin davranışlarının temel itici gücü güçler dengesi mantığı olmuştur. Bölgesel güçlerin eylemlerinin tırmanmasında ve bölgeyi yeni bir soğuk savaşa sürüklemeye siyasi kaygılar rol oynamıştır. İran ve Suudi Arabistan Suriye, Yemen ve Bahreyn'de çatışmıştır. Türkiye, Mısır rejimiyle çatışmasına yol açan Müslüman Kardeşler'i desteklemeye dahil olmuştur. Kahire ve Ankara Libya topraklarında rekabet etmiştir. Türkiye önce bölgesel entegrasyon hedefine ulaşmaya çalışıp Suriye'deki Sünni grupları destekleyerek rekabet haritasında olmuştur.⁷³⁵

Bölgesel rekabetlerin yoğunlaşması, ülkelerin ve terör gruplarının yatay genişlemesi sonucu bir kaos ortamına yol açmıştır. Bölge ülkeleri Libya'da Mısır, Suriye'de Türkiye ve İran, Yemen'deki Suudi Arabistan ve Emirlikler, gibi askeri yetenekler göstererek hegemonyalarını savunmaya çalıştılar.⁷³⁶ Geleneksel bölgesel güçlere (Mısır, Suudi Arabistan, İran, Türkiye) ek olarak, Katar ve BAE, zenginliğin yoğunlaşması, petrol akışı ve siyasi istikrarın bir sonucu olarak bölgesel güçler olarak ortaya çıkmıştır. Aktör sayısındaki artış, bölgesel rekabetin yoğunlaşmasına neden olmuştur.⁷³⁷ Kritik bir özellik olarak, bölgesel Devletler, yerel ve bölgesel ortamda ortaya çıkan endişelere dayalı olarak güvenlikleştirme politikaları izlemeye başlamışlardır. Bölgesel güçler arasındaki rekabet sıfır toplamı bir oyuna dönüşmüştür.⁷³⁸ Buna göre Ortadoğu, otoriter rejimlerin çöküşü, vekalet savaşlarının yaygınlaşması ve çeşitli güvenlik meselelerinde yer alan aktörlerin çokluğu sonucunda Hobbes'un mantığı veya herkesin herkese karşı savaşı mantığıyla yönetilen bir bölge haline gelmiştir.⁷³⁹

Yeni bölgesel sistemde ortaya çıkan dört alt grup ve üç çatışma cephesi vardır. Birinci grup, Arap devrimlerine tanık olan, ortak özelliklerle karakterize edilen, en önemlileri geniş nüfus, ekonomik krizler ve kaynak kıtlığı olan ülkelerdir. Bu gruptaki ülkeler iç savaş ve sınır ötesi terör

⁷³⁴Raffaella DelSarto, Helle Malmvig & Eduard Soler Lecha, *Interregnum: The Regional Order In The Middle East And North Africa After 2011*, Barcelona Center For International Affairs, MENARA, 2019, p. 13.

⁷³⁵Bülent Aras & Emirhan Yorulmazlar, "Mideast Geopolitics: The Struggle For A New Order", *Middle East Policy*, Volume XXIV, Issue 2, 2017, p. 58: 64.

⁷³⁶Philip. O. Amour, "Regional Rivalries and Security Alliances in the Gulf Region and the Middle East", Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020, p. 422.

⁷³⁷Raymond Hinnebusch, "The Arab Uprisings and The MENA Regional States System", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 11, Issue 42, 2014, p. 8:13.

⁷³⁸Bülent Aras & Emirhan Yorulmazlar, "Mideast Geopolitics: The Struggle For A New Order", *Ibid*, p64: 65.

⁷³⁹Amr Yossef, "Gulfization of the Middle East Security Complex: The Arab Spring's Systemic Change", Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020.p. 61:64.

gibi birikmiş krizlerle karşı karşıya kalmışlardır. İkinci sistem, az nüfuslu petrol zengini Arap ülkelerini içerir. Bu ülkeler, monarşi ve rantıye ekonomisini birleştiren otoriter modellerini desteklemek amacıyla kaynaklarını birinci gruptaki devrimlerin sonuçlarını etkilemek için kullanmışlardır. Üçüncü grup, Türkiye ve İran da dahil olmak üzere Arap Baharı'ndan etkilen ve etkilenen Arap olmayan ülkelerdir. Dördüncü grup, Kürtler gibi sınır ötesi etnik gruplardır. Ulus-devlet varlığının zayıflığının bir sonucu olarak Kürtler, sözde "Kürt Baharı" altında geniş ayrıcalıklar elde etmişlerdir.⁷⁴⁰ Çatışmanın ana eksenlerine gelince, birincisi karşı devrimci yada Statükoyu desteklen ülkeleri, ikincisi ise Nuri Yeşilyurt ve Mustafa Yetim'in "ılımlı direniş eksenini" olarak adlandırdıkları, Türkiye ve Katar'ı, Üçüncü ise direniş eksenidir ve İran ile bölgesel müttefikleri Suriye ve Hizbullah'ı içerir.⁷⁴¹

Anarşik yapı varsayımına uygun olarak, Ortadoğu'daki bölgesel düzen kaotiktir ve kurallar koyabilecek ve düzen kurabilecek üstün bir otoriteden yoksundur.⁷⁴² Bölgesel hegemonyanın yokluğu, güç boşluğunda temsil edilen bir güvenlik ikilemine yol açmakta, bu da birçok aktörün bu boşluğu doldurmak için rekabet etmesine ve dolayısıyla artan güvensizliğe yol açmaktadır. ABD'nin 2011'de Irak'tan çekilme ve Bağdat'ı İran'ın pençesine bırakma kararıyla güvensizlik artmıştır.⁷⁴³ Bir devletin bölgesel hegemonya dayatamaması sonucunda, devletler ittifaklar kurmaya yönelmektedir. Bunun, ittifakların askeri tehditler sonucunda ortaya çıkmadığını, kimlik anlatılarıyla ilgili tehditleri de içine alacak şekilde genişlediğini belirtmek gerekmektedir.⁷⁴⁴ Bir Devlet bölgesel hegemonya elde etmeye çalışırsa, diğer Devletler, rekabetçi ve hatta düşmanca bir ilişki içinde olan bölgesel aktörler arasında ittifak kurarak bile, güç dengesi perspektifinden otomatik olarak bunu kontrol altına alacaktır.⁷⁴⁵ Bu arada ittifaklar haritası çok kırılğan, parçalı ve kısa ömürlüydü ya da sözde "sıvı ittifaklardı".⁷⁴⁶ Ayrıca, bir konuda muttefik olan aktörlerin bir diğerinde hasım veya düşman olabileceği yüksek derecede bir tutarsızlık vardı.⁷⁴⁷ Türkiye, Körfez

⁷⁴⁰ Bülent Aras & Richard Falk, "Five years after the Arab Spring: a critical evaluation", *Third World Quarterly*, Volume 37, Issue 12, 2016, p. 5.

⁷⁴¹ Jonathan Hoffman, "The Return of Great-Power Competition to the Middle East: A Two-Level Game", *Middle East Policy*, Volume 28, Issue 1, 2021, p. 3.

Nuri Yeşilyurt and Mustafa Yetim, *Emergence of the Turkish/Qatari Alliance in the Middle East: Making of the Moderate Resistance Bloc*, Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020, p131: 140.

⁷⁴² Bülent Aras & Richard Falk, "Five years after the Arab Spring: a critical evaluation", *Ibid*, p.1.

⁷⁴³ Leonardo Palma, *The Middle East Torn Between Security Dilemma And Power Vacuum*, NATO Foundation Defense Collage, 2019.

⁷⁴⁴ May Darwich, *Threats And Alliances In The Middle East*, Cambridge, Cambridge University Press, 2019, p. 19.

⁷⁴⁵ Gregory Gause, *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*, Washington, The Brookings Institution, 2014, p. 25.

⁷⁴⁶ Silvia Colombo & Eduard Soler Lecha, "Europe, and the 'New' Middle East", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue3, 2021, p. 405:406.

⁷⁴⁷ Bülent Aras & Richard Falk, "Five years after the Arab Spring: a critical evaluation", *Ibid*, p.3.

lkeleriyle işbirliği yaparak Suriye'deki İran etkisini dengelemeye çalışırken, aynı zamanda Katar'ı destekleyerek Suudi Arabistan ve BAE'nin etkisini dengelemeye çalışmaktadır.⁷⁴⁸

Ortadoğu'daki bölgesel güvenlik kompleksi, yalnızca çatışmanın alışılmadık derecede büyük ve karmaşık bileşiminin açık bir rneği olmakla kalmıyor, aynı zamanda bazı ayırt edici tarihsel ve kültürel özellikler de içermektedir. Düşmanlığın tarihsel faktörleri ve bunların ağdaş Ortadoğu ilişkilerinin şekillenmesindeki etkisi göz ardı edilemez. Osmanlı İmparatorluğu, Safevi İmparatorluğu ile iki devletin zayıflığı ve dağılmasıyla sonuçlanan kanlı savaşlar yapmıştır. 1818 yılında ilk Suudi devletlerinin çöküşünün asıl nedeni Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Ayrıca Mısır onlarca yıldır Osmanlı yönetimi altındaydı. Bu tarihsel arka plan göz önüne alındığında, Türkiye'nin neden hala Arap Kulübü'nn istenmeyen bir yesi olduğu ve Türkiye'nin neden Arap kargaşasından sonra Osmanlı sömürge mirasını canlandırmaya çalışmakla suçlandığı anlaşılabilmektedir.⁷⁴⁹ Kültürel olarak, bölgesel güvenlik kompleksleri, etnik ve mezhepsel bölünmeleri tanımlayan ideolojik faktörler, esas olarak meselelerin gvenikleştirilmesine dayanan dahil etme ve dışlama şemaları tarafından yönetilmektedir.⁷⁵⁰ Dini ve mezhepsel bölünmeler, otoriter rejimlerin yerel düzeyde hegemonya elde etmek için korku ve önyargı faktörlerini kullandığı bir kontrol aracı ve popüler seferberlik için bir temel olarak kullanılmıştır.⁷⁵¹ Mezhepçilik, *“belirli bağlamlarda çalışan ve siyasi kimliğin belirleyicileri etrafında popüler duyguları harekete geçirmeyi içeren siyasi hedeflere ulaşmaya çalışan siyasi aktörlerden oluşan aktif bir süreç”* olarak tanımlanır. Bu bağlamda siyasi saikler, dini farklılıkları daha görünür ve siyasi aktörlerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanılabilir kılmaktadır.⁷⁵² Siyasal sistem, zayıf devlet yapısının bir sonucu olarak zaten zayıflamış bir ulusal kimliğe alternatif olarak ulusal ve etnik kimliklere başvurmayı teşvik edebilmektedir.

Arap Baharı sırasında, siyasi sistemler onlarca yıldır mezhep desteğine bağlı olduğundan, Lübnan, Suriye ve Irak'taki etnik ve dini yapıların uzun vadeli ve sınır ötesi mezhep çatışmalarına yol aması nedeniyle mezhepçilik siyasi çatışmanın belirtilerinden biri haline gelmiştir.⁷⁵³ Bu arada Arap Baharı Suriye ve Irak'ta mezhepçilik ateşini yeniden alevlendirmiştir. Irak'ta şii siyasi sistemi Sünnileri marjinalleştirmeye devam etmektedir. 2014'te IşİD Musul'un kontrolünü ele geçirdi, bu nedenle İranlı milisler şiileri koruduğunu iddia ederek olaya dahil olmuştur.

⁷⁴⁸ Cenap akmak, “The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iranian Interests?, *The Review of Faith & International Affairs*, Volume 13, Issue 2, 2015, p.58:61.

⁷⁴⁹ Mustafa Aydın, “Grand Strategizing in and for Turkish Foreign Policy: Lessons Learned from History, Geography and Practice”, *Perceptions*, Volume XXV Number 2, 2020, p. 213:217.

⁷⁵⁰ Riham Bahi, “Iran, the GCC and the Implications of the Nuclear Deal: Rivalry versus Engagement”, *The International Spectator*, Volume 52, Issue 2, 2017, p89: 98.

⁷⁵¹ Simon Mabon & Lucia Ardovini, “People, sects and states: interrogating sectarianism in the contemporary Middle East”, *Global Discourse*, Volume 6, Issue 4, 2017, p1.

⁷⁵² Ramazan Kılın, “From Honorable To Villainous: Political Competition And Sectionalization In Turkey, *Religion, State & Society*, Volume 49, Issue 2, 2021, p. 3.

⁷⁵³ Simon Mabon & Lucia Ardovini, *Ibid*, 2017, p.2:3.

Suriye'deki Alevi rejimi, Körfez tarafından desteklenen Sünni çoğunluğa karşı çok vahşice savaşılmaktadır. Bahreyn'deki mezhep çatışması, Şii çoğunluk ve birçok Sünni Sünni monarşiye karşı ayaklandığında yoğunlaşmıştır. Körfez ülkeleri, Bahreyn devrimini, göstericilere karşı uygulanan baskıya karşı Sünni sempatisini önlemek için İran'ın bir komplosu olarak tasvir etmiştir.⁷⁵⁴ Bu nedenle Körfez anlatıları İran ve halkıyla sınırlı kalmamış, Körfez ülkelerindeki Şii vatandaşlara kadar uzanmıştır.⁷⁵⁵ Özetle, Ortadoğu, jeopolitik rekabetlerin mezhep çizgilerine paralel hale gelmesiyle yapısını tahrip eden bir mezhep dalgasından muzdariptir.⁷⁵⁶

Yukarıdan aşağıya Sünni-Şii çatışmasının aksine, yeni Soğuk Savaş dinamiklerini aşağıdan yukarıya yaymaya oluyor, çünkü güç boşlukları ve zayıf devletlerdeki yerel aktörlerin çatışması farklı grupları bölgesel aktörlerden yardım aramaya itmektedir. Nasıl penetrasyon mekanizması süper güçleri Orta Doğu işlerine dahil girmesini sağlarsa, aynı mekanizma yerel aktörler bölgesel oyunculardan yardım istemeye başvurduğunda da çalışmıştır.⁷⁵⁷ Etnik olarak Kürtler, bağımsızlığı garanti edecek veya en azından kendi kendini yönetme hakkı gibi temel ayrıcalıkları elde edecek şekilde sınırları yeniden çizme fırsatının geldiğini gördükçe, etnik olarak Kürt çatışması yenilenmiştir. Irak'ta Kürdistan bölgesinde bağımsızlık amacıyla 2017 yılında bir referandum yapılmıştır. Suriye'de Kürtler fiili özerkliğe sahiptir.

Etnik ve dini çatışma hatlarının yanı sıra, Ortadoğu, bölgesel rekabetten ve yeni bölgesel soğuk savaşın bir parçası olarak nüfuz kullanma konusundaki umutsuz girişimlerden ortaya çıkmıştır.⁷⁵⁸ Güç dengesi ilkesiyle yönetilen bölgesel bir ortamda, rakiplerin fiziksel güç göstergelerini artırma eğilimi, diğer ülkeleri de güç göstergelerini artırmaya zorlamıştır.⁷⁵⁹ Türkiye, Arap Baharı'nı, İslami gelenekleri ve demokratik uygulamaları açıklık ve piyasa ekonomisiyle birleştiren Türk demokratik modelinin bir uzantısı olarak görüyordu. İran, Arap Baharı'nı İslam devriminin bir uzantısı ve bölgesel bir uyanış olarak yorumlamıştır.⁷⁶⁰ Her iki ülkenin yükselişi diğer bölgesel aktörler tarafından hoş karşılanmamıştır. Suudi Arabistan, İran'ı Körfez'in bir numaralı düşmanı olarak görürken, Türk modeli Sünni devletlerin lideri olarak Suudi liderliğine meydan okumaktadır. Aynı şekilde Mısır, Şii uzantısına ve İran'ın "devrimi ihraç etme" doktrinine karşı

⁷⁵⁴Daniel Byman, "Sectarianism Afflicts the New Middle East", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 56, Issue1, 2014, p79:82.

⁷⁵⁵Toby Dodge, "Introduction: Between Wataniyya and Ta'ifia; Understanding The Relationship Between State-Based Nationalism And Sectarian Identity in the Middle East", *Nations and Nationalism*, Volume 26, Issue 1, 2019, p. 86: 89.

⁷⁵⁶Morten Valbjørn & Raymond Hinnebusch, "Exploring the Nexus between Sectarianism and Regime Formation in a New Middle East: Theoretical Points of Departure", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, Volume19, Issue1, 2019, p. 2: 3.

⁷⁵⁷Gregory Gause, *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*, *Ibid*: p. 8.

⁷⁵⁸Cenap Çakmak, "The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iranian Interests?", *Ibid*, p. 58:61.

⁷⁵⁹Anoushiravan Ehteshami, "The MENA Regional Security Architecture", *Ibid*, p. 30:31.

⁷⁶⁰Bulent Aras & Emirhan Yorulmazlar, "Turkey And Iran After The Arab Spring: Finding A Middle Ground, Middle East Policy", Volume XXI, Issue 4, 2014, p.112: 114.

çıkan bir Sünni devleti olmaya devam etmektedir. İran ve Türkiye Suriye'de rekabet etmiş, İran ve Suudi Arabistan Körfez'de rekabet etmiş, İran ve İsrail birbirini kontrol altına almaya çalışmıştır. Suudi Arabistan ve Türkiye, Suriye'deki işbirliğine rağmen Mısır'da, Türkiye ve Mısır ise Libya'da yarışmıştır.⁷⁶¹ Muazzam kaynaklara ve muazzam servete sahip küçük bir Devlet olan Katar da etkilenmiş bir bölgesel güç olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁶²

Ortadoğu'daki çatışmaların haritası etnik, dini ve bölgesel güç yapılarının bir karışımı etrafında dönüyorsa, iki faktör çatışmaların olumsuz etkisini daha da şiddetlendirmiştir. Birincisi, başarısız devlet modelinin ortaya çıkışı. İlk etapta sömürgeci düşünceden kaynaklanan otoriter rejimlerin çöküşünün doğrudan sonuçlarından biri, başarısız devlet modelinin ortaya çıkmasıdır. Devletin zayıflığı, silahlı ve terörist grupların Orta Doğu'nun geniş bölgelerine yayılmasını ve yayılmasını sağlamıştır. Bölgesel güçler arasında çıkan vekalet savaşları sonucunda dışarıdan destek alabilmişlerdir. IŞİD, Irak'ın ikinci büyük şehri olan Musul'un kontrolünü ele geçirmiş ve tehlikesi Suriye, Libya ve Mısır Sina Yarımadası'na kadar uzanmıştır. Bağdat Şii hükümetinin mezhepçi politikasının IŞİD'in Iraklı Sünnileri ve Baasçıları çekmesine neden olduğu Irak'ta İslam Hilafeti ilan edilmiştir. Suriye'de Esad güçlerinin güneyde yoğunlaşması, IŞİD'in kuzey Suriye üzerindeki hegemonyasının genişlemesine yol açmıştır. IŞİD'in uluslararası koalisyon tarafından yenilgiye uğratılmasının ardından, Kürt gruplar Suriye'nin kuzeyine hakim olmuştur.⁷⁶³ İkincisi, sınırın geçirgenliği. Bugün Ortadoğu'nun farklı bölgelerinde devam eden çatışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra sömürgeci güçlerin çizdiği yapay sınırlara bağlanmaktadır. Sykes-Picot Antlaşması gibi Birinci Dünya Savaşı antlaşmaları, iç içe geçmiş Ortadoğu kimliklerini hesaba katmayan yapay sınırlar çizmiştir.⁷⁶⁴ Sınırlar benzer coğrafi bölgeleri ve etnik ve dini grupları birbirine ayırmış, bu da birçok etnik grubun sınır ötesi kabile bağlılıkları lehine devlete bağlı ulusal bağlılıklarından yoksun kalmasına neden olmuştur.⁷⁶⁵ Bu, devletin ulusal kimliği ile etnisite ve ırka bağlı uluslarüstü kimlikler arasında bir çatışmaya yol açmıştır.⁷⁶⁶

Belirsizlik ortamında menkul kıymetleştirme süreci Türkiye ile sınırlı kalmayıp genel bir özellikti. Tüm ülkeler, güvenliğin ne olduğuna ve nasıl sağlanabileceğine dair farklı algılarla bir

⁷⁶¹Anoushiravan Ehteshami, "The MENA Regional Security Architecture", *Ibid*, p. 30:31.

⁷⁶²Cenap Çakmak, "The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iranian Interests?", *Ibid*, p. 58:61.

⁷⁶³Burhanettin Duran, "A Decade Later: Taking Stock of the Arab Uprisings and Turkey's Role", *Insight Turkey*, Volume 23, Issue 2, 2021, p.217: 218.

⁷⁶⁴Kürşad Turan, "Sources of Conflict in the Middle East: Borders or Stratified Identities?", *The Journal of Defense Sciences*, Volume 16, Issue 1, 2017, p. 86:88.

⁷⁶⁵Hüseyin Işıksal, "Turkish Foreign Policy, the Arab Spring, and the Syrian Crisis: One Step Forward, Two Steps Back", Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey's Relations with the Middle East*, Springer International Publishing, 2018, p. 14:15.

⁷⁶⁶Hüseyin Işıksal, "Political Chaos in Iraq, ISIS, and Turkish Foreign Policy: The High Cost, of the Westphalian Delusion", Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey's Relations with the Middle East*, Springer International Publishing, 2018, p. 88:89.

güvenlikleştirme sürecine tanık olmuştur.⁷⁶⁷ Reham Bahi, bir rakip tehdit olarak algılandığında güvenliği sağlamak için kendisine karşı her türlü yolun kullanıldığını vurgulamıştır. Bu bağlamda güvenlik taraflarından birinin tırmanması, rakiplerinin tırmanmasına neden olmakta ve bu da bölgesel bir güvenlik ikilemi yaratmaktadır.⁷⁶⁸ Türkiye, Irak ve Kıbrıs'taki üslerinin yanı sıra Katar ve Somali'de askeri üsler kurduğu için militarizasyon ilkesini benimsemiştir. Geçtiğimiz on yıl, aynı zamanda katı ve zorlayıcı araçlara aşırı güvenin damgasını vurmuştur. Türkiye, hem Irak'ta hem de Suriye'de İran ve Suudi Arabistan ile çatışmıştı ve Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinin bozulması, Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun oluşmasına yol açmıştır. Aynı şekilde Libya'daki istikrarsızlık ve terör gruplarının ortaya çıkması, Müslüman Kardeşler ile Adalet ve İnşaat Partisi'nin yükselişi Mısır'ı güvenlikleştirme politikaları izlemeye yöneltmiştir. Mısır, Libya'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Ayrıca Mısır, Kıbrıs, Yunanistan, Emirlikler ve Fransa ile birlikte 2020 yılında ilk kez Medusa askeri tatbikatlarına katılmıştır.⁷⁶⁹ İran için asıl tehdit, en önemli müttefiki Suriye'deki Esad rejimini Batı destekli laik bir rejim veya Suudi Arabistan ile müttefik düşman bir Selefi rejimle değiştirme olasılığıydı. Bu durumda İran'ın Hizbullah'ı destekleme ve Arap-İsrail arenasında bir oyuncu olma yeteneği, rejimin meşruiyetinin özü zarar görecektir.⁷⁷⁰ Körfez ülkeleri için, karmaşık bir dizi güvenlik endişesiyle karşı karşıya kalmışlardır: İran'la yüzleşmek ve onu kontrol altına almak ve aynı zamanda devrimci dalgayı kontrol altına almak. Bir yandan, Körfez ülkeleri, siyasi İslam'a veya Müslüman Kardeşler'e ait olmadıkları sürece Sünni grupları destekleme eğilimindeydi. Körfez ülkeleri iki ana sütuna dayanmaktadır: teokratik bir siyasi sistem, petrol akışı/refah vaatleri.⁷⁷¹ Devrimci dalga, bölgedeki monarşiler için büyük bir meydan okumaydı, bu nedenle Körfez Devletleri, devrimleri karşı için ekonomik hibeler ve komploların bir kombinasyonunu kullanmıştır.⁷⁷² Bu konudaki en iyi örnek, Mısır'da eski Cumhurbaşkanı “Muhammed Mursi”nin devrilmesine Suudi Arabistan ve BAE'nin verdiği destektir.⁷⁷³ Ayrıca Körfez ülkeleri İran üzerindeki vidaları sıkıya çalışmıştır. Güvenlikleştirme perspektifinin kullanılması sonucunda askeri araç en uygun çözüm haline gelmiştir. KİK, tarihinde ilk kez bir halk ayaklanmasına karşı Bahreyn'e müdahale edip muhalefeti iktidardaki Sünni rejime karşı bir Şii komplosu olarak çerçevelemiştir. Suriye sahasına gelince, Körfez ülkeleri Alevi

⁷⁶⁷Morten Valbjørn, “Strategies for Reviving the International Relations/Middle East Nexus after the Arab Uprisings”, *American Political Science Association*, Volume 50, Issue 3, 2017, p.649.

⁷⁶⁸Riham Bahi, *Ibid*, p. 89: 90)

⁷⁶⁹Hakan Mehmetcik & Arda Can Çelik, “The Militarization of Turkish Foreign Policy”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 24, Issue1, 2022, p33:34.

⁷⁷⁰ Raymond Hinnebusch, “The Arab Uprisings and The MENA Regional States System, *Ibid*, p. 14.

⁷⁷¹Bessma Momani & Crystal A. Ennis, “Shaping the Middle East in the Midst of the Arab Uprisings: Turkish and Saudi Foreign Policy Strategies”, *Third World Quarterly*, Volume 34, Issue 6, 2013, p. 1130: 1134.

⁷⁷²Raymond Hinnebusch, “The Arab Uprisings and The MENA Regional States System, *Ibid*, p. 14.

⁷⁷³Felipe Sánchez Tapia, *Multipolarity and instability in the Middle East*, IEEE Analysis Paper, Issue40, 2021, p4:6.

rejiminin çöküşünü İran'ı baltalamak için bir fırsat olarak gördümüşlerdir. ⁷⁷⁴Özetle, bölgesel rekabet haritası bir kısır döngü gibi görünüyordu.

B) Türkiye Yalıtıcı Mı?

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, Türkiye'nin üç farklı güvenlik kompleksinin (Orta Doğu, Balkanlar ve Avrupa) kesiştiği noktada yer alan ve bunların hiçbirinin parçası olmaksızın bir yalıtıcı olduğunu varsayar. Bir yalıtıcı, "daha büyük bölgesel güvenlik dinamiklerinin arka arkaya durduğu bölgesel güvenlik kompleksleri arasında duran bir devlet veya mini kompleks" olarak tanımlanır. ⁷⁷⁵ Teori, izolasyon durumu hakkında dört ana varsayım formüle etmiştir. Birincisi, yalıtıcı devletler olumsuz bir rol oynamaktadır. İkincisi, yalıtıcı devletin çevresindeki güvenlik komplekslerinin hiçbirisiyle kapsamlı güvenlik ilişkileri yoktur ve herhangi bir güvenlik kompleksinde bir kutup değildir. Teori'nin ifadesiyle, Türkiye "farklı kompleksleri tek bir tutarlı stratejik arenada bir araya getirememiştir". Diğer iki varsayımla ilgili olarak, yalıtıcının nasıl bölgesel bir güç ve çevresindeki güvenlik komplekslerinden birinde bir aktör haline gelebileceği ile ilgilidir. Üçüncü varsayım, iddia ettiği bölgesel güç olmak için farklı komplekslerden aktörlerin Türkiye'ye karşı koordineli ve stratejik olarak birlikte hareket etmesi gerektiğini açıklamaktadır. Böyle bir anda, güvenlik komplekslerinin sınırları, Türkiye'nin bölgesel bir kutup olmasına izin verecek kadar zayıflamaktadır. ⁷⁷⁶ Bu bağlamda Türkiye, düşmanlarını veya rakiplerini kendisine karşı birleşmeye zorlamak için güvenlik ilişkilerini yeterince yoğunlaştırmak zorunda kalacaktır. Dördüncüsü, güvenlik kompleksinin yapısında büyük bir değişiklik olursa, güvenlik kompleksinin kendisinin ve içindeki aktörlerin ve rollerin yeniden tanımlanmasına izin veren büyük bir değişiklik olursa, yalıtıcı rolü değişebilmektedir. ⁷⁷⁷ Buradaki temel sorular, ilk iki varsayımın mevcut Türkiye'ye uygulanıp uygulanmadığı ve Türkiye'nin bir yalıtıcıdan bölgesel bir kutba dönüşebilmek için diğer iki koşulu yerine getirip getirmediğidir.

İlk varsayımla ilgili olarak, yalıtkanla ilgili teoremin ortaya koyduğu temel özellik, onun olumsuz rolü iken, teori aynı zamanda Türkiye'nin rolünün olumsuz olmadığını vurgularak "Türkiye, yalıtkan konumundan giderek daha aktif bir rol oynayarak buna meydan okuyor gibi görünüyor" onaylanmıştır. ⁷⁷⁸ Geçmişte, Türkiye'nin Avrupa alanıyla güvenlik ilişkileri, büyük ölçüde Yunanistan ve Kıbrıs ile olan zorlu ilişkileriyle sınırlıydı. Ortadoğu'da İran-Irak savaşı sırasındaki çelişkili davranışı ve Filistin-İsrail çatışmasındaki ikincil rolü, Kürt meselesinin

⁷⁷⁴Gülşah Neslihan Akkaya, "How the Gulf Cooperation Council Responded to the Arab Spring, Rethinking Foreign Policy", Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2019, p. 117: 134.

⁷⁷⁵ Barry Buzan & Ole Wæver (2003), *Ibid*, p.41, 392: 394& 490.

⁷⁷⁶ *Ibid*, p. 394: 495.

⁷⁷⁷ Barry Buzan and Gowher Rizvi, *South Asian Insecurity And The Great Powers*, New York: Palgrave Macmillan, 1986, p.22:26.

⁷⁷⁸ Barry Buzan & Ole Wæver (2003), *Ibid*, 344: 394& 395.

ötesindeki güvenlik kaygılarının bölgeyle pek ilgisi olmadığını kanıtlıydı. Özellikle stratejik öneme ve kültürel yakınlığa sahip bir bölge olan Balkanlar'da bile Türkiye, Bosna ve Kosova ihtilafları sırasında özellikle marjinal bir rol oynamıştır.⁷⁷⁹ yalıtıcıdan arabulucu rolüne geçen Türkiye, daha aktif roller oynamaya başlamıştır. 2004 ve 2011 yılları arasında Türkiye, kapsamlı arabuluculuk çabalarıyla bölgesel güvenlik sorunları ve çatışmalarda çok aktifti.⁷⁸⁰

Arap kargaşasından sonra Türkiye, Ortadoğu'nun güvenlik dinamiklerine tam olarak dahil ve etkili olmuştur. Türkiye, 2014'ten bu yana Peşmerge ve Sünni güçlerin eğitimini denetleyerek Irak'taki varlığını yoğunlaştırmıştır. Ayrıca, görünüşte Musul'da IŞİD'e karşı koymak için 2015'te orada bir askeri üs kurarak "Başika"daki varlığını güçlendirmiştir. Musul'un IŞİD'den kurtarılmasına rağmen, Türkiye hala şehirde varlığını sürdürüyor ve Bağdat hükümetinin Türkiye'yi Irak'ın egemenliğini ihlal etmekle suçlamasına neden olmaktadır. Suriye'de Türkiye kuzeyi ele geçirmiş ve Suriye'nin gelecek planlarında kilit bir oyuncu olmasını sağlamıştır.⁷⁸¹ Ayrıca Türkiye, Suriye'nin kuzeyindeki toprakların Esad rejimine iade edilmesinin imkansız defalarca dile getirmiştir.⁷⁸² Bu nedenle Tahran ve Ankara arasındaki rekabetçi ilişkilerin yanı sıra Suriye ve Türk rejimleri arasındaki düşmanca ilişkilerin devam etmesi beklenmektedir. Ayrıca Libya'ya askeri müdahalede bulunmuş ve ilk kez Körfez'deki askeri varlığını yoğunlaştırmıştır. Bu gerçekler, Türkiye'nin güvenlik ilişkilerini yoğunlaştırmasına ilişkin üçüncü ve dördüncü varsayımların önünü açmaktadır.

Üçüncü varsayımla ilgili olarak teori, Türkiye'nin çeşitli kompleksleri tek bir tutarlı stratejik alanda bir araya getirmesi durumunda bölgesel bir güç olacağını vurgulamıştır. Teori, Rusya, Suriye ve Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı birlikte hareket etmesi gerektiğini varsayıyordu. Hatta Rusya'nın desteğiyle Mısır, İsrail, Yunanistan ve Kıbrıs'ı içeren bir başka Türk karşıtı eksen oluşturulmuştur. Beklenmedik bir şekilde, Akdeniz'de enerji sektörü menkul kıymetleştirilmiştir. Türkiye'nin Libya'ya müdahalesine yanıt olarak Mısır, Doğu Akdeniz Gaz Forumu kapsamında Kıbrıs ve Yunanistan'a (Türkiye'nin baş düşmanı) ve İsrail'e (o sırada diplomatik ilişkiler gergindi) yaklaşmıştır.⁷⁸³ Buna karşılık, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a bitişik sularda gaz arama hakkına sahip olduğu Kıta Sahaneliği Sınırlama Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu yeni

⁷⁷⁹ André Barrinha, "The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory", *Mediterranean Politics*, Volume 19, Issue 2, 2014, p.165-182.

⁷⁸⁰ Emir Cem Aslanargun, "Changing Course in Turkish Foreign Policy: Explaining the Change in Turkish Foreign Policy in 2010s in the context of the Middle Eastern Security Complex", Lund University, Department of Political Science, 2015, p.23.

⁷⁸¹ Athanasios Manis & Tomáš Kaválek, "The Catch-22 in Nineveh: The Regional Security Complex Dynamics between Turkey and Iran", *Middle East Research Institute*, Volume 3, Issue 4, 2016, p. 4: 7.

⁷⁸² Özlem Kayhan, "The role of context in De-securitization: Turkish foreign policy towards Northern Iraq (2008–2017)", *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 3, 2019, p. 199.

⁷⁸³ "Middle East and North Africa: Drivers of Strategic Change", *Strategic Survey*, Volume 120, Issue 1, 2020, p.272: 273.

düşmanca ilişkiler ve ittifaklar haritası, Orta Doğu ve Avrupa-Akdeniz bölgelerinin son derece iç içe geçmiş güvenlik komplekslerine ait olduğunu kanıtlamıştır.⁷⁸⁴

Dördüncü varsayım ile ilgili olarak, dostluk ve düşmanlık ilişkilerinin yanı sıra güç dengesinin derinden değiştiği ve güvenlik kompleksinin ve aktörlerinin rollerinin yeniden tanımlanmasına izin verdiği açıktır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve tek kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıkması bağlamında Türkiye'nin yalıtıcı devlet rolünü formüle etmiştir. Üçüncü Bölüm'de açıklandığı gibi, uluslararası sistemin çoğulculuğa doğru değişmesi, Türkiye'ye manevra yapma ve özellikle Orta Doğu'da bölgesel kutupların ortaya çıkmasını on yıllardır engelleyen Amerikan hegemonyasının aşınması ışığında daha büyük bir bölgesel rol oynama yeteneği vermiştir.⁷⁸⁵ Bu arada, dostluk ve düşmanlık ilişkileri ve ittifaklar haritası alışılmadık bir şekilde değişmiştir. İsrail tarihsel olarak tüm Arap ülkelerinin ana düşmanı olarak görülse de, algılanan artan İran tehdidi Körfez ülkelerini İsrail ile ilişkileri normalleştirmeye teşvik ederken, Türkiye ve Katar İran'a yaklaşmıştır.⁷⁸⁶ Bu bağlamda Arap düşüncesindeki Arap-İsrail çatışmasının merkeziliği yerini yeni ortaya çıkan çatışmalara ve meselelere bırakmıştır.⁷⁸⁷ Arap Baharı, güç dengesindeki değişime ilişkin olarak, Mısır rejiminin iç işleriyle meşgul olması, Suriye'nin bölgesel bir aktör olarak tarafsızlaşması ve Irak'ın 2003 yılından itibaren marjinalleşmesi sonucunda bir güç boşluğu yaratmıştır.⁷⁸⁸ Güç dengesi göreceli olduğundan, böyle bir değişim Türkiye ve İran'ın yanı sıra Körfez ülkelerinin de işine gelmiştir. Bölgesel gücün doğal özelliği, coğrafi olarak tanımlanmış bir alanda baskın etkidir. Böyle bir etki aşağıdaki formülle ölçülebilir:

$$\text{Güç} = (\text{Tarih} + \text{Coğrafya} + \text{Nüfus} + \text{Kültür}) + (\text{Ekonomik Kapasite} + \text{Teknolojik Kapasite} + \text{Askeri Kapasite})^{789}$$

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi ve Türkiye ile Ortadoğu arasındaki kültürel bağlar kelimelerle anlatılamayacak kadar derindir. Ancak diğer güç göstergeleri açıklanabilmektedir. Türkiye, nüfus bakımından (85 milyon) Mısır'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.⁷⁹⁰ Ekonomik

⁷⁸⁴Kıvanç Ulusoy, "Turkey and Israel: Changing Patterns of Alliances in the Eastern Mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 22, Issue 3, 2020, p. 425: 426.

⁷⁸⁵Pinar E. Donmez, "Crises and Regional Governance Attempts: The Curious Case of Turkey in Critical Perspective", Timothy M. Shaw (der.): *Regionalizing Global Crises: The Financial Crisis and New Frontiers in Regional Governance*, UK, Palgrave Macmillan, 2014, p117: 118&127: 128.

⁷⁸⁶Felipe Sánchez Tapia, *Multipolarity and instability in the Middle East*, Ibid, p. 11.

⁷⁸⁷Federico Donelli & Ariel Gonzalez-Levaggi, "Crossing Roads: The Middle East's Security Engagement in the Horn of Africa", *Global Change, Peace & Security*, Volume 33, Issue 1, 2021, p. 50.

⁷⁸⁸Silvia Colombo & Eduard Soler Lecha, *Ibid*, p. 405: 406.

⁷⁸⁹Georgios Baltos & Ioannis Vidakis, "Turkey's Ambitions to Emerge as a Regional Power: Example or Counter-Example for Potential Aspiring Competitors", *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, Volume 6, Issue 3, November 2017, p.34.

⁷⁹⁰Population, total - Middle East & North Africa, The world Bank, 2022, on the link:

https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZQ&name_desc=false

Population, total – Türkiye, the world Bank, 2022, on the link:

https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=TR&name_desc=false

olarak, Türkiye'nin GSYİH'si 815 milyar dolar, bu da onu sadece Suudi Arabistan'dan sonra ikinci yapmaktadır.⁷⁹¹ Askeri olarak Türkiye, 2022 “Global FirePower” sıralamasına göre Mısır'dan sonra askeri yetenekler açısından Ortadoğu'nun en güçlü ikinci ülkesi.⁷⁹² Türkiye'nin geniş bir coğrafi alanı olmamasına rağmen, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının varlığı, Türkiye'yi coğrafi güç göstergelerinde Ortadoğu ülkeleri arasında ön sıralarda yer almaktadır.⁷⁹³

Yalıtkanın işlevi hakkındaki dört teorik varsayımı inceleyip çürüttükten sonra, geriye iki önemli noktaya işaret etmek kalmaktadır. İlk olarak, Barry Buzan tehdit türlerini askeri, politik, sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere beş kategoride sınıflandırmasına rağmen, izolasyonun genel tanımı, tehditlerin yalnızca fiziksel ve askeri olarak tanımlanması konusunda ciddi bir kusur sunmaktadır. Her halükarda, bir Devletin sosyal veya çevresel tehditleri soyutlamaları ışığında izole etmesi düşünülemez. Ayrıca, son derece küreselleşmiş dünya düzeninde ekonomik veya siyasi tehditlere karşı mücadele etmek artık mümkün değildir.⁷⁹⁴ İkincisi, Barry Buzan 2003 yılında Türkiye'den “yalıtcı” olarak bahsederken, 2010⁷⁹⁵ ve 2018⁷⁹⁶ yıllarında iki kez bölgesel güç haline geldiğini ileri sürmüştür.

C) Ortadoğu'da Güvenlik Alt Kompleksleri

1) Levant ve Mısır Güvenlik Alt Kompleksi

Levant'ın güvenlik alt kompleksi, aktörler, rekabet, etnik ve dini çeşitlilik ve son derece geçirgen sınırlar arasındaki bir düşmanlık tarihi ışığında en karmaşık olanıdır. Türkiye ve İran, düşmanlık ve rekabet arasında salınan çağdaş ilişkilerin yanı sıra, çok düşmanca tarihsel ilişkilere sahip olan bu kompleksin ana aktörleridir. 16. yüzyılda Safevi imparatorluğunun hırsları, Osmanlı imparatorluğunun Doğu Anadolu'daki gücünü pekiştirme arzusuyla çatışmış ve iki devletin sınırlarının 1639'da “Kasri Şirin” Antlaşması ile belirlenene kadar uzun ve kanlı savaşlara yol

⁷⁹¹ GDP (current US\$) - Middle East & North Africa, the World Bank, 2022, on the link: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=ZQ&name_desc=false

GDP (current US\$) - Turkey, the World Bank, 2022, on the link: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR&name_desc=false

⁷⁹² Middle East Military Strength (2022), global firepower, on the link: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-middle-east.php>

⁷⁹³ Land area (sq. km) - Middle East & North Africa, the World Bank, 2022, on the link:

<https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.TOTL.K2?locations=ZQ>

Land area (sq. km) - Turkey, the World Bank, 2022, on the link:

<https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.TOTL.K2?locations=TR>

⁷⁹⁴ Kohei Imai, “Rethinking the Insulator State: Turkey’s Border Security and the Syrian Civil War”, *Eurasia Border Review*, Volume 7, Issue 1, 2016. p. 26.

⁷⁹⁵ Barry Buzan & Nicholas Kitchen (der.), “Obama nation?: US foreign policy one year on: the end of leadership? constraints on the world role of Obama’s America”, *LSE IDEAS*, London School of Economics and Political Science, London, UK. 2010, p.6.

⁷⁹⁶ Barry Buzan, China’s rise in English school perspective, *International Relations of the Asia-Pacific*, Volume 0 Issue 0, 2018, p.4.

açmıştır. Buna rağmen iki devlet statükodan memnun değil gibi görünüyordu, ancak bunu değiştiremediler.⁷⁹⁷ 19. yüzyılda İstanbul, Safevi devletinin Bağdat ve Basra'daki artan etkisini sınırlamak amacıyla İran muhalefетinin merkezi haline gelmiştir. Buna karşılık Safevi devleti, Ermenilerin İran topraklarını kullanarak Osmanlı topraklarına saldırılarına izin vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye-İran ilişkileri uzun sürmeyen bir ateşkesle tanık olmuştur. 1925'te Türkiye, yeni ortaya çıkan merkezi ulus-devlete karşı Kürt ayaklanmasına tanık olmuştur. Türkiye'deki Kürtler, özellikle 1930 Ağrı Devrimi sırasında İranlı Kürtlerden maddi ve manevi destek almışlardır. 1960'lar ve 1990'lar arasında iki Devlet, her bir Devletin diğerinin muhaliflerini desteklediği konusunda suçlamalarda bulunmuştur. Şah, Anadolu'nun Kürt ve Alevi bölgelerini desteklerken, Türk solu Şah'ın zulmüne karşı İranlı muhalifleri desteklemiştir. 1990'larda İran İslamcılarını diplomatik elçilere ve önde gelen laik şahsiyetlere karşı terörist saldırılar düzenlemek için kullanmıştır.⁷⁹⁸ Arap ayaklanmalarının patlak vermesiyle her iki ülke de Suriye ve Irak için rekabet etmiştir.

a) Suriye

Türkiye-Suriye düşmanlığının uzun tarihi hiçbir koşulda göz ardı edilemez. Ankara ile Şam arasındaki çatışmanın tarihsel çizgileri arasında Suriye'nin İskenderun'a ilişkin iddiası, Dicle ve Fırat nehirlerinin su kaynakları için mücadele ve muhalefete karşılıklı destek yer almaktadır. Suriye tarihsel olarak Kürt isyanını desteklerken, Türkiye, 1970'lerde Hama katliamına yol açan Suriye Müslüman Kardeşleri'ni desteklemeye dahil olmuştur. Buna ek bir çatışma kaynağı olarak Dicle ve Fırat nehirlerinin sularının paylaşılması konusunu da ekleyin, çünkü Türkiye iki nehir üzerinde tek egemenlik haklarını talep etmektedir. İkili ilişkilerin bozulması, Türkiye'nin 1990'larda Suriye'yi işgal etme yönündeki resmi tehdidinden daha iyi tarif edilemez.⁷⁹⁹ Bu uzun ve kümülatif düşmanlık tarihini, ilişkilerin bir dereceye kadar geliştiği bir tür ateşkes izleyip analistlerin iki ülkenin çatışmanın nedenlerini unuttuğunu söylemesine neden olmuştur, ki gerçekte olmamıştır.

Teoriye göre, sınırlar ve coğrafi yakınlık, kısa mesafelerde daha hızlı seyahat eden tehditlerin doğrudan bir sonucu olarak devletin çevredeki tehditlere tepkisini şekillendirmede kritik öneme sahiptir. Suriye krizinin patlak vermesiyle iki faktör sonucunda sınırları kontrol etmek imkansız hale gelmiştir. Bunlardan ilki, Türkiye'nin son on yılda 70'e yakın ülke ile vizesiz politika benimsemesidir. Cihatçıların Suriye topraklarına akın etmesiyle birlikte Türk toprakları cihatçı

⁷⁹⁷Henri J. Barkey, "Turkish-Iranian Competition after the Arab Spring", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 54, Issue 6, 2012, p.139:152.

⁷⁹⁸Gareth H. Jenkins, *Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations with Iran*, Washington, Institute for Security and Development Policy, 2012, p10: 20.

⁷⁹⁹Lacin Oztig, "Syria And Turkey: Border-Security Priorities", *Middle East Policy*, Volume XXVI, Issue1, 2019, p. 118.

hareketlerin ana geçiş noktası haline gelmiştir. İkincisi, Türkiye ve Suriye 910 kilometrelik bir sınırı paylaşıyor ve bu uzunluktaki bir sınırı kontrol etmeyi zorlaştırmaktadır.⁸⁰⁰ Üçüncüsü, Türkiye-Suriye sınırı, Ortadoğu sınırının geri kalanı gibi, etnisite ve ırkların doğal bölünmesiyle bağdaşmayan bir şekilde sömürgeci Güçler tarafından çizilen yapay, oldukça geçirgen bir sınırlardır. Böylece etnik gruplar, ulus-devlet mantığının ötesinde birbirlerini destekleme eğilimindeydiler.⁸⁰¹ Bu bağlamda, şam'daki zayıf sınır ve siyasi sistem, Türkiye'nin güney sınırında istenmeyen iki komşunun varlığına neden olmuştur: IşİD ve Demokratik Birlik Partisi (PYD), her ikisi de Türkiye düşmanlığını ilan etmiştir. Arap Baharı'nın Suriye'ye geilişi bu nedenle Türkiye için maliyetli bir sonbaharla sonuçlanmıştır.

IşİD konusunda şiddet ve terör Türkiye topraklarına sıçramıştır. IşİD, Suriye'de tüm kıtalardan ve ölkelerden sempatizanları çeken radikal milisten kurulmuştur. IşİD, hem Suriye hem de Irak'ta geniş toprak alanlarını kontrol etmek için “başarısız devlet”ten yararlanmış ve tehdidi Mısır ve Libya'da Kuzey Afrika'ya yayılmıştır.⁸⁰² Suriye ve Irak petrollerine bağlı olarak güçlü bir ekonomik yapıya sahipti.⁸⁰³ Ekim 2012'de Reyhanlı kasabasına düzenlenen saldırıda 14 Türk; 2013 yılında Hatay'da meydana gelen terör saldırısında 51 Türk vatandaşı ; ve 2015 yılında sınır kasabası Suruç'da meydana gelen bombalı saldırıda 32 genç aktivist hayatını kaybetmişlerdir.⁸⁰⁴ Terör operasyonları sınır bölgeleriyle sınırlı kalmayıp, bir terör saldırısının 103 sivilin ölümüyle sonuçlanmasıyla başkent Ankara'nın kalbine kadar uzanmıştır. 2016 yılında İstanbul'da yeni yıl kutlamalarında Sultan Ahmed Meydanı'nda 13, 2017'de 39 kişi hayatını kaybetmiştir.⁸⁰⁵ 2016 yılında Atatürk Havalimanı'nda 41 kişinin hayatını kaybettiği ve turizm sektörüne büyük bir darbe vuran patlamanın sorumluluğunu IşİD üstlenmiştir.⁸⁰⁶

Türkiye'nin IşİD dahil terörist grupları desteklemekten hüküm giydiğini belirtmekte fayda vardır. Türk rejimi, cihatçıların Ankara'nın siyasi İslam versiyonunu açıkça reddetmelerine ve cumhurbaşkanı “Erdoğan”ı mürted olarak tanımlamalarına rağmen IşİD ile işbirliği yapmıştır.⁸⁰⁷ Türkiye, terörist gruplara istihbarat ve lojistik desteğin yanı sıra tıbbi malzeme ve silah sağlamıştır.

⁸⁰⁰Kohei Imai, *Ibid*, p.19:22.

⁸⁰¹Kristina Kausch, “Competitive Multipolarity in the Middle East”, *The International Spectator*, Volume 50, Issue 3, 2015, p.10.

⁸⁰²Adham Saouli, “Armed Political Movements in the Middle East”, Erika Holmquist and John Rydqvist (der.): *The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments*, FOI publications, 2016, p. 94:95.

⁸⁰³Hussein Kalout, “The struggle for the Islamic supremacy”, *Global Discourse*, Volume 7, Issue 3, 2017, p. 9:10.

⁸⁰⁴Lacin Oztig, *Ibid*, p. 120: 123. Hasan Kösebalaban, “Transformation of Turkish Foreign Policy Toward Syria: The Return of Securitization”, *Middle East Critique*, Volume 29, Issue 3, 2020, p. 5.

⁸⁰⁵Hüseyin Işıksal, “Political Chaos in Iraq, ISIS, and Turkish Foreign Policy: The High Cost, of the Westphalian Delusion”, *Ibid*, p97.

⁸⁰⁶Ignacio Ossorio, “The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict”, *The Review of Faith & International Affairs*, Volume 17, Issue 2, 2019, p50.

⁸⁰⁷Barak Mendelsohn, “The Limits of Ideologically-Unlikely Partnerships: Syria’s Sup.ort for Jihadi Terrorist Groups”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 2021, p. 2:8.

Aynı zamanda cihatçıların sınırdan geçişini de kolaylaştırmıştır.⁸⁰⁸ Ayrıca yağmalanan petrolün satışını kolaylaştırmış, hatta satış işlemlerine dahil olmuştur.⁸⁰⁹ Bu suçlamalar CHP Milletvekili Erin Erdem tarafından tekrarlanarak vatana ihanetle suçlanmıştır.⁸¹⁰ 2015 yılında Türkiye, Türkiye sınırına yakın IŞİD hedeflerini bombalayan bir Rus uçağını düşürmüştür. Bu, Rusya'nın Türkiye'nin NATO değil, IŞİD'in bir müttefiki olarak hareket ettiğini söylemesine neden olmuştur.⁸¹¹ Ocak 2014'te Adana İl Başsavcılığı'nın arama emrine istinaden Suriye'de Nusra Cephesi'ne nakledilen silahları taşıyan tırlara el konulmuştur.⁸¹² Ayrıca Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde üslenen "Suriye Türkmen Tugayları" olarak adlandırılan Türkmen milislerine destek vermiştir. Cumhurbaşkanı "Erdoğan", Türkmen etnik kimliğinin korunmasının Türkiye Cumhuriyeti'nin sorumluluğunda olduğunu iddia etmiştir.⁸¹³

Kürtler açısından, post-modern dönemde ve küresel eğilime paralel olarak, kimlik farklılaşmasının değeri, dış politikanın devletin siyasi kimliğinin ifadesi haline geldiği noktaya kadar yükselmiştir.⁸¹⁴ Tarihsel olarak, Türk devleti ile Kürtler arasındaki ilişkiler son derece düşmancaydı. Türkiye, son yüzyılda peş peşe üç Kürt ayaklanmasını bastırmıştır: 1925'te Şeyh Said, 1930'da Ararat ve 1938'de Tunceli. Kürtler, Kürt dilinin kullanılması gibi kültürel haklarından da yoksun bırakılmıştır. Türkiye'nin endişelerinin mantıklı bir temeli var olan 1944'te Suriye, Irak ve Türkiye'nin Kürt temsilcileri tarafından imzalanan ve Kürt dilini ve kültürünü canlandırmak amacıyla karşılıklı destek ve işbirliği koordinasyonunu sağlayan "Üç Sınır Antlaşması"nda temsil edilmiştir. Bu anlaşma, Kürtlerin sınır ötesi özlemlerini açıkça ortaya koymuştur.⁸¹⁵ Türkiye'nin uyguladığı zorlayıcı politika, asimilasyon veya baskı yoluyla Kürt kimliğini ve kültürünü silmeye çalışan komşu ülkelerdekiyle benzermiştir.⁸¹⁶

Suriye'de Alevi hükümeti, yoğunlaştığı bölgelerde Arap varlığını artırarak Kürtlerin toplandığı alanları ayırmaya çalışmıştır. Kürtler yıllardır Suriye vatandaşlığından, oy kullanma ve

⁸⁰⁸Sami Hadaya, "Sectarianisation in Syria: the disintegration of a popular struggle", *Conflict, Security & Development*, Volume 20, Issue 5, 2020, p. 623.

⁸⁰⁹ Keith A. Grant & Bernd Kaussler, *Ibid*, p. 22:23.

⁸¹⁰Jeremy Salt, "Turkey And Syria: When "Soft Power" Turned Hard", *Middle East Policy*, Volume XXV, Issue 3, 2018, p.81.

⁸¹¹ Recep Dogan, *Political Islamists in Turkey and the Gülen Movement*, Switzerland, Springer Nature, 2020. p. 166: 167.

⁸¹²Clemens Hoffmann & Can Cemgil, "The (un)making of the Pax Turca in the Middle East: Understanding the social-historical roots of foreign policy", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 29, Issue 4, 2016, p. 1&19.

⁸¹³Christopher Phillips & Morten Valbjørn, "What is in a Name?: The Role of (Different) Identities in the Multiple Proxy Wars in Syria", *Small Wars & Insurgencies*, Volume 29, Issue 3, 2018, p. 426: 427.

⁸¹⁴Iain MacGillivray, "Complexity and cooperation in times of conflict: Turkish-Iranian relations and the Nuclear Issue", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Volume 48, Issue 2, 2021, P5. Hassan Ahmadian, "Iran and the New Geopolitics of the Middle East: In Search of Equilibrium", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3, 2021, p.135.

⁸¹⁵Michael M. Gunter, "Iraq, Syria, Isis And The Kurds: Geostrategic Concerns For The U.S. And Turkey", *Middle East Policy*, Volume XXII, Issue 1, 2015, p. 106: 107.

⁸¹⁶Cengiz Gunes, "Ap.roaches to Kurdish Autonomy in the Middle East", *Ibid*, p.12:13.

mülk edinme haklarından da mahrum bırakılmıştır. Bölgesel siyasi gelişmeler, Suriye krizinin patlak vermesiyle Kürtlerin davalarını ilerletmeleri ve kimlikleri ve hakları için tanınmaları için fırsatlar yaratmıştır. Beşar Esad güçlerini Suriye'deki Alevilerin ana vatanı olan batıda yoğunlaştırmak için kuzeyden çekilirken, Suriye rejimi Kürtlere kendi kendilerini yönetme hakkı vermiştir.⁸¹⁷ Kürtler zaten kuzey Suriye'de geniş alanları kontrol etmeyi başarmışlardır. Dahası, Kürt güçleri genişleyerek Suriye'nin kuzeyindeki bazı Alevi Arap köylerinin kontrolünü ele geçirmiştir. PKK'nın askeri ve lojistik desteğiyle PYD, polis güçleri ve yerel konseylerinden oluşan tam teşekküllü bir özerklik sistemi kurmuştur. Aynı zamanda vatandaşlara sağlık ve eğitim gibi temel hizmetleri de sağlayabilmiştir.⁸¹⁸ Şaşırtıcı bir şekilde, Kürdistan İşçi Partisi'nin bayrakları Türkiye'nin güney sınırından sadece elli metre ötede çekilip Ankara için büyük bir tehlike oluşturuyordu.⁸¹⁹

Suriye Kürtleri için özerklik, kısa bir süre için de olsa başarılı bir ademi merkeziyetçi modeli temsil ederek Suriye'de meşruiyetini kaybetmiş bir merkezi rejim alternatifi. Kürtler, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeleri ilk kez "Rojava" adı altında birbirine bağlamayı başarmışlardır. Kürtçe resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bölge, Kürtlerin Suriye rejimine petrol ve tahıl satışı sonucunda ekonomik gelişme görmüştür.⁸²⁰ Özelde Kürtler ve genelde bölge halkları için gerilemenin nedeni olarak ulus-devletin kınanmasıyla başlayan bir anayasa da hazırlanmıştır.⁸²¹ Bu tür gelişmeler Ankara için büyük endişe kaynağı olmuştur.⁸²² Türk hükümeti, Türkiye'deki Kürtlerin Suriyeli Kürtlerin bağımsızlığına yönelik coşkusunu gördüğünde, bağımsız bir Kürt varlığının güney sınırındaki potansiyel etkisini fark etmiştir. Tahmini nüfusu %14-22 olan Türkiye'deki Kürtler, özerklik arzularıyla, anayasal olarak korunan Türk milliyetçiliği ilkesine meydan okumaktadır.⁸²³ Sınır ötesi Kürt etnik kökeninin bir sonucu olarak Türkiye, Suriye Kürtlerinin özerkliğinden doğrudan etkilenmiştir. 2014 yılında, Türk hükümeti IŞİD'e karşı “Kobane”deki Kürtlere yardım etmeyi reddederek Kürt ayaklanmasına ve Kürt barış sürecini sona

⁸¹⁷ Özlem Demirtas, “Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur”, *Turkish Studies*, Volume 15, Issue1, 2014, p.142: 148.

⁸¹⁸ Mehmet Orhan, “Transborder violence: the PKK in Turkey, Syria and Iraq”, *Dynamics of Asymmetric Conflict*, Volume 7, Issue1, 2014, p. 4: 6.

⁸¹⁹ Michael M. Gunter, “Iraq, Syria, Isis And The Kurds: Geostategic Concerns For The U.S. And Turkey”, *Ibid*, p. 108.

⁸²⁰ Dania Khatib & Ayman Saleh “US–Turkish Relations in the Light of the Syrian Crisis (2011–2019)”, Dania Khatib(eds): *The Syrian Crisis: Perspectives on Development in the Middle East and North Africa (MENA) Region*, Singapore, Springer Nature, 2021, p. 17.

⁸²¹ Jason Dockstader & Rojin Mükriyan, “The Concept of the Kurdish Political”, *Journal of International Political Theory*, Volume 17, Issue 3, 2020, p. 14.

⁸²² Michael M. Gunter & Hakan Yavuz, “The October 2019 Turkish Incursion Into Kurdish Syria: Its Background & Broader Implications”, *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 1, 2020, : p86:94.

⁸²³ Leonce Röth et al., “Centre-Periphery Conflict and Ideological Distance in Turkey”, *Swiss Political Science Review*, Volume 22, Issue 4, 2016, p.1.

erdiren polis ve protestocular arasında şiddetli çatışmalara yol açmıştır.⁸²⁴ Barış sürecinin sona ermesiyle birlikte Kürtler AKP'nin arkasında yer almayı redederek parlamento seçimlerinde siyasi parti olarak yarışmayı tercih ederek AKP'nin ilk kez meclis çoğunluğunu kaybetmesiyle sonuçlandı.⁸²⁵ Bu nedenle Türkiye, Kürtlerin devrime hazırlanmak için siperler inşa ettiğini iddia ederek, 2015 ve 2016 yılları arasında Diyarbakır'da başka bir askeri harekâtla Kürtlere karşı uzun askeri hareket tarihini yeniden başlatmıştır.⁸²⁶ Türkiye'nin keyfi tedbirleri sadece Kürtleri değil, Suriye rejimine sempati duymakla suçlanan %10 Alevi toplumunu da kapsamaktadır.⁸²⁷ AKP hükümetinin ve Aleviler ilişkisi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Esad"ı Sünni Müslümanları öldüren bir Alevi olarak tanımlamasıyla kötüleşmiştir.⁸²⁸

Hem IŞİD'in hem de Kürtlerin sınır ötesi etkisinin ortasında, Suriye krizi üzerindeki Türkiye ve İran, işbirliği, rekabet ve yüzleşmenin örtüştüğü çok karmaşık ilişkileri bir araya getirerek, son derece çelişkili olarak tanımlanan karşılıklı ilişkileri bırakmıştır. Ankara ve Tahran, Suriye'de bölgesel güç projelendirmek için yarıştı, İdlib'de karşı karşıya gelmiş ve Astana Konferansı'nda krizden çıkmak için işbirliği yapmıştır. Tahran, Türkiye'yi İslam Cumhuriyeti'nin otoritesini sınırlamak için dini kullanmakla suçlayarak Batılı güçler tarafından Arap bölgesini zayıflatmak için kullanıldığını savunmuştur. Öte yandan Türkiye, Tahran'ı bölgeye mezhepçi siyaset yoluyla hükmetmeye istekli yayılmacı bir devlet olarak çerçevelemiştir.⁸²⁹

İran'ın uluslararası ve bölgesel izolasyonu altında, Suriye Alevi rejimi, Tahran ile Lübnan'daki Hizbullah gibi vekilleri arasındaki tek müttefik ve bağlantıydı. Esad rejiminin düşüş senaryosu bu nedenle masadan kalkmıştır. İran liderliği, Suriye'nin kaybedilmesiyle Tahran'ın kontrol edilemeyeceğini öne sürerek Suriye'nin önemini dile getirmiştir. Hassan Nasrallah, Esad rejiminin düşmesinin direniş ekseninin çöküşü anlamına geleceğini söylemiştir. Bu nedenle doğu ve batı Suriye, Irak ve Lübnan'dan Şii milisler gönderilmiştir.⁸³⁰ Tahran, Suriye devriminin direniş ekseninde büyük bir ülkeyi devirmeyi amaçlayan bir komplo olduğunu iddia ederken, aynı zamanda Mısır, Libya, Bahreyn ve Yemen'deki Arap devrimlerini destekleyerek bu devrimlerin

⁸²⁴Matthew Weiss, "From constructive engagement to renewed estrangement? Securitization and Turkey's deteriorating relations with its Kurdish minority", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 4, 2016, p13:16.

⁸²⁵Bennett Clifford, Dustin Gilbreath & Justine Louis, "Politics and Turkey-EU Relations: Drivers from the Southern and Eastern Neighbourhoods", *Istituto Affari Internazionali Via dei Montecatini*, Issue 11, 2017, p.9:10.

⁸²⁶Dania Khatib & Ayman Saleh "US-Turkish Relations in the Light of the Syrian Crisis (2011-2019)", p. 18:19.

⁸²⁷Shahram Chubin, *Iran and the Arab Spring: Ascendancy Frustrated*, Gulf Research Center, 2012, p.43.

⁸²⁸Özgür Pala & Bülent Aras, "Practical Geopolitical Reasoning in the Turkish and Qatari Foreign Policy on the Arab Spring", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 17, Issue 3, 2015, p.8.

⁸²⁹Iain William MacGillivray, "The paradox of Turkish-Iranian relations in the Syrian Crisis", *Third World Quarterly*, Volume 41, Issue 6, 2020, p. 1& 7:8.

⁸³⁰Ilan Zalayat, "Realpolitik and Jihad: The Iranian Use of Shiite Militias in Syria", *Digest of Middle East Studies*, Volume 28, Issue 2, Fall 2019, p.9.

İranın devrimi bir uzantısı olduğunu iddia ederek kendileriyle çelişmektedir.⁸³¹ Bu bağlamda Suriye Alevi rejimine bağlılık, ideolojik etkinin merkezine, jeopolitik bir müttefike bağlılık ve "Şii hilali"nin hayatta kalması için önemli bir bağlantıydı.⁸³² Ayrıca, Şam'daki Alevi Şii rejimini Körfez monarşilerine ve ABD'ye sadık Sünni bir rejimle değiştirmek, İran'ın Lübnan'a erişimini engelleyecek ve Tahran'ın İsrail'i caydırma yeteneğini sınırlayacaktır.⁸³³ Tahran bu nedenle Esad rejimine siyasi, askeri ve ekonomik destek sağlayarak ve İran Devrim Muhafızları, Hizbullah ve Pakistan ve Afganistan'daki silahlı Şii milisleri çatışmaya katılmaya davet etmekten çekinmemiştir. "İran fakihinin" çağrıları, IŞİD'in yükselişi ve Şiiler hakkındaki mezhepçi söyleminin yanı sıra "Seyyida Zeyneb gibi "Ehl-i Beyt" türbelerine yönelik tehditlerin ardından meşrulaşmıştır.⁸³⁴ Devrim Muhafızları komutanı Hüseyin Hemedani, Esad rejimine askeri desteğin boyutunun bir göstergesi olarak İran'ın Suriye'de başka bir Hizbullah yarattığını duyurmuştur.⁸³⁵ İran, Esad rejiminin askeri operasyonlarını desteklemek için yaklaşık 16 milyar dolar harcadı ve 7 milyar dolar daha yardım yapmıştır. Buna karşılık Tahran, Suriye'nin Lazkiye limanını doğrudan İran limanlarına bağlayarak ekonomik faaliyetlerini genişleyerek ihracat ve yeniden inşa gibi çeşitli alanlara yaklaşık 600 milyar dolar yatırım yaptı.⁸³⁶

İran etkisini kontrol altına almak için Türkiye ve Körfez ülkeleri ittifaklar oluşturma yaklaşımını benimsemiştir.⁸³⁷ Suudi Arabistan ve Türkiye, İranın artan etkisine karşı bir denge oluşturmak için itifak kurmuşlardır. Krizin başlangıcında Türkiye, diplomatik arabuluculuk yoluyla rejim ve muhalefetin görüşlerini yakınlaştırmaya çalışırken, Esad rejimi göstericilere yönelik baskıcı yaklaşımını artırdığında bu nedenle Türkiye rejimin devrilmesini istemiştir.⁸³⁸ Suudi Arabistan'ın İran etkisine ilişkin endişeleri, ABD'nin eski Riyad Büyükelçisi James B. Smith'in şu ifadesinden çıkarılabilmektedir: "Suudi Arabistan için en önemli üç dış politika kaygısı İran, İran ve İran'dır."⁸³⁹ Ayrıca Krallık, Suriye devrimini Krallığa sadık ve Şii akımına karşı çıkan

⁸³¹Shams Zaman, "Iran's Unscrupulous Role in the Arab Spring: A March Back to Authoritarianism?", Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2019, p.277: 292.

⁸³²Hossein Aghaie Joobani & Mostafa Mousavipour, "Russia, Turkey, and Iran: Moving Towards Strategic Synergy in the Middle East?", *Strategic Analysis*, Volume 39, Issue 2, 2015, p.143.

⁸³³Akin Unver, "Turkish-Iranian Energy Cooperation And Conflict: The Regional Politics", *Middle East Policy*, Volume XXIII, Issue 2, 2016, p.136.

⁸³⁴Ignacio Ossorio, "The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict", *Ibid*, p.48.

⁸³⁵Reinoud Leenders & Antonio Giustozzi, "Foreign sponsorship of pro-government militias fighting Syria's insurgency: Whither proxy wars?", *Mediterranean Politics*, 2020, p.6.

⁸³⁶Banafsheh Keynoush, "Iran's Regional Dynamics: A Piecemeal Approach", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 2, 2020, p.101: 102.

⁸³⁷Kayhan Barzegar & Abdolrasool Divsallar, "Political Rationality in Iranian Foreign Policy", *The Washington Quarterly*, Volume 40, Issue 1, 2017, p.41.

⁸³⁸Abdulrahman Al-Fawwaz & Abdallah S. Abualkanam, "Political History of Turkey-Iran Relations: Convergence and Divergence", *European Journal of Social Sciences*, Volume 58, Issue 3, 2019, p.202:205.

⁸³⁹Yehuda U. Blanca, "Saudi Arabia's Motives In The Syrian Civil War", *Middle East Policy*, Volume XXIV, Issue 4, 2017, p. 56:57.

Sünni bir rejimle yeni bir Suriye yaratmak için altın bir fırsat olarak görmüştür.⁸⁴⁰ Suudi Arabistan, 1979'dan bu yana İran ile olan tarihi ittifakının bir sonucu olarak Suriye rejimini uzun süredir düşman olarak görmektedir. Bu nedenle Suudi Arabistan, Lübnan'ın işgali gibi tüm bölgesel Suriye politikalarına karşı çıkarak ayrıca Alevi azınlığın yönetiminden memnuniyetsizliğini dile getirmiştir.⁸⁴¹ Sünni çoğunluklu Suriye toplumunun Aynı şekilde Türkiye de İran'ın bölgesel emellerinin yarattığı tehlikenin farkındadır. 2015 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan, İran'ın amacının Türkiye'nin izin veremeyeceği "bölgeye hakim olmak" olduğunu belirtmiştir.⁸⁴² Suriye devriminin patlak vermesiyle birlikte Riyad, Saddam sonrası Irak'ta olduğu gibi Suriye'de yaratılan boşluğu Tahran'ın doldurabileceği korkusuyla alarm vermiştir. Bu nedenle İran, Sünni-Şii ideolojik mücadelesinin bir parçası olarak Şam'daki sadık müttefikini desteklerken, Suudi Arabistan, radikal cihatçı grupları destekleyerek bile Baas rejimini çeşitli yollarla Sünni bir rejimle değiştirmeyi hedeflemiştir.⁸⁴³ Suudi Arabistan'ın İran'la ilgili endişelerini destekleyen şey, Yemen ve Bahreyn'de siyaset sahnesinde artan etkisi ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler rejimi ile yakınlaşmasıdır. Genel olarak, Tahran, özellikle 2015 İran nükleer anlaşmasından sonra daha güçlü görünüyordu.⁸⁴⁴

Bu arada, Suriye çatışması mezhepsel bir süreç olarak çerçevelenmiştir. Mezhepsel anlatıyı doğrulamaya yardımcı olan şey, barışçıl devrim ile silahlı çatışma arasındaki ana anlaşmazlık noktası olan ve varlığı durumu daha da karmaşık hale getiren Özgür Suriye Ordusu'nun (TÖSO) oluşumuydu.⁸⁴⁵ İran, Sünni grupları direniş eksenini kırmak için Körfez ve ABD ile işbirliği yapmakla suçlayarak mezhepçi anlatıyı benimsemiştir.⁸⁴⁶ Ayrıca Şiiler (ve Aleviler) Arap olmayan İran ile özdeşleşince aşiret kimlikleri mezhep kimliği etrafında kümelenmeye ve etnik ittifakların önünü açmaya başlamıştır.⁸⁴⁷ Bu nedenle Mezhepsel bölünmeler aşırı şişirilmiştir.⁸⁴⁸ Türkiye laik bir siyasi sisteme sahip olmasına rağmen mezhepçilik suçlamalarından kurtulamayıp Sünni

⁸⁴⁰ James Bowden, "Defending the Heartland: Saudi Arabia's Response to the Arab Spring", Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2019, p.368.

⁸⁴¹ Ranjit Gupta, "Understanding the War in Syria and the Roles of External Players: Way Out of the Quagmire?", *The Round Table*, Volume 105, Issue 1, 2016, p. 3:4.

⁸⁴² Gökhan Bacık, "The Iranian Moment and Turkey", *The General Marshall Fund of The United States*, Issue 125, 2016, p.1: 2.

⁸⁴³ Yehuda U. Blanca, "Saudi Arabia's Motives In The Syrian Civil War", *Ibid*, p.56:57. James Bowden, "Defending the Heartland: Saudi Arabia's Response to the Arab Spring", *Ibid*, p.368.

⁸⁴⁴ May Darwich, "Creating the enemy, constructing the threat: the diffusion of repression against the Muslim Brotherhood in the Middle East", *Democratization*, Volume 24, Issue 7, 2017, p.7:8.

⁸⁴⁵ Teije H. Donker, "Between rebellion and uprising intersecting networks and discursive strategies in Rebel controlled Syria", *Social Movement Studies*, Volume 18, Issue 1, 2018, p.7:12.

⁸⁴⁶ Marwa Daoudy, "The structure-identity nexus: Syria and Turkey's collapse (2011)", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 29, Issue 3, 2016, p.11:12.

⁸⁴⁷ Shmuel Bar, "The Re-Tribalisation of the Middle East", *Comparative Strategy*, Volume 39, Issue 2, 2020, p. 140.

⁸⁴⁸ Mohammed Ayoob, "The Arab Spring: Its Geostrategic Significance", *Institute For Social Policy And Understanding*, Issue 59, 2012.

Türkmen gruplarına dayalı mezhepçi gündemler peşinde koşmakla suçlanmaktadır.⁸⁴⁹ Karşılıklı suçlamalar arasında Ankara, IŞİD'in ortaya çıkmasının temel nedeninin Suriye ve Irak'taki Sünni grupların marjinalleşmesi olduğunu ve bu nedenle Sünnileri ezen Esad rejimini devirmeden IŞİD'e karşı yapılacak herhangi bir işbirliğinin meyve vermeyeceğini iddia etmiştir.⁸⁵⁰ Tahran, varlığını haklı çıkarmak ve bölgesel imajını geliştirmek için hem Suriye hem de Irak'taki Kürtlerin yanı sıra Şiileri de IŞİD'e karşı desteklemiştir.⁸⁵¹

Bu bağlamda Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye, Esad rejimini devirmek için işbirliği yapmışlardır.⁸⁵² Üç Devlet Şam ile diplomatik ilişkilerini kesmişlerdir.⁸⁵³ Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin Esad'ın devrilmesini desteklemeye yönelik ortak ama rekabet halindeki çabalarının ivmesi Sünni muhalefete yardımcı olmuştur. 2011 sonbaharında, Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ve Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) Türkiye'de ilk dış muhalefet cephesi olarak kurulmuştur.⁸⁵⁴ Suudi Arabistan isyancı gruplara para ve silah sağlamıştır. Ayrıca, milis üyelerine ödeme yapmayı ve savaşçılar için önce Türkiye'nin Adana şehrinde ve ardından Ürdün'de (gergin Türk-Suudi ilişkileri zemininde) silah transfer merkezleri kurmayı taahhüt etmiştir. 2014 yılının başlarında, Türk istihbarat servisleri, insani yardım adı altında Suriye'deki cihatçılara silah yüklü kamyonları kaçırmak için yakalanmıştır. Türkiye aynı zamanda savaşçılar için güvenli bir limandı.⁸⁵⁵ Nusra Cephesi, Ahrar El Şam ve Suriye Kurtuluş Ordusu işbirliğinde Suudi-Türk finansmanı ile Fetih Ordusu kurulmuştur.⁸⁵⁶

Cömert desteğe rağmen, militarizasyonu yönetecek bir strateji olmayıp Sünni gruplar arasında artan parçalanma ve rekabete yol açmıştır. Körfez-Türkiye eksenini, pratik deneyim eksikliği nedeniyle başarısız olmuştur. Vekil savaşları başarıyla yöneten ve Lübnan'da Hizbullah gibi askeri kollar kuran İran'ın aksine, Körfez ülkeleri ve Türkiye hiçbir zaman Suriye gibi karmaşık ve çok taraflı bir çatışmaya girmemiştir. Körfez ülkeleri ve Türkiye, İran'ın "İslam Devrimi'ni ihraç etme" deneyimine benzer bir deneyime sahip değildi.⁸⁵⁷ Onlar, muhalefet

⁸⁴⁹Birol Başkan, "Making Sense of Turkey's Foreign Policy: Clashing Identities and Interests", *The Muslim World*, Volume 106, 2016, p.143.

⁸⁵⁰Doruk Ergun et al., the EU-Turkey Security Relationship: Key Drivers and Future Scenarios, University of Cologne, Paper no 20, 2020, p.12.

⁸⁵¹Kayhan Barzegar & Abdolrasool Divsallar, "Political Rationality in Iranian Foreign Policy", *Ibid*, p.47.

⁸⁵²Fred H. Lawson, "Why did the Syrian Uprising Become a Sectarian Conflict? A Provisional Synthesis", *Politics, Religion & Ideology*, Volume 21, Issue 2, 2020, p. 2.

⁸⁵³ Birol Başkan, "Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 16, Issue 62, 2019, p90.

⁸⁵⁴Olivier J. Walther & Patrick Steen Pedersen, "Rebel fragmentation in Syria's civil war", *Small Wars & Insurgencies*, Volume 31, Issue 3, 2020, p. 454: 456.

⁸⁵⁵Armin Krishnan, "Controlling partners and proxies in pro-insurgency paramilitary operations: the case of Syria", *Intelligence and National Security*, Volume 34, Issue 4, 2019, p8.

⁸⁵⁶Birol Başkan, "Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations", *Ibid*, p. 95: 96.

⁸⁵⁷Philip.e Vincent, "The Renewed 'Struggle for Syria': From the War 'in' Syria to the War 'over' Syria", *The International Spectator*, Volume 55, Issue 3, 2020, p.7:8.

gruplarını savaşmak için eğitmek gibi lojistik destek eksikliği ile maddi desteğe yönelip maddi desteği sahada fiili hakimiyete dönüştürmek zorlaşmıştır. Öte yandan, cömert fonlar, muhalefet gruplarını, birincil endişeleri kişisel çıkarları olan fırsatçı ve paralı gruplara dönüştürmeye yardımcı olmuş, bu nedenle muhalefet grupları, rakip partilerin desteğini kabul ederek hatta gerektiğinde sadakatlerini birkaç kez değiştirmiştir.⁸⁵⁸ Diğer bir deyişle, Suriye krizine birçok bölgesel aktörün dahil olması, patron ile müşteri arasında bir ilişkiye yol açarak muhalif gruplar kendilerini finanse edenlere ait paralı asker çeteleri haline gelmiştir.⁸⁵⁹ "Aurora Sottimano", Suriye'nin "herkes için maliyetli ve kazanılması mümkün olmayan bölgesel bir tırmanışta Türkiye'nin bölgesel hırslarından bahsetmiyorum bile" İran kibiri, Suudi maceracılığı ve Katar hırslarının bir karışımının kurbanı olduğunu kaydetmiştir.⁸⁶⁰

Beklenmedik bir şekilde, Türkiye kısa süre sonra çeşitli nedenlerle İran'ın bakış açısına yakınlaşmıştır. Birincisi, Türkiye'nin güney sınırında herhangi bir bağımsız Kürt varlığının ortaya çıkmasıyla ilgili yenilenen güvenlik endişeleri vardır. Suriye Kürt özerkliği ve Irak Kürdistanı'nın bağımsızlık referandumu yönündeki yönlendirmesi sonucunda Türkiye, gelecekteki herhangi bir çözümün parçası olarak Esad'ın devrilmesini feragat ederek politikalarını değiştirmiştir. Ankara, dönemin Başbakanı aracılığıyla "Ali Yıldırım" Suriye krizini sona erdirmek için tüm aktörlerin katılımıyla bir yol haritası çizmesi gerektiğini duyurmuştur.⁸⁶¹ İkincisi, Türkiye'nin Körfez kampıyla çatışması. Ankara'nın siyasal İslam'a verdiği destek sonucunda bölgesel etkileşimler haritasının dışında tutulmuştur.⁸⁶² Siyasal İslam tartışması ve 2013 sonrasında Mısır rejimine yönelik çatışan pozisyonlar gibi bir dizi olay, Ankara'nın Körfez ülkeleriyle ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Suudi gazeteci Jamal Khashoggi'nin Ankara'daki Suudi büyükelçiliğinde öldürülmesinin ardından Riyad ile Ankara arasındaki ilişkiler, Türk cumhurbaşkanının krallığa ve Suudi Veliht Prensi Muhammed bin Salman'a karşı bir kampanya başlattığı Ankara'da öldürülmüştür.⁸⁶³ "Düşmanımın düşmanı dostumdur" ilkesine inanan Suudi Arabistan, Haziran 2017'de Demokratik Birlik Partisi ile bir toplantı yapmıştır. Ekim 2017'de bir Suudi bakan, o zamanki PYD kontrolündeki Rakka kentini ziyaret ederek kentin yeniden yapılanma sorunlarını müzakere etmiştir. Krallık ayrıca 2018'de DAİŞ'ten kurtarılan ve PYD'nin

⁸⁵⁸Emile Hokayem, "Iran, the Gulf States and the Syrian Civil War, Survival: Global Politics and Strategy", Volume 56, Issue 6, 2014, p. 65:69. Anne Marie Baylouny & Creighton A. Mullins, "Cash is King: Financial Sponsorship and Changing Priorities in the Syrian Civil War", *Studies in Conflict & Terrorism*, Volume 41, Issue 12, 2018, p. 19:20.

⁸⁵⁹Iram Khalid & Uzma Naz, "Middle East in Crisis", *Journal of Political Studies*, Volume 25, Issue 2, 2018, p.25.

⁸⁶⁰Aurora Sottimano, "Building authoritarian 'legitimacy': domestic compliance and international standing of Bashar al-Asad's Syria", *Global Discourse*, Volume 6, Issue 3, 2016, : p. 9:10.

⁸⁶¹Vahid Yücesoy, "The recent rapprochement between Iran and Turkey: is it durable or is it a relationship of convenience?", *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 2, 2020, p.9.

⁸⁶²Ajdin Didiç & Hasan Kösebalaban, "Turkey's Rapprochement with Russia: Assertive Bandwagoning", *The International Spectator*, Volume 54, Issue 3, 2019, p.8.

⁸⁶³Ibrahim Fraihat, *Iran and Saudi Arabia Taming a Chaotic Conflict*, UK, Edinburgh University Press, 2020, p. 160.

kontrolü altındaki bölgelere 100 milyon dolar yardımda bulunmuştur.⁸⁶⁴ Üçüncüsü, Ankara'nın İran petrol ve gazına bağımlılığı. Dördüncüsü, Avrupa ülkelerinin Ankara'yı desteklememesi, tehditlerin hakim olduğu bir bölgesel ortamın oluşmasına yol açmıştır. Başka bir deyişle, hiçbir ülke nükleer silaha sahip komşusuyla düşmanca ilişkiler içinde olmak istemez.⁸⁶⁵ Bu bağlamda Türkiye'de yaşanan başarısız darbe girişimi ikili ilişkilerin seyrini de etkilemiştir. Tahran AKP hükümetine desteğini açıklamıştır.⁸⁶⁶ İran'ın Türk siyasi sistemini destekleyen tutumu, özellikle hem Körfez'in hem de Batı'nın gevşek tepkileri ışığında, iki ülkenin görüşlerinin yeniden bir araya getirilmesine izin vermiştir. Dönemin Türkiye Başbakanı Ali Yıldırım, Türkiye'nin İsrail ile normalleşmesine atıfta bulunarak, Türkiye'nin Esad rejimiyle ilişkilerini normalleştirme olasılığını dile getirmiştir.⁸⁶⁷ İki ülkenin görüşlerinin yakınlaşması sonucunda İran ve Rusya, Türkiye'ye Suriye'ye müdahale etmesi için yeşil ışık yakmıştır. 24 Ağustos 2016'da Türkiye resmen askeri müdahaleye başlamıştır.⁸⁶⁸ Askeri operasyonların sıklığıyla birlikte, Suriye Kuzeyi, şu yollarla doğrudan Türkiye'nin egemenliği altına girmiştir: bazı ekonomik örgütlerin kurulması, siyasi örgütlenme çerçevesinde yerel meclislerin kurulması, okulların inşası, müfredatların hazırlanması, Türkçenin ana yabancı dil olarak benimsenmesi, Başakşehir Üniversitesi gibi yükseköğretim kurumlarının kurulması, askeri ve polis güvenlik birimlerinin kurulmasıdır. Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin Ankara'nın kontrolündeki yerlerin kaderine ve terk edilme zamanlamasına "zamanı gelince" karar vereceğini açıklamıştır.⁸⁶⁹

b) Irak

Ankara ve Tahran, Irak'ta da anlaşmazlığa düşmüşlerdir. 1984 Kürt isyanında Ankara KDP'yi desteklerken, Tahran kuzey Irak'ta ağır bir askeri varlığı olan ve Türkiye için ana tehdit olan Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) bir kolu olan KYB'yi desteklemiştir. O zamandan beri Tahran, Bağdat'ta istikrarlı ve sürekli bir nüfuz sağlamaya çalışmıştır. İran, Irak'ı doğal bir etki alanı olarak görüyordu. Bu nedenle, bir "Şii Hilali" kurma arzusunu gerçekleştirme umuduyla Bağdat'taki Şii grupları desteklemeye çalışmıştır.⁸⁷⁰ İran, Kerbela'daki Şii kutsal mekanlarının yanı sıra İran'ın bölgesel prestijinin korunmasını sağlamak için Irak'ı müttefiki ve "Fakih Vilayeti"ne dayalı Şii

⁸⁶⁴Birol Başkan, "Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 16, Issue 62, 2019, p. 97: 98.

⁸⁶⁵Iain MacGillivray, "Complexity and cooperation in times of conflict: Turkish-Iranian relations and the Nuclear Issue", p. 10.

⁸⁶⁶Hossein Yarmohammadian, "Turkish - Iranian Relations: Prospects and Uncertainty", *The Quarterly Journal of Political Studies of Islamic World*, Volume 6, Issue 1, 2017, p23:24.

⁸⁶⁷*Ibid*, p. 25:26

⁸⁶⁸Mihai Murariu & George Anglițoiu, "Anatolian Security And Neo-Ottomanism: Turkey's Intervention In Syria", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 2, 2020, p. 132.

⁸⁶⁹*Ibid*, p. 140: 143. Neil Quilliam, "Saudi Arabia, the UAE and Turkey: The Political Drivers of 'Stabilisation'", Victor Gervais & Saskia Genugten: *Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa Regional Actors and New Approaches*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020, p. 152.

⁸⁷⁰Karen Kaya, *Turkey-Iran Relations After The Arab Spring*, US Foreign Military Studies Office, 2012, p.7.

ideolojisinin takipçisi tutmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda Bağdat hükümetini Sünni gruplara karşı güçlendirmeye çalışmasına rağmen aynı zamanda Bağdat hükümetinin Tahran'ın vesayetinden kurtulacak kadar güçlü olmamasını sağlamaya çalışmıştır.⁸⁷¹ ABD'nin 2011'de Irak'tan çekilmesiyle birlikte Tahran'ın emelleri gerçek olmuştur. Bağdat hükümeti, İran'a ve İran'ın bölgesel politikalarına bağlılığını açıkça ilan etmiştir. Dönemin Başbakanı "Nuri al-Maliki" Esad rejimine desteğini ifade ederek Tahran'ın Şam'a gerekli silahları sağlamak için Irak hava sahasını kullanmasına izin vermiştir. Ayrıca Tahran, siyasi etkisini ve İslam Yüksek Konseyi ve Sadr bloku ile iyi ilişkisini sürdürüyor. Ayrıca Tahran'ın Bağdat'ta daimi bir istihbarat ve askeri varlığı vardır.⁸⁷² Her halükarda İran etkisi göz ardı edilemez ve her halükarda Tahran'a düşman bir hükümetin yükselişini hayal etmek bile mümkün değildir. Örneğin, Irak Başbakanı Haydar el-İbadi 2018'de İran etkisinden şüphe ederek ABD'ye yaklaşma arzusunu dile getirdiğinde, Tahran, Haşdi Şabi fraksiyonunun zaferini sağlamak için rakip Şii gruplar arasında arabuluculuk yaparak yeniden seçim adaylığını engellemiştir.⁸⁷³

Türkiye, Tahran'ın etkisini dengelemek amacıyla iki temel strateji izlemiştir: (1) Şii Bağdat hükümetini zayıflatmak ve (2) Ankara ile hem Kürtler hem de Sünni Türkmenler arasındaki ilişkileri normalleştirmek.⁸⁷⁴ 2010 yılında Türkiye, Nuri el Maliki hükümetine karşı laik Irak blokunu desteklemiştir. Ayrıca Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve önde gelen Sünni şahsiyet "Tarık el-Haşimi" idam cezasına çarptırıldıktan sonra da ona ev sahipliği yapmıştır. Erdoğan, "Tarık El Haşimi"ye yönelik suçlamaların sadece bir "Şii komplosu" olduğunu düşünerek Nuri El Maliki'yi mezhep çatışmasını körüklemekle suçlamıştır.⁸⁷⁵ Aynı zamanda Türkiye Kürtlere ve Sünni Türkmenlere daha önce hiç yapmadığı şekilde yaklaşmıştır. Petrol zengini ve ağırlıklı olarak Türkmen olan Kerkük, Tahran ile Ankara arasında bir çatışma alanı olmaya devam etmektedir. Türkiye Kerkük'ü bağımsız bir federal varlık olarak görmek isterken, Tahran merkezi hükümetin pozisyonuyla çelişen böyle bir senaryoya karşı çıkmaktadır.⁸⁷⁶

Kürdistan Kürtleri ile ilgili olarak, Türkiye ile Kürdistan Bölgesel Hükümeti (KBH) arasındaki ilişkiler normalleşmiştir. 2011'de bunu yapan ilk Türk başbakanı olarak Erdoğan, Irak Kürtlerini "kardeşler" olarak nitelendirerek, Kürdistan Bölgesi'ni ziyaret etmiştir. 2012 yılında KDP Genel

⁸⁷¹Ronen A. Cohen, "Iran's Shortsighted Policies in Iraq: Between Inflaming and Containing of Radical Sunni Islam: 2003–2015", *Digest of Middle East Studies*, Volume 0, Number 0, 2018, p. 10.

⁸⁷²Stephen Larrabee & Alireza Nader, *Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East*, Santa Monica, Rand: National Defense Research Institute, 2013, p. 12:13.

⁸⁷³Banafsheh Keynoush, "Iran's Regional Dynamics: A Piecemeal Approach", *Ibid*, p. 101: 102.

⁸⁷⁴Mehmet Yegin, "Turkey's reaction to the coup in Egypt in comparison with the US and Israel", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 1, Issue 4, 2016, p.2:3.

⁸⁷⁵Tolga Demiryol, "Between security and prosperity: Turkey and the prospect of energy cooperation in the Eastern Mediterranean", *Turkish Studies*, Volume 20, Issue 3, 2019, p10. Yaşar Yakış, "Turkey After The Arab Spring: Policy Dilemmas", *Middle East Policy*, Volume XXI, Issue 1, 2014, p100: 104.

⁸⁷⁶Reidar Visser, "Iraq: Democracy And Electoral Politics In Post-Saddam Era", Mahmoud Hamad & Khalil Al-Anani (der): *Elections And Democratization In The Middle East The Tenacious Search For Freedom, Justice, And Dignity*, New York, Palgrave Macmillan, 2014, p. 150: 151.

Başkanı “Mesud Barazani” AKP konferansında konuşma yapmak üzere davet edilmiştir. Aynı yıl Erdoğan ve Barzani, Kürdistan bölgesindeki Türk yatırımlarının önemine dikkat çekip “Erdoğan”ın hem Ankara hem de Erbil’in aynı barışçıl, diyalog temelli yaklaşıma sahip olduğunu belirttiği bir konferansta bir araya gelmiştir.⁸⁷⁷ Diplomatik olarak, 2011 yılında Erbil’de bir Türk konsoloslugu açılmıştır. Ayrıca Türkiye, bölge ile tam ekonomik entegrasyon sağlamayı hedeflemiştir. Türkiye, bölgedeki yabancı yatırımların %55’inin Türk, ithalatın ise %80’inin de Türk olduğu Kürdistan bölgesinde temel ekonomik faaliyetlerin kontrolünü eline almıştır.⁸⁷⁸ Erbil’deki Türk Konsolosu, Ankara’nın Türkiye ile Irak arasındaki sınırların gözlenemeyeceği tam bir ekonomik entegrasyonu hedeflediğini söylemiştir.⁸⁷⁹ Aynı kapsamda 2014 yılında merkezi hükümetin onayı olmaksızın günde 100.000 varil petrolün Türkiye’ye ihraç edilmesine yönelik bir anlaşma imzalanmış.⁸⁸⁰ Bu nedenle Bağdat Hükümeti Ankara’yı Irak’ın petrol zengini bölgeleri ekonomik bağımsızlığını destekleyerek Irak’ın egemenliğini ve birliğini ihlal etmekle suçlamıştır.⁸⁸¹ Unutulmamalıdır ki Erbil Hükümeti PKK’ya karşı Türkiye ile suç ortağı olmuştur. Erbil hükümeti Ankara’nın Kandil Dağları’ndaki PKK karakollarına askeri saldırı başlatmasına izin vermiştir.⁸⁸² Böylesine belirgin bir gelişme, bazılarının Türkiye’nin 2017’deki bağımsızlık referandumunu destekleme olasılığını tahmin etmesine neden olmasına rağmen bu gerçekleşmemiştir. Değişen güvenlik ortamı ve bölgesel istikrarsızlığın katalizörü olarak etnik kökenin yeniden canlanması, Türkiye’nin referandumu reddetmesine neden olmuştur.⁸⁸³

Ankara’yı Iraklı Kürtlerle ilişkisini yeniden gözden geçirmeye iten iki faktör vardır. Birincisi, IŞİD’in yükselişi. IŞİD’in ortaya çıkması, Ankara’nın destek sağlamadaki hareketsizliği nedeniyle Ankara ile Erbil arasında bir sürtüşme tehdidinde bulunmuştur. IŞİD Iraklı Kürtlere saldırdığında PKK ve Suriyeli Kürt partileri yardıma koşarken, Türkiye olumsuz tavır almıştır.⁸⁸⁴ Türkiye, IŞİD’in Bağdat’taki Türk büyükelçiliğini kuşattığı⁸⁸⁵ ve Kürdistan bölgesindeki Türk

⁸⁷⁷Özlem Kayhan, “The role of context in desecuritization: Turkish foreign policy towards Northern Iraq (2008–2017)”, *Ibid*, p. 4.

⁸⁷⁸Hüseyin Işıksal, “Turkish Foreign Policy, the Arab Spring, and the Syrian Crisis: One Step Forward, Two Steps Back”, *Ibid*, p. 21.

⁸⁷⁹Massimo Morelli & Costantino Pischetta, “The Turkey-Krg Energy Partnership: Assessing Its Implications”, *Middle East Policy*, Volume XXI, Issue 1, 2014, p. 110.

⁸⁸⁰Fred H. Lawson, “Syria’s mutating civil war and its impact on Turkey, Iraq and Iran”, *International Affairs* Volume 90, Issue 6, 2014, p. 1357.

⁸⁸¹Carmen Cîrlig, *Turkey’s regional power aspirations*, Library of the European Parliament, 2013, p. 6.

⁸⁸²Nathaniel Handy, “Turkey’s Evolving Relations with the Kurdish Regional Government (KRG) of Iraq Since the Arab Spring”, Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey’s Relations with the Middle East*, Springer International Publishing, 2018, p. 183: 184.

⁸⁸³Şaban Kardaş, “Transformation of Turkey’s Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle”, *The International Spectator*, Volume 53, Issue 4, 2018, p. 2: 12.

⁸⁸⁴David Romano, “Iraqi Kurdistan And Turkey: Temporary Marriage?”, *Middle East Policy*, Volume XXII, Issue 1, 2015, p.99.

⁸⁸⁵Konstantinos Zarras, “Assessing the Regional Influence and Relations of Turkey and Saudi Arabia After the Arab Spring”, Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey’s Relations with the Middle East*, Springer International Publishing, 2018, p.123.

konsolosluğunda 49 kişiyi rehin tuttuğu bahanesiyle Kürtlere yardım etmekten, hatta Bağdat hükümetine yardım etmekten vazgeçmiştir.⁸⁸⁶ Türkiye'nin tutarsız pozisyonunun aksine Tahran, PMF'ye gerekli askeri, mali ve lojistik desteği sağlamıştır. Şii milisler 2010'da 4.000'den 2015'te 60.000'e yükselmiştir.⁸⁸⁷ Aslında İran'ın desteği, Kürt azınlığa (Irak nüfusunun %15 ila %20'si) duyduğu sempatiden değil, İran'ın her yerde mazlumların koruyucusu olarak sözde rolü ile IŞİD'in Irak'taki Şiilere zulmü arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır. örneğin IŞİD 2014'te 670 Şii mahkumu öldürmüştür.⁸⁸⁸ Türkiye'nin Kürtlerin baş düşmanı olarak gösterilmesinin bir sonucu olarak Erbil hükümeti, Rojava'da iktidarı paylaştıkları "Erbil Deklarasyonu"na iki tarafı imzalayarak PYD ile Kürt Ulusal Konseyi arasındaki birliği desteklemiştir. Anlaşma, Kürt fraksiyonları arasındaki iç anlaşmazlıklar sonucu uygulanmasa da Ankara'yı endişelendirmiştir.⁸⁸⁹ PKK, Irak'taki hegemonyasını Ezidi cemaatiyle uyum içinde genişletmeyi başarmıştır.⁸⁹⁰

Aynı zamanda IŞİD, eski Baas rejiminin kalıntılarının yardımıyla, Musul eyaleti de dahil olmak üzere batı ve kuzey Irak'ta kontrolü ele geçirmeyi başarmıştır. Irak ordusunun IŞİD karşısında hızla çökmesi, Bağdat hükümetinin devlet egemenliğinin ön koşulu olan güvenliği sağlayamaması nedeniyle meşruiyetini kaybetmesine neden olmuştur.⁸⁹¹ Buna karşılık, ağırlıklı olarak Türkiye tarafından desteklenen "Mesud Barzani" başkanlığındaki Erbil hükümetinin etkisi artıp petrol zengini "Kerkük" bölgesini kontrol edebilip bağımsız bir Kürt devleti kurma niyetini ilan etmiştir.⁸⁹² Unutulmamalıdır ki, bağımsızlık referandumu öncesinde Kürdistan Bölgesel Hükümeti yolsuzluğu ortadan kaldırma ve vatandaşlarının yaşamlarını iyileştirmeye yönelik vaatlerini yerine getirmemiştir. Bu nedenle vatandaşların beklentileri ile gerçekleri arasındaki uçurumu genişletmiştir.⁸⁹³ Arap Baharı'na benzer şekilde, Kürtlerin daha geniş haklara sahip olacağı Kürt Baharı'nın kurulması için çağrı yapılmıştır.⁸⁹⁴

Irak Kürdistanı'ndaki 2017 referandumunun ardından hem Tahran hem de Ankara, Irak Kürtlerinin bağımsızlık kazanmalarının feci etkisini fark ederek Kürdistan bölgesinde dizginlemek

⁸⁸⁶Mustafa Türkeş, "Decomposing Neo-Ottoman Hegemony", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 18, Issue 3, 2016, p.13.

⁸⁸⁷Seyed Hossein Mousavian & Mohammad Reza Chitsazian, "Iran's Foreign Policy In The Middle East: A Grand Strategy", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 3, 2020, p.108.

⁸⁸⁸Mahdieh Aghazadeh, "Iran's Security and the Islamic State through the Lenses of the Copenhagen School", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2015, p. 1:4.

⁸⁸⁹Aaron Stein, "Stumbling in Iraq and Syria, 2011–14", *Whitehall Papers*, Volume 83, Issue1, 2014, p. 72: p. 74.

⁸⁹⁰Şaban Kardaş, "Revisionism and Resecuritization of Turkey's Middle East Policy: A Neoclassical Realist Explanation", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3, 2021, p. 495: 497.

⁸⁹¹Volker Perthes, "Conflict and Realignment in the Middle East", *Survival*, Volume 60, Issue3, 2018, p. 325: 326.

⁸⁹²Cengiz Gunes, "Approaches to Kurdish Autonomy in the Middle East", *Ibid*, p.1: 2.

⁸⁹³Jason E. Strakes, "The Arab Spring and the Kurdistan Regional Government (KRG): Analogies with the Arab State Crisis?", Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2019, p.332.

⁸⁹⁴Şeref Kavak, "The Arab Spring and the Emergence of a New Kurdish Polity in Syria", Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey's Relations with the Middle East*, Springer International Publishing, 2018, p. 198.

için merkezi hükümetle işbirliği yapmışlardır.⁸⁹⁵ Genel olarak, özellikle "Mesud Barzani"nin bir daha bölge başkanlığına aday olmayacağını açıklamasının ardından, Türkiye'nin Erbil ile olan güçlü ilişkilerine artık güvenemeyeceği söylenebilmektedir. Böyle bir açıklama, "Celal Talabani"nin ölümüyle aynı zamana denk gelmiştir. Tüm bu faktörler, Türkiye'yi Irak işlerinde önemli bir oyuncu olarak Bağdat'la ilişkilerini yeniden kurmaya zorlamıştır.⁸⁹⁶ İran açısından dikkat çekici bir yakınlaşma ile Ankara, 2017 referandumunun ardından ilk kez Erbil hükümetine karşı "Hayder el-Abadi" liderliğindeki Şii Bağdat hükümetini desteklemiştir.⁸⁹⁷ Türkiye, merkezi Hükümetin Erbil Hükümeti ile ilgili yargısal anlatılarını destekleyerek, Bağdat'taki merkezi Hükümetin yanında yer almıştır. Ayrıca Türkiye, PKK'nın kontrolünü zayıflatmak amacıyla Kandil Dağı bölgesinde askeri varlığını sürdürmüştür. Nitekim Türk ordusu, PKK güçlerinin toplanma noktalarına karşı askeri saldırılara izin veren "karakollar" oluşturabilmiştir.⁸⁹⁸ 18 Nisan 2022'de Türkiye, Ankara'nın proaktif politikasının bir parçası olarak kuzey Irak'a " Pençe-Kilit" adlı bir askeri operasyon başlatmıştır. Türkiye'nin Kürdistan bölgesindeki askeri operasyonları yeni bir şey değildir. 1990'lar, PKK'nın yoğunlaştığı bölgelere yönelik birkaç kısa Türk operasyonuna tanık olmuştur. Ankara'nın ayrıca, Bağdat hükümetinin itirazına rağmen, Kuzey Irak'ta Erbil hükümetiyle yapılan resmi anlaşmalar çerçevesinde kurulmuş iki askeri üssü vardı. Ancak Türkiye'nin sınırlı askeri varlığı ve Ankara'nın savunma politikası benimsemesi PKK'nın zayıflamasını imkansız hale getirmiştir. Ankara, 2019'dan itibaren stratejisini değiştirip özellikle Pençe, Pençe-Kaplan ve Pençe-Kartal gibi ardışık askeri operasyonlar yoluyla kuzey Irak'ın kalıcı kontrolünü aramıştır. Ayrıca, Türkiye kalıcı bir mevcudiyet ve 10.000 askerden oluşan genişletilmiş bir askeri konuşlandırmayı sürdürmüştür. Böylece Türkiye, PKK'ya yönelik askeri operasyonlarını Irak topraklarının kendisine götürmüştür.⁸⁹⁹ Ayrıca Türkiye, ister kendi içinde ister bölgesel düzeyde Kürtlere karşı askeri araçların kullanımını yeniden canlandırarak Kürt meselesini yeniden güvenlikleştirmiştir.⁹⁰⁰

c) Mısır

Türkiye-Mısır anlaşmazlığı, bölgesel ve uluslararası ağırlığı olan iki güç arasındaki bir çatışmayı temsil etmektedir. Mısır, en büyük Arap ülkesidir, en güçlü ordusuna sahiptir, Süveyş

⁸⁹⁵Sayyad Sadri et al., "A conceptualization of the Middle Eastern security structure: Proxy wars of all against all", *International Review Of Humanities And Social Sciences*, Volume 11, Issue 1, 2020, p.433.

⁸⁹⁶Jeremy Salt, "Turkey And Syria: When "Soft Power" Turned Hard", *Ibid*, p.91:93.

⁸⁹⁷Vahid Yücesoy, "The recent rap.rochement between Iran and Turkey: is it durable or is it a relationship of convenience?", *Ibid*, p. 13:14.

⁸⁹⁸Şaban Kardaş, "Revisionism and Resecuritization of Turkey's Middle East Policy: A Neoclassical Realist Explanation", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3, 2021, p. 494: 495.

⁸⁹⁹Salim Çevik, "Turkey's Military Operations in Syria and Iraq", *German Institute For International and Security Affairs*, Issue 37, 2022, p. 1:6.

⁹⁰⁰Mustafa Coşar Ünal, "Is it ripe yet? Resolving Turkey's 30 years of conflict with the PKK", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 1, 2016, p.17.

Kanalı gibi çok önemli bir su kanalını kontrol eder ve İsrail ile soğuk olsa da barışı sağlayan ilk Arap ülkesi olmasının yanı sıra bölgede İran etkisini kontrol altına alma konusunda geniş bir stratejik derinliğe sahiptir. Aynı şekilde, Türkiye uzun zamandır Batı'nın hayati bir müttefiki ve Doğu ile Batı arasında arabulucu ve güvenilir bir NATO ortağı olarak görülmektedir.⁹⁰¹

Tarihsel olarak Türk-Mısır ilişkileri gerilim ve rekabet olarak tanımlanabilir. Her iki ülkenin de kendi coğrafyalarına ilişkin algıları, çelişkili bölgesel rollerinin formülasyonunu etkilemiştir. Türkiye'nin siyasi coğrafyası laik kimliğini pekiştirirken, Mısır coğrafyası Arap komşularıyla tarihi ve kültürel ilişkileriyle bağlantılıydı. Nasır döneminde, Mısır ve Türk rejimlerinin askeri ve laik arka plana benzerliğine rağmen, kırsal kökenli elit "Hür Subaylar"ın Türk kökenli monarşi tarafından marjinalleştirilmesi, Türkiye ve Osmanlı çağ ile ilgili her şeye karşı düşmanlığa yol açmıştır. 1952 darbesinden sonra Türk büyükelçisi istenmeyen kişi ilan edilip Türk malları kamulaştırılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin NATO'ya, Bağdat Paktı'na ve Merkezi Antlaşma Örgütü'ne katılımı Arap devletlerine doğrudan bir tehdit olarak görülüyordu. Türkiye 1957'de Suriye sınırına asker toplayınca Kahire Şam'ın yanında yer alıp 1958'de süratle Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Ayrıca Mısır, Kıbrıslı Rumların tutumunu destekleyip lojistik destek sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın yönetiminde, siyasi ve ekonomik destek arayışında olan Türkiye, barış anlaşmasını kınayarak Arap tutumunu benimsemiştir.⁹⁰²

Mübarek döneminde Mısır, Türkiye'nin Dicle ve Fırat Nehirleri üzerindeki egemenliğine bağlı kalmasından kaynaklanan su ihtilafında Suriye'yi desteklemiştir. Aynı zamanda, 1984, 1995 ve 1997'deki Türk askeri operasyonlarını kınayarak Irak'ı da desteklemiştir. Kuzey Irak'ta bir güvenli bölge oluşturulmasına yanıt olarak Mısır, Ankara'yı petrol zengini Musul ilini devralmak istemekle suçlamıştır. Dahası, İsrail ile soğuk bir barış anlaşmasına rağmen Kahire, 1990'larda hem Suriye'yi hem de Irak'ı çerçeveyeleyen Türk-İsrail askeri anlaşmalarını bir tehdit olarak kınamıştır. Mısır ayrıca, bölgedeki silahları kontrol etmek için ortak bir komite kurmayı amaçlayan Türkiye ve İsrail arasında ABD'nin himayesindeki bir askeri ittifaka katılmayı da reddetmiştir.⁹⁰³ Mısır, Türkiye'nin Araplar arasındaki yapıcı ilişkileri tarih ve ortak çıkarlarla göz ardı eden yabancı bir devlet olduğunu düşünerek Arap-İsrail ihtilafına arabulucu olarak Türkiye'nin müdahalesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmemiştir. Mısır, Arap dünyasında tarihi bir bölgesel lider olarak Filistin-İsrail çatışmasının çözümünde tek arabulucu olmayı tercih etmiştir.⁹⁰⁴ 2009 yılında Fetih ve Hamas arasındaki Türkiye'nin arabuluculuk çabalarını bölgesel rolüne doğrudan bir tehdit olarak

⁹⁰¹Steven A. Cook, "Egypt and Turkey: Identity as a Source of Instability", Victor Gervais& Saskia Genugten: *Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa Regional Actors and New Approaches*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020, p.259.

⁹⁰²Shaimaa Magued, "Reconsidering Elitist Duality: Persistent Tension in the Turkish-Egyptian Relations", *Digest of Middle East Studies*, Volume 25, Issue 2, 2016, p. 11:14.

⁹⁰³ *Ibid*, p. 15:17.

⁹⁰⁴Nuri Yeşilyurt, "Understanding the Sudden Rise and Fall in Turkish-Egyptian Relations after 2011", *Journal of Political Sciences*, Volume 29, Issue 2, 2020, p. 343.

değerlendirmiştir. Bu nedenle 2010 yılında Türkiye'nin uzlaşma girişimine karşı çıkıp Mısır'ın tutumunu kabul eden Cumhurbaşkanı “Mahmud Abbas”a baskı yapmıştır.⁹⁰⁵ Bu bağlamda, Mısır-Türkiye ilişkileri, Mısır ekonomik sisteminin merkeziliği altında tökezleyen ekonomik yakınsama ile sınırlıydı.⁹⁰⁶

2011'den beri Ankara, siyasi İslam'ı bölgesel olarak destekleyerek stratejik derinlik kazanmaya çalışmıştır. Yurtiçinde, dünyanın dört bir yanındaki Sünni Müslümanları destekleme fikri, muhafazakar Türklerin büyük bir bölümünü çekmek için kazanan bir fikirdi.⁹⁰⁷ Türkiye'nin Ortadoğu'daki bölgesel nüfuzunu genişletme arzusu, Erdoğan'ın 2011 parlamento seçimlerinin ardından Beyrut, Şam ve Kudüs'ün Türkiye kadar kazandığını söylediği konuşmasında da yansdı.⁹⁰⁸ Aynı şekilde dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu da "Yeni bir Ortadoğu doğumaktadır. Bu yeni Ortadoğu'nun sahibi, öncüsü ve hizmetkârı olmaya devam edeceğiz" açıklamasında, "Yeni-Osmanlı" bakışından kaynaklanan aynı algıyı doğrulamıştır.⁹⁰⁹ AKP, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in başarısını sağlamak için 2012 cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında seçim kampanyasını desteklemek üzere uzmanlar ve danışmanlar göndermiştir.⁹¹⁰ Eski Cumhurbaşkanı "Muhammed Mursi"nin Kahire'deki cumhurbaşkanlığı sarayına gelmesiyle Türkiye, 2 milyar dolarlık bir rezerv paketi sağlamıştır. Ayrıca, ekonomik bağları artırmak için Mısırlı girişimcilere beş yıllık giriş vizesi verildiğini duyurmuştur. Ayrıca dönemin Başbakanı Erdoğan, bürokrat ve işadamlarından oluşan bir ekip eşliğinde Mısır'ı ziyaret ederek başta güvenlik, yatırım, gümrük ve kültürel işbirliği olmak üzere birçok alanda 27 anlaşmaya imza atmıştır.⁹¹¹ Yine de bölgenin Türk liderliği algısı Müslüman Kardeşler tarafından bile reddedilmiştir. Erdoğan'ın İslam ve laikliğin uyumluluğu hakkındaki konuşması, laik bir sistemin Mısır'ın İslami karakteriyle bağdaşmadığını düşünen İhvan liderlerini kızdırmıştır. Erdoğan'ın Arap Baharı sonrası ülkelerde algılanan Türk liderliği hakkındaki konuşması, o zamanki iktidar partisinin başkan yardımcısı Issam El-Erian'ın Türkiye'nin bölgenin geleceğini belirleyemeyeceğini söylemesiyle de kınanmıştır. Türk emellerinin bir gerileme anında, Mısır'daki Müslüman Kardeşler rejimi devrilmiş, ardından Tunus'taki cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde Nahda partisinin kaybedilmesi

⁹⁰⁵ Shaimaa Magued, “Reconsidering Elitist Duality: Persistent Tension in the Turkish–Egyptian Relations”, *Ibid*, p.19:20.

⁹⁰⁶ *Ibid*, p. 19:20.

⁹⁰⁷ Burak Bilgehan Özpek & Nebahat Tanriverdi Yaşar, “Populism and foreign policy in Turkey under the AKP rule”, *Turkish Studies*, Volume19, Issue 2, 2018, p.209: 210.

⁹⁰⁸ Ahmet T. Kuru, “Turkey’s Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis”, *Mediterranean Quarterly*, Volume 26, Issue3, 2015, p. 94.

⁹⁰⁹ EMRE ERŞEN, Geopolitical Codes in Davutoğlu’s Views toward the Middle East, *Insight Turkey*, Volume 16, issue 17, 2014, p95.

⁹¹⁰ Julius Dohstehoff & Alexander Lohse, “Political Islam as an Ordering Factor? The Reconfiguration of the Regional Order in the Middle East Since the “Arab Spring””, Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020, p.35: 36.

⁹¹¹ Yoko Nakamura, “Turkey and the Arab Spring, Rethinking Foreign Policy”, Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2019, p.255: 264.

izlemiştir. Sonuç olarak, Türkiye tüm yumurtalarını kaybetme sepetine koymuş gibi görünüyordu.⁹¹²

Türkiye'nin yeni Ortadoğu algısı sadece Mısır liderliğiyle değil, Körfez ülkeleriyle de çatışmıştır. Suudi Arabistan ve BAE, ayaklanmaları "kargaşalar," kaotik olaylar" ve Müslüman Kardeşler ile İran arasındaki işbirliği yoluyla Körfez ülkelerini zayıflatmaya yönelik "uluslararası bir komplo" olarak nitelendirmiştir. Suudi Arabistan, Mübarek'in devrilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve Zine El Abidine Ben Ali'yi ağırlamıştır.⁹¹³ Müslüman Kardeşler'in yükselişine genelde monarşileri, özelde de Suud Hanedanı'nı eleştirmeleri nedeniyle karşı çıkmıştır. Bu nedenle 2011 sonrası Türkiye, Katar, Mısır, Tunus, Fas ve Filistin arasındaki yakınlaşması Körfez monarşileri için bir kabustu.⁹¹⁴ Üstelik Mısır'daki Müslüman Kardeşler de İran'ı izole etmek üzerindeki Körfez ile çatıştı ve Muhammed Mursi Mısır'ın Tahran ile ilişkilerini iyileştirmeyi gerektiren pragmatik bir yaklaşım benimsedi. Mursi'nin Tahran ziyareti, Ahmedinejad'ın Kahire ziyareti ve El-Ezher Şeyhi ile görüşmesi, Mısır ve İran arasındaki İslam Devrimi'nden bu yana ilk resmi ziyaretler olarak kabul edilmiştir. İki ülke direkt uçuşlara yeniden başlamış ve bir turizm tanıtım anlaşması imzalamışlardır. Türkiye ile ortaklaşa, üç Devlet arasında bir petrokimya birliği kurulması kararlaştırılmıştır. Bu nedenle, Körfez ülkeleri Mısır'ın artık Tahran'a düşman olan mevcut statüko kampının bir parçası olmadığını hissetmişlerdir.⁹¹⁵ Mısır, İslam Devrimi'nden bu yana ilk kez Esad rejimini desteklemek için Lazkiye limanına giden İranlı savaş gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçmesine izin vermiştir. Mısır ayrıca İran'ın 5 milyar dolarlık yatırımını onaylamıştır.⁹¹⁶ Buna göre, Körfez Devletleri askeri destekli siyasi geçişin meşruiyetini kabul ederek Mısır ekonomisinin toparlanmasına ve yeni rejimin konsolidasyonuna yardımcı olan ardışık yardım paketleri şeklinde cömert mali destek sağlamıştır. Körfez ülkeleri ayrıca Müslüman Kardeşler'i "terörist" bir grup olarak tanımlayarak Mısır'ı uluslararası alanda desteklemişlerdir.⁹¹⁷

Çıkar hesaplarının tam tersine, Müslüman Kardeşler'in 3 Temmuz 2013'te düşüşünün hemen ardından, Türkiye'nin dışişleri bakanı ve ardından başbakan Mısır'a bariz bir şekilde saldırmıştır. Türkiye tarafsızlığına bağlı kalabilir veya Müslüman Kardeşler ile sivil güçler ve ordu

⁹¹² Imran Demir, *Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey's Syria Policy*, Switzerland, Springer Nature, 2017, p. 94: 96.

⁹¹³ Shaimaa Magued, "Authoritarianism and Virtual Regionalism: The Gulf Cooperation Council during Arab Uprisings", *Democracy and Security*, Volume 15, Issue 2, 2019, p. 9:10.

⁹¹⁴ Imad Salamey, "Post-Arab Spring: changes and challenges", *Third World Quarterly*, Volume 36, Issue1, 2015, p.120.

⁹¹⁵ Birol Başkan, *Turkey and Qatar in the Tangled Geopolitics of the Middle East*, New York, Springer Nature, 2016, p.105& 125.

⁹¹⁶ Banu Eligür, "The 'Arab Spring': implications for US-Israeli relations", *Israel Affairs*, Volume 20, Issue 3, 2019, p. 290: 293.

⁹¹⁷ Nuri Yeşilyurt, "Explaining Miscalculation and Maladaptation in Turkish Foreign Policy towards the Middle East during the Arab Uprisings: A Neoclassical Realist Perspective," *All Azimuth*, Volume 6, Issue 2, 2017, p.11.

arasında arabuluculuk rolü oynayabilirdi. Erdoğan, yaşananları "kabul edilemez bir darbe", Rabaa Al-Adawiya oturma eylemini bir katliam olarak nitelendirerek, eski Cumhurbaşkanı Mursi'nin serbest bırakılmasını resmen talep etmiştir. Türkiye'nin suçlamalarına yanıt olarak Mısır, o zamanki geçici cumhurbaşkanı Adly Mansour aracılığıyla Ermenilere yönelik Türk soykırımını tanımakla tehdit edip Türkiye'nin Kahire büyükelçisini istenmeyen kişi ilan etmiştir.⁹¹⁸ Aslında Türk tepkisi, Mısır gibi bölgesel bir aktörle ilişkisini feda etmeye karar verdiğinde çıkar kaygılarıyla örtüşmüyordu. Türkiye ayrıca Mısır ordusunun eylemini destekleyen Mısırlı laikler, liberaller ve hatta hoşnutsuz muhafazakarlardan oluşan geniş bir kesimi kasten görmezden gelmiştir. 3 Haziran'dan sonra, Türk askeri darbelerinin tarihini Mısır olaylarına bağlayan bir açıklama telaşı yaşanmıştır. Erdoğan uluslararası eylem çağrısında bulunmuştur. Aylardır AKP liderlerinin konuşmalarında ve toplantılarında Mısır meseleleri vardı. Görünüşe göre Erdoğan, siyasi sisteminin hayatta kalmasını Mısır'daki Müslüman Kardeşler rejiminin hayatta kalmasıyla ilişkilendiriyordu. Psikolojik projeksiyon mekanizması kullanılarak, Gezi göstericiler Türkiye'de darbe destekçisi olarak çerçevelenmiştir. Aynı şekilde, "Rabaa" ve "El-Nahda" oturma eylemlerinin dağıtılmasından sonra Erdoğan, Mısırlı muhaliflerin sloganını daha sonra Türkiye bağlamında kullanmak üzere bağlamından çıkarma eğilimindeydi. Bu bağlamda Dört parmak işareti, Türkiye'de "tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet" anlamına gelmektedir.⁹¹⁹

Türkiye'nin tüm ağırlığını Müslüman Kardeşler'e yatırması, görelî gücünü abartması ve bölgesel aktörlerin tepkisini hafife alması muhtemelen yanlışmıştır. Üstelik Türkiye, Mısır'la uğraşırken Arap halklarıyla olan tarihsel kimlik engelini de unutmuştu. Arap olmasa da Mısır kolektif bilincinde Mısır, Arap birliğinin ve Ortadoğu istikrarının temel taşıdır ve bu nedenle herhangi bir ülkenin Mısır'ın yerini alma girişimi geniş çapta reddedilen bir senaryodur. Nasıl iktidara gelirse gelsin, büyük ülkeleri yeni Mısır rejimini kabul etmeye zorlayan uluslararası jeostratejik gerçeklerle Türkiye karşılaşmıştır.

2) Mağrip Güvenlik Alt-Kompleksi: Libya

Kaddafi rejiminin devrilmesiyle birlikte iktidar, ülkeyi geçici olarak yönetmek için Ulusal Geçiş Konseyi'ne devredilmiştir. İlk seçimlerin ardından Ulusal Geçiş Konseyi, 2012'de seçilen Genel Ulusal Kongre'ye yetki vermiştir. Asıl kriz, Genel Ulusal Kongresi'nin Haziran 2014 seçimlerine itiraz etmesi ve yetkiyi Temsilciler Meclisi'ne devretmeyi reddetmesiyle başlamıştır. Anlaşmazlık genişledikçe, Genel Ulusal Kongre başkent Trablus'u devralıp bir ulusal kurtuluş hükümeti kurulduğunu ilan ederken, Temsilciler Meclisi Tobruk, Beni Gazi ve Barqa'nın kontrolünü ele geçirip "Halife Haftar" liderliğindeki Libya Ulusal Ordusunu silahlı milislerle

⁹¹⁸Yaşar Yakış, "Turkey After The Arab Spring: Policy Dilemmas", *Ibid*, p. 98:99.

⁹¹⁹Nuri Yeşilyurt, "Understanding the Sudden Rise and Fall in Turkish-Egyptian Relations after 2011", p. 354: 355.

savaşmak amacıyla görevlendirmiştir.⁹²⁰ Birleşmiş Milletler'in arabuluculuk çabaları temelinde, yetki paylaşımını öngören Skhirat Anlaşması'na ulaşarak bu sayede Genel Ulusal Kongresi yürütme organı ve Temsilciler Meclisi yasama organı olmuştur. Anlaşmazlık, petrol endüstrisinin kontrolü konusunda yeniden alevlenmiştir. Bu arada, Temsilciler Meclisi, ülkenin her biri kendi parlamentosu, kendi silahlı grubu ve merkezi kurumları olan iki hükümet arasında bölündüğü Tobruk'ta paralel bir hükümet kurmuştur.⁹²¹ İç taraflar, Libya topraklarını bir arena olarak kullanan bölgesel aktörleri hegemonya mücadelesini sürdürmeye çağırmıştır. Sonuç olarak, iç bölünme İslamcılar ve ordu arasında bir savaş olarak tasvir edilmiştir.⁹²² Bölgesel aktörler, Doğu Akdeniz'deki nüfuzlarını genişletmek amacıyla Suriye ve Yemen'de başlayan ve devam eden jeopolitik rekabeti Libya toprakları üzerinden sürdürmüşlerdir. Bölgesel rekabet ve stratejik denge ile birlikte, Libya'nın petrol zenginliği, çatışmanın devam etmesi için bir katalizör olmuştur. Türkiye ve Katar Trablus hükümetini desteklerken Mısır, BAE ve Suudi Arabistan Tobruk hükümetini desteklemiştir. Hafter, Adalet ve İnşaat Partisi'nin (PJD) içinde yer aldığı Trablus hükümetinin kazanması durumunda Mısır'a yönelik güvenlik tehdidine odaklanabilmiştir.⁹²³

Mısır için Libya, Türkiye için Suriye kadar önemli olmaktadır. Mısır ve Libya, 1000 kilometrelik en uzun kara sınırını paylaşmaktadır. Aşiret unsuru, sınırın Mısır tarafındaki "Awlad Ali" kabilesinin kuzeydoğu Libya'daki güçlü "Ubaidat" kabilesiyle yakından bağlantılı olduğu Mısır-Libya ilişkilerinde güçlü bir şekilde mevcuttur. Siyasi istikrarsızlık ve parçalanma bu nedenle ulusal güvenliğe doğrudan bir tehdit olarak çerçevelenmiştir.⁹²⁴ Libya krizi Mısır ekonomisi için doğrudan kayıplara yol açmıştır. Kaddafi rejiminin düşüşünden önce, Libya'da işçi dövizleri ekonomiyi desteklemeye katkıda bulunan yaklaşık 1,5 milyon Mısırlı çalışıyordu. Libya krizi patlak verir vermez, işçiler geri dönmek zorunda kaldılar, bu da yüksek bir işsizlik oranına yol açarak ekonomiyi yurtdışındaki işçilerden gelen havalelerden mahrum bırakmışlardır.⁹²⁵ Ayrıca terör, ulusal güvenlik için büyük bir tehdit haline gelmiştir. 2014 yılında IŞİD, sınıra bitişik Darnah şehrini ele geçirmiştir.⁹²⁶ Mısır'ın terörizm endişeleri iki ana faktörden kaynaklanmıştır:

⁹²⁰ Muddassir Quamar, "Turkey and the Regional Flashpoint in Libya", *Strategic Analysis*, Volume 44, Issue 6, 202, p. 2.

⁹²¹ Esra Okumuş, *A Comparison Of Turkey's And Iran's Foreign Policies Towards Yemeni And Libyan Wars In The Level Of Regional Analysis*, Master Degree, Ankara, The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, 2021, p. 32: 35.

⁹²² Ibrahim Fraihat, *Unfinished Revolutions: Yemen, Libya, and Tunisia after the Arab Spring*, London, Yale University Press, 2016, p. 32: 33 & 224

⁹²³ Elvira Sánchez-Mateos, "Internal dystrophy and international rivalry: the (de-)construction of Libyan foreign policy", *The Journal of North African Studies*, Volume 24, Issue 3, 2019, p.9: 12.

⁹²⁴ Wolfgang Mühlberger, "Egypt's Foreign and Security Policy in Post-R2P Libya", *The International Spectator*, Volume 51, Issue 2, 2016, p.100: 110.

⁹²⁵ Djallil Lounnas, "The Libyan Crisis: A Case Of Failed Collective Security", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 2, 2020, p.34:36.

⁹²⁶ Ramazan Erdağ, *Libya in the Arab Spring From Revolution to Insecurity*, New York, Springer Nature, 2017, p.53:53.

Birincisi, Libya'daki terörist grupların Mısırlı muhaliflerle bağlantısı. Belki de bu bağlamdaki en ünlü örnek, Mısır topraklarında çeşitli terör operasyonları yürütmek için Libya durumundan yararlanan eski bir ordu subayı olan “Hisham Ashmawy” idi. İkinci faktör, terör hareketlerinin Mısır'ın prestijine ve egemenliğine yönelik tehdididir. Halkı şoke eden ve Mısır toplumunun göz ardı edilemez bir kesimini öfkeliendiren bir olayda, 21 Mısırlı Kıpti, Şubat 2015'te IŞİD tarafından katledilmiştir. Mısır'ın en iyi seçeneği General Hafter'i desteklemektir. Aslında Mısır'ın Hafter'e verdiği destek, güvenlik ve istikrarın sağlanmasında "askeri adamın" rolüne ilişkin köklü bir anlatıdan kaynaklanmıştır. Hafter, 2013 yılından bu yana Mısır liderliğinin defalarca vurguladığı bir yaklaşım noktası olan terörün kökeninin Libya'daki Müslüman Kardeşler olduğunu belirterek Mısır tarafını kendine çekmeyi başarmıştır.⁹²⁷

Mısır'ın pozisyonunun aksine Türkiye, Fayed al-Sarraj başkanlığındaki Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)'nin yanında yer aldı. Türkiye, UMH'yi mali ve askeri olarak desteklerken Suriyeli savaşıları toplayip Libya topraklarına nakletmiştir.⁹²⁸ Türkiye'nin Libya krizine müdahalesi, iç içe geçmiş ekonomik, siyasi, stratejik, bölgesel ve jeopolitik faktörler tarafından yönlendirilmiştir. Ekonomik olarak, Kaddafi rejiminin çöküşüyle birlikte Türkiye, 15 milyar dolar olarak tahmin edilen yatırımlarının büyüklüğü ve büyük işgücü nedeniyle birçok kayıp yaşamıştır. Sonuç olarak, özellikle iç savaş öncesi Türkiye'nin yoğun olarak dahil olduğu petrol sektöründe, bu kayıpları telafi etmek ve yeni ekonomik fırsatlar aramak için çok uğraşmıştır. Ayrıca Türkiye, tahminen 120 milyar dolar getirebilecek Libya'yı yeniden inşa etme görevinin de kendisine emanet edilmesini istemektedir.⁹²⁹ Jeopolitik olarak, Libya'nın güçlü varlığı, Türkiye ile Mısır, Yunanistan ve Kıbrıs dahil olmak üzere taraflar arasında hararetli bir çatışmaya yol açan Akdeniz'de yeni keşfedilen enerji kaynaklarını müzakere etmek için kullanılacak bir baskı kartını temsil etmektedir. Bölgesel faktörle ilgili olarak, Libya krizi, iç içe geçmiş bir dizi bölgesel rekabetten biriydi. Türkiye, siyasi nüfuzunu artırmaya çalışmadan BAE ve Mısır'ın artan etkisine göz yumamazdı. Bu arada Türkiye, Mısır'ın iç işleriyle ve Körfez'in Yemen kriziyle meşgul olmasından yararlanmıştır.⁹³⁰

Libya çatışması, yalnızca Orta Doğu'da değil, üç farklı coğrafi bölgede güvenlik dinamiklerini haritalamanın merkezinde yer almaktadır. Libya'daki Mısır-Türk rekabeti, Avrupa ve Afrika güvenlik komplekslerine kadar uzanmıştır. Mısır, Ankara'nın üzerindeki ilmeği sıkılaştırmak amacıyla Yunanistan ve Kıbrıs'a yakınlaşmıştır. Bu arada Türkiye, Mısır'ın uzun süredir münhasır bir etki alanı olarak gördüğü Afrika ülkelerinde de nüfuzunu genişletmiştir. Bu arada enerji

⁹²⁷ Djallil Lounnas, *Ibid*, p.36: 38.

⁹²⁸ *Ibid*, p. 43 and 47)

⁹²⁹ Esra Okumuş, *A Comparison Of Turkey's And Iran's Foreign Policies Towards Yemeni And Libyan Wars In The Level Of Regional Analysis*, Master Degree, Ankara, The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, 2021, p51.

⁹³⁰ Şaban Kardaş, “Turkey’s Libya policy: militarization of regional policies and escalation dominance” p. 325: 336.

kaynakları, bir bütün olarak bölgenin güvenlik dinamiklerini etkileyen bölgesel bir güvenlik sorunu olarak çerçevelenmiştir. Tartışmalı olarak, Doğu Akdeniz'de "enerji yönetimi" militarize edilmiştir. Ana aktörler, Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs, İsrail ve Mısır, ekonomik çıkarlardan çok siyasi ve askeri mülahazalara odaklanmışlardır. Doğu Akdeniz, Güneydoğu Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Devletlerinin jeostratejik vizyonunun ayrılmaz bir parçası haline geldiğinden, gaz keşifleri, esasen toprak ve egemenlik ile ilgili güvenlik anlatılarıyla diyalektik olarak bağlantılıdır. Doğu Akdeniz Devletleri arasındaki çatışma, esas olarak deniz sınırlarının çizilmemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir yanda Kıbrıs ile Mısır (2003), Lübnan (2007) ve İsrail (2010) arasındaki deniz sınırı resmi anlaşmalarda belirlenirken, Türkiye ile Kıbrıs arasındaki deniz sınırı tartışmalı olmaya devam etmektedir.⁹³¹ Temel epistemolojik öncüller, öncelikle tehditleri çerçeveleyen aktörlerin sahip olduğu tarihsel anlatılara dayanır. Türkiye ile Yunanistan, Kıbrıs ve İsrail arasındaki karşılıklı güvenin kaybolması sonucunda Türkiye saldırgan bir devlet olarak resmedilmiştir.⁹³² Türkiye'nin 1974'te adanın kuzeyini işgal etmesinden bu yana Kıbrıs'la düşmanca bir ilişkisi vardır. Nitekim Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ta bir askeri üssü olup bu da Kıbrıslı Rumlara yönelik Türk tehdidi algısını kristalize etmektedir. Yunanistan'a gelince, 1918-1922 arası iki ülkenin savaşında temsil edilen tarihi faktöre ek olarak, iki tarafın Ege Denizi'ndeki deniz sınırları konusunda anlaşmaya varamaması sonucu Türkiye ile Yunanistan keskin farklılıklar tarafından bir araya getirilmiştir.⁹³³ Üstelik Mavi Marmara olayından bu yana Türk-İsrail ilişkileri çok gergindir. 2010'da Ankara, 1997'den bu yana Tel Aviv ile düzenli deniz tatbikatlarından çekildiğinde, ABD Yunanistan'ı tatbikatlara katılmaya davet etmiştir. Bu arada İsrail ve Yunanistan, İsrail'in Yunan deniz ve hava sahasını kullanmasını şart koşan bir 2010 anlaşması imzalamışlardır. Aynı şekilde, Kıbrıs savunma bakanı 2012'de ortak bir savunma anlaşması imzalamak için İsrail'i ziyaret ederek ardından Kıbrıs İsrail'e Kıbrıs karasularını kullanma hakkı vermiştir.⁹³⁴ Düşmanlık ve ittifak ilişkilerinin böylesine yeni bir haritası, hem Orta Doğu'nun hem de Avrupa-Akdeniz bölgesinin birbirine sıkı sıkıya bağlı iki güvenlik kompleksine bağlı olduğunu kanıtlamaktadır.

Akdeniz'de doğalgaz arama çalışmaları, Ankara'nın dışlanmasını sağlamak için bölgesel ittifaklar haritasını kökten değiştirmiştir. Doğu Akdeniz Doğal Gaz Forumu, 2019'da Mısır'ın bir girişimiyle başlatılmıştır. 2020'de, Yunanistan&Kıbrıs (Türkiye'nin baş düşmanları), İsrail (o zamanki gergin diplomatik ilişkiler ışığında), İtalya, Filistin, Ürdün'ü içeren uluslararası bir örgüt

⁹³¹ Andreas C. Goldthau & Joern Richert, "Leviathan Awakens: Gas Finds, Energy Governance, and the Emergence of the Eastern Mediterranean as a Geopolitical Region", *Review Of Policy Research*, 2020, p. 4, 9:10 & 13:14.

⁹³² Pınar İpek & Tübet Gür, "Turkey's Isolation From The Eastern Mediterranean Gas Forum: Ideational Mechanisms And Material Interests In Energy Politics", *Turkish Studies*, Volume 23, Issue 1, 2022, p. 12:13.

⁹³³ Zenonas Tziarras, "Israel-Cyprus-Greece: a 'Comfortable' Quasi- Alliance", *Mediterranean Politics*, Volume 21, Issue 3, 2016, p. 6: 7.

⁹³⁴ Tolga Demiryol, "Between security and prosperity: Turkey and the prospect of energy cooperation in the Eastern Mediterranean", *Ibid*, p. 13.

haline gelmiştir. Bu ittifak, Türkiye tehdidine ve buna karşı jeopolitik bir denge kurma ihtiyacına ilişkin kilit bir algıdan kaynaklanmıştır. Akdeniz gaz arama alanındaki işbirliği, bölgenin en büyük gaz rezervlerinden biri olarak Mısır'ın etkisini artırmaktadır. Ayrıca Mısır, gazı sıvılaştırılmış formuna çevirecek altyapıya sahiptir. İsrail gibi ülkeler Mısır'ın gaz sıvılaştırma tesislerini yeni tesisler inşa etmekten daha az maliyetli bir çözüm olarak kullanmak isteyeceklerinden, Mısır bu nedenle diğer ülkelerin gaz üretimi için ana kapı olacaktır. Doğu Akdeniz Gaz Birliği'nin merkezinin Kahire'de olduğu ve Mısır'ın operasyonda öncü rol üstlendiği göz ardı edilemez.⁹³⁵ Bir milyar metreküp doğalgazı aşan yerel pazarının büyüklüğü ve "Zahr sahasının" son zamanlardaki keşifleri göz önüne alındığında, Mısır gaz taşımacılığı için bölgesel bir merkez olma niyetini açıklamıştır.⁹³⁶

Bu, Türkiye'nin Orta Doğu ve Avrupa arasındaki gaz taşımacılığında lider bir merkez olma hedefini boşa çıkarıyor. Buna karşılık Türkiye, Libya deniz sınırları içinde petrol ve gaz arama faaliyetleri için yasal koruma sağlamak üzere Trablus hükümetiyle bir deniz anlaşması imzalamıştır.⁹³⁷ Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin çıkarlarını korumak için Akdeniz'e askeri müdahalesinin gerekliliğini ifade eden "Mavi Ulus doktrini"ne Türkiye'nin bağlı olduğunu vurgulayarak, Libya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğunu kaydetmiştir.⁹³⁸ Ayrıca Türkiye, uluslararası hukuka aykırı olarak sınırını Kuzey Kıbrıs ile çizerek ve oradaki deniz sınırları içinde arama yaptığını ilan ederek karşılık vermiştir.⁹³⁹

Tıpkı Mısır'ın Yunanistan ve Kıbrıs ile ittifak kurma eğiliminde olduğu gibi, Türkiye de Afrika'da spoiler ve bozan rolü oynuyordu. Ortadoğu'daki bölgesel rekabet, Afrika Boynuzu siyasetini militarize etmiştir. Federico Donelli ve Ariel Gonzalez, "Orta Doğu'daki bölgesel güçler arasındaki çatışan çıkarlar ve Afrikanın Boynuzu ülkelerinin zayıflığı, iki Kızıldeniz kıyısı arasında kritik bir şekilde teşvik edilmiş zararlı bir güvenlik bağımlılığı yaratarak, yerel gerilimleri besleyerek ve bölgesel istikrarsızlığı alevlendirmekle tehdit ettiğini" iddia etmişlerdir.⁹⁴⁰ Türkiye, 2016 yılında Somali'de ilk Afrika askeri üssünü inşa etmiştir. 2017 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sudan'ı ziyaret ederek, Osmanlı hakimiyetindeki "Süakin" Adası'nda Türk-Sudan işbirliğinin yeniden canlandırılmasını istemiştir.⁹⁴¹ Ömer El Beşir'in devrilmesinden sonra

⁹³⁵Sang Yoon Shin & Taehwan Kim, "Eastern Mediterranean Gas Discoveries: Local and Global Impact", *Middle East Policy*, Volume 28, Issue1, 2021, p. 9.

⁹³⁶ Andreas C. Goldthau & Joern Richert, *Ibid*, p. 14:15.

⁹³⁷Lea Nocera, "Perspectives on the New Centrality of the Mediterranean States: The Role of Turkey in a Changing Region", Francesca Maria Corrao & Riccardo Redaelli (eds.): *States, Actors and Geopolitical Drivers in the Mediterranean*, Switzerland, Springer Nature, 2021, p.232.

⁹³⁸Ayşe Ömür Atmaca & Zerrin Torun, "Geopolitical Visions in Turkish Foreign Policy", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 24, Issue 1, 2022, p. 122: 123 & 128.

⁹³⁹ Zenonas Tziarras, "Israel-Cyprus-Greece: a 'Comfortable' Quasi- Alliance", *Ibid*, p.8:9.

⁹⁴⁰Federico Donelli & Ariel Gonzalez-Levaggi, "Crossing Roads: The Middle East's Security Engagement in the Horn of Africa", p. 49.

⁹⁴¹Fatih Çağatay Cengiz, "Race and Religion in South Africa and Turkey's Sub- Imperialist Expansion", *South African Journal of Political Studies*, Volume 46, Issue 3, 2019, p. 268. Stephanie Carver, "Expanding the Turkish

anlaşmanın uygulanma olasılığı azatmış olsa da, Mısır'ın uzun süredir münhasır etki alanı olarak gördüğü Nil Havzası ülkelerindeki Türk etkisinin genişlemesi, Mısır-Türk çatışmanın devam etmesine neden olmaktadır.

Bu arada Halife Hafter güçlerinin "Onur Tufanı" adı verilen bir operasyonla Trablus'un kontrolünü ele geçirmeye yönelmesi sonucunda Fayez es-Sarraj, Trablus'un düşmesini önleyen gerekli askeri desteği kısa sürede sağlayan Türkiye'den yardım istemiştir. İki ana neden Türkiye'yi ilk olarak Türkiye'nin Ortadoğu'nun bölgesel gücü statüsünü geliştirmek ve ikinci olarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'in zenginlikleri üzerindeki iddialarını savunmak için yanıt vermeye sevk etmiştir.⁹⁴² Türkiye'nin desteği karşılığında Ankara ve Trablus 2019'da iki anlaşma imzalamışlardır: biri Türkiye'nin destekleyici askeri güçler göndermesini şart koşan askeri ve güvenlik işbirliği konusunda, diğeri ise Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'takine benzer bir durum yaratmaya çalıştığı Akdeniz'deki deniz sınırlarında. Deniz sınırı anlaşmasına göre Ankara, uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Akdeniz gazı için sondaj yapacaktır.⁹⁴³ Türkiye, UMH'yi yalnızca askeri olarak desteklemekle kalmamış, Ocak 2020'de Türk parlamentosunun Türk birliklerinin Libya'ya gönderilmesine izin veren bir yasayı kabul etmesi üzerine askeri olarak da müdahale etmiştir.⁹⁴⁴ UMH, Türkiye'nin desteğiyle Trablus kuşatmasını sona erdirmek için “Barış Fırtınası” Harekatı'nı başlatmıştır. Bu arada Türk kuvvetleri, Hafter'in askeri malzemelerinin gelmesini önlemek için Libya Ulusal Ordusu mevzilerini hedef alıp Akdeniz kıyılarına donanma gemileri göndermiştir. Gerçekten de UMH, Trablus'un kontrolünü yeniden ele geçirip hemen Sirte şehrine yönelik bir saldırı hazırlıklarını duyurmuştur. Kahire'ye doğrudan bir tehdit olarak Mısır, ordusunu batı sınırı boyunca konuşlandırıp UMH'nin doğuya doğru hareket etmesi durumunda müdahale etmek için doğrudan tehditler yayınlarak Mısır ve Türk ordusu arasındaki uluslararası savaş endişelerini artırmıştır.⁹⁴⁵ Sonuç olarak, Türkiye'nin sınırlı askeri yetenekleri ve Türk ordusunun Ankara'nın en acil krizine müdahil olmaya devam etmesi ışığında tüm kaynaklarını Libya'ya yönlendirememesi nedeniyle elde ettiği stratejik derinliği koruyamaz hale gelmesi, Suriye krizidir.⁹⁴⁶

Bid for Regional Control in the Somali Regional Security Complexes”, Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020, p. 189: 190.

⁹⁴² Muddassir Quamar, “Turkey and the Regional Flashpoint in Libya”, *Ibid*, p. 3: 4.

⁹⁴³ Djallil Lounnas, *Ibid*, p. 43& 47.

⁹⁴⁴ Esra Okumuş, A Comparison Of Turkey's And Iran's Foreign Policies Towards Yemeni And Libyan Wars In The Level Of Regional Analysis, *Ibid*, p54:60.

⁹⁴⁵ Muddassir Quamar, “Turkey and the Regional Flashpoint in Libya”, *Ibid*, p. 3: 4.

⁹⁴⁶ Cengiz Gunes, “Ap. roaches to Kurdish Autonomy in the Middle East”, *Ibid*, p. 325: 336.

3) Körfez Güvenliği Alt-Kompleksi: Katar

Arap huzursuzluğunun patlak vermesiyle, Körfez güvenlik kompleksinde üç temel faktörün sonucu olarak önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Birincisi, Suudi liderliğindeki tek kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçiş. Suudi Arabistan, BAE ve Katar, birbiriyle çatışan ve kötü koordine edilmiş bölgesel politikalara giriştiler. Suudi Arabistan ve BAE devrimci dalgayı kontrol altına almaya başlarken, Doha geniş kaynaklarını ve medyasını devrimci hareketleri ve siyasal İslam'ı desteklemek için kullanmıştır.⁹⁴⁷ İkincisi, kurumsallaşma eksikliği. Körfez ülkeleri arasındaki sürtüşmenin bir sonucu olarak, Ortadoğu'da bölgesel bir ittifak için tek model olmasa da ideal olan KİK bozulmuştur. Üçüncüsü, Körfez içindeki ittifaklar ağı, Türk-Katar ittifakı tarafından değiştirilmiştir.⁹⁴⁸

Tarihsel olarak, Suudi-Türkiye ilişkileri, düşmanlık anlatısının baskınlığı ile karakterize edilmiştir. Suudiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1818'de ilk Suudi devletini yıktığını unutmazlar. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Mekke'deki kutsal topraklar üzerindeki kontrolünü kaybetmesi, Osmanlı İmparatorluğu ve şimdiki mirasçı Türkiye için hala bir prestij kaybı olarak görülmektedir. Bu arada, Körfez ülkelerinin dış politikası, İran'a karşı tutarlı bir açık düşmanlık ilkesine dayanırken, İran ve Türkiye, özellikle Ankara'nın büyük bir gaz ve petrol tedarikçisi olarak Tahran'a güvendiği ekonomik ve ticari alanda iyi ilişkilere sahiptir.⁹⁴⁹

Suudi-Katar ilişkileri iyi durumda değildi. Suudi-Katar ilişkileri, Riyad'ın 1970'lerde Şeyh “Hamad bin Khalifa al-Thani”ye karşı askeri darbe düzenlemekle suçlanmasından bu yana gergin. Üstelik Doha, oldukça çelişkili ittifakların bir haritasını birleştirmiştir. Katar, öncelikle İran tehdidine karşı koymak için kurulan Körfez İşbirliği Konseyi'ne (KİK) üye ülke olmakla birlikte, Tahran ile işbirliği yapmaktadır. Aynı zamanda Katar, Tahran'ın yeminli düşmanı ABD'ye daha da yakınlaştı ve topraklarında bir ABD askeri üssüne ev sahipliği yaptı. Ayrıca Doha, siyasi sistemleri ABD ve Körfez ile uyumlu ülkelere gelen siyasi muhalifler için güvenli bir sığınak sağlamıştır. Bu ittifakların gerekçesi, Doha'nın iç güvenliğini ve istikrarını desteklemek isteyen bir paydaşlar ağı oluşturmaktır.⁹⁵⁰ 2011'den bu yana Doha'nın Riyad ile ilişkileri sorunlu hale gelmiştir. Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinin lideri olan Suudi Arabistan'ın izlediği politikaların aksine oldukça Doha'nın politikaları son derece bağımsız hale gelmiştir.⁹⁵¹ Doha'nın cüretkarlığı ve

⁹⁴⁷ Martin Beck & Thomas Richter, “Fluctuating Regional (Dis-)Order in the Post- Arab Uprising Middle East”, *Global Policy*, Volume 11, Issue 1, 2020, p. 68: 70.

⁹⁴⁸ Mustafa Özşahin, “Qatar–Turkey Rap.rochement: Challenging the Regional Status Quo in the Gulf Security Sub-complex”, Mahjoob Zweiri & Mizanur Rahman (der.): *The 2017 Gulf Crisis: An Interdisciplinary Approach*, Springer, 2021, p.35: 46.

⁹⁴⁹ Jana J. Jabbour, “After A divorce, a frosty entente: Strategic Necessity and Transactional Partnership in a Shifting World Order”, France, The French Institute of International Relations, 2020, p. 17: 18.

⁹⁵⁰ Jessica Watkins, “Identity Politics, Elites And Omnibalancing: Reassessing Arab Gulf State Interventions In The Uprisings From The Inside Out”, *Conflict, Security & Development*, Volume 20, Issue 5, 2020, p.666.

⁹⁵¹ Jens Heibach, *Public diplomacy and regional leadership struggles: the case of Saudi Arabia*, Springer, 2021, p.13: 15.

önleyici politikası karşısında şaşkına dönen Riyad, bir bütün olarak Ortadoğu'daki muhalefeti desteklemekte aktif bir rol üstlenmiştir. Buna ek olarak, Katar'ın El Cezire kanalı, uzun süredir Suudi etkisinin bir parçası olan Bahreyn'deki göstericilere yönelik baskıyı eleştiren "Karanlıkta Bağışlamak" başlıklı bir belgesel yayınladığında Doha, Riyad'ın tabu olarak gördüğü şeye daha da yaklaşmıştır.⁹⁵²

Türkiye-Katar yakınlaşması, diğer şeylerin yanı sıra, iki ülkenin otoriter rejimlere alternatif olarak Müslüman Kardeşler'in yükselişini destekleme eğilimini desteklemiştir. Ankara, Arap ayaklanmalarını sömürge döneminin etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik mantıklı bir adım olarak görmektedir. Türkiye, AKP gibi partilerin iktidara gelmesiyle toprak engellerinin kaldırılacağına ve Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi Türkiye'nin hakim olduğu yeni bir bölgesel düzenin kurulacağına inanıyordu. Doha, Arap ayaklanmalarını, Arap dünyasında güçlü bir şekilde yükselen İslamcı güçler için aktif ve destekleyici politikalar benimseyerek Suudi boyunduruğundan kurtulmak için bir fırsat olarak görmüştür. Mısır ve Tunus'ta Müslüman Kardeşler iktidardayken, güç dengesi Suudi Arabistan'ı üzen Katar ve Türkiye'nin lehine açık bir şekilde eğiliyor gibi görünüyordu.⁹⁵³ İran'ın bir "Şii Hilali" yaratmaya çalıştığı gibi, Türkiye de "Müslüman Kardeşler Hilali" kurmaya çalışmakla suçlanmaktadır. Bu nedenle Suudi Arabistan, veliaht prensi aracılığıyla Türkiye'yi bir "şer ekseninin parçası" olarak nitelendirmiştir.⁹⁵⁴ Genel olarak, Türkiye ve Katar, Mısır, Tunus ve Libya'daki devrimci hareketleri desteklerken, Bahreyn ve Yemen'deki devrimle uğraşırken daha temkinli davrandılar, çünkü Suudi Arabistan her iki ülkeyi de münhasır nüfuz alanları olarak görmektedir.

Ankara ve Doha'nın vizyonları Arap krizleri konusunda tartışmasız çok tutarlıdır. Doha, Şam'ı Arap Birliği'nden çıkarma kampanyasına öncülük edip muhalif grupları finanse etmiştir. Mısır'da Katar, Müslüman Kardeşler'in yükselişini memnuniyetle karşılarken, Körfez ülkeleri siyasi İslam'ın yerel yönetimlerini tehdit edeceğini ve Mısır gibi önemli bir müttefikin kaybıyla bölgesel ittifak ağlarını tehdit edeceğini düşünüyorlardı.⁹⁵⁵ Doha, ortak bir ekonomik proje kurmak için 18 milyar dolar tahsis edip Mısır Merkez Bankası'ndaki mevduatını 2,5 milyar dolardan 4 milyar dolara çıkarmıştır. Ayrıca, Muhammed Mursi'nin devrilmesinden sonra Doha, Müslüman Kardeşler için güvenli bir sığınak haline gelmiş ve El Cezire, yeni kurulan Mısır rejiminin en sesli

⁹⁵²Crystal A Ennis & Bessma Momani, "Shaping The Middle East In The Midst Of The Arab Uprisings: Turkish And Saudi Foreign Policy Strategies", *Third World Quarterly*, Volume 34, Issue 6, 2013, p.1139: 1140.

⁹⁵³Engin Yüksel & Haşim Tekin, *Turkey's love-in with Qatar: A marriage of convenience*, Netherlands, Netherlands Institute of International Relations, 2021, p. 6.

⁹⁵⁴Tayyar Ari & Omar Munassar, "Two Stages of Turkey's Quest for a Regional Power Status in the Middle East: An Integrated Role- Status-seeking Approach", *Academic Perception*, Volume 14, Issue 20, 2020, p.20.

⁹⁵⁵Robert Mason, "Egypt's Future: Status Quo, Incremental Growth Or Regional Leadership?", *Middle East Policy*, Volume XXIII, Issue 2, 2016, p. 77.

eleştirmenlerinden biri haline gelmiştir.⁹⁵⁶ Bu arada Katar, Türkiye'nin Ortadoğu'ya katılımını memnuniyetle karşılarken, Suudiler bunun Sünni dünyasının Suudi liderlik modeline bir tehdit oluşturduğunu görmüşlerdir. Bu nedenle Suudi Arabistan, Türkiye'nin önemli bir ortak ve oyuncu yerine bölgesel bir arabulucu olarak kalmasını tercih etmektedir.⁹⁵⁷

Yeni ortaya çıkan Türk-Katar eksenini, Müslüman Kardeşler'in Mısır ve Tunus'taki düşüşüyle büyük bir zorlukla karşı karşıya kalarak Müslüman Kardeşler'in her iki ülkede de yeniden iktidara gelme şansını önleyip ve Ortadoğu'daki güvenilirliğini etkilemiştir.⁹⁵⁸ Birbirini takip eden birkaç olay, bir yanda Ankara ve Doha, diğer yanda Körfez Ülkeleri arasındaki çatlağın genişlemesine yardımcı olmuştur. Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn, Müslüman Kardeşler'e verdiği destek ve yeni Mısır rejimine muhalefeti nedeniyle 2014 yılında Doha'daki büyükelçilerini geri çekmişti.⁹⁵⁹ Türkiye taraflar arasında arabuluculuk yapmaya ve tarafsız kalmaya çalışmıştır. Gerçekten de kriz patlak verdikten aylar sonra çözülmüştür. Bu arada, iki ülke hiç olmadığı kadar yakınlaşmıştır. 2014 yılında Katar-Türkiye Yüksek Stratejik Komitesi'nin kurulması için bir anlaşma imzalamışlardır. Komitenin kurulması, Katar Prensi ile Türkiye Cumhurbaşkanı arasında çeşitli alanlarda çeşitli anlaşmaların imzalanmasıyla sonuçlanan üç görüşme ile sonuçlanmıştır. En tehlikelisi, Doha'da bir Türk askeri üssünün kurulduğu Askeri ve Savunma İşbirliği Anlaşmasıydı.⁹⁶⁰

Türk-Katar ittifakının en güçlü sınavı, 2017 yılında Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır'ın terörist gruplara verdiği destek ve Mısır'ın siyasi dönüşümüne muhalefeti ve komşularının içişlerine müdahale gerekçesiyle Doha'ya kapsamlı bir abluka uyguladığı Körfez krizi olmuştur.⁹⁶¹ Doha ile diplomatik ilişkilerini kestiler, karadan, denizden ve havadan tam bir abluka uygulamışlardır. Daha önce görülmemiş bir adımla Katar vatandaşlarını topraklarından kovdular, hatta Hac ibadetlerini yapmalarına bile engel olmuştur. Arap dörtlüsü, El Cezire kanalının kapatılması, Müslüman Kardeşler'e desteğin kesilmesi, İran-Katar ilişkilerinin azaltılması ve Türk askeri üssünün kapatılması dahil ancak bunlarla sınırlı olmayan birçok talepte bulunmuştur.⁹⁶² Doha bu tür taleplere boyun eğmeyecekti ve Ankara Doha'ya karşı ittifak etmeyecekti. Katar

⁹⁵⁶Bassel F. Salloukh, "The Arab Uprisings and the Geopolitics of the Middle East", *The International Spectator*, Volume 48, Issue 2, June 2013, p.42.

⁹⁵⁷ Mehran Kamrava, "Hierarchy and Instability in the Middle East Regional Order", *International Studies Journal*, Volume 14, Issue 4, 2018, p. 18& 26:32.

⁹⁵⁸ Nuri Yeşilyurt & Mustafa Yetim, "Emergence of the Turkish/Qatari Alliance in the Middle East: Making of the Moderate Resistance Bloc", Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2020, p.152: 153.

⁹⁵⁹Alexander Nicoll (der.), "The Gulf", *Strategic Survey*, Volume114, Issue1, 2014, p. 227: 228.

⁹⁶⁰Ali Bakir, "The Evolution of Turkey—Qatar Relations Amid a Growing Gulf Divide: The Anatomy of a Crisis", Andreas Krieg (Der.): *Divided Gulf: The Anatomy Of A crisis*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2019, p. 203: 207.

⁹⁶¹William Guéaiche, "The UAE and the Arab Spring", Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2019, p.395.

⁹⁶²Lacin İdil Oztig, "Regional Dynamics And The Future Of Middle East Strategic Alliance", *Digest of Middle East Studies*, Volume 30, Issue 2, 2021, p.109:110.

Emiri, 2016'daki başarısız darbe girişimi konusunda AKP hükümetini alenen desteklerken, Suudi Arabistan ve BAE'nin tepkileri o kadar esnekti ki, Cumhurbaşkanı Erdoğan onları darbeyi finanse etmekle suçlamıştır.⁹⁶³ Ekonomik olarak, Türk şirketleri 2022 Dünya Kupası organizasyonu ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere 11,6 milyar dolarlık projeyi yönetip Katar'ın Türkiye'deki yatırımı 20 milyar doları bulmuştur. Katar krizinden önce bile, iki ülke arasındaki ticaret 2012 ile 2016 arasında iki katına çıkarak 339,5 milyon dolardan 710 milyon dolara çıkmıştır.⁹⁶⁴ Buna göre Doha, özellikle döviz krizi ışığında Türk ekonomisi için çok önemli bir ekonomik öneme sahip olmuştur.

Krizin ortasında Doha iki büyük krizle karşı karşıya kalmıştır: (1) Katar'ın gıda ihtiyacının yüzde 80'ini Körfez ülkelerine bağlı olduğu gıda krizleri ve (2) güvenlik. Ankara, Doha'ya tüm gıda ihtiyaçlarını tedarik ederek iki ülke arasındaki ticaret alışverişinin hacmini 2018'de 1,1 milyar dolara çıkarmıştır. Güvenlikle ilgili olarak Doha, Manama'daki askeri müdahaleye benzer herhangi bir Suudi düşmanca hareketinden korkuyordu. Doha ve Ankara, ilk ortak askeri tatbikatını Ağustos 2017'de 250 Türk askerinin katılımıyla gerçekleştirmiştir.⁹⁶⁵ Türk Parlamentosu ayrıca Türk birliklerinin Katar topraklarına konuşlandırılmasına izin veren bir yasayı da kabul etmiştir. Ayrıca her iki ülkenin deniz ve kara kuvvetleri arasında ortak askeri tatbikatlar düzenlenmiştir.⁹⁶⁶ Katar'ın Türk savunma şirketi BMC'ye 100 milyon dolar yatırım yapması ve şirketin yaklaşık %50 hissesini satın almasıyla askeri sanayide işbirliği ön plana çıkmıştır.⁹⁶⁷ 2018 Uluslararası Deniz Savunma Konferansı sırasında iki ülke 800 milyon dolar değerinde askeri anlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca Katar, Türkiye için 250, Katar için 40 tank üretmek üzere "Altay" muharebe tanklarının ortak üretimine yönelik bir anlaşma imzalamıştır.⁹⁶⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan, Doha Yı ziyaret etliğinde askeri üsse ziyaret edip Körfez ülkelerine doğrudan bir meydan okuma gibi görünen Türk askerlerine bir konuşma yapmıştır. Bu ardışık pozisyonlar Körfez'deki Türk tehdidi algısını şiddetlendirip Ankara'nın bölgesel niyetlerinin daha fazla sorgulanmasına yol açmıştır.⁹⁶⁹ Suudi veliaht prensi Türkiye'yi "şer ekseninin" bir parçası olmakla suçlarken, BAE dışişleri bakanı Türk davranışını Ankara'nın sömürgeci hezeyanlarının bir parçası olarak nitelendirmiştir.⁹⁷⁰ Suudi Arabistan, Türkiye'yi 2017'de "Körfez Bölünmüş Sendromu"na neden olmakla tehdit eden Katar'ı

⁹⁶³ Engin Yüksel & Haşim Tekineş, *Turkey's love-in with Qatar: A marriage of convenience*, *Ibid*, p. 5: 7.

⁹⁶⁴ Vahid Yücesoy, "The recent rapprochement between Iran and Turkey: is it durable or is it a relationship of convenience?", *Ibid*, 2020, p. 10:12.

⁹⁶⁵ Bülent Aras & Pınar Akpınar, "Turkish Foreign Policy And The Qatar Crisis", *Istanbul Policy Center*, 2017, p. 4.

⁹⁶⁶ Doğan Şafak, "The Impact Of increased Turkish Qatari Security Relations On The Middle East Security", *Ibid*, p. 684: 685)

⁹⁶⁷ Engin Yüksel & Haşim Tekineş, *Turkey's love-in with Qatar: A marriage of convenience*, *Ibid*, p.21.

⁹⁶⁸ Doğan Şafak, "The Impact Of increased Turkish Qatari Security Relations On The Middle East Security", *Ibid*, p. 687: 688.

⁹⁶⁹ Nesibe Hicret Battaloğlu, "The Gulf Crisis: Turkey's Soft Power in the Gulf", Mahjoob Zweiri & Mizanur Rahman (der.): *The 2017 Gulf Crisis: An Interdisciplinary Approach*, Springer, 2021, p. 262: 264.

⁹⁷⁰ Jana J. Jabbour, "After A divorce, a frosty entente: Strategic Necessity and Transactional Partnership in a Shifting World Order", *Ibid*, p. 10:11.

destekleyerek Körfez anlaşmazlığını sürdürmeye çalışıyor olarak görmüştür.⁹⁷¹ Katar, Türk desteği karşılığında Türk ekonomisine lira krizi sırasında destek vermiştir. 2019 yılında Katar'ın Türkiye'deki yatırımı 20 milyar dolara ulaşmıştır.⁹⁷² Ayrıca Katar, insansız hava araçlarına ek olarak 100'den fazla tank ve 585 zırhlı araç satın alarak Türk askeri teçhizatı için popüler bir pazar haline gelmiştir. Aynı şekilde Körfez krizi de Doha'yı İran'a yaklaştırmıştır. Tahran, Katar ile işbirliğinin KİK'i dağıtacağını ve üyeleri arasındaki anlaşmazlığı artıracağını tespit etmiştir. Ablukanın hemen ardından Tahran, Doha'ya gıda yüklü beş uçak gönderip abluhanın ilk beş ayında iki ülke arasındaki mal ticareti hacmi %81,7 artmıştır.⁹⁷³ Tahran, Suudi hava sahasını kapattıktan sonra hava sahasını Doha uçaklarına da açmıştır.⁹⁷⁴ Ayrıca, üç Devlet (Katar, İran ve Türkiye) ticareti teşvik etmeyi amaçlayan bir anlaşma imzalamıştır.⁹⁷⁵ Buna göre, Arap Dörtlüsü daha küçük komşularına şartları dikte etmekte başarısız olmuştur. Türk desteği olmasaydı Katar, Körfez-Mısır bloğuna karşı koyamazdı. Bu nedenle, krizin uzamasının esas olarak Türkiye'nin katılımından kaynaklandığı iddia edilebilmektedir.⁹⁷⁶

D) Bölüm Sonucu

Türkiye, Arap ihtilaflarına karışmasından en büyük kaybedeni gibi görünmektedir. Türkiye, normatif politikasını terk ederek, bölgesel imajının bozulmasına yol açan kurum ve değerlerden ziyade çıkarlarla ilgilenmeyi tercih etmiştir. Türkiye, daha önce benimsediği tüm pozisyonları terk ediyor gibiydi. Türk cumhurbaşkanı Suudi Arabistan ve BAE'yi ziyaret edip Kaşıkçı davası tamamen unutulmuştur. Türkiye, iki ülke arasında ikili görüşmelere yol açan Mısır ile ilişkileri yeniden kurma arzusunu dile getirmiştir. Buna ek olarak, İsrail cumhurbaşkanı Ankara'yı ziyaret ettikten sonra Türkiye İsrail ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurmuştur. Türkiye ayrıca, Esad'ın devrilmesi çağrısında bulunduğu pozisyonunda şaşırtıcı bir dönüşümle Suriye rejimi ile müzakere etme istekliliğini de göstermiştir. Körfez-Katar ilişkilerinin normalleştiği Al-Ula zirvesinin ardından Türk-Körfez eksenini önemini yitirmiştir. Libya çatışmasına karışmak, Türk gücünün sınırlarını ortaya çıkarmıştır. Kuzey Irak'ta sivillerin ölümüyle sonuçlanan son askeri operasyonlar sonucunda, Türkiye'nin hem Bağdat hem de Erbil hükümetleriyle ilişkileri keskin bir şekilde bozulmuştur. Suriye krizine karışmak, popülaritesini

⁹⁷¹Tayyar Ari& Omar Munassar, "Two Stages of Turkey's Quest for a Regional Power Status in the Middle East: An Integrated Role- Status-seeking Ap.roach", *Ibid*, p.20.

⁹⁷²Engin Yüksel& Haşim Tekineş, *Turkey's love-in with Qatar: A marriage of convenience*, *Ibid*, p. 11.

⁹⁷³ Robert J. Riggs, "The Qatar-Iran-Turkey Nexus: Shifts in Political Alliances and Economic Diversification in the Gulf Crisis", Mahjoob Zweiri & Mizanur Rahman (der.): *The 2017 Gulf Crisis: An Interdisciplinary Ap.roach*, Springer, 2021, p. 181: 185.

⁹⁷⁴Vahid Yücesoy, "The recent rap.rochement between Iran and Turkey: is it durable or is it a relationship of convenience?", *Ibid*, p. 10:12.

⁹⁷⁵Julius Dihstelhoff & Alexander Lohse, "Political Islam as an Ordering Factor? The Reconfiguration of the Regional Order in the Middle East Since the "Arab Spring", *Ibid*, p. 49:53.

⁹⁷⁶Volker Perthes, "Conflict and Realignment in the Middle East", *Ibid*, p101.

yitiren ve şimdi 2023 seçimlerinde beklenen bir yenilgiyle tehdit edilen AKP için peş peşe kayıplara yol açmıştır. Türkiye genel olarak bölgesel gücünün sınırlarını yanlış hesaplayıp diğer bölgesel güçlerin tepkilerini görmezden gelmiştir.

Sonuç

AKP iktidarının ilk on yılının, iç ve bölgesel düzeylerde daha fazla barış ve demokrasiye yönelik dış politika yönelimlerinde ve araçlarında olumlu bir değişime tanık olduğu kabul edilebilmektedir. Türkiye, Doğu ve Batı'nın avantajlarını birleştiren örnek bir model olarak görülmeye başlanmıştır. Türkiye, demokrasi ve yolsuzlukla mücadele göstergelerinde niteliksel bir sıçrama gerçekleştirmiştir. Ayrıca, bölgesel ve uluslararası düzeylerde kendisine daha fazla güven veren ekonomik gelişmeye de tanık olmuştur. AKP hükümeti gönüllü olarak Kürt sorununa barışçıl yaklaşımlar izlemiştir. Beklenmedik bir şekilde, 2011 sonrası bölgesel istikrarsızlık, güvenlik perspektifinin sağlam bir şekilde yeniden beninsemesine yol açmıştır. Türkiye'nin yumuşak gücünün diğer aktörlerin sert gücü tarafından meydan okunmayacağına dair yeterli güvencelerin olmaması nedeniyle Ankara, ortaya çıkan tehditlerle yüzleşmek için artık barışçıl araçları kullanamıyordu. Son derece çelişkili politikaların bir sonucu olarak Türkiye, iyi huylu bir bölgesel güç olarak sorgulanmıştır. Ankara ile güçlü ekonomik bağları olmayınca Türkiye, Mısır ve Tunus Taki devrimleri desteklemiştir. Ancak Suriye ve Libya'da otoriter rejimlerden destekleyip Libya devrimini kardeş kavgası olarak nitelendirmiş ve Esad rejimini muhalefetle diyaloga girmeye çağırmıştır. Ayrıca Bahreyn ve Yemen davalarında sessiz kalmıştır. Türkiye, Libya'da buna karşı çıktıktan sonra açıkça NATO'nun Suriye'ye askeri müdahalesi çağrısında bulunmuştur. Aslında, Türkiye'nin ayaklanmalara tepkisi felaket olmuştur. AKP, dış politikada etkili ve tarafsız bir oyuncu imajına katkıda bulunan politikalardan uzaklaşmıştır. Irak ve Suriye'deki mezhep çatışmalarında da aktif bir pozisyon almıştır. Böyle bir gelişme, bir zamanlar İslam dünyasının umudu olarak görülen bir ülke için gerçekten trajik olacaktır.

Hem yerel hem de uluslararası düzeyler, bu tür çelişkili politikaların formüle edilmesine yardımcı olmuştur. AKP'nin daha önce yaşadığı dışlama politikasını benimsemesi sonucunda Türkiye otoriter bir devlet haline gelmiştir. Siyasi kurumların ve bakanlıkların yetkilerinin kaldırılması ve hem parlamentonun hem de yargının zayıflatılması karşılığında, kurumsal olmayan politikaların başarısızlığına karşı hiçbir güvence olmaksızın, yetki Cumhurbaşkanı'nın elinde toplanmıştır. Bu arada, sosyal alanı ulusallaştırmaya ve sosyal davranışı cumhurbaşkanının ve yönetici seçkinlerinin muhafazakar algısıyla uyumlu olacak şekilde değiştirmeye yönelik ısrarlı girişimler vardır. Ayrıca, medya sansürü hem bireysel hem de kurumsal olarak dayatılmıştır. Kötüleşen ekonomiye yönelik artan hoşnutsuzluğun ortasında, Türkiye'yi zayıflatmayı amaçlayan uluslararası bir komplonun suçlandığı ekonomik konular da güvenlikleştirme altına alınmıştır. Toplumsal düzeyde, devlet ve azınlıklar arasındaki ilişki, siyasi sistemin bekasına öncelik vermenin kaçınılmaz bir sonucu olarak, barış sürecinin başarısızlığının ardından topyekün savaşlardan biri haline gelmiştir. Ne yazık ki, tüm bu keyfi önlemler geri tepmiştir. esas olarak demokratik göstergelerdeki düşüş ve yetkilerin konsolidasyonundan kaynaklanan

güvenikleştirme, iktidar rejiminin yirmi yılda oluşturduğu popülerliği kaybetmesine yol açıp AKP'nin meclisteki mutlak çoğunluğunu kaybetmesine ve 2019 yerel seçimlerinde yenilgiye uğramasına neden olmuştur. Ayrıca, yönetici seçkinler, partiler, İslami-Neoliberal Güç Bloku ve kitle sınıfları arasında aşırı bir kutuplaşma durumu ortaya çıkmıştır. Otoriter eğilimlerden ve yanlış alınan bireysel kararlardan kaynaklanan krizler karşısında, yurt içi eleştirileri önlemek için yurtdışında diplomatik veya askeri bir zafer elde etme girişimleri olmuştur. Burada saldırgan dış politika, siyasi sistemin güvensizliğinin bir ürünü ve istikrarı sağlamak ve halk desteğini sağlamak için ödenmesi gereken bir maliyet haline gelmektedir. Türkiye'de kişiselci otoriterliğin bir parçası olarak, özellikle siyasi sistemin başkanlık sistemine geçişiyle birlikte "kişisel diplomasi" olarak bilinen şey ortaya çıkmıştır. Başkanlık sisteminin temel avantajı, iç politikada olduğu gibi dış politika yapımında da daha etkili hale gelen iktidarın elinde toplanmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak karar alma sürecinin hızlanmasıdır. Yetkililerin ve diğer aktörlerin marjinalleştirilmesinden iki sonuç ortaya çıkmıştır, Birincisi diplomatik kurumların marjinalleşmesidir. Böyle bir değişiklik, liderliğin ve seçkinlerin, kendilerini gururlu ve büyük hissetme eğilimleri ve inançları doğrultusunda Ortadoğu'daki ana çatışma alanlarına girmelerine izin vermiştir. İkincisi, yaygın olarak düşmanca ve tartışmalı olarak tanımlanan dış politika yapımının kişiselleştirilmesidir. Türk dış politikasına ilişkin egemen söylem, muhafazakar söylemden popülist milliyetçi söyleme kaymıştır. Genel olarak, dış politika, demokratik değerlerin gerilemesi ve güç tekelinin ortaya çıkmasının dış politikanın yürütme otoritesi doğrultusunda gözden geçirilmesini kolaylaştırdığı bölgesel prestiji korumak amacıyla militarize edilmiştir.

Küresel düzeyde, Türkiye'nin tarihsel müttefikleri olan ABD ve AB, devam eden çatışmalarda olumsuz bir rol oynamıştır. Türkiye'nin Batı ile yakınlaşması, başka alternatiflerin yokluğunda "kazananlar kampına" katılmak gibiydi. Türkiye, elde ettiği veya beklediği siyasi, ekonomik ve askeri faydalar nedeniyle tek kutuplu bir dünyada ABD liderliğindeki liberal düzeni benimsemiştir. Dramatik bir şekilde ABD, diğer aktörlerin göreceli gücünün artması nedeniyle hegemonyasını, arka arkaya 3 Amerikan yönetiminin izlediği yanlış politikalar nedeniyle prestijini ve sosyal sermayesini kaybetmiştir: Bush, Obama ve Trump. Amerika'nın Orta Doğu'daki krizlere kayıtsız kalmasının bir sonucu olarak, özellikle Trump'ın ABD'nin müttefiklerini savunma sorumluluğunu almayacağını açıklamasının ardından Türkiye, dış politikalarını yürütürken ABD'nin korumasına daha az bağımlı olmaya itilmiştir. Buna göre Türkiye, ilişkilerini sakinleştirme ve Rusya ve İran ile uzlaşma eğilimindeydi. Aynı zamanda Türkiye, ulusal güvenliğini korumak için Suriye'ye tek taraflı olarak müdahale etmiştir. Yapısal değişimin Türkiye'ye manevra alanı sağlayıp tüm uluslararası oyunculardan en fazla fırsatı elde ettiği söylenebilmektedir. Bu arada Türkiye, yerel ve bölgesel olarak zorlayıcı araçlara güvenmeye geri dönmüştür. Türkiye'nin yerel düzeyde demokratikleşme eğilimine ve bölgesel olarak işbirliği araçlarına yönelmesinin, öncelikle AB'nin siyasi koşulluluğu kaynaklandığı ileri

sürülebilmektedir. Yerel ve bölgesel düzeyde barışçıl olanlar lehine zorlayıcı araçların kaldırılmasına yönelik itici gücü sağlayan şey AB'ye katılım teşviki olduğundan, katılımın çekiciliğinin azalması, gerilemenin ve eski yollara dönüşün başlıca nedeniydi. AB'ye katılım süreci, ekonomik faydalar ve Türk yurdunun demokratikleşmesi açısından merkezi bir konu olduğundan, Türk rejiminin demokratik normlara karşı darbesine paralel olarak, Batı'nın ekonomik desteğinin dondurulması veya pragmatik meselelere bağlanması, katılım süreci merkeziliğini kaybetmesine neden olmuştur. Ekonomik desteğin azalmasının yanı sıra, Avrupa Birliği'nin normatif kabiliyetini tüm dünyada da etkileyen, içeride liberal demokratik projenin bocalaması nedeniyle Avrupa Birliği etkisini kaybetmiştir. Bu nedenle Türkiye, Avrupa kurumsal çerçevesine alternatif olarak belirsiz bir çapa ile ikili ilişkilere yönelmiş ve başta Suriye ve Irak olmak üzere komşu ülkelerde tek taraflı müdahaleci eylemlere yönelmiştir. Bunun nedeni, Ankara'nın katılım sürecinin teşvik ettiği kısıtlamalardan kurtulmuş olmasıdır. Ayrıca Türkiye, "Türkiye'nin Post-Batılılaşması" olarak adlandırılan Asya ve Orta Doğu Alternatiflerine yaklaşma eğilimindeydi. Burada Çin ve Rusya, siyasi prestij, ekonomik yardım, yatırım fırsatları, iç muhalefete karşı rejim meşruiyeti de dahil olmak üzere Türk rejiminin tam olarak ihtiyaç duyduğu şeyi ortaya koymuştur. Türkiye'nin Rus-Çin eksenine yakınlaşması, güvenlikleştirme perspektifinin Türkiye bağlamında yeniden canlanmasıyla yakından ilgili beş ana sonuca yol açmıştır. Birincisi, Çin ve Rusya gibi revizyonist güçlere yaklaşmak, barışçıl çözümler yerine askeri araçları tercih etmeye yakınlaşan Türk rejiminin otoriter eğilimlerini artırmıştır. İkincisi, Türkiye'ye Suriye'nin kuzeyinde hareket özgürlüğü vermektedir. ABD çekildikten sonra Rusya, Ankara'ya kuzey Suriye'nin kontrolünü ele geçirmesi için yeşil ışık yakmıştır. Üçüncüsü, Çin-Rusya'nın Türkiye'ye desteği, siyasi koşulluluğuyla Batı yardımını boşa çıkarmıştır. Her iki ülke de Türkiye'ye önemli ekonomik yardım sağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye ilk kez Batı kampının şartlarını uygulamak zorunda kalmamıştır. Dördüncüsü: Türk rejimine silah sağlamak. Her iki ülke de Türkiye'ye yeterli askeri silahlar sağlamıştır. Böylece ABD'nin Ankara'ya yönelik askeri yaptırımlarını göz önünde bulundurarak güvenlikleştirme süreci için gerekli araçları kolaylaştırmışlardır. Beşincisi: Ankara'nın prestijini sürdürmek. Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılımı, Avrupa Birliği'ne katılım sürecine olası bir alternatif haline gelmiştir.

Bölgesel düzeyde, Türkiye yeni Ortadoğu soğuk savaşının bir parçası olmuştur. İran ve Türkiye, Suriye ve Irak'ta yarışmıştır. İran ve Suudi Arabistan Körfez'de yarışmıştır. Suudi Arabistan ve Türkiye, Suriye'deki işbirliğine rağmen Mısır'da rekabet etmiştir. Türkiye ve Mısır Libya'da yarışmıştır. Muazzam kaynaklara ve muazzam servete sahip küçük bir devlet olan Katar, bağımsız bir eksende Türkiye ile işbirliği yapan bölgesel bir güç olarak da ortaya çıkmıştır. Türk katılımı olumsuz sonuçlarla sona ermiştir. Türkiye Suriye'nin kuzeyini işgal etmiştir. Ayrıca Kuzey Irak'ta sivillerin öldüğü askeri operasyonlarına yeniden başlamıştır. Sonuç olarak, Türkiye yaygın olarak yayılcı ve işgalci bir ülke olarak görüldüğünden düşmanlık anlatıları yeniden

canlanmıştır. Türkiye, Mısır'da siyasal İslam'ı desteklerken, tüm ağırlığını Müslüman Kardeşler'e yatırmakla hata etmiş, göreceli gücünü abartıp bölgesel aktörlerin tepkisini küçümsemiştir. Türkiye, Libya'da, sınırlı askeri yetenekleri ve Türk ordusunun Ankara'nın en acil krizine (Suriye krizi) devam eden müdahalesi ışığında tüm kaynaklarını Libya'ya yönlendirmenin imkansızlığı nedeniyle elde ettiği stratejik derinliği koruyamaz hale gelmiştir. Körfez Krizi'nin çözülmesiyle Türk-Katar eksenini ivme kaybetmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin kriz sırasındaki rolü, kardeşler arasında müdahale eden bir “spoiler” olarak çerçevelenmiştir. Arap kargaşasından önce Ankara'nın benimsediği normatif politikalar konusunda Türkiye, önceki ilkelerini terk ederek çıkarlarına göre hareket etmeyi tercih ederek bölgesel prestijini kötüleştirmiştir. Türkiye daha önce aldığı tüm pozisyonları terk etmiş gibiydi. Türk cumhurbaşkanı Suudi Arabistan ve BAE'yi ziyaret ederken, Kaşıkçı davası tamamen unutulmuştur. Türkiye, Mısır ile ilişkileri yeniden kurma arzusunu dile getirmiştir. Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurmuştur. Aynı zamanda, Esad'ın devrilmesini talep eden pozisyonunda şaşkıncı bir değişiklikte Suriye rejimi ile müzakere etmeye istekli olduğunu göstermiştir. Bu sonuçları yazarken Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Şu an itibarıyla böyle bir şey tabii söz konusu değil. Ama mümkün değildir gibi bir ifadeyi de kullanmam. Dolayısıyla bir vakti saati geldiğinde biz Suriye'nin Başkanı ile de görüşme yoluna gidebilir” açıklamıştır.

Genel olarak, Türk dış politikasının yönü cumhurbaşkanının açıklamasında özetlenebilir: “Bu sadece Yunanistan için geçerli değil, bizi rahatsız eden, bize saldıran hangi ülke olursa olsun onlara karşı bizim cevabımız bir gece anızın gelebiliriz, bunu bilmeleri lazım anlamaları lazım”. Böyle bir açıklama, şüphesiz Türk dış politikasının militarizasyonunu açıklamaktadır. Bölgenin yakın zamanda istikrarlı olması beklenmediği için, bu yönü değişmesi de beklenmemektedir. 2011'de Tunus, Mısır, Suriye, Libya ve Yemen'de başlayan ilk devrimci dalga, 2019'dan bu yana Irak, Lübnan ve Sudan'ı da içine alacak şekilde genişlemektedir. Ortadoğu'nun devrim sonrası tüm devletlerde halkın taleplerinin karşılanamaması sonucunda art arda devrim dalgalarına tanık olması muhtemeldir. Böyle bir senaryo gerçekleşirse bile, önceki rahatsızlıkların sonuçları beklenenden daha uzun sürecektir. Türkiye için en acil durum olarak Suriye'nin 2011 öncesi haline dönmesi beklenmemektedir. Suriye rejimi, kendisine isyan eden milyonların birey ve grup olarak düşman haline geldiğinin farkındadır. Dolayısıyla mülteciler diasporalarından dönseler bile halk ile rejim arasındaki husumet hali bir istikrarsızlık unsuru olarak devam edecektir. Ayrıca, Suriye halkının etnik-mezhepsel çatışma çizgileri boyunca bölünmesi, halkı birbirine düşman kılmaktadır, çünkü Sünnilerin Alevi Şiilerine karşı düşmanlığı, ana çatışma nedeni olarak açıkça vurgulanacaktır. Aynı şekilde yöneticilerden de kendilerine hitap eden düşmanca konuşmaları unutmaları beklenmez. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mısır cumhurbaşkanını bir zorba olarak nitelendirmiş ve Suudi Arabistan Veliyahat Prensi'ni cinayetle suçlamıştır. Bu suçlamalar, siyasi rejimlerin niyetlerini ve eylemlerini açıklamaya devam edecektir. Yerel düzeye ile ilgili olarak

popülizm ve otoriter eğilimlerin AKP iktidarının ötesine geçmesi beklenmektedir. Türkiye'nin son on yılda tanık olduğu etki, popülist bir liderin etkisi ile sınırlı kalmamış, kurumsal normların aşınmasını da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Türkiye, siyasi sistemde yapısal bir değişikliğin yanı sıra anayasada da köklü bir değişiklik görmüştür. Bu tür etkiler, Türk siyasi sistemi değişse bile devam edecektir. 2023 seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'nin iktidara geleceğini tasavvur edilirse, Türkiye'de siyaset ve parti alanının sıfır toplamı rekabetle kontrol edildiği gerçeği göz önüne alındığında, yeni Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini ve ayrıcalıklarını azaltan kararlar alması beklenmemektedir. Elverişsiz yerel ve bölgesel ortamın yanı sıra Türkiye, güvenliğini geri dönülmez şekilde tehlikeye atabilecek uluslararası bir zorlukla karşı karşıyadır. NATO üyesi olarak, son Ukrayna krizinin zemininde Batı ile Rusya arasında bir savaş olması durumunda Türkiye, Rusya ile açık bir düşmanlık içinde olacaktır. Bu durumda, iki ülke arasındaki ortak sınırlar ve Türk ekonomisinin Rus gazı ve petrolüne doğrudan bağımlılığı göz önüne alındığında, Türkiye Rus tehdidine en çok maruz kalan ülke olacaktır. Türkiye, birkaç mantıklı hesaplara, tarafsızlığa başvurabilmektedir. Ancak, Tarafsızlık kısa vadede geçerli bir yöntem ise uzun vadede etkili olmayacaktır. Türkiye, Batı desteğini kaybedecek ve Rusya'nın Türk topraklarındaki tarihi emelleri göz önüne alındığında, Rus tehlikesinden asla güvende olmayacaktır.

Kaynakça

Kitaplar

- (1) Akkaya, Gülşah Neslihan (2019) “How the Gulf Cooperation Council Responded to the Arab Spring, Rethinking Foreign Policy”, Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (2) Aksu, Fuat (2017), “Protracted Conflicts and Foreign Policy Crises in Turkish Foreign Policy”, Rajip Karaca Ve Fatima Özkurt (Eds.), *New Concepts and New Conflicts In Global Security Issues*, Istanbul, Istanbul Gelişim University Press.
- (3) Aktürk, Şener (2012), *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey*, New York, Cambridge University Press.
- (4) Alessandri, Emiliano & Meliha Benli Altunışık (2013), *Unfinished Transitions: Challenges and Opportunities Of The EU's And Turkey's Responses To The “Arab Spring”*, German Marshall Fund of the United States and Middle East Technical University.
- (5) Altunışık, Meliha Benli & Özlem Tür (2005), *Turkey Challenges of continuity and change*, New York: Routledge Curzon.
- (6) Altunışık, Meliha Benli (2013), *Turkey and The Arab Uprisings*, Italian Institute for International political Science, Milan.
- (7) *Amnesty International Report 2015/16 – Turkey*, Amnesty International, 2016.
- (8) Amour, Philip. O. (2020), “Regional Rivalries and Security Alliances in the Gulf Region and the Middle East”, Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (9) Ananicz, Szymon (2015), *The New Turkish” Ideology in Turkey’s Foreign Policy*, Warsaw, Point of View.
- (10) Angrist, Michele Penner (2019), *Politics and Society in the Contemporary Middle East: The Making of Middle East Politics*, Boulder, Lynne Rienner Publishers.
- (11) Aras, Bülent & Pinar Akpınar (2017), *Turkish Foreign Policy And The Qatar Crisis*, Istanbul, *Istanbul Policy Center*.
- (12) Arbatli, Ekim (2019), “Shoulder to Shoulder Against Fascism”: Publics in Gezi Protests”, Nina Belyaeva, Victor Albert & Dmitry G. Zaytsev (der.), *Protest Publics: Toward a New Concept of Mass Civic Action*, Switzerland, Springer.
- (13) Aslanargun, Emir Cem (2015), *Changing Course in Turkish Foreign Policy: Explaining the Change in Turkish Foreign Policy in 2010s in the context of the Middle Eastern Security Complex*, Master Degree, Lund University, Department of Political Science.
- (14) Ata, Funda Keskin (2017), “EU-Turkey Relations (1999–2016): Conditionality at Work?”, Pinar Gözen Ercan: *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Switzerland, Springer Nature.

- (15) Aydin, Mustafa (2002), *Ten Years After: Turkey's Gulf Policy (1990-91) Revisited*, London, Frank Cass.
- (16) Ayoob, Mohammed (2012), *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, London School of Economics and Political Science, Institute For Social Policy And Understanding.
- (17) Ayoob, Mohammed (2012), *The Arab Spring: Its Geostrategic Significance*, Washington, Institute For Social Policy And Understanding.
- (18) Bacık, Gökhan (2016), "The Iranian Moment and Turkey", Washington DC, The General Marshall Fund of The United States.
- (19) Bacık, Gökhan (2016), *The Iranian Moment and Turkey*, Washington, DC, The General Marshall Fund of The United States, Issue 125.
- (20) Bakiner, Onur (2014) "Can the "Spirit of Gezi" Transform Progressive Politics in Turkey?", Umut Özkırımlı (der.): *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan.
- (21) Bakir, Ali (2019), "The Evolution of Turkey—Qatar Relations Amid a Growing Gulf Divide: The Anatomy of a Crisis", Andreas Krieg (Der.): *Divided Gulf: The Anatomy Of A crisis*, Palgrave Macmillan, Singapore.
- (22) Başkan, Birol (2016), *Turkey and Qatar in the Tangled Geopolitics of the Middle East*, New York, Springer Nature.
- (23) Battaloğlu, Nesibe Hicret (2021), "The Gulf Crisis: Turkey's Soft Power in the Gulf", Mahjoob Zweiri & Mizanur Rahman (der.): *The 2017 Gulf Crisis: An Interdisciplinary Approach*, Springer.
- (24) Baykan, Toygar Sinan (2018), *The Justice and Development Party in Turkey (Populism, Personalism, Organization: 'The New Regime': The Role of Agency in the Rise of Competitive Authoritarianism in Turkey*, Cambridge, Cambridge University Press.
- (25) Bowden, James (2019), "Defending the Heartland: Saudi Arabia's Response to the Arab Spring", Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (26) Bozarslan, Hamit (2020), "The brutalisation of Turkey", Nikos Christofis, *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (27) Bozkurt, Umut (2015), "AKP Rule in the Aftermath of the Gezi Protests from Expanded to Limited Hegemony?" Isabel David and Kumru F. Toktamış (der.), *Everywhere Taksim": Sowing the Seeds for a New Turkey at Gezi*, Amsterdam, Amsterdam University Press.
- (28) Brian Schmidt, "Theories of US foreign policy", Doug Stokes & Michael Cox, *US Foreign Policy*, Oxford, Oxford University Press, 2012.
- (29) Burç, Rosa & Mahir Tokatlı (2020), "Becoming an Autocracy Under (UN)Democratic Circumstances Regime Change Under AKP Rule", Nikos Christofis, *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (30) Buzan Barry & Gowher Rizvi (1986), *South Asian Insecurity and The Great Powers*, New York: Palgrave Macmillan.

- (31) Buzan, Barry & Michael Cox (2021), *'The End of Anglo-America?'*, the International Studies Association (ISA), 2021.
- (32) Buzan, Barry & Nicholas Kitchen ((2010), *Obama nation? US foreign policy one year on: the end of leadership? constraints on the world role of Obama's America*, LSE IDEAS, London, London School of Economics and Political Science.
- (33) Buzan, Barry & Ole Waever (2003), *Regions and Powers: The Structure of International Security*", Cambridge, Cambridge University Press.
- (34) Buzan, Barry (1983), *people, states, and fear: the national security problem in international relations*, Brighton, Sussex: Wheatsheaf Books.
- (35) Buzan, Barry (2003), "Regional Security Complex Theory in The Post-Cold War World", Fredrik Söderbaum & Timothy M. Shaw (Der.), *Theories Of New Regionalism*, Hampshire, Palgrave Macmillan.
- (36) Buzan, Barry, Ole Wæver & Jaap De Wilde (1998), *Security: A New Framework for Analysis*, Colorado, Lynne Rienner Publisher.
- (37) Carley, Patricia (1995), *Turkey's Role in the Middle East, Conference Report*, Washington, United States Institute of Peace.
- (38) Carver, Stephanie (2020), "Expanding the Turkish Bid for Regional Control in the Somali Regional Security Complexes", Philipp O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (39) Çelikpala, Mitat (2021), Situating 'New Turkey' in the Middle East Within a Competition-Cooperation Spiral of Turkish-Russian Relations, Bayram Balci & Nicolas Monceau (der.) *Turkey, Russia and Iran in the Middle East: Establishing a New Regional Order*, Switzerland, Springer Nature.
- (40) Çevik, Salim (2022), Turkey's Military Operations in Syria and Iraq, Berlin, *German Institute for International and Security Affairs*.
- (41) Christofis, Nikos (2020), "Accelerating Political Crisis in Erdoğan's Turkey", Nikos Christofis, *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (42) Chubin, Shahram (2012), *Iran and the Arab Spring: Ascendancy Frustrated*, Gulf Research Center, 2012.
- (43) Cîrlig, Carmen (2013), *Turkey's regional power aspirations*, Library of the European Parliament.
- (44) Clifford, Bennett Dustin Gilbreath & Justine Louis (2017), "Politics and Turkey-EU Relations: Drivers from the Southern and Eastern Neighborhoods", Brussels, *The Trans European Policy Studies Association (TEPSA)*.
- (45) *Constitution Of the Republic of Turkey*, Ankara, TBMM.
- (46) Cook, Steven A. (2020), "Egypt and Turkey: Identity as a Source of Instability", Victor Gervais & Saskia Genugten: *Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa Regional Actors and New Approaches*, Switzerland, Palgrave Macmillan.

- (47) Cornell, Svante & Soner Cagaptay (2011), *Turkish Foreign Policy under the AKP: The Rift with Washington*, Washington, The Washington Institute for Near East Policy.
- (48) Darwich, May (2019), *Threats and Alliances In The Middle East*, Cambridge, Cambridge University Press.
- (49) David, Isabel & Kumru F. Toktamış (2015), *Everywhere Taksim: Sowing the Seeds for a New Turkey at Gezi*, Amsterdam, Amsterdam University Press.
- (50) Davutoğlu, Ahmet (2012), *Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring*, Third Edition, International Policy and Leadership Institute.
- (51) DelSarto, Raffaella, Helle Malmvig & Eduard Soler Lecha (2019), *Interregnum: The Regional Order in The Middle East and North Africa After 2011*, Barcelona Center for International Affairs, Middle East and North Africa Regional Architecture.
- (52) Demir, Imran (2017), *Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey's Syria Policy*, Switzerland, Springer Nature.
- (53) Demirhan, Kamil (2014), "Social Media Effects on the Gezi Park Movement in Turkey: Politics Under Hashtags", Bogdan Pătruț & Monica Pătruț (der.), *Social Media in Politics Case Studies on the Political Power of Social Media*, New York, Springer.
- (54) Demirsu, Ipek (2017), *Counter-Terrorism And The Prospects Of Human Rights: Securitized Difference And Dissent*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (55) Demiryol, Tolga (2015), "Interdependence, Balancing and Conflict in Russian–Turkish Relations", Aharon Klieman(ed.), *Great Powers and Geopolitics, Global Power Shift*, Springer Cham.
- (56) Deudney, Daniel & Jeffrey Meiser (2021), "American exceptionalism," Michael Cox and Doug Stokes ed., *US Foreign Policy*, Oxford University Press.
- (57) Dicle, Betül (2008), *Factors driving Turkish foreign policy*, Master's degree, Louisiana, Louisiana State University, Graduate School.
- (58) Dihstelhoff, Julius & Alexander Lohse (2020), "Political Islam as an Ordering Factor? The Reconfiguration of the Regional Order in the Middle East Since the "Arab Spring", Philip. O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (59) Donmez, Pinar E. (2014), "Crises and Regional Governance Attempts: The Curious Case of Turkey in Critical Perspective", Timothy M. Shaw (der.): *Regionalizing Global Crises: The Financial Crisis and New Frontiers in Regional Governance*, UK, Palgrave Macmillan.
- (60) Dönmez, Pinar E. (2019), "Politicization as Governing Strategy Versus Resistance: Demystifying Capitalist Social Relations and the State in Turkey", Jim Buller ed., (der.), *Comparing Strategies of (De)Politicisation in Europe: Governance, Resistance and Anti-politics*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (61) *Economic indicators*, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Matbaası, Ankara, 13 Nisan 2022
- (62) Ehteshami, Anoushiravan (2016), "The MENA Regional Security Architecture", Erika Holmquist and John Rydqvist (der.): *The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments*, FOI publications.

- (63) Ekinci, Didem (2017), "Russia-Turkey Relations (1991–2016): Diverging Interests and Compelling Realities, Pinar Gözen Ercan: *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Switzerland, Springer Nature.
- (64) EKŞİ, Muharrem (2019), "Public Diplomacy and Soft Power in Recent Turkish Foreign Policy", Nejat DOĞAN& Ahmet SÖZEN (der.), *Turkish Foreign Policy*, Eskişehir, Anadolu University.
- (65) Erdağ, Ramazan (2017), *Libya In The Arab Spring From Revolution To Insecurity: Regional Security Complex Theory And The Middle East And North Africa*, New York Palgrave Macmillan.
- (66) Erdoğan, Emre (2017), *Dimensions of Polarization in Turkey*", *Istanbul Bilgi University Center for Migration Research, Istanbul Bilgi university, the German Marshall Fund*.
- (67) Ergun, Doruk et el. (2020), *the EU-Turkey Security Relationship: Key Drivers and Future Scenarios*, University, of Cologne.
- (68) *F-35 Joint Strike Fighter (JSF) Program*, Washington, Congressional Research Service, 2022.
- (69) Ferguson, Michael (2014), "White Turks, Black Turks and Negroes: The Politics of Polarization", Umut Özkırımlı (der.): *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan.
- (70) Fraihat, Ibrahim (2016), *Unfinished Revolutions: Yemen, Libya, and Tunisia after the Arab Spring*, London, Yale University Press.
- (71) Fraihat, Ibrahim (2020) *Iran and Saudi Arabia Taming a Chaotic Conflict*, UK, Edinburgh University Press.
- (72) Gambetti, Zeynep (2014), "Occupy Gezi as Politics of the Body", Umut Özkırımlı (der.), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan.
- (73) Gause, Gregory (2014), *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*, Washington, The Brookings Institution.
- (74) Gehring, Axel (2020)," Crisis Of Hegemony, But No Counter-Hegemonic Project Understanding The Failed 15 July Coup In Turkey", Nikos Christofis (der.), *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (75) Genschel, Philip. &Markus Jachtenfuchs (2017), *From market integration to core state powers: the Eurozone crisis, the refugee crisis and integration theory*, EUI Working Paper RSCAS2017/26, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.
- (76) Global FDI flows surge 88% in 2021, rising above pre-pandemic levels, Organization for Economic Cooperation & Development (OECD), 2021.
- (77) Goldstein, Avery (2021), "Rivalry and Security in a New Era for US-China Relations", Jacques De Lisle & Avery Goldstein (ed), *After Engagement: Dilemmas in U.S.-China Security Relations*, Brookings Washington Institution Press.
- (78) Griffen, Scott et el. (2019), "Turkey's Journalists in The Dock: Judicial Silencing of The Fourth Estate", *International Press Institute (IPI)*, Vienna, Austria.

- (79) Guéraiche, William (2019), “The UAE and the Arab Spring”, Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (80) Gunay, Defne (2012), *The Europeanisation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East*, PHD degree, UK: Sheffield, The University of Sheffield.
- (81) Gürcan, Efe Can & Efe Peker (2015), *Challenging Neoliberalism at Turkey’s Gezi Park: From Private Discontent to Collective Class Action*, New York, Palgrave Macmillan.
- (82) Hale, William (2013), *Turkish Foreign Policy 1774–2000*, Third Edition, New York: Routledge.
- (83) Halper, Stefan (2010), *The Beijing Consensus Legitimizing Authoritarianism in Our Time*, New York, Basic Book.
- (84) Handy, Nathaniel (2018), “Turkey’s Evolving Relations with the Kurdish Regional Government (KRG) of Iraq Since the Arab Spring”, Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey’s Relations with the Middle East*, Springer International Publishing.
- (85) Hansen, Allison (2008), *Unstable Democracy: How a History of Coup d’état Sculpted Populism in Modern Turkey*, Post-Doctoral Research, Ohio, Colleges of The Ohio State University.
- (86) Harrison, Ross (2018), *Shifts in the Middle East Balance of Power: An Historical Perspective*, Al Jazeera Center for Studies.
- (87) Heibach, Jens (2021), *Public diplomacy and regional leadership struggles: the case of Saudi Arabia*, Springer.
- (88) *Human Rights Violations in Turkey*, İHD’s Documentation Center, Ankara, Human Rights Association, 2020.
- (89) Iğsız, Aslı (2014), “Brand Turkey And The Gezi Protests: Authoritarianism in Flux, Law and Neoliberalism”, Umut Özkırımlı (der.), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan.
- (90) *İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun*, Kanun Numarası 5651, Ankara, TBMM, 2007.
- (91) Işıksal, Hüseyin (2018), “Political Chaos in Iraq, ISIS, and Turkish Foreign Policy: The High Cost, of the Westphalian Delusion”, Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey’s Relations with the Middle East*, Springer International Publishing.
- (92) Işıksal, Hüseyin (2018), “Turkish Foreign Policy, the Arab Spring, and the Syrian Crisis: One Step Forward, Two Steps Back”, Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey’s Relations with the Middle East*, Springer International Publishing.
- (93) Jabbour, Jana J. (2020), *After A divorce, a frosty entente: Strategic Necessity and Transactional Partnership in a Shifting World Order*, France, The French Institute of International Relations.
- (94) Jenkins, Gareth H. (2012), *Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey’s Relations with Iran*, Washington, Institute for Security and Development Policy.
- (95) Jongerden, Joost (2020), “Conquering the State, Subordinating Society a Kurdish Perspective On The Development Of AKP Authoritarianism In Turkey”, Nikos Christofis,

Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis, New York, Routledge.

- (96) Kanat, Kılıç (2018), "Understanding the July 15th Failed Coup", Hakan Yavuz and Bayram Balcı (der.), *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why*, Utah, The University of Utah Press.
- (97) Karakatsanis, Leonidas (2020), "International Solidarity Perplexed from The Certainties of Gezi Park to Post-Coup Complexities", Nikos Christofis(der.), *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (98) Kavak, Şeref (2018), "The Arab Spring and the Emergence of a New Kurdish Polity in Syria", Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey's Relations with the Middle East*, Springer International Publishing.
- (99) Kaya, Karen (2012), *Turkey-Iran Relations After the Arab Spring*, Kansas, US Foreign Military Studies Office.
- (100) Kelkitli, Fatma Aslı (2017), *Turkish-Russian relations Competition and Cooperation in Eurasia*, London, Routledge.
- (101) Keyman, Fuat (2012), "Turkey and the Arab Spring in Light of Regional Conflicts", Yossi Armando Garcia Schmidt & Joachim Fritz-Vannahme, (der.), *Europe, Turkey and the Mediterranean Fostering Cooperation and Strengthening Relations*, Berlin, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- (102) Khatib, Dania & Ayman Saleh (2021), "US-Turkish Relations in the Light of the Syrian Crisis (2011-2019)", Dania Khatib(eds): *The Syrian Crisis: Perspectives on Development in the Middle East and North Africa (MENA) Region*, Singapore, Springer Nature.
- (103) Khatib, Ghassan (2012), "Coaxing the EU and Turkey to Engage with the Middle East", Yossi Armando Garcia Schmidt & Joachim Fritz (der.), *Europe, Turkey and the Mediterranean Fostering Cooperation and Strengthening Relations*, Berlin, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- (104) Kösebalaban, Hasan (2011), *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization*, New York: Palgrave Macmillan.
- (105) Larrabee, Stephen & Alireza Nader (2013), *Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East*, Santa Monica, Rand: National Defense Research Institute.
- (106) Leeuwen, Jan & Erwin Veen (2019), Turkey in northwestern Syria Rebuilding empire at the margins, *Netherlands, The Clingendael Spectator*.
- (107) Malmvig, Helle & Christina Markus Lassen (2013), "The Arab Uprisings: Regional Implications and International Responses", *European Institute of the Mediterranean, Mediterranean Yearbook*.
- (108) Martin, Natalie & Stuart Croft (2015), *Security and the Turkey-EU Accession Process: Norms, Reforms and the Cyprus Issue*, New York, Palgrave Macmillan.
- (109) Mat, Fazıla & Valentina Vivona (2019), "Media Freedom in Turkey", Leipzig: Germany, *European Centre for Press and Media Freedom*.
- (110) Mclean, Watne (2011), *Regional Security Complex Theory and Insulator States: The Case of Turkey*, Bachelor's degree, Australia, University of Tasmania, School Of Government.

- (111) Melakopides, Costas (2016), *The Russo–Turkish Labyrinth and the Cyprus–Egypt–Israel–Greece Rapprochement: Russia-Cyprus Relations*, London, Palgrave Macmillan.
- (112) Nakamura, Yoko (2019), “Turkey and the Arab Spring, Rethinking Foreign Policy”, Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (113) Nocera, Lea (2021), “Perspectives on the New Centrality of the Mediterranean States: The Role of Turkey in a Changing Region”, Francesca Maria Corrao & Riccardo Redaelli (eds.): *States, Actors and Geopolitical Drivers in the Mediterranean*, Switzerland, Springer Nature.
- (114) Nye, Joseph S. (2006), “The Challenge of China”, Stephen Van (der.): *How to Make America Safe: New Policies for National Security*, Cambridge University, Tobin Project.
- (115) Nye, Joseph S. (2015), *Is the American Century Over?*, Cambridge, Polity Press.
- (116) Okumuş, Esra (2021), *A Comparison of Turkey's And Iran's Foreign Policies Towards Yemeni And Libyan Wars In The Level Of Regional Analysis*, Master Degree, Ankara, The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University.
- (117) Öterbülül, Selim (2015), *Turkish-Egyptian Relations (1922-1956) and the Impact of the Free Officers Revolution*, master's degree, Ankara, Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences.
- (118) Özcan, Gencer (2010), *The Changing Role of Turkey's Military in Foreign Policy Making*, Madrid UUNSCI Discussion Papers.
- (119) Özel, Soli & Selin Nasi (2019), “How the Syrian Civil War Shifted the Balance of Power in Turkish–Israeli Relations”, Ayşegül Sever & Orna Almog (eds): *Contemporary Israeli–Turkish Relations in Comparative Perspective*, London, Palgrave Macmillan Cham.
- (120) Özel, Soli (2014), “A Moment of Elation: The Gezi Protests, Resistance and the Fading of the AKP Project”, Umut Özkırımlı (der.), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan.
- (121) Özkanca, Oya (2019), *Turkey- West Relations: The Politics of Intra-Alliances Opposition*, Cambridge University Press.
- (122) Özpek, Burak Bilgehan (2018), *The Peace Process between Turkey and the Kurds: Anatomy of a Failure*, New York, Routledge.
- (123) Özşahin, Mustafa (2021) “Qatar–Turkey Rapprochement: Challenging the Regional Status Quo in the Gulf Security Sub-complex”, Mahjoob Zweiri & Mizanur Rahman (der.): *The 2017 Gulf Crisis: An Interdisciplinary Approach*, Springer.
- (124) Palma, Leonardo (2019), *The Middle East Torn Between Security Dilemma and Power Vacuum*, Roma, NATO Foundation Defense Collage.
- (125) Quilliam, Neil (2020), “Saudi Arabia, the UAE and Turkey: The Political Drivers of ‘Stabilisation’”, Victor Gervais & Saskia Genugten: *Stabilising the Contemporary Middle East and North Africa Regional Actors and New Approaches*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (126) *Report on the human rights situation in South-East Turkey*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, February 2017.
- (127) *Resolution 1929*, Security Council, New York, United Nations, 2010.

- (128) Riggs, Robert J. (2021), "The Qatar–Iran–Turkey Nexus: Shifts in Political Alliances and Economic Diversification in the Gulf Crisis", Mahjoob Zweiri & Mizanur Rahman (der.): *The 2017 Gulf Crisis: An Interdisciplinary Approach*, Springer.
- (129) Russell, Adrienne (2016), *Journalism as Activism: Recoding Media Power*, Cambridge, Polity Publication.
- (130) Şafak, Doğan (2021), "The Impact Of Increased Turkish Qatari Security Relations On The Middle East Security", *Turkish Asian Center For Strategic Studies*.
- (131) Saouli, Adham (2016), "Armed Political Movements in the Middle East", Erika Holmquist and John Rydqvist (der.): *The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments*, FOI publications.
- (132) Schmid, Dorothée (2012), "Tensions in the Middle East and North Africa: Can Turkey and the EU Come Along?", Yossi Armando, Garcia Schmidt & Joachim Fritz (der.), *Europe, Turkey and the Mediterranean Fostering Cooperation and Strengthening Relations*, Berlin, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- (133) Şen, Sertaç Kaya (2020), "Civil-military relations and affective politics in Turkey after the failed 15 July 2016 coup attempt", Nikos Christofis (der.), *Erdoğan's 'New' Turkey Attempted Coup d'état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (134) Shipoli, Erdoan A. (2018), *Islam, Securitization, And US Foreign Policy*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (135) Snider, Erin A. (2015), "International Relations Theory and Changing Middle East: States, Markets, and Power", *The Project on Middle East Political Science Studies*, Issue 16
- (136) Snider, Erin A. (2015), "International Relations Theory and Changing Middle East: States, Markets, and Power", Washington, *The Project on Middle East Political Science Study*.
- (137) Stivachtis, Yannis A. (2019), "Eastern Mediterranean: A New Region? Theoretical Considerations", Spyridon N. Litsas & Aristotle Tziampiris (Der.), *The New Eastern Mediterranean*, Washington, Springer Nature.
- (138) Strakes, Jason E. (2019), "The Arab Spring and the Kurdistan Regional Government (KRG): Analogies with the Arab State Crisis?", Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (139) Tapia, Felipe Sánchez (2021), *Multipolarity and instability in the Middle East*, the Spanish Institute for Strategic Studies (IEEE).
- (140) Tee, Caroline (2018), "The Gülen Movement and the AK Party: The Rise and Fall of a Turkish Islamist Alliance", Hakan Yavuz and Bayram Balcı (der.), *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why*, Utah, The University of Utah Press.
- (141) *The Association Agreement Establishing a Free Trade Area Between The Republic Of Turkey And Syrian Arab Republic*, 2004.
- (142) Toktamış, Kumru F. (2015), "Evoking and Invoking Nationhood as Contentious Democratization", Isabel David and Kumru F. Toktamış (der.), *Everywhere Taksim: Sowing the Seeds for a New Turkey at Gezi*, Amsterdam, Amsterdam University Press.

- (143) Tuğal, Cihan (2014), “Gülenism: The Middle Way or Official Ideology?”, Umut Özkırımlı (der.), *The Making of a Protest Movement in Turkey*, Hampshire, Palgrave Macmillan.
- (144) *Turkey 2021 report*, Commission Staff Working Document, Strasbourg, European Commission.
- (145) *Turkey: U.S. Sanctions Under the Countering America’s Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA)*, Washington, Congressional Research Service, 2020.
- (146) Ulus, Özgür Mutlu (2020), “The Poverty of State Theory: How Marxists in Turkey Read The 15 July Coup Attempt”, Nikos Christofis (der), *Erdoğan’s ‘New’ Turkey Attempted Coup d’état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (147) UN Security Council voting record on Resolutions 1737, 1747, and 1929, Relating to An Arms Embargo on Iran, Stockholm International Peace Research Institute.
- (148) Vasilopoulou, Sofya (2017), “European Integration and the Radical Right: Three patterns of opposition” Cas Mudde (der), *The Populist Radical Right: A Reader*, London, Routledge.
- (149) Visser, Reidar (2014), “Iraq: Democracy and Electoral Politics In Post-Saddam Era”, Mahmoud Hamad & Khalil Al-Anani (der): *Elections And Democratization In The Middle East The Tenacious Search For Freedom, Justice, And Dignity*, New York, Palgrave Macmillan.
- (150) Voulvouli, Aimilia (2020), “Making Sense Uncertainties, Anxieties and The Affective Politics of Denial in Post-Coup Attempt Turkey, Nikos Christofis(der.), *Erdoğan’s ‘New’ Turkey Attempted Coup d’état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (151) Vural, Ebru (2010), *The Middle East as A Regional Security Complex: Continuities and Changes In Turkish Foreign Policy Under The JDP Rule*, Master’s Degree, Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences.
- (152) Wæver, Ole (1993), “Securitization and Desecuritization”, *Centre for Peace and Conflict Research*.
- (153) Wæver, Ole (2008), “The Changing Agenda of Societal Security”, Hans Günter Brauch et el., (der.), *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Springer.
- (154) Walker, Joshua & Nicholas Kitchen (der.) (2011), Turkey’s global strategy: introduction: the sources of Turkish grand strategy: ‘strategic depth’ and ‘zero-problems’ in context, *IDEAS Reports*, London, London School of Economics and Political Science.
- (155) Wallerstein, Immanuel (2003), *The Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*, New York, The New Press.
- (156) Watmough, Simon P. (2020), “The enduring politics of state capture in Turkey Situating the AKP–Gülen Concordat in historical perspective”, Nikos Christofis (der.), *Erdoğan’s ‘New’ Turkey Attempted Coup d’état and the Acceleration of Political Crisis*, New York, Routledge.
- (157) Waxman, Dov (2000), Islam and Turkish National Identity: A Reappraisal, Ankara, *The Turkish Yearbook*.
- (158) Wayne Mclean (2011), *Regional Security Complex Theory and Insulator States: The Case of Turkey*, Bachelor’s degree, Australia, University of Tasmania, School of Government.

- (159) Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*, New York, Cambridge University Press.
- (160) Wezeman, Pieter D. (2020), "Trends in International Arms Transfer", *Stockholm International Peace Research Institute*.
- (161) *World Economic Outlook: Coping with High Debt and Sluggish Growth*, Washington, International Monetary Fund, 2012.
- (162) *World Economic Outlook: Slowing Growth, Rising Risks*, Washington, International Monetary Fund, September 2011.
- (163) Yavuz, Hakan (2018), "The Three Stages of the Gülen Movement: From Pietistic Weeping Movement to Power-Obsessed Structure", Hakan Yavuz and Bayram Balcı (der.), *Turkey's July 15th Coup: What Happened and Why*, Utah, The University of Utah Press.
- (164) Yazar yok (2007), *Political Reforms in Turkey*, Ministry of Foreign Affairs Secretariat General For EU Affairs, Ankara, M&B Tanıtım Hizmetleri.
- (165) Yeşil, Bilge (2016), *Media in New Turkey the Origins of An Authoritarian Neoliberal State*, Chicago, University of Illinois Press.
- (166) Yeşilyurt, Nuri & Mustafa Yetim (2020), "Emergence of the Turkish/Qatari Alliance in the Middle East: Making of the Moderate Resistance Bloc", Philip O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (167) Yossef, Amr (2020), "Gulfization of the Middle East Security Complex: The Arab Spring's Systemic Change", Philip O. Amour (der.): *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East: Regional Rivalries and Security Alliances*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (168) Yüksel, Engin & Haşim Tekineş (2021), *Turkey's love-in with Qatar: A marriage of convenience*, Netherlands, Netherlands Institute of International Relations.
- (169) Zaman, Shams (2019), "Iran's Unscrupulous Role in the Arab Spring: A March Back to Authoritarianism?", Cenap Çakmak & Ali Onur Özçelik (der.): *The World Community and the Arab Spring*, Switzerland, Palgrave Macmillan.
- (170) Zarras, Konstantinos (2018), "Assessing the Regional Influence and Relations of Turkey and Saudi Arabia After the Arab Spring", Hüseyin Işıksal & Oğuzhan Göksel (der.) *Turkey's Relations with the Middle East*, Springer International Publishing.
- (171) Zürcher, Erik J. (2017), *Turkey: A Modern History*, Fourth edition, London: I.B. Tauris.

Makaleler

- (172) Ağartan, Kaan (2018), "Politics of The Square: Remembering Gezi Park Protests Five Years Later", *New Perspectives on Turkey*, Volume 58.
- (173) Aghazadeh, Mahdieh (2015), "Iran's Security and the Islamic State through the Lenses of the Copenhagen School", *Studies in Conflict & Terrorism*.
- (174) Ahmadian, Hassan (2021), "Iran and the New Geopolitics of the Middle East: In Search of Equilibrium", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3.
- (175) Akan, Taner (2019), "Economic transformation through political change? Evidence from Turkey", *Third World Quarterly*, Volume 40, Issue 12.

- (176) Akboga, Sema & Osman Sahin (2020), "Satisfaction with Democracy In Turkey: Findings From A National Survey", *Politics*, Volume 41, Issue 2.
- (177) Akkoyunlu, Karabekir & Kerem Öktem (2016), "Existential insecurity and the making of a weak authoritarian regime in Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 16, Issue 4.
- (178) Akman, Aslan & Pinar Akçalı (2017), "Changing the System Through Instrumentalizing Weak Political Institutions: The Quest For A Presidential System In Turkey In Historical And Comparative Perspective", *Turkish Studies*, Volume18, Issue4.
- (179) Aktürk, Şener (2015), "The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey's Geopolitical Identity", *Turkish Studies*, Volume16, Issue 1.
- (180) Alexander Nicoll (2014), "The Gulf", *Strategic Survey*, Volume114, Issue1.
- (181) Al-Fawwaz, Abdulrahman & Abdallah S. Abualkanam (2019), "Political History of Turkey-Iran Relations: Convergence and Divergence", *European Journal of Social Sciences*, Volume 58, Issue 3.
- (182) Alpan, Başak (2019), "The Impact of EU-based Populism on Turkey-EU Relations", *The International Spectator*, Volume 54, Issue 4.
- (183) Altunisik, Meliha Benli & Lenore G Martin (2011), "Making Sense of Turkish Foreign Policy in The Middle East Under AKP", *Turkish Studies*, Volume 12, Issue4.
- (184) Altunisik, Meliha Benli (2009), "Worldviews and Turkish Foreign Policy in The Middle East", *New Perspectives on Turkey*, Volume 40.
- (185) Altunışık, Meliha Benli (2013), "The Middle East in Turkey–USA Relations: Managing the Alliance", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume15, Issue2.
- (186) Aman, Mohammed M. (2017), "The Rise and Demise of the Middle East Quest for Reforms, 2011–2017" *Digest of Middle East Studies*, Volume 26, Number 1.
- (187) Ambrosio, Thomas (2012), "The rise of the 'China Model' and 'Beijing Consensus': evidence of authoritarian diffusion?", *Contemporary Politics*, Volume 18, Issue 4.
- (188) Aras, Bülent & Aylin Gorener (2010), "National Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases of The Justice And Development Party's Foreign Policy Activism In The Middle East", *Journal Of Balkan And Near Eastern Studies*, Volume12, Issue1.
- (189) Aras, Bulent & Emirhan Yorulmazlar (2014), "Turkey and Iran After the Arab Spring: Finding A Middle Ground", *Middle East Policy*, Volume XXI, Issue4.
- (190) Aras, Bülent & Emirhan Yorulmazlar (2017), "Mideast Geopolitics: The Struggle for A New Order", *Middle East Policy*, Volume XXIV, Issue 2.
- (191) Aras, Bülent & Ludger Helms (2021), "The Limits of Institutionalizing Predominance: Understanding The Emergence Of Turkey's New Opposition", *European Political Science*, Volume 20, No 4.
- (192) Aras, Bülent & Richard Falk (2016), "Five years after the Arab Spring: a critical evaluation", *Third World Quarterly*, Volume 37, Issue 12.

- (193) Aras, Bülent (2014), "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited", *Journal of Balkan And Near Eastern Studies*, Volume16, Issue4.
- (194) Aras, Bulent (2019), "The Crisis and Change in Turkish Foreign Policy After July 15", *Alternatives: Global, Local, Political*, Volume44, Issue 1.
- (195) Ari, Tayyar & Omar Munassar (2020), "Two Stages of Turkey's Quest for a Regional Power Status in the Middle East: An Integrated Role- Status-seeking Approach", *Academic Perception*, Volume 14, Issue 20.
- (196) Arkan, Zeynep & Müge Kinacıoğlu (2016), Enabling 'Ambitious Activism': Davutoğlu's Vision of a New Foreign Policy Identity For Turkey, *Turkish Studies*, Volume17, Issue2.
- (197) Arsan, Esra (2013), "Killing Me Softly with His Words: Censorship and Self-Censorship from the Perspective of Turkish Journalists", *Turkish Studies*, Volume14, Issue 3.
- (198) Arslanalp, Mert & Deniz Erkmen (2020), "Mobile Emergency Rule In Turkey: Legal Repression Of Protests During Authoritarian Transformation", *Democratization*, Volume 27, Issue 6.
- (199) ATAÇ, Akça (2018), "Pax Ottomanica No More! The "Peace" Discourse in Turkish Foreign Policy in The Post-Davutoğlu Era and The Prolonged Syrian Crisis", *Digest Of Middle East Studies*, Volume 28, Issue 1.
- (200) Atasoy, Seymen (2011), "The Turkish Example: A Model For Change In The Middle East?", *Middle East Policy*, Volume XVIII, Issue 3.
- (201) Atlı, Altay (2015), "A View from Ankara: Turkey's Relations with China in a Changing Middle East", *Mediterranean Quarterly*, Volume 26, Issue 1.
- (202) Atmaca, Ayşe Ömür & Zerrin Torun (2022), "Geopolitical Visions in Turkish Foreign Policy", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 24, Issue 1.
- (203) Atmaca, Ayşe Ömür (2017), "Turkey-US Relations (2009–2016): A troubled partnership in a troubled world?", Pinar Gözen Ercan: *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Switzerland, Springer Nature, 2017.
- (204) Avci, Yasin & İbrahim Kurnaz (2018), "Politikalarında Ahmet Davutoğlu Etkisi: İslam Temelindeki Türkiye Algisi", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 18, Sayı 36.
- (205) Ayata, Bilgin (2015), "Turkish Foreign Policy in a Changing Arab World: Rise and Fall of a Regional Actor?", *Journal of European Integration*, Volume 37, Issue 1.
- (206) Aydın, Mustafa (1999), "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", *Middle Eastern Studies*, Volume 35, Issue 4.
- (207) Aydın, Mustafa (2020), "Grand Strategizing in and for Turkish Foreign Policy: Lessons Learned from History, Geography and Practice", *Perceptions*, Volume XXV, Issue 2.
- (208) Aykan, Mahmut Bali (1993), "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s", *International Journal of Middle East Studies*, Volume 25, Issue 1.
- (209) Azad, Shirzad (2020), "Identity Vs. Interests: Turkey Looks East", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue2.
- (210) Bacık, Gökhan (2013), "Turkey and the BRICS: Can Turkey Join the BRICS?", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4.

- (211) Bader, Julia (2015), "China, Autocratic Patron? An Empirical Investigation of China as a Factor in Autocratic Survival", *International Studies Quarterly*, Volume 59, Issue 1.
- (212) Baev, Pavel K. (2015), "Russia as Opportunist or Spoiler in the Middle East?", *The International Spectator*, Volume 50, Issue 2.
- (213) Bagdonas, Ažuolas (2015) "Turkey as a Great Power? Back to Reality", *Turkish Studies*, Volume 16, Issue 3.
- (214) Bahi, Riham (2017), "Iran, the GCC and the Implications of the Nuclear Deal: Rivalry versus Engagement", *The International Spectator*, Volume 52, Issue 2.
- (215) Baldassarri, Delia & Andrew Gelman (2008), "Partisans without Constraint: Political Polarization and Trends in American Public Opinion", *American Journal of Sociology*, Volume 114, Issue 2.
- (216) Baltos, Georgios & Ioannis Vidakis (2017), "Turkey's Ambitions to Emerge as a Regional Power: Example or Counter-Example for Potential Aspiring Competitors", *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, Volume 6, Issue 3.
- (217) Bank, André & Roy Karadag (2013), "The "Ankara Moment": The Politics of Turkey's Regional Power in The Middle East, 2007–11", *Third World Quarterly*, Volume 34, Issue 2.
- (218) Bar, Shmuel (2020), "The Re-Tribalisation of the Middle East", *Comparative Strategy*, Volume 39, Issue 2.
- (219) Barkey, Henri J. (2012), "Turkish–Iranian Competition after the Arab Spring", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 54, Issue 6.
- (220) Barrinha, André (2014), "The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory", *Mediterranean Politics*, Volume 19, Issue 2.
- (221) Barzegar, Kayhan & Abdolrasool Divsallar (2017), "Political Rationality in Iranian Foreign Policy", *The Washington Quarterly*, Volume 40, Issue 1.
- (222) Baser, Bahar & Alpaslan Ozerdem (2019), "Conflict Transformation and Asymmetric Conflicts: A Critique of the Failed Turkish-Kurdish Peace Process", *Terrorism and Political Violence*, Volume 33, Issue 8.
- (223) Baser, Bahar (2017), "Intricacies of Engaging Diasporas in Conflict Resolution and Transitional Justice: The Kurdish Diaspora and the Peace Process in Turkey", *Civil Wars*, Volume 19, Issue 4.
- (224) Başer, Ekrem T. (2015), "Shift-Of-Axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule", *Turkish Studies*, Volume 16, Issue 3.
- (225) Başkan, Birol (2016), "Making Sense of Turkey's Foreign Policy: Clashing Identities and Interests", *The Muslim World*, Volume 106, Issue 1.
- (226) Başkan, Birol (2019), "Turkey between Qatar and Saudi Arabia: Changing Regional and Bilateral Relations", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 16, Issue 62.
- (227) Baylouny, Anne Marie & Creighton A. Mullins (2018), "Cash is King: Financial Sponsorship and Changing Priorities in the Syrian Civil War", *Studies in Conflict & Terrorism*, Volume 41, Issue 12.

- (228) Beck, Martin & Thomas Richter (2020), "Fluctuating Regional (Dis-)Order in the Post-Arab Uprising Middle East", *Global Policy*, Volume 11, Issue 1.
- (229) Bekaroğlu, Edip Asaf (2016), "Justice and Development Party and Muslim Brotherhood in the "Arab Spring": A Failed Post-Islamist Interaction to Transform the Middle East", *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2, Issue 1.
- (230) Bilgin, Mustafa (2017), "Turkey's Foreign Policy towards the Middle East in the 1950s and Its Impact on Turco-Arab Relations", *Academic Perception*, Volume 11, Issue 21.
- (231) Bilgin, Pinar (2009), "Securing Turkey Through Western Oriented Foreign Policy", *New Perspectives in Turkey*, Issue 40.
- (232) Blanca, Yehuda U. (2017), "Saudi Arabia's Motives in The Syrian Civil War", *Middle East Policy*, Volume XXIV, Issue 4.
- (233) Blank, Stephen (2015), "Russia's New Presence in the Middle East", *American Foreign Policy Interests*, Volume 37, Issue 2.
- (234) Bolukbasi, Suha (1999), "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View", *Journal of Palestine Studies*, Volume 29, Issue 1.
- (235) Buzan Barry & Michael Cox (2013), "China and the US: Comparable Cases of 'Peaceful Rise'?", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume 6, Issue 2.
- (236) Buzan, Barry & George Lawson, (2020), "China Through the Lens of Modernity", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume 13, Issue 2.
- (237) Buzan, Barry & Thomas Diez (1999), "The European Union and Turkey", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 41, No 1.
- (238) Buzan, Barry (1984), "Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", *Journal of Peace Research*, Volume 21, Issue 2.
- (239) Buzan, Barry (1997), "Rethinking Security After The Cold War", *Cooperation And Conflict*, Volume 32, Issue 1.
- (240) Buzan, Barry (2010), "China in International Society: Is 'Peaceful Rise' Possible?", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume 3, Issue 1.
- (241) Buzan, Barry (2014), "The Logic and Contradictions of 'Peaceful Rise/Development' as China's Grand Strategy", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume 7, Issue 4.
- (242) Buzan, Barry (2018), "China's rise in English school perspective", *International Relations of the Asia-Pacific* Volume 18, Issue 3.
- (243) Buzan, Barry (2021), "Russia in the Post-Cold War International Order", *Russia In Global Affairs*, Volume 19, Issue 4.
- (244) Byman, Daniel (2014), "Sectarianism Afflicts the New Middle East", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 56, Issue 1.
- (245) Cagaptay, Soner (2011), "Turkish Foreign Policy under the AKP: The Rift with Washington", *The Washington Institute for Near East Policy*, Issue 3.
- (246) Cagaptay, Soner (2013), "Defining Turkish Power: Turkey as a Rising Power Embedded in the Western International System", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4.

- (247) Çakır, Aylin Aydın & Gül Arıkan Akdağ (2016), “An Empirical Analysis of The Change In Turkish Foreign Policy Under The AKP Government”, *Turkish Studies*, Volume18, Issue2.
- (248) Çakır, Semih (2019), “Polarized Partisanship, Over-Stability and Partisan Bias in Turkey”, *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 4.
- (249) Cakmak, Cenap & Gökhan Güneysu (2013), “Turkish–American Relations During Obama Era: Unfulfilled Expectations”, *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 2.
- (250) Çakmak, Cenap (2015), “The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iranian Interests?”, *The Review of Faith & International Affairs*, Volume 13, Issue 2.
- (251) Cannon, Brendon J. & Federico Donelli (2020), “Asymmetric Alliances and High Polarity: Evaluating Regional Security Complexes In The Middle East And Horn Of Africa”, *Third World Quarterly*, Volume41, Issue 3.
- (252) Çavdar, Gamze (2006), “Islamist "New Thinking" in Turkey: A Model for Political Learning?”, *Political Science Quarterly*, Volume 121, Issue 3.
- (253) Cengiz, Fatih Çağatay (2019), “Race and Religion in South Africa and Turkey’s Sub-Imperialist Expansion”, *South African Journal of Political Studies*, Volume 46, Issue 3.
- (254) Çıdam, Çiğdem (2017), “Unruly Practices: Gezi Protests and the Politics of Friendship”, *New Political Science*, Volume39, Issue 3.
- (255) Çinar, Alev (2019), “Negotiating the foundations of the modern state: the emasculated citizen and the call for a post-patriarchal state at Gezi protests”, *Theory and Society*.
- (256) Cinar, Kursat & Tekin Kose (2020), “Political Trust in Nonconsolidated Democracies: The Turkish Case in Comparative Perspective”, *Political Science Quarterly*, Volume 135, Issue 3.
- (257) Çinar, Menderes & Çağkan Sayin (2014), “Reproducing the Paradigm of Democracy in Turkey: Parochial Democratization in the Decade of Justice and Development Party”, *Turkish Studies*, Volume15, Issue 3.
- (258) Çoban, Mustafa (2015), “A Re-evaluation of the Revisionist- Status Quo Dichotomy in Interwar Turkish Foreign Policy 1936-1939”, *New Middle Eastern Studies*, Volume 8, Issue 1.
- (259) Cohen, Matthew S. (2016) “Ahmet Davutoğlu’s Academic and Professional Articles: Understanding the World View of Turkey’s Former Prime Minister”, *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 4.
- (260) Cohen, Ronen A. (2018), “Iran’s Shortsighted Policies in Iraq: Between Inflaming and Containing of Radical Sunni Islam: 2003–2015”, *Digest of Middle East Studies*, Volume 27, Issue1.
- (261) Çolak, Çağrı D. (2017), “An Internal Security Public Policy Analysis: Law No. 6638”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1.
- (262) Colakoglu, Selcuk (2015), “Dynamics of Sino–Turkish Relations: A Turkish Perspective”, *East Asia*, Volume 32, Issue 1.
- (263) Colombo, Silvia & Eduard Soler Lecha (2021), “Europe, and the ‘New’ Middle East”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue3.

- (264) Colombo, Silvia (2017), "Foreign Policy Activism in Saudi Arabia and Oman. Diverging Narratives and Stances towards the Syrian and Yemeni Conflicts", *The International Spectator*, Volume 52, Issue2.
- (265) Cook, Steven A. (2011), "The USA, Turkey, and the Middle East: Continuities, Challenges, and Opportunities", *Turkish Studies*, Volume 12, Issue 4, 2011.
- (266) Cop, Burak & Özge Zihnioğlu (2015), "Turkish Foreign Policy Under AKP Rule: Making Sense of The Turbulence", *Political Studies Review*, Volume15, Issue1.
- (267) Cox, Michael (2012), "Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West?", *International Relations*, Volume 26, Issue 4.
- (268) Cox, Michael (2016), "Not just 'convenient': China and Russia's new strategic partnership in the age of geopolitics", *Asian Journal of Comparative Politics*, Volume 1, Issue 4.
- (269) Cox, Robert (1983), "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. Millennium", *Journal of International Studies*, Volume12, Issue 2.
- (270) Çuhadar, Esra et el. (2020), "Turkish Leaders and Their Foreign Policy Decision-Making Style: A Comparative and Multi-Method Perspective", *Turkish Studies*, Volume22, Issue1.
- (271) Danforth, Nicholas (2008), "Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the AKP", *Turkish Policy Quarterly*, Volume 7, Issue 3.
- (272) Daoudy, Marwa (2016), "The structure-identity nexus: Syria and Turkey's collapse (2011)", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 29, Issue 3.
- (273) Darwich, May (2017), "Creating the enemy, constructing the threat: the diffusion of repression against the Muslim Brotherhood in the Middle East", *Democratization*, Volume 24, Issue 7.
- (274) Davutoglu, Ahmet (1998), "The Clash of Interests: An Explanation of The World (Dis)Order", *Journal Of International Affairs*, Volume II, Issue 4.
- (275) Davutoğlu, Ahmet (2008), "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Volume 10, Issue 1.
- (276) Davutoğlu, Ahmet (2013) "The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Volume 48, Issue 2.
- (277) Davutoğlu, Ahmet (2013), "Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Volume 41, Issue 6.
- (278) DeGraaff, Naná and Bastiaan Van Apeldoorn (2018), "US-China relations and the liberal world order: contending elites, colliding visions?", *International Affairs*, Volume94, Issue1.
- (279) Demirtas, Özlem (2014) "Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur", *Turkish Studies*, Volume 15, Issue 1.
- (280) Demiryol, Tolga (2019), "Between security and prosperity: Turkey and the prospect of energy cooperation in the Eastern Mediterranean", *Turkish Studies*, Volume 20, Issue 3.
- (281) Didiç, Ajdin & Hasan Kösebalaban (2019), "Turkey's Rapprochement with Russia: Assertive Bandwagoning", *The International Spectator*, Volume 54, Issue 3.

- (282) DiMaggio, Paul, John Evans & Bethany Bryson (1996), "Have American's Social Attitudes Become More Polarized", *American Journal of Sociology*, Volume 102, Issue 3.
- (283) Dinc, Cengiz & Mustafa Yetim (2012), "Transformation of Turkish Foreign Policy Toward the Middle East: From Non-Involvement to a Leading Role", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Volume 11, Issue 1.
- (284) Dinçer, Bahadır & Mustafa Kutlay (2013), "The Arab Spring: A Game Changer in Turkey-EU Relations?", *Perspectives on European Politics and Society*, Volume 14, Issue 4.
- (285) Dockstader, Jason & Rojîn Mûkrîyan (2020), "The Concept of the Kurdish Political", *Journal of International Political Theory*, Volume 17, Issue 3.
- (286) Dodge, Toby (2019), "Introduction: Between Wataniyya and Ta'ifia; Understanding the Relationship Between State- Based Nationalism And Sectarian Identity in the Middle East", *Nations and Nationalism*, Volume 26, Issue 1.
- (287) Dogan, Recep (2020), *Political Islamists in Turkey and the Gülen Movement*, Switzerland, Springer Nature, 2020.
- (288) Donelli, Federico & Ariel Gonzalez-Levaggi (2021), "Crossing Roads: The Middle East's Security Engagement in the Horn of Africa, Global Change", *Peace & Security*, Volume 33, Issue 1.
- (289) Donker, Teije H. (2018), "Between rebellion and uprising intersecting networks and discursive strategies in Rebel controlled Syria", *Social Movement Studies*, Volume 18, Issue 1.
- (290) Dönmez, Pınar E (2020), "Against Austerity and Repression: Historical and Contemporary Manifestations Of Progressive Politicisation In Turkey", *Politics and Space*, Volume 39, Issue 3.
- (291) Drakoularakos, Stavros (2020), "Turkey and Erdoğan's Rising "Lausanne Syndrome", *Digest of Middle East Studies*, Volume 30, Issue 1.
- (292) Duerkop, Colin (2020), "Contemporary Political, Economic and Strategic Relations", *East Asian Policy*, Volume 12, Issue 2.
- (293) Duman, Gökhan (2018) "An Analysis of Turkish-Tunisian Relations in Light Of Arab Spring", *Social Science Review*, Volume 4, Issue 1.
- (294) Duran, Burhanettin (2021), "A Decade Later: Taking Stock of the Arab Uprisings and Turkey's Role", *Insight Turkey*, Volume 23, Issue 2.
- (295) Düzgüt, Senem Aydın (2019), "Can Non-Democracies Support International Democracy? Turkey As a Case Study", *Third World Quarterly*, Volume 41, Issue 2.
- (296) Ehteshami, Anoushiravan & Süleyman Elik (2011), "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East", *Turkish Studies*, Volume 12, Issue 4.
- (297) Ehteshami, Anoushiravan (2014), "Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 11, Issue 42.
- (298) Elçi, Ezgi (2021), "Politics of Nostalgia and Populism: Evidence from Turkey", *British Journal of Political Science*, Volume 52, Issue 2.

- (299) Eligür, Banu (2014), "The 'Arab Spring': implications for US–Israeli relations", *Israel Affairs*, Volume 20, Issue 3.
- (300) Ennis, Crystal A. & Bessma Momani (2013), "Shaping the Middle East in The Midst Of The Arab Uprisings: Turkish And Saudi Foreign Policy Strategies", *Third World Quarterly*, Volume 34, Issue 6.
- (301) Ergenc, Ceren (2015), "Can Two Ends of Asia Meet? An Overview of Contemporary Turkey-China Relations", *East Asia*, Volume 32, Issue 3.
- (302) Erisen, Cengiz (2016), "An Assessment on The Behavioral Foundations Of Electoral Decisions In The 2015 Turkish General Elections", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 1.
- (303) Esen, Berk & Sebnem Gumuscu (2016), "Rising competitive authoritarianism in Turkey", *Third World Quarterly*, Volume 37, Issue 9.
- (304) Ferchen, Matt (2013), "Whose China Model is it anyway? The contentious search for consensus", *Review of International Political Economy*, Volume 20, Issue 2.
- (305) Fidan, Hakan (2013), "A Work in Progress: The New Turkish Foreign Policy", *Middle East Policy*, Volume XX, Issue1.
- (306) Fişne, Mustafa (2016), "Yeni Türk Dış Politikasını Etkileyen Etik Dış Politika Yaklaşımının İncelenmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Volume 18, Issue 2.
- (307) Frahm, Ole & Katharina Hoffmann (2021), "Dual agent of transition: how Turkey perpetuates and challenges neo-patrimonial patterns in its post-Soviet neighborhood", *East European Politics*, Volume 37, Issue 1.
- (308) Frazier, Derrick & Robert Stewart-Ingersoll (2010), "Regional Powers and Security: A Framework For Understanding Order Within Regional Security Complexes", *European Journal Of International Relations*, Volume16, Issue4.
- (309) Fuller, Grahamuller E. (2004), "Turkey's Strategic Model: Myths and Realities", *The Washington Quarterly*, Volume 27, Issue 3.
- (310) Furman, Ivo & Asli Tunç (2019), "The End of the Habermassian Ideal? Political Communication on Twitter During the 2017 Turkish Constitutional Referendum", *Policy and Internet*, Volume 12, Issue3.
- (311) Gençkaya, Omer Faruk (2019), "The Grand National Assembly Of Turkey: A Decline In Legislative Capacity", *Political Science& Politics*, Volume 52, Issue 2.
- (312) Gençoğlu, Funda Onbaşı (2016), "Gezi Park Protests in Turkey: From 'Enough Is Enough' To Counter-Hegemony?", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 2.
- (313) Geyikçi, Şebnem (2014), "Gezi Park Protests in Turkey: A Party Politics View", *The Political Quarterly*, Volume 85, Issue 4.
- (314) Gill, Stephen (1986), "American Hegemony: Its Limits and Prospects in the Reagan Era", *Journal of International Studies*, Volume.15, Issue 3.
- (315) Glombitza, Olivia (2021), "From Exceptionalism to Normalization: The Radical Transformation of The Republic of Turkey", *Turkish Studies*, Volume 22, Issue 2.

- (316) Goldthau, Andreas C. & Joern Richert (2020), "Leviathan Awakens: Gas Finds, Energy Governance, and the Emergence of the Eastern Mediterranean as a Geopolitical Region", *Review of Policy Research*.
- (317) Gontijo, Lorenzo C. & Roberson S. Barbosa (2020), "Erdoğan's Pragmatism and The Ascension of AKP In Turkey: Islam And Neo-Ottomanism", *Digest Of Middle East Studies*, Volume29, Issue1.
- (318) Göztepe, Ece (2018), "The permanency of the state of emergency in Turkey" *Zeitschrift Für Politikwissenschaft*, Volume28, Issue 4.
- (319) Grant, Keith A. & Bernd Kaussler (2020), "The battle of Aleppo: external patrons and the victimization of civilians in civil war", *Small Wars & Insurgencies*, Volume 31, Issue1.
- (320) Gülalp, Haldun(2001), "Globalization and Political Islam: The Social Bases of Turkey's Welfare Party", *International Journal of Middle East Studies*, Volume 33, Issue 3.
- (321) Gülmez, Didem Buhari (2020), "The resilience of the US-Turkey alliance: divergent threat perceptions and worldviews", *Contemporary Politics*, Volume 26, Issue 4.
- (322) Gümüş, Pınar (2017), "Negotiating 'the political': a closer look at the components of young people's politics emerging from the Gezi Protests", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 1.
- (323) Günay, Defne & Kaan Renda (2014)," Usages of Europe in Turkish Foreign Policy Towards the Middle East", *Journal of Balkan And Near Eastern Studies*, Volume16, Issue1.
- (324) Güner, Serdar S. (2011), "Religion and Preferences: A Decision- theoretic Explanation of Turkey's New Foreign Policy", *Foreign Policy Analysis*, Volume 8, Issue 3.
- (325) Gunes, Cengiz (2020), "Approaches to Kurdish Autonomy in the Middle East", *Nationalities Papers*, Volume 48, Issue 2.
- (326) Gunter, Michael M. & Hakan Yavuz (2020), "The October 2019 Turkish Incursion into Kurdish Syria: Its Background & Broader Implications", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 1.
- (327) Gunter, Michael M. (2015), "Iraq, Syria, Isis and The Kurds: Geostrategic Concerns for The U.S. And Turkey", *Middle East Policy*, Volume XXII, Issue 1.
- (328) Gupta, Ranjit (2016), "Understanding the War in Syria and the Roles of External Players: Way Out of the Quagmire?", *The Round Table*, Volume 105, Issue 1.
- (329) Gürcan, Efe & Efe Peker (2014), "Gezi Park Demonstrations of 2013: A Marxian Analysis of the Political Moment", *Socialism and Democracy*, Volume 28, Issue 1.
- (330) Gürsoy, Yaprak (2015), "Turkish Public Opinion on the Coup Allegations: Implications for Democratization", *Political Science Quarterly*, Volume 130, Issue 1.
- (331) Gürzel, Aylin "Turkey's Role as A Regional and Global Player And Its Power Capacity: Turkey's Engagement With Other Emerging States", *Revista De Sociologia E Política*, Volume22, Issue50.
- (332) Hadaya, Sami (2020), "Sectarianisation in Syria: the disintegration of a popular struggle", *Conflict, Security & Development*, Volume 20, Issue 5.

- (333) Haferlach, Lisa & Dilek Kurban (2017), "Lessons Learnt from the EU-Turkey Refugee Agreement in Guiding EU Migration Partnerships with Origin and Transit Countries", *Global Policy*, Volume 8, Issue 4.
- (334) Handy, Nathaniel (2012), "Turkey's Shifting Relations with its Middle East Neighbors during the Davutoğlu Era: History, Power and Policy", *Bilgi Dergisi Journal*, Volume 14, Issue 1.
- (335) Harunoğlu, Nur Çetinoğlu (2019), "A Turkish perspective on the ethics of 'safe zone': the evolution of the concept in Turkish–American relations from Iraq (1991–2003) to Syria (2012–2016)", *Journal of Transatlantic Studies*, Volume 1.
- (336) Hatipoglu, Emre & Glenn Palmer (2014), "Contextualizing Change in Turkish Foreign Policy: The Promise of the 'Two-Good' Theory", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 29, Issue 1.
- (337) Haugom, Lars (2019), "Turkish foreign policy under Erdogan: A change in international orientation?", *Comparative Strategy*, Volume 38, Issue 3.
- (338) Hiltermann, Joost (2019), "The MENA Region's Intersecting Crises: What Next?", *Global Policy*, Volume 10, Issue 2.
- (339) Hinnebusch, Raymond (2014), "The Arab Uprisings and The MENA Regional States System", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 11, Issue 42.
- (340) Hirst, Samuel S. & Onur Isci (2020), "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development", *Oxford Academic: Diplomatic History*, Volume 44, Issue 5.
- (341) Hobolt, Sara B. (2020), "The Brexit vote: a divided nation, a divided continent", *Journal of European Public Policy*, Volume 23, Issue 9, 2020.
- (342) Hoffman, Jonathan (2021), "The Return of Great-Power Competition to the Middle East: A Two-Level Game", *Middle East Policy*, Volume 28, Issue 1.
- (343) Hoffmann, Clemens & Can Cemgil (2016), "The (Un)Making of The Pax Turca in The Middle East: Understanding the Social-Historical Roots of Foreign Policy", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 29, Issue 4.
- (344) Hoffmann, Clemens (2019), "Neo-Ottomanism, Eurasianism Or Securing The Region? A Longer View On Turkey's Interventionism", *Conflict, Security & Development*, Volume 19, Issue 3.
- (345) Hokayem, Emile (2014), "Iran, the Gulf States and the Syrian Civil War, Survival: Global Politics and Strategy", Volume 56, Issue 6.
- (346) İlerişen, Cengiz & Emre Erdoğan (2018), "Growing perceived threat and prejudice as sources of intolerance: evidence from the 2015 Turkish general elections", *Turkish Studies*, Volume 20, Issue 1.
- (347) Ikenberry, John (2019), "The end of liberal international order?", *International Affairs*, Volume 94, Issue 1.
- (348) Imai, Kohei (2016), "Rethinking the Insulator State: Turkey's Border Security and the Syrian Civil War", *Eurasia Border Review*, Volume 7, Issue 1.

- (349) İnan, Murat (2019), "Party-voter congruence in Turkish politics: the ivory tower argument tested", *Parliaments, Estates and Representation*, Volume 40, Issue 1.
- (350) İpek, Pinar & Tibet Gür (2022), "Turkey's Isolation from The Eastern Mediterranean Gas Forum: Ideational Mechanisms and Material Interests In Energy Politics", *Turkish Studies*, Volume 23, Issue 1.
- (351) Ipek, Pinar (2015), "Ideas and Change in Foreign Policy Instruments: Soft Power and the Case of the Turkish International Cooperation and Development Agency", *Foreign Policy Analysis*, Volume 11, Issue 2.
- (352) Issaev, Leonid (2021), "Russia and the New Middle East", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3.
- (353) James, Carolyn C. (2009), "Modeling Foreign Policy and Ethnic Conflict: Turkey's Policies Towards Syria", *Foreign Policy Analysis*, Volume 5, Issue 1.
- (354) Joobani, Hossein & Mostafa Mousavipour (2015), "Russia, Turkey, and Iran: Moving Towards Strategic Synergy in the Middle East?", *Strategic Analysis*, Volume 39, Issue 2.
- (355) Kahraman, Sevilay (2012) "Turkey and The European Union In The Middle East: Reconciling Or Competing With Each Other?", *Turkish Studies*, Volume 12, Issue 4.
- (356) Kalin, Ibrahim (2012), "Turkish Foreign Policy", *Journal of Global Policy Analysis*, Volume 67, Issue 1.
- (357) Kalout, Hussein (2017), "The struggle for the Islamic supremacy", *Global Discourse*, Volume 7, Issue 3.
- (358) Kamrava, Mehran (2018), "Hierarchy and Instability in the Middle East Regional Order", *International Studies Journal*, Volume 14, Issue 4.
- (359) Kardaş, Şaban (2013), "Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4, 2013.
- (360) Kardaş, Şaban (2018), "Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle", *The International Spectator*, Volume 53, Issue 4.
- (361) Kardaş, Şaban (2020), "Turkey's Libya policy: militarization of regional policies and escalation dominance", *China International Strategy Review*, Volume 2, Issue 2.
- (362) Kardaş, Şaban (2021), "Revisionism and Resecuritization of Turkey's Middle East Policy: A Neoclassical Realist Explanation", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3.
- (363) Karpat, Kemal H. (1972), "Political Developments in Turkey, 1950-70", *Middle Eastern Studies*, Volume 8, Issue 3.
- (364) Kausch, Kristina (2015), "Competitive Multipolarity in the Middle East", *The International Spectator*, Volume 50, Issue 3.
- (365) Kavakci, Merve (2009), "Turkey's Test with Its Deep State", *Mediterranean Quarterly*, Volume 20, Issue 4.
- (366) Kaygusuz, Özlem (2018), "Authoritarian Neoliberalism and Regime Security in Turkey: Moving to an 'Exceptional State' under AKP", *South European Society and Politics*, Volume 23, Issue 2.

- (367) Kayhan, Özlem (2019), "The role of context in desecuritization: Turkish foreign policy towards Northern Iraq (2008–2017)", *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 3.
- (368) Kennedy, Ryan & Matt Dickenson (2012), "Turkish Foreign Policy and Public Opinion in the AKP Era", *Foreign Policy Analysis*, Volume 9, Issue 2.
- (369) Keohane, Robert (2015), "After Hegemony Cooperation is Still Possible", *The International Spectator*, Volume 50, Issue 4.
- (370) Kesgin, Barış (2020), "Turkey's Erdoğan: Leadership Style and Foreign Policy Audiences", *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 1.
- (371) Keynoush, Banafsheh (2020), "Iran's Regional Dynamics: A Piecemeal Approach", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 2.
- (372) Kfir, Isaac (2018), "A Faustian pact: Has the EU-Turkey deal undermined the EU's own security?", *Comparative Strategy*, Volume 37, Issue 3.
- (373) Khalid, Iram & Uzma Naz (2018), "Middle East in Crisis", *Journal of Political Studies*, Volume 25, Issue 2.
- (374) Khan, Sheharyar (2015), "The Transformation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East", *Policy Perspectives*, Volume 12, Issue 1.
- (375) Kılınç, Ramazan (2021), "From Honorable to Villainous: Political Competition And Sectarianisation In Turkey", *Religion, State & Society*, Volume 49, Issue 2.
- (376) Kim, Younkyoo & Stephen Blank (2015), "The New Great Game of Caspian energy in 2013–14: 'Turk Stream', Russia and Turkey", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 18, Issue 1.
- (377) Kirişçi, Kemal (2009), "The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state", *New Perspectives on Turkey*, Issue 40.
- (378) Kirişçi, Kemal (2013), "Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US–Turkish Relations", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2.
- (379) Koçakoğlu, Mehmet Ali (2020), "Belt and Road Initiative and Turkey China Relationships Through Soft Power Concept", *International Journal of Society Research*, Volume 18, Issue 39.
- (380) Kösebalaban, Hasan (2020), "Transformation of Turkish Foreign Policy Toward Syria: The Return of Securitization", *Middle East Critique*, Volume 29, Issue 3.
- (381) Köseoğlu, Talha (2018), "Islamists and The State: Changing Discourses On The State, Civil Society And Democracy In Turkey", *Turkish Studies*, Volume 20, Issue 3.
- (382) Köstem, Seçkin (2018), "Different paths to regional hegemony: national identity contestation and foreign economic strategy in Russia and Turkey", *Review of International Political Economy*, Volume 25, Issue 5.
- (383) Kozhanov, Nikolay (2013), "Russian Support for Assad Regime: is there a red line", *The International Spectator*, Volume 48, Issue 2.
- (384) Kriesi, Hanspeter (2020), "Backlash Politics against European Integration", *The British Journal of Politics and International Relations*, Volume 22, Issue 4.

- (385) Krishnan, Armin (2019), "Controlling partners and proxies in pro-insurgency paramilitary operations: the case of Syria", *Intelligence and National Security*, Volume 34, Issue 4.
- (386) Kubicek, Paul (2021), "Strictly Pragmatism? Prospects for a Russian-Turkish Partnership", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 2.
- (387) Kuru, Ahmet T. (2015), "Turkey's Failed Policy toward the Arab Spring: Three Levels of Analysis", *Mediterranean Quarterly*, Volume 26, Issue 3.
- (388) Kutlar, Aziz et al. (2020), "Ideal point estimation of deputy voting in the twenty-sixth legislative period of the Turkish Grand National Assembly 17 November 2015–24 June 2018", *Parliaments, Estates and Representation*, Volume 40, Issue 3.
- (389) Kutlay, Mustafa & Ziya Öniş (2021), "Turkish Foreign Policy in a Post-Western Order: Strategic Autonomy or New Forms Of Dependence?", *International Affairs*, Volume 97, Issue 4.
- (390) Kutlay, Mustafa (2012), "Yeni Türk Dış Politikası"nın Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Uluslararası ilişkiler*, Cilt 9, Sayı 35.
- (391) Lancaster, Caroline (2014), "The iron law of Erdogan: the decay from intra-party democracy to personalistic rule", *Third World Quarterly*, Volume 35, Issue 9.
- (392) Lawson, Fred H. (2014), "Syria's mutating civil war and its impact on Turkey, Iraq and Iran", *International Affairs* Volume 90, Issue 6.
- (393) Lawson, Fred H. (2020), "Why did the Syrian Uprising Become a Sectarian Conflict? A Provisional Synthesis", *Politics, Religion & Ideology*, Volume 21, Issue 2.
- (394) Leenders, Reinoud & Antonio Giustozzi (2020), "Foreign sponsorship of pro-government militias fighting Syria's insurgency: Whither proxy wars?", *Mediterranean Politics*.
- (395) Litsas, Spyridon N. (2014), "Bandwagoning for profit and Turkey: alliance formations and volatility in the Middle East", *Israel Affairs*, Volume 20, Issue 1.
- (396) Lounnas, Djallil (2020), "The Libyan Crisis: A Case of Failed Collective Security", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 2.
- (397) Luleci, Cagla (2018), "Domestic threats and foreign policy agenda: a security perspective on Turkey's Iran policy", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Volume 18, Issue 1.
- (398) Mabon, Simon & Lucia Ardovini (2017), "People, sects and states: interrogating sectarianism in the contemporary Middle East", *Global Discourse*, Volume 6, Issue 4.
- (399) MacGillivray, Iain (2021), "Complexity and cooperation in times of conflict: Turkish-Iranian relations and the Nuclear Issue", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Volume 48, Issue 2.
- (400) MacGillivray, Iain William (2020), "The paradox of Turkish-Iranian relations in the Syrian Crisis", *Third World Quarterly*, Volume 41, Issue 6.
- (401) Magued, Shaimaa (2016), "Reconsidering Elitist Duality: Persistent Tension in the Turkish-Egyptian Relations", *Digest of Middle East Studies*, Volume 25, Issue 2.
- (402) Magued, Shaimaa (2019), "Authoritarianism and Virtual Regionalism: The Gulf Cooperation Council during Arab Uprisings", *Democracy and Security*, Volume 15, Issue 2.

- (403) Manis, Athanasios & Tomáš Kaválek (2016), "The Catch-22 in Nineveh: The Regional Security Complex Dynamics between Turkey and Iran", *Middle East Research Institute*, Volume 3, Issue 4.
- (404) Martin, Lenore G. (2013), "Turkey and the USA in a Bipolarizing Middle East", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2.
- (405) Martin, Lenore G. (2020), "Analyzing a Tumultuous Relationship: Turkey and the US in the Middle East", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Volume 13, Issue 2.
- (406) Martin, Natalie (2019), "From Containment to Realpolitik and Back Again: A Realist Constructivist Analysis of Turkey-EU Relations and the Migration Issue", *Journal of Common Market Studies*, Volume 57, Issue 6.
- (407) Mason, Robert (2016), "Egypt's Future: Status Quo, Incremental Growth or Regional Leadership?", *Middle East Policy*, Volume XXIII, Issue 2.
- (408) Mateos, Elvira Sánchez (2019), "Internal dystrophy and international rivalry: the (de-)construction of Libyan foreign policy", *The Journal of North African Studies*, Volume 24, Issue 3.
- (409) Matera, Paulina (2020), "Under hegemonic pressure: 2018 American sanctions against Iran and Turkey's response", *Digest of Middle East Studies*, Volume 29, Issue 2.
- (410) Mearsheimer, John J. (2019), "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", *International Security*, Volume 43, Issue 4.
- (411) Mehmetcik, Hakan & Arda Can Çelik (2022), "The Militarization of Turkish Foreign Policy", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 24, Issue 1.
- (412) Mendelsohn, Barak (2021) "The Limits of Ideologically-Unlikely Partnerships: Syria's Support for Jihadi Terrorist Groups", *Studies in Conflict & Terrorism*.
- (413) Mesut Özcan, Talha Köse & Ekrem Karakoç, "Assessments of Turkish Foreign Policy In The Middle East During The Arab Uprisings", *Turkish Studies*, Volume 16, Issue 2.
- (414) Momani, Bessma & Crystal A. Ennis (2013), "Shaping the Middle East in the Midst of the Arab Uprisings: Turkish and Saudi Foreign Policy Strategies", *Third World Quarterly*, Volume 34, Issue 6.
- (415) Monier, Elizabeth (2014), "The Arabness of Middle East Regionalism: The Arab Spring and Competition for Discursive Hegemony Between Egypt, Iran And Turkey", *Contemporary Politics*, Volume 20, Issue 4.
- (416) Morelli, Massimo & Costantino Pischedda (2014), "The Turkey-KRG Energy Partnership: Assessing Its Implications", *Middle East Policy*, Volume XXI, Issue 1.
- (417) Mousavian, Seyed Hossein & Mohammad Reza Chitsazian (2020), "Iran's Foreign Policy in The Middle East: A Grand Strategy", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 3.
- (418) Mufti, Malik (1998), "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", *Middle East Journal*, Volume 52, Issue 1.
- (419) Müftüler, Meltem, (2017), "Turkey's future with the European Union: an alternative model of differentiated integration", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 3.

- (420) Mühlberger, Wolfgang (2016), "Egypt's Foreign and Security Policy in Post-R2P Libya", *The International Spectator*, Volume 51, Issue 2.
- (421) Murariu, Mihai & George Anglițoiu (2020), "Anatolian Security and Neo-Ottomanism: Turkey's Intervention In Syria", *Middle East Policy*, Volume XXVII, Issue 2.
- (422) Murinson, Alexander (2006), "The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy", *Middle Eastern Studies*, Volume 42, Issue 6.
- (423) Myers, Michael (2018), "The Globalization of United States Debt: The Real Impact of China's Rise as a Creditor State", *Indiana Journal of Global Legal*, Volume 25, Issue 1.
- (424) Neill, Alexander (2014), "China and the Middle East", *Middle Eastern Security*, Volume 54, Issue 447.
- (425) Nguyen, Hang (2016), "The US–EU partnership: more necessary than ever", *Global Change, Peace & Security*, Volume 28, Issue 2.
- (426) Nye, Joseph S. (2010), "The Future of American Power Dominance and Decline in Perspective", *Foreign Affairs*, Volume 89, Issue 6.
- (427) Nye, Joseph S. (2012), "The Twenty-First Century Will Not Be a "Post-American" World", *International Studies Quarterly*, Volume 56, Issue 1.
- (428) Nye, Joseph S. (2015), "The Future of U.S. – China Relations", *Brazilian Journal of International Relations*, Volume 4, Issue 1.
- (429) Nye, Joseph S. (2019), "The rise and fall of American hegemony from Wilson to Trump", *International Affairs*, Volume 95, Issue 1.
- (430) Nye, Joseph S. (2020), "Power and Interdependence with China", *The Washington Quarterly*, Volume 43, Issue 1.
- (431) Oğuzlu, Tarik (2008), "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?", *Turkish Studies*, Volume 9, Issue 1.
- (432) Oğuzlu, Tarık (2013), "Making Sense of Turkey's Rising Power Status: What Does Turkey's Approach Within NATO Tell Us?", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4.
- (433) Oğuzlu, Tarık (2016), "Turkish foreign policy at the nexus of changing international and regional dynamics", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 1.
- (434) Okay, Asli S. (2017), "Turkey's Post-2011 Approach to Its Syrian Border and Its Implications for Domestic Politics", *International Affairs*, Volume 93, Issue 4.
- (435) Öney, Berna & M. Murat Ardag (2022), "The relationship between diffuse support for democracy and governing party support in a hybrid regime: evidence with four representative samples from Turkey", *Turkish Studies*, Volume 23, Issue 1.
- (436) Öney, Berna & Torsten J. Selck (2016), "Exploring the level of party system institutionalization and party system type in Turkey: a convergence with established or new democracies?", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 2.
- (437) Öniş, Ziya & Mustafa Kutlay (2017), "The Dynamics of Emerging Middle Power Influence In Regional And Global Governance: The Paradoxical Case Of Turkey", *Australian Journal Of International Affairs*, Volume 71, Issue 2.

- (438) Öniş, Ziya & Mustafa Kutlay (2020), “The anatomy of Turkey’s new heterodox crisis: the interplay of domestic politics and global dynamics”, *Turkish Studies*, Volume 22, Issue 4.
- (439) Öniş, Ziya & Şuhnaz Yılmaz (2013), “Turkey–USA Relations in an Age of Regional and Global Turmoil: Challenges and Prospects”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2.
- (440) Öniş, Ziya (2012), “Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest”, *Insight Turkey*, Volume 14, Issue 3.
- (441) Öniş, Ziya (2014), “Turkey and The Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in A Turbulent Middle East”, *Mediterranean Politics*, Volume 19, Issue 2.
- (442) Öniş, Ziya (2015), “Monopolising the Centre: The AKP and the Uncertain Path of Turkish Democracy”, *The International Spectator*, Volume 50, Issue 2.
- (443) Öniş, Ziya (2019), “Turkey Under the Challenge Of State Capitalism: The Political Economy Of The Late AKP Era”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 19, Issue 2.
- (444) Orhan, Mehmet (2014), “Transborder violence: the PKK in Turkey, Syria and Iraq”, *Dynamics of Asymmetric Conflict*, Volume 7, Issue 1.
- (445) Örmeci, Ozan (2011), “Ismail Cem’s Foreign Policy (1997-2002)”, *Journal of Social Sciences*, Issue 23.
- (446) Ossorio, Ignacio (2019), “The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict”, *The Review of Faith & International Affairs*, Volume 17, Issue 2.
- (447) Ouzlu, Tarik (2007), “Soft power in Turkish foreign policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Volume 61, Issue 1.
- (448) Ozan, Emre (2020), “Doğu Akdeniz’de Abd-Rusya Rekabeti Ve Türkiye’nin Güvenliği”, *Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Volume 4, Issue 1.
- (449) Özbudun, Ergun (2015), “Turkey’s Judiciary and the Drift Toward Competitive Authoritarianism”, *The International Spectator*, Volume 50, Issue 2.
- (450) Özdikmenli, İlkin & Şevket Ovalı (2014), “A Success Story or A Flawed Example? *The Anatomy Of The Turkish Model For The Middle East*”, *New Perspectives on Turkey*, Volume 51.
- (451) Özeka, Cerem Cenker & Tarık Oğuzlu (2013), “Beyond the Institutional Logics: International Level Systemic Analysis of EU–Turkish Relations”, *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4.
- (452) Özel, Soli (2011), “Indispensable even when unreliable: An anatomy of Turkish-American relations”, *International Journal*, Volume 67, Issue 1.
- (453) Özerimer, Itir (2013), Jacek Kugler & Hilton L. Root, “Turkey and the West: Bargaining for Realignment”, *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 21, Issue 2.
- (454) Ozkan, Behlül (2014), “Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 56, Issue 4.
- (455) Özpek, Burak Bilgehan & Nebahat Tanriverdi Yaşar (2018), “Populism and foreign policy in Turkey under the AKP rule”, *Turkish Studies*, Volume 19, Issue 2.

- (456) Özpek, Burak Bilgehan & Yelda Demirağ (2014), “Turkish Foreign Policy After The ‘Arab Spring’: From Agenda-Setter State to Agenda-Entrepreneur State”, *Israel Affairs*, Volume 20, Issue 3.
- (457) Ozpek, Burak Bilgehan (2013), “Securing energy or energising security: the impact of Russia’s energy policy on Turkey’s accession to the European Union”, *Journal of International Relations and Development*, Volume 16, Issue 3.
- (458) Oztig, Lacin (2019), “Syria and Turkey: Border-Security Priorities”, *Middle East Policy*, Volume XXVI, Issue 1.
- (459) Oztig, Lacin Idil (2021), “Regional Dynamics and The Future of Middle East Strategic Alliance”, *Digest of Middle East Studies*, Volume 30, Issue 2.
- (460) Pala, Özgür & Bülent Aras (2015), “Practical Geopolitical Reasoning in the Turkish and Qatari Foreign Policy on the Arab Spring”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 17, Issue 3.
- (461) Park, Bill (2015) “Turkey’s Isolated Stance: An Ally No More, Or Just the Usual Turbulence?”, *International Affairs*, Volume 91, Issue 3.
- (462) Parlar, Emel (2012), “The Transformation of Turkey's Relations with The Middle East: Illusion or Awakening?”, *Turkish Studies*, Volume 13, Issue 2.
- (463) Parlar, Emel (2013), “Assessing Turkey’s “Normative” Power in The Middle East And North Africa Region: New Dynamics And Their Limitations”, *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 4.
- (464) Peceny, Mark & Christopher K. Butler (2004), “The Conflict Behavior of Authoritarian Regimes”, *International Politics*, Volume 41, Issue 4.
- (465) Peerenboom, Randall (2014), “China and the middle-income trap: toward a Post Washington”, Post Beijing Consensus, *The Pacific Review*, Volume 27, Issue 5.
- (466) Perthes, Volker (2018), “Conflict and Realignment in the Middle East”, *Survival*, Volume 60, Issue 3.
- (467) Phillips, Christopher & Morten Valbjørn (2018), ““What is in a Name?”: The Role of (Different) Identities in the Multiple Proxy Wars in Syria”, *Small Wars & Insurgencies*, Volume 29, Issue 3.
- (468) Phillips, Christopher (2022), “The International System and the Syrian Civil War”, *International Relations*, Volume 36, Issue 3.
- (469) Ponížilová, Martina (2016), “Delimitation of Regional Powers In The Middle East In The 21th And 21st Century”, *Journal Of International Relations*, Volume XIV, Issue 2.
- (470) Postelnicescu, Claudia (2016), “Europe’s New Identity: The Refugee Crisis and the Rise of Nationalism”, *European Journal of Psychology*, Volume 12, Issue 2.
- (471) Quamar, Muddassir (2020), “Turkey and the Regional Flashpoint in Libya”, *Strategic Analysis*, Volume 44, Issue 6.
- (472) Robins, Philip (1993), “The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue”, *International Affairs*, Volume 69, Issue 4.

- (473) Robins, Philip (1997), "Turkish foreign policy under Erbakan", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 39, Issue 2.
- (474) Robins, Philip (2003), Confusion at home, confusion abroad: Turkey between Copenhagen and Iraq, *International Affairs*, Volume 79, No, 3.
- (475) Robins, Philip (2006), "A Double Gravity State: Turkish Foreign Policy Reconsidered", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Volume 33, Issue 2.
- (476) Robins, Philip (2007), "The Opium Crisis and the Iraq War: Historical Parallels in Turkey-US Relations", *Mediterranean Politics*, Volume 12, Issue 1.
- (477) Robins, Philip (2007), "Turkish foreign policy since 2002: Between A 'Post-Islamist' Government and A Kemalist State", *International Affairs*, Volume 83, Issue 1.
- (478) Robins, Philip (2013), "Turkey's 'Double Gravity' Predicament: The Foreign Policy of a Newly Activist Power", *International Affairs*, Volume 89, Issue 2.
- (479) Romano, David (2015), "Iraqi Kurdistan and Turkey: Temporary Marriage?", *Middle East Policy*, Volume XXII, Issue 1.
- (480) Röth, Leonce et el. (2016), "Centre-Periphery Conflict and Ideological Distance in Turkey", *Swiss Political Science Review*, Volume 22, Issue 4.
- (481) Rugh, William (2015), "American soft power and public diplomacy in the Arab world", *Palgrave Communications*, Volume 3.
- (482) Saatçioğlu, Beken (2019), "The European Union's refugee crisis and rising functionalism in EU-Turkey relations", *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 2.
- (483) Sadri, Sayyad et el. (2020), "A conceptualization of the Middle Eastern security structure: Proxy wars of all against all", *International Review of Humanities And Social Sciences*, Volume 11, Issue 1.
- (484) Salamey, Imad (2015), "Post-Arab Spring: changes and challenges", *Third World Quarterly*, Volume 36, Issue1.
- (485) Salloukh, Bassel F. (2013), "The Arab Uprisings and the Geopolitics of the Middle East", *The International Spectator*, Volume 48, Issue 2.
- (486) Salt, Jeremy (2018), "Turkey and Syria: When "Soft Power" Turned Hard", *Middle East Policy*, Volume XXV, Issue 3.
- (487) Sambur, Bilal (2009), "The Great Transformation of Political Islam in Turkey: The Case of Justice and Development Party and Erdogan, *European Journal of Economic and Political Studies*, Volume 2, Issue 2.
- (488) Sancak, Kadir & Nihat Yılmaz (2018), "Vision Change and Foreign Supports in Turkey's Foreign Policy", *The Journal of International Scientific Researcher*, Volume 3, Issue2.
- (489) Santini, Ruth Hanau (2017), "A New Regional Cold War in The Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited", *The International Spectator*, Volume 52, Issue 4.
- (490) Sarinay, Yusuf (1999), "Atatürkten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XVI, Sayı.48.

- (491) Sayari, Sabri (2000), "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, Volume 54, Issue 1.
- (492) Sayari, Sabri (2011), "Challenges of Triangular Relations: The US, the EU, and Turkish Accession", *South European Society and Politics*, Volume 16, Issue 2.
- (493) Sayari, Sabri (2013), "New Directions in Turkey–USA Relations", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 15, Issue 2.
- (494) Sayari, Sabri (2014), "Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey", *Turkish Studies*, Volume 15, Issue 4.
- (495) Selçuk, Orçun & Dilara Hekimci (2020), "The Rise of The Democracy – Authoritarianism Cleavage And Opposition Coordination In Turkey (2014–2019)", *Democratization*, Volume 27, Issue 8.
- (496) Sezal, Mustafa A. & İhsan Sezal (2017), "Dark Taints on The Looking Glass: Whither 'New Turkey'?", *Turkish Studies*, Volume 19, Issue 2.
- (497) Shin, Sang Yoon & Taehwan Kim (2021), "Eastern Mediterranean Gas Discoveries: Local and Global Impact", *Middle East Policy*, Volume 28, Issue 1.
- (498) Şimşek, Sefa (2013), "Conservative Democracy as a Cosmetic Image in Turkish Politics: The Semiology of AKP's Political Identity", *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 3.
- (499) Somer, Murat (2016), "Understanding Turkey's democratic breakdown: old vs. new and indigenous vs. global authoritarianism", *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 16, Issue 4.
- (500) Sönmez, Eda Kuşku (2018), "Dynamics of Change In Turkish Foreign Policy: Evidence From High-Level Meetings Of The AKP Government", *Turkish Studies*, Volume 20, Issue 3.
- (501) Sottimano, Aurora (2016), "Building authoritarian 'legitimacy': domestic compliance and international standing of Bashar al-Asad's Syria", *Global Discourse*, Volume 6, Issue 3.
- (502) Stein, Aaron (2014), "Stumbling in Iraq and Syria, 2011–14", *Whitehall Papers*, Volume 83, Issue 1.
- (503) Stokes, Doug (2018), "Trump, American hegemony, and the liberal international order", *International Affairs*, Volume 94, Issue 1.
- (504) Stone, Leonard A. (2001), "Turkish Foreign Policy: Four Pillars of Tradition", *Journal of International Affairs*, Volume VI, Issue 2.
- (505) Sucu Emre et al. (2021), "Transformation of Middle Powers with the Decline of World Hegemony: The Case of Turkey", *Strategic Analysis*, Volume 45, Issue 4.
- (506) Svarin, David (2015), "Towards a Eurasian axis? Russia and Turkey between cooperation and competition", *Global Affairs*, Volume 1, Issue 4.
- (507) Taş, Hakkı (2015), "Turkey – from tutelary to delegative democracy", *Third World Quarterly*, Volume 36, Issue 4.
- (508) Taş, Hakkı (2017), "Street arts of resistance in Tahrir and Gezi, Street arts of resistance in Tahrir and Gezi", *Middle Eastern Studies*, Volume 53, Issue 5.
- (509) Taş, Hakkı (2018), "The 15 July abortive coup and post-truth politics in Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 18, Issue 1.

- (510) Taş, Hakkı (2020), "The Formulation and Implementation of Populist Foreign Policy: Turkey in The Eastern Mediterranean", *Mediterranean Politics*, Volume 27, Issue 5.
- (511) Taspınar, Omer (2014), "The End of the Turkish Model, Survival: Global Politics and Strategy", *Survival: Global Politics and Strategy*, Volume 56, Issue 2.
- (512) Tocci, Nathalie (2012), "Let's talk Turkey! US influence on EU–Turkey relations", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 25, Issue 3.
- (513) Trautsch, Jasper M. (2015), "Who's afraid of China? Neo-conservative, realist and liberal-internationalist assessments of American power, the future of "the West" and the coming new world order", *Global Affairs*, Volume 1, Issue 3.
- (514) Turan, Kürşad (2012), "Changes in Turkish Foreign Policy: A Shift or a Passing Interest?", *Akademik Bakış*, Volume 6, Issue 11.
- (515) Turan, Kürşad (2017), "Sources of Conflict in the Middle East: Borders or Stratified Identities?", *The Journal of Defense Sciences*, Volume 16, Issue 1.
- (516) Turhan, Ebru (2016), "Turkey's EU accession process: do member states matter?", *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 24, Issue 4.
- (517) Türk, Bahadır (2017), "A Glance at The Constitutive Elements Of The Leader- Centered Perspective In Turkish Politics", *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 4.
- (518) Türkeş, Mustafa (2016), "Decomposing Neo-Ottoman Hegemony", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 18, Issue 3.
- (519) Turunç, Hasan (2011), "The Post-westernisation of EU–Turkey Relations", *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 19, Issue 4.
- (520) Tziarras, Zenonas (2016), "Israel-Cyprus-Greece: a 'Comfortable' Quasi- Alliance", *Mediterranean Politics*, Volume 21, Issue 3.
- (521) Ülgül, Murat (2019), "Erdoğan's Personal Diplomacy and Turkish Foreign Policy", *Insight Turkey*, Volume 21, Issue 4.
- (522) Ülgül, Murat (2020), "Mixing Grand Strategies: Trump and International Security", *The International Spectator*, Volume 55, Issue 3.
- (523) Uluçakar, Mustafa & Ali Çağlar (2017), "An Analysis of Two Different Models of Civil-Military Relations: The Case of Turkey", *Uluslararası İlişkiler*, Volume 14, Issue 55.
- (524) Uluçakar, Mustafa (2020), "An Outlook into The Turkish Civil-Military Relations After The 2016 Coup", *Public Affairs*, Volume 21, Issue 2.
- (525) Ulusoy, Kıvanç (2020), "Turkey and Israel: Changing Patterns of Alliances in the Eastern Mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 22, Issue 3.
- (526) Ünal, Mustafa Coşar (2016), "Is it ripe yet? Resolving Turkey's 30 years of conflict with the PKK", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 1.
- (527) Unver, Akin (2016), "Turkish-Iranian Energy Cooperation and Conflict: The Regional Politics", *Middle East Policy*, Volume XXIII, Issue 2.
- (528) Uzgören, Elif (2021), "Globalisation and the struggle over hegemony in a peripheral context: Turkey's membership bid to the European Union", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 2.

- (529) Valbjørn, Morten & Raymond Hinnebusch (2019), "Exploring the Nexus between Sectarianism and Regime Formation in a New Middle East: Theoretical Points of Departure, *Studies in Ethnicity and Nationalism*, Volume 19, Issue 1.
- (530) Valbjørn, Morten (2017), "Strategies for Reviving the International Relations/Middle East Nexus after the Arab Uprisings", *American Political Science Association*, Volume 50, Issue 3.
- (531) Vincent, Philip (2020) "The Renewed 'Struggle for Syria': From the War 'in' Syria to the War 'over' Syria", *The International Spectator*, Volume 55, Issue 3.
- (532) Volk, Tomas (2013), "Turkey's Historical Involvement in Middle Eastern Alliances: Saadabad Pact, Baghdad Pact, and Phantom Pact", *L'Europe En Formation*, Volume 367, Issue 1.
- (533) Walt, Stephen (2018), "US grand strategy after the Cold War: Can realism explain it? Should realism guide it?", *International Relations*, Volume 32, Issue 1.
- (534) Walther, Olivier J. & Patrick Steen Pedersen (2020), "Rebel fragmentation in Syria's civil war", *Small Wars & Insurgencies*, Volume 31, Issue 3.
- (535) Warhola, James & Egemen Bezci (2013), The Return of President Putin and Russian–Turkish Relations: Where Are They Headed?, *SAGE Open*, Volume 3, Issue 3.
- (536) Waterman, Kit & Doug Stokes (2019), "Operational Change and American Grand Strategy in the Context of the China Challenge", *The Chinese Journal of International Politics*, Volume 12, Issue 2.
- (537) Watkins, Jessica (2020), "Identity Politics, Elites and Omnibalancing: Reassessing Arab Gulf State Interventions in The Uprisings From The Inside Out", *Conflict, Security & Development*, Volume 20, Issue 5.
- (538) Weiss, Matthew (2016), "From constructive engagement to renewed estrangement? Securitization and Turkey's deteriorating relations with its Kurdish minority", *Turkish Studies*, Volume 17, Issue 4.
- (539) Wojczewski, Thorsten (2018), "Global power shifts and world order: the contestation of 'western' discursive hegemony", *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 31, Issue 1.
- (540) Wu, Bingbing (2021), "China and New Middle East", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Issue 3.
- (541) Yagci, Mustafa (2018), A Beijing Consensus in the Making: The Rise of Chinese Initiatives in the International Political Economy and Implications for Developing Countries, *Perceptions*, Volume XXI, Issue 2.
- (542) Yakış, Yaşar (2014), "Turkey After the Arab Spring: Policy Dilemmas", *Middle East Policy*, Volume XXI, Issue 1.
- (543) Yalvaç, Faruk & Jonathan Joseph (2019), "Understanding Populist Politics In Turkey: A Hegemonic Depth Approach", *Review of International Studies*, Volume 45, Issue 5.
- (544) Yalvaç, Faruk (2012), "Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System", *International Relations*, Volume 26, Issue 2.

- (545) Yarkin, Güllistan (2015), The Ideological Transformation of The PKK Regarding the Political Economy of The Kurdish Region In Turkey, *Kurdish Studies*, Volume 3, Issue 1.
- (546) Yarmohammadian, Hossein (2017), “Turkish - Iranian Relations: Prospects and Uncertainty”, *The Quarterly Journal of Political Studies of Islamic World*, Volume 6, Issue 1.
- (547) Yavuz, Hakan & Nihat Ozcan (2019), “2019 Elections in Turkey: End Of The Erdoğan Era?”, *Middle East Policy*, Volume XXVI, Issue 2.
- (548) Yazar yok (2018), “The Russian–Turkish rapprochement”, *Strategic Comments*, Volume 24, Issue2.
- (549) Yazar yok (2018), “The US–Turkey rift”, *Strategic Comments*, Volume 24, Issue 7.
- (550) Yazar yok (2020), “Middle East and North Africa: Drivers of Strategic Change”, *Strategic Survey*, Volume 120, Issue1.
- (551) Yegin, Mehmet (2016), “Turkey’s reaction to the coup in Egypt in comparison with the US and Israel”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 1, Issue 4.
- (552) Yenigun, Halil Ibrahim (2016), “The new antinomies of Islamic movement in the post-Gezi turkey: Islamism vs. Muslimism”, *Turkish Studies*, Volume 18, Issue 2.
- (553) Yeşiltaş, Murat (2013), “The Transformation of The Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy”, *Turkish Studies*, Volume14, Issue4.
- (554) Yeşilyurt, Nuri & Atay Akdevelioğlu (2009), “Turkey’s Middle East Policy under the JDP Rule”, *The Turkish Yearbook of International Relations*”, Volume 40.
- (555) Yeşilyurt, Nuri (2017) “Explaining Miscalculation and Maladaptation in Turkish Foreign Policy towards the Middle East during the Arab Uprisings: A Neoclassical Realist Perspective,” *All Azimuth*, Volume 6, Issue 2.
- (556) Yeşilyurt, Nuri (2020), “Understanding the Sudden Rise and Fall in Turkish-Egyptian Relations after 2011”, *Journal of Political Sciences*, Volume 29, Issue 2.
- (557) Yetim, Mustafa & Tamer Kaşıkçı (2021), “Re-Adapting to Changing Middle Eastern Politics: The Modification in Turkey’s Actor Perception and Turkey-Free Syrian Army (FSA) Relations”, *Contemporary Review of The Middle East*, Volume 8, Issue2.
- (558) Yıldırım, Kerem, Lemi Baruh & Ali Çarkoğlu (2020), “Dynamics of Campaign Reporting and Press-Party Parallelism: Rise of Competitive Authoritarianism and the Media System in Turkey”, *Political Communication*, Volume 38, Issue 3.
- (559) Yıldırım, Nilgün Eliküçük (2020), “Rigid boundaries between Turkey and China: is political mobility possible?, *Turkish Studies*, Volume 22, Issue 1.
- (560) Yılmaz, Ayfer & Billy Agwanda (2021), “Turkey’s contribution to international policing”, *Global Change, Peace & Security*, Volume 33, Issue 2.
- (561) Yılmaz, Gözde & Nilgün Eliküçük Yıldırım(2020), “Authoritarian diffusion or cooperation? Turkey’s emerging engagement with China”, *Democratization*, Volume 27, Issue 7.
- (562) Yılmaz, Gözde (2019), “post-truth politics in the 2017 Euro-Turkish crisis”, *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 27, Issue 2.

- (563) Yilmaz, Ihsan & Erdoan Shipoli (2021), "Use Of Past Collective Traumas, Fear And Conspiracy Theories For Securitization Of The Opposition And Authoritarianisation: The Turkish Case", *Democratization*, Volume 29, Issue 2.
- (564) Yilmaz, Ihsan, Mehmet Efe Caman & Galib Bashirov (2019), "How an Islamist Party Managed To Legitimate Its Authoritarianization In The Eyes Of The Secularist Opposition: The Case Of Turkey", *Democratization*, Volume 27, Issue 2.
- (565) Yörük, Erdem & A Lvaro Comin (2020), "Electoral Polarization, Class Politics and a New Welfare State in Brazil and Turkey", *European Review*, Volume 28, Issue 3.
- (566) Yorulmazlar, Emirhan & Ebru Turhan (2015), "Turkish Foreign Policy Towards the Arab Spring: Between Western Orientation and Regional Disorder", *Journal of Balkan And Near Eastern Studies*, Volume17, Issue3.
- (567) Yücesoy, Vahid (2020), "The recent rapprochement between Iran and Turkey: is it durable or is it a relationship of convenience?", *Turkish Studies*, Volume 21, Issue 2.
- (568) Zabcı, Filiz (2020), "Aşırı Sağ Popülizm: Kılık Değiştirmiş Faşizm mi?", *Monthly Review*, Issue 2.
- (569) Zalayat, Ilan (2019), "Realpolitik and Jihad: The Iranian Use of Shiite Militias in Syria", *Digest of Middle East Studies*, Volume28, Issue2.
- (570) Zan, Tao (2015), "A Historical Analysis on Turkey's Multilateralism of Foreign Policy", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Volume 9, Issue 3.
- (571) Zarakol, Ayşe (2012), "Problem Areas for The New Turkish Foreign Policy", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Volume40, No5.
- (572) Zhao, Suisheng (2010), "The China Model: can it replace the Western model of modernization?", *Journal of Contemporary China*, Volume 19, Issue 65.

İnternet Bağlantıları

- (573) "Over half of Turks sup.ort forbidding co-ed student housing, poll shows", *Hürriyet Daily News*, December 02, 2013, in the link: <https://www.hurriyetdailynews.com/over-half-of-turks-sup-ort-forbidding-co-ed-student-housing-poll-shows-58827>.
- (574) "Turkey Marks 24 Years Since Feb.28 Post-Modern Coup", *Daily Sabah*, Feb.28,2021, On the link: <https://www.dailysabah.com/politics/turkey-marks-24-years-since-feb-28-post-modern-coup/news>
- (575) "30 March 2014 Osmaniye Local Election Results", *Yeni şefek*, <https://www.yenisafak.com/en/yerel-secim-2014/osmaniye-ili-secim-sonuclari>, (Accessed: 3|04|2022)
- (576) "Bakanlık", *Gelecek Partisi*, on the link: <https://gelecekipartisi.org.tr/baskanlik/siyasi-isler-baskanligi>, (Accessed: 8|04|2020).
- (577) "Central Government Budget Primary Balance (Program Definition)", *Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance*, on the link: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1DwyYQ8KlAo3QyHmFp6VjuEY7F5KdyFZy/edit?usp=sharing&ouid=118421188431113702376&rtpof=true&sd=true>

- (578) “Central Government Debt Statistics”, Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance, on the link: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1AhrQuTYE_KD1sDQFbKx9-Oaf12Xb3wxn/edit?usp=sharing&ouid=118421188431113702376&rtpof=true&sd=true
- (579) “China Product Imports from Middle East & North Africa 2019”, World Bank, 2019, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2019/TradeFlow/EXPIMP/Partner/MEA/Product/All-Groups>
- (580) “China's share of global gross domestic product (GDP) adjusted for purchasing-power-parity (P.P) from 2011 to 2021 with forecasts until 2027”, Statista, 2022, on the link: <https://www.statista.com/statistics/270439/chinas-share-of-global-gross-domestic-product-gdp/>
- (581) “China-USA imports and exports in 2019”, World Bank, 2019, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2019/TradeFlow/EXPIMP/Partner/USA/Product/all-groups>
- (582) “Dolmabahçe’de Tarihi Açıklama”, Milliyet, 1,03, 2015, on the link: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/dolmabahce-de-tarihi-aciklama-2021055>.
- (583) “Elections Held In 2002”, Parliamentary Chamber: Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), on the link: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2323_02.htm
- (584) “Elections In 2007”, Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), on the link: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2323_07.htm
- (585) “Elections In 2011”, Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), on the link: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2323_11.htm
- (586) “Elections In June 2015”, Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), on the link: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2323_15_June.htm
- (587) “Exchange Rates”, Organization of Economic Cooperation and Development, on the link: <https://data.oecd.org/conversion/exchange-rates.htm>
- (588) “Foreign direct investment, net inflows (BOP, current US\$)–Turkey”, The World Bank, on the link: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2011&locations=TR&start=2001&view=chart>
- (589) “GDP Growth Rate, The World Bank”, On the link: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2011&locations=TR&start=2001&view=chart>
- (590) “GDP Per Capita Growth (1000\$)”, The World Bank, on the link: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2011&locations=TR&start=1999&view=chart>
- (591) “Hakkımızda”, Hâkimler Ve Savcılar Kurulu <https://www.hsk.gov.tr/hakkimizda>, (Accessed: 11|04|2022).

- (592) “İl bazında kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla, 2004-2020”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İl-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>
- (593) “İl, tek yaş ve cinsiyete göre nüfus, 2007-2021”, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021, on the link: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500>
- (594) “Imports by countries, 2013-2022 (general trade system)”, Turkish Statistical Institute, 2021, on the link: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics-June-2022-45541>
- (595) “Inflation, GDP deflator (annual %)- Turkey”, The World Bank, on the link: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2011&locations=TR&start=2001&view=chart>
- (596) “International Investment Position”, The Central Bank Of Turkey, Data Governance and Statistics Department, 2022, on the link: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b5fa3638-ebb2-4a7d-b879-74bafcb45dd6/iip.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-b5fa3638-ebb2-4a7d-b879-74bafcb45dd6-ofFV6t->
- (597) “Journalists attacked in Turkey since 1992”, Committee to project Journalists Europe& Central Asia, on the link: <https://cpj.org/europe/turkey/>, (Accessed: 3|04|2022).
- (598) “Middle East & North Africa trade balance, exports and imports by country and region 2000”, The World Bank, 2000, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MEA/Year/2000/TradeFlow/EXPIMP>
- (599) “Middle East & North Africa trade balance, exports and imports by country and region 2019”, The World Bank, 2019, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MEA/Year/2019/TradeFlow/EXPIMP>
- (600) “Net External Debt Stock of Turkey”, Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance, on the link: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1ctOGT3ZH_Ga7Zl0RmxhldETUuLK5TsFy/edit?usp=sharing&oid=118421188431113702376&rtpof=true&sd=true
- (601) “Public Net Debt”, Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance, on the link: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1c9wqZNuPCOTdjfiqAVXBDHYT99aDDJXT/edit?usp=sharing&oid=118421188431113702376&rtpof=true&sd=true>
- (602) “Subjugated Media”, Without Borders Organization, on the link: <https://rsf.org/en/taxonomy/term/145>, (Accessed: 4|4|2022).
- (603) “Syria: Free Trade Agreements”, Republic of Turkey: Minister of trade”, <https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements/syria>, (Accessed19|1|2022).
- (604) “There Is No Longer A Kurdish Problem; There Are Problems Of My Kurdish Brothers”, Presidency Of The Republic Of Turkey”, 23,3, 2015, on the link: <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/29848/president-erdogan-meets-with-mukhtars-at-the-presidential-palace>
- (605) “Turkey events in 2020”, Human rights watch, 2021, on the link: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/turkey>.

- (606) “Turkey Fuels Imports by country and region in US\$ Thousand 2019”, World Bank, 2019, on the link: https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2019/TradeFlow/Import/Partner/all/Product/27-27_Fuels
- (607) “Turkey National Debt”, Country Economy, on the link: <https://countryeconomy.com/national-debt/turkey>
- (608) “Turkey Product Exports to Middle East & North Africa 2010”, The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2010/TradeFlow/Export/Partner/MEA/Product/all-groups>
- (609) “Turkey Product Exports to the Middle East & North Africa 2000”, The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2000/TradeFlow/Export/Partner/MEA/Product/all-groups>
- (610) “Turkey Product Imports from Middle East & North Africa 2000”, The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2000/TradeFlow/Import/Partner/MEA/Product/all-groups>
- (611) “Turkey Product Imports from Middle East & North Africa 2010, The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2010/TradeFlow/Import/Partner/MEA/Product/all-groups>
- (612) “Turkey Trade Summary 2011”, The World Bank, on the link: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2011/SummaryText>
- (613) “Turkey: Freedom in the world 2020”, Freedom House, on the link: <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2022>.
- (614) “Turkey: Freedom In The World 2021”, Freedom House, 2022, on the link: <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2022>
- (615) “Turkey: Freedom on the Net 2021”, Freedom House, Country Report, 2020, on the link: <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2021>
- (616) “Turkey-Iran Economic and Commercial Relations”, Turkish Ministry of Foreign Affairs, on the link: <https://www.mfa.gov.tr/economic-and-commercial-relations-with-iran.en.mfa>
- (617) “VII.5. Foreign Exchange Developments”, Republic of Turkey Ministry of Treasury and Finance, on the link: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1ZZhyaxWnDB0MHpzesfGGNJ8NpABbQSnI/edit?usp=sharing&ouid=118421188431113702376&rtpof=true&sd=true>
- (618) “Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Cumhurbaşkanı Seçim Sonucu”, T.C Yüksek Seçim Kurulu, 2014, on the link: https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014CB/2014CB-Kesin-416_d_Genel.pdf

- (619) “Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Cumhurbaşkanı Seçim Sonucu”, T.C Yüksek Seçim Kurulu, 2018, on the link: <https://ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018CB-416D.pdf>
- (620) 31 March 2019 Osmaniye Local Election Results, Yeni şefek, <https://www.yenisafak.com/en/yerel-secim-2019/osmaniye-ili-secim-sonuclari> , (Accessed: 3|04|2022)
- (621) Alemdaroglu, Ayca & Sultan Tepe (2020), “Erdogan Is Turning Turkey Into a Chinese Client State”, *Foreign policy*, on the link: <https://foreignpolicy.com/2020/09/16/erdogan-is-turning-turkey-into-a-chinese-client-state/>
- (622) Fordham, Alice (2011) “Turkey announces sanctions against Syria”, the Washington post, November 30, on the link: https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/turkey-unveils-sanctions-on-syria/2011/11/30/gIQAbgONCO_story.html.
- (623) Foreign trade according to general trade system by top twenty countries, 2019, 2020,”, Turkish Statistical Institute, 2020, on the link: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics-August-2022-45543>
- (624) GDP (current US\$) - Middle East & North Africa, the World Bank, 2022, on the link: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=ZQ&name_desc=false
- (625) GDP (current US\$) - Turkey, the World Bank, 2022, on the link: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR&name_desc=false
- (626) Gross Domestic Product 2021, The World Bank, on the link: <https://databankfiles.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>
- (627) *Investment Climate Statement*, Washington, US Department of State, on the link, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/229296.pdf>
- (628) Kaufmann, Daniel & Aart Kraay (2020), “The Worldwide Governance Indicators (WGI) project”, *World Bank*, on the link: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/downloadFile?fileName=wgidataset.xlsx>
- (629) Klepek, Jakub (2020), “Contemporary China-Turkey Relations”, Institute of New Europe, on the link: <https://ine.org.pl/en/contemporary-china-turkey-relations/>
- (630) Land area (sq. km) - Middle East & North Africa, the World Bank, 2022, on the link: <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.TOTL.K2?locations=ZQ>
- (631) Land area (sq. km) - Turkey, the World Bank, 2022, on the link: <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.TOTL.K2?locations=TR>
- (632) Middle East Military Strength (2022), global firepower, on the link: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-middle-east.php>
- (633) *NATO Agreement*, Washington DC, 4 Nisan 1949, on the Link: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
- (634) Nye, Joseph S. (2005), “The Rise of China’s Soft Power”, *The Wall Street Journal*, on the link: <https://2u.pw/CN0QM>
- (635) Nye, Joseph S. (2012), “Why China Is Weak on Soft Power”, *The New York Times*, on the link: <https://www.nytimes.com/2012/01/18/opinion/why-china-is-weak-on-soft-power.html>

- (636) Nye, Joseph S. (2014), *The Myth of Isolationist America*, Project Syndicate, on the link: <http://jordantimes.com/opinion/joseph-s-nye/myth-isolationist-america>
- (637) Nye, Joseph S. (2016), “The Russian Connection Between Syria and Ukraine”, *The National Interest*, <https://www.belfercenter.org/publication/russian-connection-between-syria-and-ukraine>
- (638) O'Neill Aaron (2022), “United States' share of global gross domestic product (GDP) adjusted for purchasing power parity (P.P) from 2017 to 2027”, Statista, on the link: <https://www.statista.com/statistics/270267/united-states-share-of-global-gross-domestic-product-gdp/>
- (639) Population, total- Turkiye, the world Bank, 2022, on the link: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=TR&name_desc=false
- (640) Population, total-Middle East & North Africa, The world Bank, 2022, on the link: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZQ&name_desc=false
- (641) Smith Helena & Mattha Busby (2020), “Erdoğan says border will stay open as Greece tries to repel influx”, *the Guardian*, on the link: <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/29/erdogan-says-border-will-stay-open-as-greece-tries-to-repel-influx>

Özet

Araştırma, “Arap ayaklanmalarından sonra Türk dış politikası neden radikal bir şekilde dönüşmüştür” ana sorusuna cevap vermektedir. Araştırma, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi”ni Kullanarak, Türkiye'nin 2011'den bu yana geçirdiği dış politika dönüşümünün temel güdüsü olarak bölgesel güvenlik dinamiklerini incelemektedir. Araştırma, Türkiye'nin ortaya çıkan bölgesel tehditlere karşı yumuşak güç kullanamayacağının şüphe götürmez bir şekilde kanıtlanması nedeniyle, bölgesel istikrarsızlığın Türkiye'yi güvenlikleştirme perspektifini yeniden canlandırmaya zorladığını varsaymaktadır. Birinci bölüm, Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasına tarihsel bir genel bakış sunup ardından Türkiye'nin hedef ve yönelimlerdeki şaşırtıcı değişimi göstermek için AKP dönemindeki birinci ve ikinci onyıllardaki dış politikasını karşılaştırmaktadır. İkinci bölüm, iç değişkenlerin Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik dönüşümüne nasıl katkıda bulunduğunu açıklamaktadır. Bu bölüm, demokrasinin gerilemesinde temsil edilen siyasi kırılگانlıkların, iç ve dış politika arasındaki engellerin aşınmasına yol açtığı ve böylece dış politikanın, kurumsallaşma ve bürokrasiden uzak algılarının bir yansıması haline geldiği sonucuna varmıştır. Bu arada, ekonomik kararlara siyasi müdahale, devlet kaynaklarını rejimin hayatta kalmasını sağlamak ve liderliği elde etmek için yönlendirmenin bir sonucu olarak belirgin ekonomik kırılگانlıklara yol açmıştır. Ayrıca, siyasi rejimin bekasına öncelik verilmesi, bir yanda yönetici seçkinler ile diğer yanda azınlıklar arasında bir çatışmaya yol açıp yerel ve bölgesel düzeyinde askeri çözümlere başvurulmasına neden olmuştur. Üçüncü bölüm, süper güçlerin davranışları ile Türkiye'nin güvenlikleştirme yaklaşımını yeniden benimsemesi arasındaki ilişkiyi incelemeye geçmektedir. Küresel arenada gücün hızla yayılması ve ABD gücünün göreceli düşüşü Ankara'nın bölgesel davranışını karmaşıkleştirmiştir. Küresel kutuplaşmanın iki kutuplu sistemden kayması, Türkiye'yi kazanan olarak ABD'nin izinden gitmeye ittiği gibi, Amerikan hegemonyasının görece gerilemesi ve tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş Türkiye'yi ilişkilerini çeşitlendirmeye itmiştir. Türkiye'nin Rus Çin eksenini ile yakınlaşması, Türkiye bağlamında güvenlikleştirme perspektifinin canlanmasıyla yakından ilgili bazı temel sonuçlara yol açmıştır. Türk siyasi sisteminin otoriter eğilimlerini güçlendirip barışçıl çözümler yerine askeri araçları tercih etmeye yaklaştırmıştır. Aynı şekilde, Türkiye'nin bölgesel olarak kooperatif enstrümanlarına olan eğiliminin, öncelikle AB'nin siyasi koşulluluğu kaynaklandığı söylenebilmektedir. Yerel ve bölgesel düzeyde barışçıl olanlar lehine zorlayıcı araçların kaldırılmasına yönelik itici gücü sağlayan şey AB'ye katılım teşviki olduğundan, katılımın çekiciliğinin azalması, gerilemenin ve eski yollara dönüşün başlıca nedeniydi. Dördüncü bölüm, Ortadoğu'da bölgesel güvenlik dinamiklerini şekillendirmede ulusal ve Küresel Düzeylerin etkisini inceledikten sonra, analiz için uygun olan bölgesel düzeyi incelemeye geçmektedir. Bu bölüm, Arap ayaklanmalarından sonra bölgesel etkileşimlerin Türk davranışları üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmaktadır. Bölüm, Türkiye'nin bölgedeki güvenlik dinamiklerine tamamen dahil olduğunu ve teorinin varsaydığı gibi yalıtkan bir devlet olmadığını savunmaktadır. Ardından Bölüm, Türkiye'nin Levant, Körfez ve Mağrip olan üç güvenlik alt kompleksine nasıl müdahil olduğunu açıklamaya geçmektedir. Bölüm, Türkiye'nin Arap ihtilaflarına karışmasının en büyük kaybedeni olduğu sonucuna varmaktadır. Türkiye normatif politikasını geride bırakarak norm ve değerler yerine çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi tercih ederek bölgesel prestijini daha da kötüleştirmiştir. Genel olarak Türkiye, bölgesel gücünün sınırlarını yanlış hesaplayıp diğer bölgesel güçlerin tepkilerini görmezden gelmiştir.

Abstract

Turkish Foreign Policy within the Framework of the Regional Security Complex Theory

The study answers the main question “why did Turkish foreign policy radically shift after the Arab uprisings”. The study examines the regional security dynamics as the main motive for the transformation of Turkey’s foreign policy since 2011, using the “Regional Security Complex Theory”. The study assumes that the regional instability forced Turkey to revive the securitization perspective, as it was proven beyond doubt that Turkey would not be able to use soft power against emerging regional threats. The first chapter provides a historical overview of the Republic of Turkey’s foreign policy towards the Middle East, then compares Turkey’s foreign policy in the first and second decades under the AKP to demonstrate the startling shift in goals and orientations. The second chapter explains how the domestic variables contribute to the transformation of Turkish foreign policy towards the Middle East. The chapter concluded that Political vulnerabilities, represented in the decline of democracy, led to the erosion of barriers between domestic and foreign policy, and thus foreign policy became a reflection of the ruler’s perceptions away from institutionalization and bureaucracy. Meanwhile, Political intervention in economic decisions has led to marked economic vulnerabilities, as a result of directing state resources disproportionately to its capabilities, domestically to ensure regime survival, and regionally to achieve leadership. Furthermore, giving priority to political regime survival led to a clash between the ruling elite on one hand, and the minorities on the other hand, and so prompted the resort to military solutions internally and regionally. The third chapter moves to examine the relationship between the superpowers’ behavior and Turkey’s readopting of the securitization approach. The rapid diffusion of power in the global arena and the relative decline of US power have complicated Ankara’s regional behavior. Just as the shift in global polarity from the bipolar system pushed Turkey to follow the US’s footsteps as the winner, the relative decline of American hegemony and the transition from unipolarity to multipolarity has pushed Turkey to diversify its relations. Turkey’s rapprochement with the Russian Chinese axis has led to some main results closely related to the revival of the securitization perspective in the Turkish context. It Strengthened the authoritarian tendencies of the Turkish political system and thus made it closer to preferring military tools over peaceful solutions. In the same vein, Turkey’s tendency to the cooperative instruments regionally was primarily driven by its closeness to the EU with its political conditionality. Since the incentive for EU accession is what provided the impetus for putting down coercive tools in favor of peaceful ones at the local and regional levels, then the decline in the attractiveness of accession was a major reason for the regression and return to the old ways. After examining the impact of the national and global levels, the fourth chapter moves on to examine the regional level itself as the appropriate one for analysis. The chapter tries to explain the effect of regional interactions on Turkish behavior after the Arab uprisings. The chapter argues that Turkey has been completely involved in the regional security dynamics and it isn’t an insulator as the theory assumes. Then it moves to explain How Turkey has been involved in the three security sub-complexes which are the Levant, Gulf, and Maghreb. The chapter concludes that Turkey seems to be the biggest loser of its involvement in Arab conflicts. It Turkey has abandoned its normative politics and preferred to act in line with its interests rather than rules and values, further worsening its regional prestige. In general, Turkey miscalculated the limits of its regional power and ignored the reactions of other regional powers.